

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KÜRESELLEŞME VE TÜRK HALK KÜLTÜRÜ
ÜZERİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydın EKMEKÇİ

**Enstitü Anabilim Dalı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Enstitü Bilim Dalı : HALK BİLİMİ**

- 148385-

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Türker EROĞLU

AĞUSTOS - 2004

148385

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KÜRESELLEŞME VE TÜRK HALK KÜLTÜRÜ
ÜZERİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydın EKMEKÇİ

Enstitü Ana Bilim Dalı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Enstitü Bilim Dalı : HALK BİLİMİ

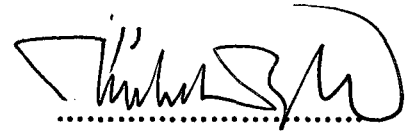
Bu tez 28 / 06 / 2004 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr.
Albeddin MEHMEDOĞLU
Türk Dil ve Edeb. Böl. Bşk.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

Küreselleşme kavramı günümüzde en çok tartışılan konulardan biridir. Özellikle ekonomik anlamda tartışılan ve ülkelerin kaderlerini nasıl etkileyeceği üzerinde durulan küreselleşme kavramı tek boyuttan incelenebilecek ve üzerinde durulabilececek bir konu değildir.

Küreselleşmenin getirmiş olduğu küresel kültür anlayışı dünyanın gelecekte tek bir kültür şemsiyesi altında toplanarak, yerel olan değerlerin gün geçtikçe azalması söz konusudur. Özellikle medya ve iletişim araçları ile kurulan ve tek taraflı aktarılan küresel kültür her geçen gün insanları kendine daha da bağlamakta ve kendi değerlerinden uzaklaştırmaktadır.

Bugünlerde sadece olay sadece kültür boyutuyla kalmayıp, ulus devletlerin geleceği de sorgulanmaya başlamış ve gelecekteki etkileri tartışılır duruma gelmiştir.

Alan araştırmalarımnda tespit etmiş olduğum yayık ile yapılan ayranın yerine, mikserde çırpılan ayran ve her köy kahvesinde mutlaka bulunan Coco Cola küresel kültürün varmış olduğu boyutları göstermektedir. Bir halk bilimci olarak bu çalışmamda küreselleşme nedir, ne zaman ortaya çıkmıştır ve bunu oluşturan etkenler nelerdir sorularına cevap aramanın yanında bunların bizim kültürümüz üzerindeki etkilerini de tespit etmeye çalıştım.

Bu çalışmamın kültüre ve halk bilimine emeği geçmiş, bu alanda çalışan insanlara bir nebze de olsa katkı sağlayacağı düşüncesindeyim. Halk Bilimini bana sevdiren ve bu alanda çalışmalarımı teşvik eden, tezimin hazırlanma aşamasında desteklerini esirgemeyen, değerli hocam Yrd.Doç.Dr. Türker EROĞLU'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
SUMMARY.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TANIMLARI.....	3
1.1. Küreselleşme Olgusu Üzerine Görüşler.....	5
1.2. Küreselleşme Olgusu Üzerine Ortaya Çıkan Tepkiler ve Görüşler.....	12
1.3. Küreselleşmenin Tarihçesi.....	15
1.4. Küresel Kültürün Ortaya Çıkışı ve Üzerine Tartışmalar.....	25
1.5. Küreselleşme Olgusunu Oluşturan Etkenler.....	29
1.5.1. Teknolojik Gelişmeler.....	31
1.5.2. Politik Gelişmeler.....	34
1.5.3. Ekonomik Gelişmeler.....	38
1.6. Küresel Ekonomiyi Hızlandıran Etkenler.....	42
1.6.1. Dış Ticarete Serbestleşme.....	43
1.6.2. Sermaye Hareketlerinde Serbestleşme.....	47
1.6.3. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri.....	51
1.6.4. Yabancı Doğrudan Yatırımlar.....	53
1.6.5. Çok Uluslu Şirketler.....	55
1.6.6. Pazarlama.....	56
1.6.7. Medya.....	69

2. KÜRESEL OLGUYU OLUŞTURAN KURUM VE KURULUŞLAR.....	94
2.1. Siyasi Kuruluşlar.....	94
2.1.1. Birleşmiş Milletler Örgütü.....	94
2.1.2. UNICEF.....	100
2.1.3. UNESCO.....	103
2.1.4. Uluslar arası Çalışma Örgütü.....	104
2.1.5. Dünya Sağlık Örgütü.....	105
2.1.6. OECD.....	112
2.1.7.OPEC.....	113
2.1.8.NATO.....	113
2.1.9. Varşova Paktı.....	114
2.1.10. Avrupa Birliği.....	114
2.2. Küreselleşmeyi Oluşturan Ekonomik Kuruluşlar.....	135
2.2.1. IMF.....	135
2.2.2. Dünya Bankası.....	157
2.2.3. Dünya Ticaret Örgütü.....	162
3. KÜRESELLEŞMENİN ELEŞTİRİLMESİNİN NEDENLERİ.....	164
4. KÜRESELLEŞMENİN TÜRK TOPLUM YAPISI ÜZERİNE ETKİLERİ	174
4.1. Modernleşme, Kapitalizm ve Modern Toplum Kavramları.....	174
4.2. Klasik Osmanlı Toplumsal Düzeni	175
4.3. Klasik Toplumsal Düzenin Çözülüşü.....	181
4.4. Tanzimat Öncesi Reform Girişimleri.....	188
4.4.1. Lale Devri	188
4.4.2. III. Selim Dönemindeki Reform Girişimleri.....	191

4.4.3. II. Mahmut Dönemi.....	192
4.4.4. II. Mahmut Dönemindeki Diğer Önemli Reformlar.....	195
4.4.5. Tanzimat.....	201
4.4.6. Dış Baskıların Yoğunlaşması ve Islahat Fermanı'nın İlanı.....	208
4.5. İlk Anayasanın İlanı ve İlk Meclis Çalışmaları	214
4.6. II.Meşrutiyet Dönemine İlişkin Kısa Bir Değerlendirme.....	224
5. CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİ.....	226
5.1. Cumhuriyet'i Hazırlayan Koşullar (Milli Mücadele).....	226
5.2. II.Cumhuriyet	227
5.3. Yeni Cumhuriyetin Yeni Yasal Düzenlemeleri.....	231
5.4. Yeni Ekonomik Kararlar ve Egemenlik İlişkilerinin Belirlenmesi.....	234
5.5. Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş.....	237
5.6. Küreselleşmenin Son Dönem Türkiye'deki Etkileri.....	243
6. KÜRESELLEŞMENİN TÜRK HALK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ	254
6.1. Küreselleşmenin Gelenek ve Görenek Üzerindeki Etkileri.....	265
6.2. El Sanatları Üzerindeki Etkileri.....	277
6.3. Giyim-Kuşam Kültürü Üzerindeki Etkileri.....	285
6.4. Halk Oyunları Üzerindeki Etkileri.....	289
6.5. Mutfak Kültürü Üzerindeki Etkileri.....	299
6.6. Türk Dili Üzerindeki Etkileri.....	308
6.7. Küreselleşme Karşısında Türk Halk Kültürünü Yaşatmak Adına Öneriler.....	314

SONUÇ VE ÖNERİLER	329
KAYNAKÇA.....	343
ÖZGEÇMİŞ.....	359

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Globalleşme, Kültür, Modernleşme, Halk Kültürü

Küreselleşme ile teknoloji ve iletişimdeki gelişmeler sonucu dünyanın iyice küçülmesi, ekonomik ve siyasal sınırların giderek ortadan kalkması, ülkeler ve milletler arasında iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel etkileri arttırmıştır. İnsanların teknolojiden, kitle iletişim araçlarından etkilenmeleri kültürlerini birbirine yakınlaştırmıştır. Kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişme sonucu dünyadaki insanların; toplumların birbirlerinden ve dolayısıyla kültürlerinden haberdar olmaları ve etkilenmeleri kaçınılmaz olmaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle insanlar gelişmiş ülkelerin vatandaşlarına büyük bir hayranlıkla bakmakta, onlar gibi yeme-içme, eğlenme ve yaşma arzusu duymaktadırlar. Bunun sonucunda baskın kültür olan ve küreselleşmenin getirdiği kültür yerel olan kültür değerlerini yok etmektedir. Dünya hızlı bir şekilde yerel motiflerini kaybederek tek tip pantolon, tek tip yemek yeme tarzı, tek tip eğlence alışkanlığı kazanmaktadır. Araştırmamızın amacı dünyadaki küreselleşme olgusunun ne olduğunu tespit ederek insanların, devletlerin nereye doğru gittiğini tespit edebilmektir. En önemlisi de bunun ülkemiz üzerindeki etkilerinin neler olduğu ve çözüm önerilerinin neler olabileceğini ortaya çıkarmaktır.

Bu amaçla hazırlanmış olduğum çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde küreselleşmenin tanımları ve küreselleşme üzerine dünyada önde gelen düşünürlerin söyledikleri, küreselleşmenin başlangıcından itibaren günümüze kadar nasıl bir seyir izlediği, küreselleşme olgusu üzerinde hangi tartışmaların yapıldığı, küreselleşmenin insanlığa hangi vaatlerde bulunduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca küreselleşmenin beklenen faydayı neden sağlayamadığı ve başarılı olması için gereken çalışmaların neler olması gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise; küreselleşmeyi oluşturan ekonomik kuruluşlar üzerinde durulmuştur. Bunların dünya sahnelerine çıkış tarihleri, hangi olaylardan sonra nasıl ortaya çıktıkları, görevleri, neleri nasıl yaptıkları ve en önemlisi de nerelerde hata yaptıkları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise; küresel olgunun dünya ekonomisi, medyası, devletleri ve sosyal hayatı üzerinde ne gibi etkilerde bulunduğu ve bunların tespitine yönelik olarak çalışılmıştır. Bu bölümde amaç, dünyadaki etkilerini tespit ederek kendi kültürümüzle olan ilişkilerini görebilmektir.

Araştırmamızın dördüncü bölümünde ise; küreselleşmenin Türk halk kültürü üzerine etkileri incelenmiştir. Etkileri tespit edilmeye çalışılmış, bunlar ile dünya ülkeleri arasında benzerlikler tespit edilmesi için benzerlikler aranmıştır. Ayrıca dünyanın küreselleşme karşısında almış olduğu tedbirlerin Türk halk Kültürü üzerine de uygulanıp uygulanmayacağına dair yorumlar yapılmıştır. Son bölümde etkileri tespit edilen ve yaşamımıza giren küreselleşmeye karşı neler yapılabilir, alınması gereken tedbirler nelerdir, bu olgu karşısında hangi hatalar yapılmıştır ve yapılmaktadır sorularına cevaplar aranmıştır. Sonuç da ise elde edilen bulgular, çalışmamızın amacı doğrultusunda değerlendirilmiştir.

SUMMARY

GLOBALIZATION AND ITS EFFECTS ON TURKISH NATIONAL CULTURE

Keywords: Globalization, Culture, Modernization, Folk Culture

World's getting smaller with the developments in globalization and technology and communication, disappearing political borders raised the financial political, social and cultural affects between countries and nations. People's being effected by technology and mass communication devices-made cultures closer to each other. With the results of rapid developments in mass communication devices, people's and nations' knowing each other and their cultures and being effected from these became inevitable. In the new world regulation, nations can see other nations' life standarts and peace level and the visual news that reflects the improvements in other countries, foreign television series and cinema films, eating habits, clothes attract people. Being known and leamed of all the things that is going on on the world essecially cause cultural trouble.

With the affect of globalization, people admire the nations of the developed countries and they want to eat, enjoy and liye like them. As a result, the culture which is brought by globalization and which is dominant destroys the Jocal culture. World is rapidly losing its local values and gaining one type trousers, one type eating style and one type entertaining habits. Goal of our researeh is to determine where people and nations are going and determining what the globalization fact is. The study that I prepared for this purpose involves four parts. in the first part, introduced the description of the globilization and what the world' s most important experts have said, how globalization progressed from beginning until to day, what discussions are made on globalization and what the globalization promises people. Furthermore, why the expected benefits couldn't be provided and what studies are that should be done to be successful.

In the second part, I dwell upon the associations which constltute globalization. Their founding dates, how they appeared after which event, their missions, how they do what and initially, I dwelled upon where they made mistakes. In the third part, it is studied what kind of affects the globalization have on world' s economy, press, countries, and social life and it is studied what these are. The purpose in this part is to be able to see what the relation of this on our culture is by determining its affects on world.

In the fourth part of our study, it is investigated what the affects of globalization on Turkish national culture are. The affects and the similarities between these and world's other countries are tried to be found out. Besides, comments are made about weather precations which world took against globalization can be practiced on Turkish national culture. Aswers are looked for the questions of what can be done against globalization which comes into our lives and against the affects which are found out in the last part. Lastly, the finding which are handed are evaluated in the direction of our research's aim.

GİRİŞ

Küreselleşme kavramı ortaya çıktığı günden bugüne kadar geçen süreçte dünyayı tek kültüre ve ortak yaşam değerlerine doğru sürüklemektedir. Küreselleşmenin getirmiş olduğu bu yok ediciliğe karşı başta gelişmiş ülkeler olmak üzere bütün dünya devletleri çareler aramaktadır.

Küreselleşmenin ne olduğunu ve onu oluşturan etkenlerin neler olabileceğini tespit etmek ve bu nedenleri ortaya çıkararak varsa kurum kuruluşları tespit ederek faaliyetleri hakkında bilgi verebilmek ve geleceğe dair etkilerini tespit edebilmek adına ele almış bulunmaktayım.

Ayrıca bu tespitler ışığında Türk Kültürü'nün küreselleşmeden nasıl etkilendiğini ve bu etkilenmenin zararlı yönlerinin neler olduğunu tespit ederek, çözüm önerileri sunmaya çalıştım.

I. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu dünü,bugünü ve yarınlarımızı etkileyen ve insanlığın sürekli olarak geliştiğini, değiştiğini gösteren küreselleşme ve bunun Türk Halk Kültürüne etkileridir.

Özellikle Küreselleşmenin ve küresel kelime kavramının ne olduğu ve bunların neler içerdiği, nasıl meydana geldiği, neleri, nasıl etkilediği insanlara neler vaat edip ellerinden neleri alıp götürdüğü konumuzdur.

Küreselleşmenin etkileri şüphesiz Türk halkına ekonomik, sosyal, siyasal yönlerden ve kültür özellikleri bakımından etkileri de başlıca konumuzdur.

Türk Kültür Tarihine küreselleşmenin nasıl etkileri olduğu, ne zamandan itibaren küreselleşmenin ayak seslerinin duyulmaya başlandığı ve bizim kültürümüze etkilerinin neler olduğu konu olarak tespit edilmiştir. Ayrıca gelecekte küreselleşmenin

kültürümüze vereceği etkileri azaltmak ve yok olmasını önlemek için neler yapılması gerektiği üzerinde çalışılmıştır.

II. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; küreselleşme kavramının neler ihtiva ettiğini tespit etmek, ne zaman, nasıl ortaya çıktığını ve çıkış nedenlerini oluşturan sebepleri bulabilmek, küreselleşmenin arkasında duran güçlerin ve onu oluşturan sac ayaklarının neler olduğunu saptayabilmektir.

Bu saptamalar yapıldıktan sonra küreselleşmenin dünya ülkeleri üzerindeki etkilerini ekonomik, siyasal, sosyal bakımından inceleyerek bu ülkelerin küresel olguya karşı kültürlerini koruyabilmek için ne gibi tedbirler aldıklarını tespit etmek ve bunların arasından kendi kültürümüzü yaşatmak amacıyla kullanabilecek olanları öneri olarak sunmaktır.

Ayrıca küreselleşmenin Türk halk Kültürü üzerine etkilerini tespit etmek ve etkilerin neler olduğunu saptayabilmek ve bu saptanan etkilerin nasıl bertaraf edileceğine dair çözüm önerileri sunmak bu çalışmanın en önemli amacıdır.

III. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi; ilk olarak kaynak taraması yapılmıştır. Konu ile ilgili bu alanda çalışmış insanların kitapları, makaleleri incelenmiş, uygun olanlar derlenerek toplanmıştır. Böylelikle çalışmaya yol gösterecek olan kaynakça hazırlanmıştır. Bu çalışmadan sonra eserler okunarak, fişleme çalışmasına başlanmıştır. Bilgisayara aktarıldıktan sonra en son safha olan yorumlama çalışmalarına başlanmıştır.

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TANIMLARI

Günümüzde en çok tartışılan ve üzerinde fikir yürütülen, geleceği nasıl etkileceği hakkında değişik söylemler geliştirilen küreselleşme, ortaya çıkışı, gelişimi ve etkilediği değerler bakımından incelendiğinde insanların ona ortak bir tanım yapmakta zorlandığını görüyoruz. Ekonomistin, siyasetçisinin, kültürcüsünün, bilim adamının, sosyologun ama her alanda çalışan ve fikir yürüten düşünürlerin küreselleşme tanımı noktasında farklı farklı tanımlar geliştirdiğini görmekteyiz.

Bu durum küreselleşmenin insanların hayatını her aşmada, her alanda etkilediğini açık olarak ispat etmektedir. Tanımları kendi içinde sınıflandırarak vermeye ve küreselleşme hakkında ilk bilgileri ortaya koymaya çalışacağım.

İlk olarak herkes tarafından ekonomik olarak bilinen ve insanların ceplerini ilgilendirdiğini bildiğimiz, küreselleşmenin ekonomik tanımlarını vereceğiz. Küreselleşmeyi yönlendiren ve ülkelerin geleceklerini istediği gibi şekillendirme yeteneği ve marifeti bulunan IMF'nin bu konuyla ilgili tanımı;

“Globalleşme, ülkeler arasında mal, hizmet, uluslar arası sermaye akımları ve teknolojik gelişimin hızlı bir şekilde artmasını ve serbestleşmesini ve bunlar sonucu ortaya çıkan ekonomik gelişmeyi ifade eder. Birbirleriyle mal işlemleri, çeşitliliği, değer artışları, hizmetler, uluslar arası sermaye akımları, teknolojinin çok hızlı ve yaygın bir şekilde yükselmesi ve bu sayılanların ülkeler arasında giderek serbestleşmesi sayesinde ekonomik gelişmeyi ifade eder.” [IMF;World Economic Outlook:1997]

Gelişmiş ülkelerin kurduğu ve zenginler klübü diye bilinen, ekonomi alanında dünyadaki gelişmeleri değerlendirip, kendi üyelerine ekonomik kalkınma modelleri hazırlayan OECD'nin tanımı ise üç faktörden oluşmaktadır: 1. Ulus-aşırı şirketler gibi güçlü ve yeni aktörlerin siyasal sahneye girişi. 2. Bilgisayar teknolojisinin iletişim ve enformasyon alanındaki hızlı yayılımı ve 3. ise çoğu ülkede deregülasyon (düzensizleştirme) politikalarının benimsenmesi [BAĞÇE;1999:10].

Bu konuyla ilgili olarak Gencay ŞAYLAN'ın tanımı ise; Küreselleşme, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi, ulusal sınırların dışına çıkması, dünyanın tek pazar haline gelmesi dediğimiz olaydır. [Şaylan;1994:9]

Ekonomi ile ilgili diğer tanımlar ise;

Küreselleşme; emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırma, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabasıdır [Boratav;1996:19].

Küreselleşme, en genel anlatımla ulusal ekonomilerin artan ölçüde birbirine bağımlılığı olarak tanımlanmaktadır [Ekin;1999:40].

Küreselleşme tanımının bir bütün ele alarak ekonomiden kültüre, sanattan siyasete kadar her alanı kullanarak ortak bir tanım ortaya koyan düşünürlerde bulunmaktadır. Bunların tanımlarını tek tek incelediğimizde küreselleşmenin kimliği belirlemeye başlayacaktır.

İlk olarak konunun uzmanlarından Bozkurt Güvenç'in tanımı ise şöyledir: "Küreselleşme; hangi alanda olursa olsun ekonomiden sanata bilimden iletişime herhangi bir çalışmada, üretimde, yapımda, dünya çapında geçerliliği, ağırlılığı, öncülüğü olan normların, ölçütlerin dikkate alınması ya da etkili hale gelmesi, benimsenmesi; dünyaya açılarak yerelliğin, ulusallığın reddedilmeksizin dışına çıkılması ve evrenselleştirilmesi, birleşilmesidir"[GÜVENÇ;1998:318].

Küreselleşme tanımları incelendiğinde bu kavramın sadece bir alana hitap etmediği ve tek bir bakış açısıyla değerlendirilemeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır. İhtiva ettiği özellikleri bakımından küreselleşme insanoğlunu yaşamının yirmi dört saatinde hayatını olumlu veya olumsuz bir şekilde ilgilendirmekte, hatta hayatına yön vermekte olduğu görülmektedir.

Fikir adamlarının küreselleşme konusunda ortak bir tanımda anlaşamadıkları ve geniş bir alanı kapsadığı ortaya çıkmıştır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere küreselleşme

insanların ceplerindeki paradan, sosyal hayatlarına, günlük yaşamlarından devletlerinin geleceğine kadar her alanda etkili olmaktadır.

1.1. Küreselleşme Olgusu Üzerine Görüşler

Kavramın popülerliğine ve bu konudaki literatürün yoğunluğuna rağmen küreselleşme olgusu üzerinde kesin ve net olarak iyiliği veya kötülüğü, doğruluğu veya yanlışlığı, etkilediği alanları bakımından üzerinde anlaşma sağlanmış ortak bir nokta bulunmamaktadır. Kavram üzerine tartışmalar özellikle akademik çevrelerde 1960'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Herkes tarafından terimin sık kullanılmasının nedeni ile kavramın bir tanımlama ve yanlış anlaşılma problemi vardır.

"Global köy" kavramını İlk olarak 1964 yılında Kanadalı Sosyoloji Profesörü Marshall McLuhan kullanmıştır. Gerçekten de dünya en azından belli bir bölümü için global köy haline gelmektedir. Kavramın kullanıldığı yıl ilk haberleşme uydusu uzaya fırlatılmıştı. Günümüzde bu türden 2000'den fazla uydu faaliyet göstermektedir. Yeryüzünde ise hadisenin ikinci boyutu genişleyerek büyümektedir. Milyarlarca alıcı, cihaz ve gönderici insanların elindedir. Çalışma masalarında bilgisayar, ellerde cep telefonu, çatılarda çanak antenler günlük hayatın normal görünümleridir [Keyman-Sarıbay;1998:18].

Dünyanın sıkışması ya da global köy olarak tanımlanmasının günlük dildeki en güzel ifadesi "dünya küçülüyor" ifadesidir. Marshall McLuhan "Komünikasyonda Patlama (1960)" adlı kitabında bu yeni farkındalığı yansıtan "global köy" terimini kullanarak küresel alanda olup bitenleri haberleşme alanında meydana gelen baş döndürücü gelişmeyle anında dünyanın haberdar olmasının dünyayı adeta büyük bir köy haline getirdiğini ima etmiştir.

Günümüzde bu değişim sürecinin yarattığı kendine özgü koşulları nitelemek amacıyla, çok çeşitli kavramlar kullanılmaktadır. Nitekim, "*globalleşme*"; "*küreselleşme*"; "*yeni dünya düzeni*"; "*büyük dönüm noktası*"; "*bilgi çağı*"; "*modernizm*" ve "*postmodernizm*" gibi kavramlar, bu dönemi nitelemeye yönelik kullanılırken,

"endüstri ötesi toplum"; "postmodernist toplum" ve "bilgi toplumu" gibi kavramlar da bu sürecin ortaya çıktığı gelişmiş kapitalist ülkeleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) eski başkanı George BUSH, bu yeni tarihi süreci nitelemek amacıyla, ilk kez Körfez Savaşı'nın yaşandığı 1990 yılında "yeni dünya düzeni" kavramını kullanmıştır. Ayrıca, Ervin LASZLO'nun "çatallanma ve yol ayrımı" kavramını kullanmasına karşın, KAPRA, "büyük dönüm noktası" kavramını tercih etmiştir. Francis FUKUYAMA ise, yine aynı döneme ilişkin "tarihin sonu" nitelemesini uygun görmüştür. Görüldüğü gibi, bu dönemi nitelemek üzere çok çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Bunlar içerisinde; en yaygın olarak "küreselleşme" kavramının kullanıldığı ve bu sürecin ortaya çıktığı ülkeleri tanımlamaya yönelik olarak da "endüstri ötesi; "hizmet ekonomisi" ve "bilgi toplumu" kavramlarından sözedildiği görülmektedir[Ekin;1996:9].

Kavram bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini; buna bağlı olarak tek bir global kültürün ortaya çıkmasını; bazen de toplumların, toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama sürecinde kullanılabilir [Sarıbay-Keyman,1998: 9].

Küreselleşme; yaşamımızı sürdürdüğümüz usulleri (üstelik çok değişik şekilde) yeniden yapılandırmak demektir. Motoru Batıdır. Amerikan siyasal ve ekonomik gücünün ağırlıklı etkisini tanımakta ve oldukça eşitsiz sonuçlara gebe dir. Ama küreselleşme yalnızca Batının diğer bölgeler üzerinde egemenlik kurması anlamına gelmez; başka ülkeleri olduğu gibi ABD'yi de etkileyen bir olgudur [Giddens;2000:15].

Küreselleşmeyi "yeni dünya düzensizliği" olarak algılayanlar da vardır. Bauman'a göre küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur. Küreselleşme bir başka ifadeyle "yeni dünya düzensizliği"dir [BAUMAN, 1999, 69].

Bu yeni dönemi nitelemeye yönelik kullanılan kavramlardaki görüş farklılıkları benzerini, bu konuda çalışan yazarların geleceğe ilişkin beklentilerinde de görmek

mümkündür. Bir başka deyişle; bu konuda çalışan kişiler, geleceğe yönelik beklentileri bakımından başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birinci grubu oluşturanlar; küreselleşme sürecinin yarattığı köklü değişim ile geleceğe yönelik öngörülerinde iyimser olduklarını daima vurgulamaktadır. Buna karşılık, ikinci grubu oluşturanlar ise küreselleşme sürecinin gelir dağılımı ve özellikle istihdam alanında yarattığı veya yaratmakta olduğu sosyal sorunlara dikkat çekerek, geleceğe ilişkin kötümser tablolar çizmektedir.

Küreselleşmenin üç boyutundan bahsedilmektedir. Globalleşme terimi eski olmakla birlikte ancak 1960'lı yıllarda uluslararası ekonomik hareketleri betimleme tarzı olarak akademik dile girmiştir. Malcolm Waters'a göre, Saitnt-Simon ve Comte'un sosyolojik söylemlerinde uluslar arası boyuttan belli bir etkilenme olduğu gözlemlense bile, bir globalleşme kuramı yaratma isteminde olan ilk toplum bilimci Karl Marx'dır [Keyman;1997:36]. Marx yeni dünyanın keşfinden ve Asya Kıtasına doğru deniz yoluyla açılmadan sonra bir "dünya pazarının" oluşturduğu ve bunun hem üretim hem de tüketim kavramlarına kozmopolit bir anlam kazandırdığını söylemektedir. Bu anlam ürenler için sürekli bir pazar arayışı içinde olan sermayenin global bir nitelik kazanmasını ve uluslar arası evrensel bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kurulmasını simgeler. Marx'ın kapitalizm kuramının aynı zamanda bir (ekonomik) globalleşme kuramı olduğunu söyleyebiliriz.

Globalleşmenin ikinci boyutu olan siyasal boyutun uluslararası ilişkiler literatüründe 1970'li yıllar içinde ortaya çıktığını görüyoruz. İkinci Dünya Savaşından sonra sayıları ve etkinlik alanları gittikçe artan uluslar arası örgütler (Birleşmiş Milletler, Uluslar arası Para Fonu, Dünya Bankası, GATT, v.b.) ve çok uluslu şirketlerin varlığı "siyasal etkinliklerin artık ulus-devlet ile sınırlandırılmaması gerektiği ve bu nedenle uluslar arası ilişkileri transnasyonel ilişkiler olarak görmenin daha anlamlı olduğu" düşüncesini gündeme getiriyor. Bir başka deyişle globalleşme sürecini ekonomiye indirgeme mantığı transnasyonalizm kuramında siyasal düzeyde kendini göstermektedir.

Bu kuramlara karşıt olarak, McLuhan'ın "global köy" kavramı kültürel düzeyde bir globalleşme kuramı sunmaktadır. McLuhan'a göre, kültürün temel belirleyici niteliği

"içeriği değil" kendisinin "iletici bir medyum" olmasıdır. Elektronik iletişim ve hızlı ulaşımın giderek artan etkileri kültürel düzeyde "yapısal" bir karşılıklı-bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır. Bu anlamda, McLuhan bugün CNN ve internet gibi medyumlara gönderimle önerilen "bir elektronik global mekanın kültür düzeyinde oluştuğu" düşüncesine 1960'lı yıllarda bir temel hazırlamaktadır [Keyman;1997:38].

Küreselleşme karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular kümesidir. Çoğu insanın gözünde, küreselleşme basitçe gücün ya da etkinin yerel toplulukların elinden alınıp küresel arenaya aktarılmasından ibarettir. Küreselleşmenin sonuçlarından birisi gerçekten budur. Fakat bunun zıt yönlü bir sonucu daha vardır. Küreselleşme yalnızca yukarıya doğru bir süreç değil, aynı zamanda yerel özerklik doğrultusunda yeni baskılar yaratarak aşağıya doğru inen bir olgudur. ABD'li sosyolog Daniel Bell'e göre ulus artık büyük problemleri çözemeyecek kadar küçük, ama küçük problemleri çözemeyecek kadar da büyüktür. Küreselleşme ayrıca uluslar içinde ve sınırlarında yeni ekonomik ve kültürel bölgeler (Hong Kong, Kuzey İtalya gibi) yaratmaktadır [Giddens;2000:26].

Giddens küreselleşmeyi sonuçları açısından da değerlendirmektedir. Buna göre küreselleşme tarafsız bir şekilde gelişmiyor ve sonuçları bakımından tamamen hayırlı bir olay değildir. Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın dışında yaşayan bir çok insanın gözünde, rahatsız edici derecede Batılılaştırma ya da Amerikanlaştırma damgası taşımaktadır. Küreselleşmenin en göze çarpan kültürel ifadelerinden bazıları (Coca Cola, McDonald's, CNN) tamamen Amerikandır. Ayrıca dev çok uluslu şirketlerin çoğunun merkezi yine ABD'dir. Küreselleşmeye kötümser bir bakış, bu olguyu büyük ölçüde, (Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın yapmış olduğu son sınıflandırmaya göre) Güney'in gelişmekte olan toplumlarının ya çok az rol aldığı ya da hiç rol almadığı, sanayileşmiş Kuzey'in bir meselesi olarak değerlendirecek; yerel kültürlerin yok edilmesi, dünyadaki eşitsizliklerin yayılması ve yoksulların durumunun daha da kötüleşmesinden başka bir sonuç vermediğini düşünecektir [Giddens;2000:26-27]

Bretton Woods'tan beri serbest ticaret ve küreselleşmenin, botları yukarı çekip, yoksulluğu azaltacağı yüksek sesle ifade edilirken, geçen elli yılda dünyanın istikrarlı bir şekilde daha da fakirleşip açlığın arttığı da iddia edilmektedir. Zira Eylül 1999 Birleşmiş Milletler Raporuna göre piyasalar, sosyal ve siyasal çıktıları daha fazla baskı

altına aldıkça, fırsatlar ve ekonomik küreselleşmenin faydaları eşitsiz ve haksız bir şekilde yayılmaktadır. Ekonomik küreselleşmeyle üretilen zenginlik seçkin bir grup, uluslar ve çok uluslu şirketler yararına iken diğerleri dışlanmaktadır.

Küreselleşme, dünya çapında meydana gelen olayları olduğu kadar gündelik yaşamı da etkilemektedir. Dünyanın çoğu bölgesinde, kadınlar geçmişte olduğundan daha fazla özerklik talep etmekte ve daha fazla sayıda işgücüne katılmaktadırlar. Küreselleşmenin bu tür boyutları en azından global pazardaki gelişmeler kadar önemlidir. Dünyanın çoğu bölgesindeki kültürleri ve geleneksel yaşam tarzlarını etkileyen gerilim ve sıkıntılara yeni boyutlar eklenmektedir. Geleneksel aile tehdit altındadır. Dinle bağıntılı olan türde başka gelenekler de köklü dönüşümler yaşanmaktadır. Bu bağlamda fundamentalizmin asıl kaynağının dünyadaki geleneklerin çatırdayarak çökmesi olduğu iddia edilmektedir [Giddens;2000:16].

Küreselleşme sürecinin önemli bir özelliği milli sınırların önemini yitirmesi ve milli devletin ekonomi üzerindeki denetiminin yavaş yavaş ortadan kalkmasıdır. 17. yüzyıldan sonra bölgesel sınırlar içinde, içeride hükümlerlik hakkının bağımsız kullanılması ve toplumsal menfaatlerin dışarıya karşı temsilinde monopol temelinde yapılan devletleri, bu konularını yitirmektedir. İstihdam ve gelir eskiden olduğu gibi imalat sektöründe değil, hizmetler sektöründe oluşmaktadır.

Giddens'e göre küreselleşme tartışmalarının esası ulus-devletler açısından olmaktadır. Ulus-devletler halen güçlü olmalarına rağmen ulusal ekonomik politika artık eskisi kadar etkili olamaz. Diğer önemli bir sonuç ise jeopolitiğin geçmişteki biçimleri eskidiğinden, uluslar kimliklerini yeniden düşünmek zorundadırlar. Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden itibaren çoğu devletlerin artık bir düşmanı kalmamıştır [Giddens;2000:30].

Küreselleşme sosyolojik anlamda mahalli kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağlarının çözüldüğü, milli devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma

tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı bir süreç olduğu ifade edilebilir.

Küreselleşme olarak adlandırılan olgunun iktisadî yönü -özellikle merkezden çevreye doğru- mal ve sermaye hareketleri önündeki sınırların kaldırılması, yani ticarî ve finansal serbestleşme olarak tanımlanabilir[Sonat;2001:15]. Ticaret, sermaye hareketleri ve teknoloji akımının transnasyonal bir özellik kazanarak yayılması ile yoğunlaşması millî devlet olgusunu aşmakta, sınır ötesi menfaat gruplarını ve değişik milletlere mensup bireyleri sıkı menfaat bağlarıyla birbirine bağlamaktadır[Ekin;2001:51]. Gerçekte küreselleşme, dünya çapında daha önceden benzeri görülmemiş bir refah yaratma potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır.

Ancak günümüzde küreselleşme, sıcak paradan uluslararası karmaşık suç örgütlerine, zenginle fakir arasındaki gelir eşitsizliğinin uçuruma dönüşmesinden, sıcak çatışmalara kadar geniş bir mücadele alanını işaret etmektedir[Dünya Ekonomi Bülteni;2001:8].

Sonuçta küreselleşme sözcüğü son yıllarda dünyada yaşanan gelişmeleri tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. Bu gelişmelerin politik, ekonomik, kültürel, toplumsal ve teknolojik boyutları olduğu için de küreselleşmenin tanımı ve anlamı kişiden kişiye değişmektedir. Kimilerine göre küreselleşme çok uluslu şirketlerin kullandığı bir propaganda sloganı; kimilerine göre ise dünyanın çehresini değiştiren, ulusal sınırların önemini ortadan kaldıran bir süreçtir. Bazıları küreselleşmenin dünyada refahı artıracığını, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farkları azaltacağını öne sürerken, küreselleşmeyi sömürgeciliğin çağdaş biçimi olarak görenlerin sayısı da az değildir. Küreselleşme kimilerince artan işsizlik, gelir dağılımında bozulma ve batı demokrasileri için bir tehdit olarak algılanırken, onu çoğulcu demokrasinin yeryüzüne yayılma süreci olarak algılayanlar da vardır. Küreselleşmeye ilişkin bu görüş farklılıklarını anlamak zor değildir. Çünkü küreselleşme olarak adlandırılan değişim süreci kimilerine servet ve refah getirirken kimileriye bundan zarar görmektedir. Bu nedenle zarar görenlerin küreselleşmeyi eleştirmeleri, onu tüm olumsuzlukların kaynağı olarak görmeleri ve bunun için de bu sürece karşı çıkmaları ne kadar doğalsa,

küreselleşmeden yarar görenlerin de kaçınılmaz olarak nitelendirdikleri bu süreci desteklemeleri o kadar doğaldır[Asomedy;2001:26].

Küreselleşme kavramının farklı anlamlarda kullanılmasına rağmen, yoğun olarak gündeme gelmesiyle birlikte, bazı argümanlara dayandığı görülmüştür. Buna göre küreselleşme yeni bir süreçtir, dünya ekonomik bakımdan bütünleşmiştir ve bu gelişme ister gelişmiş isterse az gelişmiş olsun bütün ulusların yararına işlemektedir. Artık bütün ülkeler bir karşılıklı bağımlılık içindedirler ve ulus-devlet önemini yitirmiştir [Savran;1998:75].

Küreselleşme kavramını üzerine üretilen ortak bir noktada küreselleşmenin dünyayı küçülttüğü ve bunun sonucunda bağımlılık ilişkilerinin arttığı yönündedir. Küreselleşmeyle birlikte siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda bir bütünlük yaşanmaktadır. Dünyanın her hangi bir noktasında patlayan bir bomba, herhangi bir ülkedeki iç çatışma veya savaş hali, aynı şekilde her hangi bir yerdeki ekonomik kriz diğer bütün devletleri ilgilendirmekte, borsalarından, para birimlerine kadar, yatırımlardan ticaretlerine kadar etkilemektedir. Bu etkileyişin sonucunda küreselleşme kavramı ve bu kavramın getirdiği tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme sürecinin "sosyal refah devletine" muhtemel etkileri konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. İlk görüş dünyada "refah devletinden rekabet devletine" doğru paradigmalara değişimini işaret etmektedir. Bu düşünceye göre ekonomik olarak kendi şartlarını rekabet kurallarına uyduran devlet bu süreçten karlı çıkacaktır.

İkinci yaklaşıma göre ise, küreselleşme bugüne kadar refah devleti üzerinde her hangi bir olumsuz etkide bulunmamıştır. Son yıllarda küreselleşmenin etkileri sebebiyle alınan tedbirler gelecekte yaşanacak etkiler dikkate alındığında çok marjinal kalmaktadır.

Küreselleşme sosyolojik anlamda mahalli kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağlarının çözüldüğü, milli devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine

girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı bir süreç olduğu ifade edilebilir.

Küreselleşme üzerine akademik çevrelerde 1960'lı yıllarda başlayan tartışmalar özellikle SSCB'nin yıkılması ve ABD'nin tek başına güç olarak kalmasıyla artarak devam etmiştir.

1.3. Küreselleşme Olgusu Üzerine Ortaya Çıkan Tepkiler ve Görüşler

Küreselleşme olayının getirdikleri ve götürdükleri üzerinde çok tartışmalar ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyi eleştirenlerin ve onu istemeyenlerin başında işçi kesimi gelmektedir. Özellikle küreselleşmeyle ortaya çıkan çok uluslu şirketler nerede ucuz iş gücü varsa orada fabrika açma eğilimini ortaya çıkarmışlardır. Bunun sonucunda gelişmiş ülkelerde bulunan fabrikalar sökülmeğe başlamış ve bu ülkelerdeki işçiler işsiz kalmaya başlamıştır.

Küreselleşmeye ilk tepki gösterenler zengin-sanayileşmiş ülkelerdeki işçiler ve kimi işverenler oldu. Bu gruplar işsizliğin tırmanışını, bazı sektörlerin ve firmaların rekabet gücünü kaybetmesini küreselleşmeye bağlıyorlar, özellikle Asya ülkelerinin yükselen rekabet gücüne dış biliyorlardı. Asya kriziyle bu kez Asya ülkeleri küreselleşmenin katı gerçekleriyle yüz yüze geldi ve küreselleşmeye karşı tepkiler orada da tırmanmaya başlamıştır. [Ulugay;2000:91]

Küreselleşmeye fikri açıdan yöneltilen eleştirilerde çeşitlilik göstermektedir. Küreselleşmeyi tartışanlar kendi aralarında gruplara ayrılmış, savunanlar ve savunmayanlar ortak nokta bulamamıştır. Bir grup küreselleşmenin fayda getirdiğini iddia ederken diğer grup ise tamamen tersini ortaya koymaktadır.

Genel hatlarıyla küreselleşme teorilerinin iki ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunların ilkinde küreselleşmeyi başlangıcı ve sanal, hedefi belli homojen bir süreç olarak değerlendirenler yer almaktadır. İkinci ekseninde yoğunlaşan küreselleşme

teorilerine baktığımızda ise, küreselleşmeyi heterojen, kültürler arası bir süreç olarak değerlendiren yaklaşımların yer aldığı görülmektedir. Küreselleşmeyi heterojen bir süreç olarak değerlendirerek konuya yaklaşanlar küreselleşmenin kültürler arası etkileşim olduğunu belirtmekte ve batı modernitesinin sonuç olarak görüldüğü yaklaşımını eleştirmektedirler. Bu eleştiri modernliğinin sonucu olarak küreselleşmeyi ele alan yaklaşımın ontoloji olarak batının dışında kalanları etilgen ve batıya bağlı bir düzlemde ele almasında yoğunlaşmaktadır. Bunun en önemli nedeni olarak küresel gücün giderek batı dışında kayması (Japonya ve Asya adı verilen Malezya, G.Kore, Tayvan gibi ülkelerin güçlenmesi) olarak gösterilmektedir [Aslanoğlu; 1997:255-256].

Küreselciler-Anti-Küreselciler

Küreselleşme konusunda farklı düşünürler tamamen birbirine zıt görüşler benimsemişlerdir. Giddens bunları iki kategoriye ayırıyor; şüpheciler ve radikaller. [Giddens;2000:20-221] Olayı baştan sona tartışmalı görenlere "şüpheciler" diyor. Şüphecilere göre küreselleşme konusunda edilen lafların hepsi kuru gürültüden ibarettir. Küresel ekonomi, sağladığı yararlar, kazandırdığı deneyimler ve getirdiği musibetler ne olursa olsun, önceki dönemlerde var olan ekonomiden özellikle farklı bir şey değil. Dünya büyük ölçüde eskisi gibi dönüyor. Şüpheciler çoğu ülkenin gelirlerinin ancak küçük bir miktarını dış ticaretten elde ettiğini ileri sürmektedirler. Ekonomik alışverişlerin önemli bir kısmı, gerçekten dünya çapında olmaktan çok, sözgelimi Avrupa Birliği, Asya-Pasifik yada Kuzey Amerika Bölgelerinde olduğu gibi, yakın bölgeler arasında ya da belli başlı ticaret blokları içerisinde geçmektedir.

Olaya çok farklı bir açıdan yaklaşarak, küreselleşmenin tamamen gerçek olduğunu ve sonuçlarının her yerde hissedileceğinin savunular da vardır ki Giddens bunlara "radikaller" adını vermektedir. Radikallere göre global çarşı çok gelişmiş durumdadır ve ulusal sınırları yıkıp geçmektedir. Uluslar eskiden sahip oldukları egemenliğin, siyasetçiler de olayları etkileme yeteneklerinin önemli bir kısmını kaybetmişlerdir. Asya krizinin ekonomik sıkıntıları küreselleşme gerçeğini tüm çıplaklığı ile ortaya sermiştir. Hakkında çok geniş bir literatür var olan küreselleşme kavramını olumlu yönde algılayıp izah etmeye çalışanlar "küreselciler", olumsuzluklarla donatanlar ise "anti-

küreselciler" olarak adlandırılmışlardır.

Küreselcilere göre, küreselleşme; ekonomik, siyasal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılması olup; ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi anlamını taşımaktadır. Yani küreselleşme, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması; ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması; ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonuçlarını doğuran kaçınılmaz bir süreçtir. Gelişen iletişim imkanları sayesinde dünyanın her yerindeki insanlara benzer bir medya kültürü sunularak taleplerin aynılaşması sağlanmakta ve yeni talepler üretilmektedir. Sermayenin uluslar arasılaşması da tüketim biçimlerini ve dolayısıyla üretilen malları dünya ölçüsünde standart hale getirmeye başlamıştır. Güç çok uluslu şirketler gibi uluslararası bazı aktörlere kaymaya ve ulus devletler gücün tek ve tartışılmaz sahibi olmaktan uzaklaşmaya başlamaktadırlar.

Anti-küreselcilere göre ise küreselleşme; soğuk savaş döneminden sonra, Batının zaferini yeni bir açılımla dünya geneline yaymasıdır. Uluslar arası sermayenin egemenliği kayıtsız-şartsız hale gelmekte ve dünya ölçeğinde tekelleşmektedir. Dolayısıyla küreselleşmeyi emperyalizmin yeni bir yüzü olarak tanımlamak mümkündür. Antiküreselcilerin diğer iddiaları içinde şunları saymak mümkündür. [Hirst-Thomson; 1998:27-28];

- Bugünün büyük ölçüde uluslar arasılaşması öncesiz değildir.
- Mevcut uluslar arası ekonomi, bazı yönleriyle, 1870-1914 yılları arasında hüküm süren rejimden daha az açıktır ve daha az bütünleşmiştir.
- Küresel ve gerçek anlamda ulus ötesi şirketlerin sayısı azdır ve en başarılı çok uluslu şirketler ulusal tabanlarına bağlı kalmaktadır.
- Sermaye hareketliliği gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere değil, yine gelişmiş ülkelere kaymaktadır. Dolayısıyla küresel anlamda homojen ve bütünleştirici

bir ekonomik yayılma söz konusu değildir.

- Dünya ekonomisi gerçekten küresel olmaktan uzaktır. Ticaret, yatırım ve finansal hareketler daha çok Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika üçgeninde yoğunlaşmış durumdadır.
- Bilgi çağında bilginin tam bir serbestiyle dünyanın her ülkesine aynı ölçüde akması mümkün değildir. Ar-ge çalışmalarına gereken önemi vermeyen, bilgi ve teknoloji üretmeyen toplumların kaderi, bunları başaranlara bağlı olmaya devam edecektir.
- Küresel piyasalar hiç de kontrol edilemez ve düzenlenemez değildir. Çünkü büyük ekonomik güçlerin finansal piyasalar ve diğer ekonomik yönelimler üzerinde güçlü bir yönetim baskısı kurma kapasiteleri vardır.

1.3. Küreselleşmenin Tarihçesi

Küreselleşmenin tarihini incelerken ve başlangıç noktasını ararken karşımıza çok değişik tarihler ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmeyi kültür noktasından hareketle incelediğimizde ilk toplumların oluşma çağlarına kadar indirgeyebiliriz. Çünkü küreselleşmenin temelinde alış-veriş ve bunun sonucunda bütünleşme vardır. Buradan hareketle küreselleşmenin toplumların oluşuktan sonraki süreçte başladığını iddia etmek yanlış olmaz.

Fakat bizim üzerinde durmaya çalıştığımız ve insanların hayatını, ülkelerin kaderini etkileyen ve dünyanın geleceğini değiştiren, şekillendiren küreselleşmenin ne zaman ortaya çıkmaya başladığıdır. Bu çıkışın nedenleri ne zaman, nasıl ortaya çıktığıdır. Bu konu ile ilgili olarak küreselleşmenin tanımında olduğu gibi tarihçesinde de tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu sebepten dolayı değişik insanların görüşleri ışığında ortak bir tarih ortaya koymaya çalışacağız.

Küreselleşme sadece 20. yüzyıla özgü bir kavram değildir. Coğrafi keşiflerin başlaması, demiryolu ve deniz ticaretinin gelişmesi ile birlikte yeni pazarların ortaya çıkması aslında küreselleşme hareketlerinin bir göstergesidir. Ancak bu dönemlerde küreselleşme çok yavaş gelişmektedir

Coğrafi keşiflerin başlamasına neden olan ve Amerikayı keşfeden genç ve hırslı Cenovalı bir denizci, bir maceraperest olan Cristobal Colon, hakkında, benzersiz hazineleriyle ilgili aslı belirsiz rivayetlerden başka bir şey bilmediği Asya'yı kafasına takmıştı. Bu takıntı (bazılarına göre aç gözlülük) öyle güçlüydü ki, İspanya kral ve kraliçesini o zamanlar Okyanus Denizi olarak bilinen, görüldüğü kadarıyla uçsuz bucaksız karanlık sularda yapılacak bir yolculuğu finanse etmeye ikna etmeyi başardı. Amacı, Büyük Çin kağanını ve onun yere göğe sığmadığı söylenen altınlarını bulmaktı.

Colon yüzyıllar sonra milyonlarca okullu çocuğun Kristof Kolomb olarak tanıdığı, Amerika'yı "keşfeden" ünlü adam olacaktı. Aslında bu, bir "keşif'ten ziyade bir rastlantıydı. Kolomb Asya'ya hiçbir zaman ulaşamadı, hatta yaklaşamadı bile. Bunun yerine, denizde geçirdiği beş haftadan sonra kendini Karayip Adaları'nın turkuvaz sularında, yakıcı güneşin altında Bahama Adalarından birinde karaya çıktı ve buraya San Salvador (Kurtarıcı) adını verdi. Kolomb'un yorgun mürettebatı adaya hayran kalmıştı. Gemilerine tatlı su ve tanımadıkları yiyecekler yüklediler. Adanın yerli halkı Tainolar onlara dostça davranıyordu [Ellwood;2002:10].

Kolomb, seyir defterine "Dünyanın en iyi ve en nazik insanları" diye yazdı. "Adamlarıma suyun yerini seve seve gösterdiler. Dolu fiçileri gemiye kendileri taşıdılar. Bizi memnun etmekten büyük zevk duyuyorlardı. Öylesine dostça davrandılar ki, harikaydı." Aradan yirmi yıl geçtikten ve birkaç yeni seferden sonra, Tainoların çoğu ölmüştü. Karayip Adaları'nın diğer yerli halkları ise ya köleleştirilmişlerdi ya da saldırı altındaydılar. Küreselleşme, daha o zaman, kültürler arasında masum bir alışverişten vahşi bir servet ve iktidar mücadelesine dönüşmüştü hızla. Yerli halk Avrupa'dan gelen hastalıklar yüzünden ölümler ve kelimenin tam anlamıyla ölesiye çalıştırılırken, binlerce Avrupalı sömürgeci bölgeye gelmeye devam etti. Bu zorlu ve çılgınca arayışın sebebi altın ve gümüştü. Ama dinsiz ruhları Hıristiyan inancına döndürmek de bu yağmaya ek

bir heyecan katıyordu. Sonunda Avrupalı yerleşimciler Karayiplerin kuzey ve güneyine doğru uzanan toprakların çoğunu sömürgeleştirdiler [Ellwood;2002:11].

Coğrafi keşiflerin başlaması, küreselleşmenin ilk temel taşlarını oluşturmuştur. Coğrafi keşifler Kolomp'un seyir defterinde olduğu gibi yerli halklara ölüm, sefalet, kölelikten başka bir şey getirmemiş, zenginlikleri adeta başlarına bela olmuştur. Avrupalı devletlerin ve bugünün zengin diye bildiğimiz küreselleşmenin en büyük nimetlerini yiyen devletlerin zenginliğinin temelinde coğrafi keşifler ile başlayan sömürgecilik hareketinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Amerika kıtasında sömürgecilik Kızılderilileri topraklarından kopardı, geleneksel ekonomileri imha etti ve yerli halkı dünyanın en yoksulları arasına soktu. Bu uygulamaların sonucunda oluşan bazı rakamlar ise şöyledir:

- İspanyollar Bolivya'daki gümüş madenlerini *mita* adıyla bilinen bir köle emeği sistemiyle işlettiler. Potosi madenlerinde 1650'ye kadar yaklaşık sekiz milyon Kızılderili hayatını kaybetti.
- Alkolizm ve intihar, toplumsal çözülmeye gösterilen tipik tepkilerdir. Kanada'da Kızılderililere ayrılan bölgelerde intihar oranları ulusal ortalamanın 10-20 kat üzerindedir.
- Guatemala'da yerli olmayanların ortalama ömrü 61 yıl, Kızılderililerinki ise 45 yıldır. Kızılderili çocuklarının ölüm oranı diğerlerinin iki katıdır. (Sırasıyla binde 160 ve binde 80).

Avrupa devletlerinin egemenlikleri altındaki yeni topraklardan hammadde emdikleri sömürgecilik döneminde küresel ticaret hızla genişledi. Kıtaya Kanada'dan kürk, kereste ve balık; Afrika'dan altın ve köle; Karayipler'den şeker, rom ve meyve; Latin Amerikâ dan kahve, şeker, et, altın ve gümüş; Asya'dan afyon, çay ve baharat taşınyordu. Gemiler okyanuslarda mekik dokuyordu. Sömürgelelere giden gemilerin ambarları sanayi malları ve yerleşimcilerle doluydu. Geri dönen kalyonlar ve yelkenli

gemiler ise kahve, hindistancevizi ve kakao taşıyordu. 1860'lar ve 1870'lere gelindiğinde dünya ticareti patlama yapmıştı. Uluslararası ticaret açısından bir "altın çağ" yaşanıyordu. Ne var ki Avrupa devletleri hemen her şeyi kendi çıkarlarına göre düzenlemişlerdi. Servet sömürgelerden Fransa, İngiltere, Hollanda ve İspanya ya akıyor, ancak bir kısmı da yatırım olarak sömürlere geri dönüyor; demiryolları, yollar, limanlar, barajlar ve kentler inşa ediliyordu. Yüzyıl önce küreselleşmenin çapı öyle büyüktü ki, 1890'ların sonunda Kuzey'den Güney'e sermaye transferi, 1990'ların sonunda olduğundan daha fazlaydı. Artan ekonomik bütünleşmenin en belirgin işaretlerinden biri olan ihracatın, küresel üretim içindeki payı 1913'te 1999'da olduğundan daha büyüktü [Ellwood;2002:16].

P.Hirst ve G.Thompson, küreselleşmenin, ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile yatırımların gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi olarak yorumlanması halinde, küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını söylerler. Hirst ve Thompson'a göre, gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya ticaret sistemi ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında oluşturulduğu için, uluslararası ekonominin karmaşık bir görelilik; arpalıklık hikayesi vardır. Denizaltı telgraf kabloları 1860'lardan beri kıtalararası piyasaları birbirine bağlamaktaydı ve bu kablolar, günümüzün elektronik ticaretinden çok daha büyük bir yenilikti. Bono piyasaları da birbirine sıkı sıkıya bağlanmış, büyük çaplı para akışı bu dönemde hızlanmıştı. 1870-1914 arası Belle Epoque ekonomisi büyük ölçüde uluslararasılaşmış bir ekonomiydi.

19.yy'da dış ticaretin geliştirilmesi, o dönemin sermaye birikim modeli ve geçirdiği dönüşümle ilişkilidir. 1840'da başlayan birikimin istikrarlı dönemi 1873 kriziyle son bulmuş, 1895'de filizlenen genişleme 1914'e dek sürmüştür. Sinan Sönmez'e göre, kapitalizmin doğuş evresinde ulusal planda işbölümünün geliştirilmesi ile artan sermaye birikiminin önünde, piyasanın boyutları kısıtlayıcı olmuş, sermaye birikiminin hızlandırılması için dış pazarlara yönelmek zorunda kalınmıştır. Yani sermaye-mal evresinin uluslararasılaşması gündeme gelmiştir. Dış ticaretin geliştirilmesi ile birikimin önündeki kısıtlamalar kaldırılacaktır. Uluslararası ticaretin dünya üretimine oranı 1800 ve 1913 arasında % 3'ten %33'e yükselmiştir [Barraclough;2001:100].

Coğrafi keşiflerin ardından küreselleşme tarihine yön veren teknolojik ve bilimsel alanda alınan mesafeler önemli rol oynamaktadır.

1940'lı yılların sonunda transistörün icadıyla başlayan ve sonrasında entegre devreler ile yarı iletken çiplerin elektronik ve bilgisayar endüstrisinde kullanımıyla hızlanan süreç, Daniel Bell'in ifadesiyle üçüncü teknolojik devrim ile sonuçlanmıştır. Bell'e göre bu, devrimlerin ilki 18.yy'da buhar makinesinin bulunarak üretime uygulanması, ikincisini ise 19.yy'da elektrik enerjisi ve kimyada sentetik maddelerin kullanımı olarak kabul etmektedir. Elektronik ve bilgisayar alanlarını kapsayan bu son teknolojik atılımı ise 1970 ve 1980'lere ağırlığını hissettirmekle birlikte birkaç on yıl öncesinden başlayan süreci ifade etmektedir [Arıboğan;1998:82].

Roland Robertson, bugünkü toplumsal yaşamda küreselleşmenin çok yeni bir süreç olmadığını, dolayısıyla modernitenin ya da kapitalist ötesi bir topluluğun ürünü olarak değerlendirilemeyeceğini iddia etmektedir. Robertson'a göre küreselleşme beş tarihi süreçten geçerek bugüne gelmiştir [Robertson;1990:15-28].

Birinci aşama küreselleşmenin ilk kez gözükmeye başladığı aşamadır ki Avrupa'da 15'nci yüz yıldan 18'nci yüz yıla kadar Rönesans ve Reform hareketlerini de kapsayan doğuş sürecidir.

İkinci aşama 18'nci yüzyılda ortaya çıkan aydınlanma hareketiyle başlar ve Fransa Devrimine kadar devam eder. Bu dönemde ulus devletlerin ortaya çıkma ve uluslar arası ilişkiler sistematik bir yapıya kavuşmaya başlamıştır.

Üçüncü aşama 1870-1920 tarihleri arası dönemdir ki küreselleşmenin atağa kalktığı dönemdir. Bu dönemin belirgin iki özelliği sanayileşme hareketlerinin özellikle Avrupa'da yaygınlaşmasıyla ticaret hacminin aşırı derecede yükselmesi ve ulus ve kişisel kimliklerin belirginleşmeye başlamasıdır.

Dördüncü aşama I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayıp 1960'lı yıllara kadar süren aşamadır. En önemli küresel olay Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurulmuş olmasıdır.

Son aşama ise 1960'lardan başlayarak günümüze kadar gelen aşamadır ki post-materyal dönem olarak adlandırılmaktadır. Küresel kurum ve kuruluşların arttığı, sivil toplumun yükselişi, medya ve iletişim ağının küreselleşmesi bu dönemin özellikleridir.

Küreselleşmeyi ekonomik açıdan değerlendirip, bunları tarihi bir kronoloji içinde ele aldığımızda karşımıza ilk olarak 1860 tarihinde ilk olarak döşenmeye başlayan ve ulusları birbirine bağlayan telgraf kabloları ortaya çıkmaktadır. Ekonomik küreselleşmeyi incelediğimizde ise karşımıza daha sonraki tarihlerde başlayan bir küreselleşme çıkmaktadır.

Telgraf kablolarının döşenmesiyle birlikte uluslar yakınlaşmaya başlamış, anında iletişimin temelleri atılmıştır. Bu durum özellikle 1980'li yıllarda bilgisayar ve uydu teknolojisinin gelişmesiyle akıl almaz boyutlara ulaşacaktır.

Birinci Dünya Savaşından sonra, 1923-28 yılları arasında dünya ekonomisinde genişleme yaşanmıştır. Ancak, iki dünya savaşı arasında yer alan yıllarda dünya ekonomisi, New York Borsasının çökmesiyle başlayan, Büyük Depresyon adıyla anılan tarihin en büyük bunalımlarından birini yaşamıştır. S.Sönmez bunalıma, 1921-23 döneminde sermaye birikim modeli ve tarzındaki tıkanıklıkların yol açtığını söyler [Sönmez;2000:65].

1929 Krizi (Büyük Depresyon) o dönemin tek planlı ekonomisi olan SSCB dışında tüm dünyaya yayılarak, gelişmiş ülkeleri olduğu kadar az gelişmiş ülkeleri de etkisi altına aldı. O dönemde ABD'de New Deal politikası gibi, çeşitli ülkelerde ekonomiyi canlandırmaya yönelik uygulanan iktisat politikalarına rağmen bunalımın etkisi 2.Dünya Savaşı'na kadar sürdü. Ancak 1945'ten başlayarak dünya ekonomisinin yükselme dönemine girdiği görülmektedir.

İki büyük ekonomik kriz atlatan küreselleşme süreci II. Dünya Savaşı'ndan sonra devletler düzeyinde Bretton Woods kasabasında bir araya gelmiş, para politikalarını belirlemek amacıyla kararlar almışlardır. Burada alınan kararların en önemlisi dünyadaki ekonomik krizleri önlemek, piyasaları kontrol etmek, sıkışıklığa düşen

devletleri kurtarmak amacıyla kurulan IMFdir. IMF'nin kuruluşundan sonra dünyadaki barış ortamının devam ettirebilmesi için dünya devletlerini bir şemsiye altında toplamak amacıyla da Birleşmiş Milletler kurulmuştur.

1944 yılında New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında toplanan Konferans'da varılan anlaşmayla, her ulusal paranın değeri A.BD Dolarına göre saptanacaktı. ABD ise, diğer devletler talep ettiği zaman doları sabit kur üzerinden altına çevirmeyi taahhüt ediyordu. Bir başka deyişle ABD Doları, altınla eş düzeyde rezerv parası olarak kabul ediliyordu. Bu durum aslında altının uluslararası para sistemindeki rolünün kısıtlanacağı, yerini büyük ölçüde ABD Dolarına bırakacağı anlamına geliyordu. Diğer yandan, iki savaş arasının rekabete yönelik değer ayarlamalarının dünya ticaretinde yarattığı tahribata karşı Bretton Woods sistemi, ulusal paralar arasında sabit kur sisteminin kabulüne dayanıyordu. Geçici dış ödemeler dengesizlikleri ise bu konferansta tasarlanan IMF gözetimindeki devalüasyonlar ve "istikrar programları" aracılığıyla çözüme kavuşturulacaktı.

Daha savaş sürerken Bretton Woods'da temelleri atılan uluslararası para sistemiyle ABD'nin dünya ekonomisindeki önderliği iyice pekiştirilmiştir. Ç.Keyder bu durumu açıklarken, hegemonik devletin, "iktisadi faaliyetin sürekliliğini sağlamak amacıyla ülke devletlerin koydukları engelleri kaldırmak için kurumsal çerçeve hazırladığını ve bu bağlamda dünya parasının yaratılması ve devamını sağlayacak kurumların oluşturulduğunu" söyler. Keyder'e göre, sermayeye kurumsal çerçeve hazırlayan "hegemonik devlet"; en ileri teknolojiyi, üretim sürecini, örgütlenmeyi taşıyan, en ileri sermayenin devletidir. Bu nedenle, İngiltere'nin "hegemonya" döneminde altın standardı yürürlükteydi. Dünya parası da altındı veya Pound'du ve altın standardı sistemi ülke ekonomilerinin ne ölçüde paraya sahip olacaklarını belirliyordu. Sistemin sigortası İngiltere'nin varlığı idi. İngiltere 1931'de altın standardını terk edince de sistem çöktü. 1946 yılında ise A.BD dünyaya yeni bir sistem empoze etti. Bretton Woods Anlaşması ile ortaya çıkan sistem Amerikan Dolarını dünya parası olarak lanse ediyordu [Keyder;1993:311].

Bretton Woods anlaşması kapitalizm çerçevesinde hızlı yeniden inşa amacını güvence

altına alacak bir para sistemi getirmekle kalmamış, yeni sisteminin ABD sermayesinin hakimiyeti altında olmasını sağlamaya başlamıştı [İnnes;2000:329]. Bretton Woods sistemi dünya ticaretine ve uluslararası sermaye akımlarına istikrarlı bir çerçeve oluşturarak uzun süreli genişlemenin temeli oldu.

Savaş sonrasında 1960'lı yılların sonuna kadar süren zaman diliminde dünya ekonomisi hızlı bir sermaye birikimine, genelleşmiş bir büyümeye sahne oldu. Bu dönemde, dünya ticareti, sanai üretim, toplam üretim, emek üretkenliği gibi ana göstergelerdeki büyüme hızları tarihte daha önce rastlanan en yüksek düzeylerine eşitleniyor, hatta yer yer bunları geride bırakıyordu [Sarvan;1999:23-25].

Bu başarının temelinde Amerika Birleşik Devletleri'nin oynamış olduğu rol yatmaktadır. A.B.D I.Dünya Savaşı'na girmemiş, el altından ülkelere silah satmış, II.Dünya Savaşı'nda da sadece son dönemde Japonya ile savaşmıştır. ABD bu dönemde silah ticaretinden büyük paralar kazanmış, sanayisini ve teknolojisini çok geliştirmiş, diğer ülkelere nazaran daha az bir yıkımla sahneye çıkmıştır.

2.Dünya Savaşı'ndan yıkıma uğramadan çıkan Amerika Birleşik Devletleri savaş sonrasında uluslararası ekonomik ve parasal düzenin ve buna uygun olarak uluslararası kurumların oluşturulmasına önderlik etmiştir. Üstün iktisadi gücüyle ABD, önce Marshall planı tipi programlarla, sonra hızlı sermaye akışıyla Avrupa'nın ekonomisinin canlanmasına katkıda bulundu. Avrupa'ya aktarılan fonlarla Avrupa sermayesi ABD'den teknoloji satın aldı kendisi de birikim şartlarını elde etmiş oldu.

ABD Dışişleri Bakanı Marshall tarafından 5 Haziran 1947'de açıklanan plandan sonra 16 Avrupa ülkesi bir araya gelerek 12 Temmuz 1947'de Avrupa İşbirliği Örgütü'nü (OEEC) kurdu. Plan yürürlüğe konduktan sonra 1948-52 döneminde OEEC üyesi 16 ülkeye bağış olmak üzere 12.8 milyar dolar tutarında kaynak aktarıldı. Marshall Planı'nda Amerikan yardımının toplam tutarı 1946-52 yılları arasında 35.9 milyar doları bulmuştu. ABD hükümetinin 1952-60 yılları arasındaki dış harcamaları, askeri yardımlar çıkarıldığında bile 41.5 milyar dolardı. Marshall planı ile yapılan yardımlar; sağlanan kaynakların donanım malları yatırımında kullanılması, dış ticarete

serbestleşmeye gidilmesi, dış ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması, denk bütçe ilkesine uyulması ve ABD'nin hammadde kaynaklarına serbestçe ulaşması koşullarına bağlanmıştı [Perox;2001:87].

Amerika Devleti'nin yapmış olduğu yardımlarla ekonomik anlamda bütün insifiyati eline geçirdiği ve dünyayı ekonomik anlamda yönlendirmeye başladığı görülmektedir. Amerika'nın Vietnam Savaşı ile birlikte başlayan bütçesindeki açıklar savaş sürecinde daha da artmış ve sonunda 1944 yılında imzalanan Bretton Woods anlaşması sona ermiştir.

1960 sonrası dönem, bir yandan çokuluslu şirket faaliyetlerinin ortaya çıktığını, bir yandan da uluslararası ticaretin hızla geliştiği bir dönem olmuştur. Daha sonra, 1971-73 döneminde Bretton Woods yan-sabit döviz kuru rejiminin çöküşüyle birlikte, sermaye piyasaları hızla uluslararasılaşırken, uluslararası menkul kıymetler yatırımlarının ve banka kredilerinin yaygınlaşma süreci başlamıştır. Bu süreç, uluslararası ekonomik ilişkilerin karmaşıklaşmasına katkıda bulunmuş, bütünleşmiş ve "bağımlı" bir dünya ekonomisinin gerçek anlamda küreselleştiğinin habercisi olmuştur [Hirst ve Thopson,2000:44].

1980'li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri'nin başına geçen Ronold Reagan ve İngiltere Devlet Başkanlığına seçilen Margerat Teacher uygulamış oldukları neo-liberal politikalar ile serbest piyasaları oluşturmuşlar, özelleştirmeyi gündeme almışlar, uluslar arası alanda tahvil-bono satışlarının önündeki vergi engellerini, yasa kurallarını kaldırmışlardır. Tüm bu değişimler dünyanın ekonomik olarak daha da küreselleşmesinin yolunu açmıştır.

1990'lı yılların başlarında S.S.C.B olarak bilinen ve Michael Gorboçov'un başkanlığını yaptığı günümüzdeki adıyla Rusya dağılma sürecine girmiş, A.B.D'nin önündeki en büyük engel olarak duran sosyalist blok yıkılmıştır.

Ekonomide açıklık ve yeniden yapılanma öngören söz konusu politikaların uygulanmaya başlamasının ardından, tüm doğu bloku ülkelerini de saran liberalleşme

rüzgarının da etkisiyle, söz konusu ülkelerde sosyalist sistemden, liberal piyasa ekonomisi sistemine doğru köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm, dünya ölçeği düzeyinde de önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. A.B.D. ile S.S.C.B'den oluştuğu öne sürülen iki kutuplu dünya düzeninin sosyalist bloğun çözülmesi ile birlikte tek kutuplu hale gelmesi ve liberal piyasa sistemini benimseyen Doğu Avrupa ülkelerinde yeni pazar ortaklarının ortaya çıkması, bu değişimin en önemli iki sonucu olarak kabul edilmektedir.

Küreselleşme 1990'lı yıllardan itibaren hızını daha da artırmış, bütün dünya ülkelerine kendi ekonomik gerçeklerini kabul ettirmeye başlamıştır.

Küreselleşmenin tarihi seyri incelendiğine üç önemli gelişmenin bu tarihte rol oynadığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi ve başlangıç noktası olarak coğrafi keşifler, ikincisi teknoloji ve iletişim alanında yaşanan yenilikler ve son olarak ekonomik alanda yaşanan gelişmeler olarak sayabiliriz. Bu üç faktör tarihi gelişimleri içerisinde birbirine bağımlı olarak küreselleşmenin tarihini oluşturmuş bulunmaktadır.

Küreselleşmenin ilk ayağını oluşturan coğrafi keşiflerdir. Fakat coğrafi keşiflerden sonra Avrupa ülkelerinin keşfettikleri yerlerde bulunan yerli halkı köleleştirdikleri veya öldürdükleri ortaya çıkmıştır. Bunun akabinde küreselleşmeyi hızlandıran en önemli etkenlerden diğeri olarak karşımıza teknoloji ve sanayi alanında çıkan yenilikler ortaya çıkmaktadır. Telgraf kablolarının döşenmesiyle başlayan günümüzde uydu haberleşme sistemleri ve anında kurulabilen bilgisayar ağı sistemleri diğeri etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik olarak küreselleşme başlangıç itibariyle kimseye bir değer ifade etmezken özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve dünya piyasalarını şekillendiren IMF'nin ve Dünya Bankası'nın kurulmasıyla yeni bir döneme girmiştir. Amerika'nın öncülüğünde hızlanan ve serbest piyasa kurallarının hakim olmaya başladığı ekonomik sistem bilgisayar ve uydu teknolojilerini de arkasına alarak çok hızlı bir şekilde büyümüştür. Özellikle 1990'lı yılların başında SSCB'nin yıkılmasıyla ekonomik

küreselleşmenin önünde engel kalmamış, bütün devletler neo-liberal politikaları izlemeye başlamıştır.

Küreselleşmeyi en fazla hızlandıran ve küçük köy haline getiren ise iletişim alanındaki yeniliklerdir. Bilgisayar teknolojisinin ve alt yapısının gelişmesi, uydu sistemlerinin ortaya çıkması, uzaya fırlatılması, medya alanındaki yenilikler küreselleşmenin daha da hızlanmasına neden olmuştur.

1.4. Küresel Kültürün Ortaya Çıkışı ve Üzerine Tartışmalar

Kültürün küreselleşme süreci ve bugünlerde nasıl bu noktaya geldiği üzerinde fikir adamlarının farklı yorumları bulunmaktadır. Bu bölümde küresel kültürün neleri, nasıl yok ettiğini, bunun üzerine yapılan tartışmaları aktarmaya ve tespitlerde bulunmaya çalışacağız.

"Kültürün küreselleşmesinin ivmesi teknolojik gelişmeler ve ekonomi kaynaklıdır. Ekonomik küreselleşmeye örnek olarak hazır yiyecek alanında öne çıkan McDonald's işletmesi verilebilir. McDonalddlaşma, Ritzer'e göre hazır yiyecek alanında geliştirilen standartların toplumun diğer kesimine yayılması anlamındadır. Hamburger tamamen Amerikandır ve Amerikan türü yaşantının etkilerini duyurmaktadır. Hamburger uzun süre tek merkez olarak kalan bir yerin (Amerika'nın) ürünüdür. Dolayısıyla çevrede yaşayanlar için merkezde güçlü olan ile özdeşim kurmanın psikolojisi de kültürel mesajın içinde taşımaktadır. Marlboro, Coca Cola, Hollywood, Susam Sokağı rock müzik, Amerikan türü yaşamın diğer ikonlarıdır" [Aslanoğlu;1998:161].

Küreselleşmeyi tüketimleri birbirine benzeyen tek kültürlü bir dünya tasarımı olarak da algılayabiliriz. Bu dünyada yaşayan insanlar aynı teknolojileri kullanıyor, aynı yemeği yiyor, aynı marka giysiler giyiyor, aynı medya starlarını izliyor... Kısacası dünyanın bir köşesinden diğer bir köşesine kadar her yerde aynı semboller, aynı örnekleri görmek olası. Marlboro içilen, Madonna dinlenen, Coca Cola ve Mc Donald's ürünleri tüketilen bir dünya. Dünyanın neresine gidersek gidelim Hollywood filmleriyle, aynı giyim markalarıyla, aynı fast food zincirleriyle karşılaşmamız olası. Bu da bize kültürün

küreselleştiğini göstermektedir. "Kültürel küreselleşme dünya kültürünün homojenleşmesi ve birbirine yakınlaşmasını beraberinde getirir."(Gay;1997:33) Bu bağlamda çok uluslu şirket ürünlerinin, dünyaca ünlü markaların ve starların oluşturduğu bir küreselleşmeden söz edilebilir.

Küresel kültür, kuramda tüm toplulukları üye olarak kabul eden ancak uygulamada gerekli özelliklere sahip olmayanları dışlayan aynı zamanda da üyeymiş gibi davranmalarını isteyen bir *kulüp* olarak değerlendirilebilir [Downing;1995:428].

Alain Touraine, günümüzde ulusal ve uluslararası ilişkilerde önemli bir gerilim odağını oluşturan kimlik sorununa "Modernliğin Eleştirisi" adlı yapıtında ayrıntılarıyla değinerek bu alana ilişkin şu tespitleri yapmaktadır:

"Yalnızca dış ülkelere gelen bir tehdide karşı çıkmak ve herhangi bir toplumsal düzene bağlılıkla tanımlanan bir kimlik iddiası, kültürel geleneklerin doğasıyla çelişir. Bu türden bir iddia, tersine kendilerini evrensel özdeşleştirmeye eğilimli olan egemen gruplardan çok, egemenlik altında olanlarda karşımıza çıkar. Kendilerini tehdit altında hissedenler, bireysel ya da kolektif yükselme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmış olanlar, yaratıcısı olmaktan çok emanetçisi oldukları aktarılmış bir kimliğin içinde taşlaşıp kalırlar. Bu kimlik iddiası yapaydır"[Touraine;1994:334].

"Kültürel Çeşitlilik" kavramı 1968 sonrasında birçok üniversitede tartışılmaya başlandı. Wallerstein, üniversitelerin iki ayrı yol izlediğini belirtir. Bunlardan ilki, Siyah çalışmalarının ve kadın çalışmalarının teşvikiyle ya da edebiyattaki kuralların genişletilmesiyle bir kültürler evreninin oluşturulabileceğini savunanlarla, öte yanda Batı uygarlığına ilişkin derslerin teşvik edilmesiyle evrensel bir kültür yaratılabileceğini savunanlar [King;1998:135].

Bütünleşme sürecinin bir diğer sorunu da yabancılara yönelik politikalarda ortaya çıkmaktadır. Ali Sait Yüksel "*Ortak Pazar'(AET) Sosyal Düzeni ve Ortak Pazarla İlişkilerimizin Sanayimiz Açısından Sosyal Yapıya Muhtemel Etkileri*" adını taşıyan çalışmasında Avrupa'nın yabancılara bakış açısını şu biçimde dile getirmektedir:

"Yabancı işçilerin çocukları hem kreşlerden (% 5) hem de eğitimden yeterince yararlanamamaktadır. Eğitimde yaşanan fırsat eşitsizliği şu acı gerçeği ortaya koymaktadır; yabancı çocuklarının 1/4'ü mesleklerinde gelişme olanağı bulamayacak ve çoğu kez babası gibi ömürleri boyunca "yardımcı işçi" olarak çalışacaklardır [Yüksel;1973:46].

Jurgen Habermas, ortak bir çalışmanın ürünü olan ve "Çok kültürlülük" adını taşıyan eserde "Türklerin korunması mı, eşit haklarla birlikte yaşama mı?" isimli makalede çok kültürcülüğü şu biçimde ele alıyor:

"Çağdaş toplumlarda hızlı değişim, bütün durağan yaşam biçimlerini parçalar. Kültürler değişim gücünü ancak eleştiriden ve kopmadan alırlarsa yaşamaya devam ederler. Yasal garantiler, erkek ya da kadın, her kişinin kendi kültür ortamı içinde bu gücü yeniden üretme olasılığını elinde tutuyor olmasına dayandırılabilir. Bu da sonuçta insanın kendini yabancılardan ve yabancı şeylerden ayırarak değil, en azından onlarla olabildiğince değiş-tokuşa sokarak gelişir "[Habermas;1996:131].

Orta ve Doğu Avrupa'daki ayaklanmalar, bu bölgedeki ülkelerin sıradan vatandaşları için uluslaşmanın yeni bir biçimi olarak tanımlanırken, yerleşik Batı toplumlarında bu durum, yabancı düşmanlığı ve korkusunun artmasına yol açmaktadır. Bu ayaklanmaların ardından önemli bir toplumsal sorun yaşanmaktadır: Göç. Habermas, Hollandalı bir meslektaşının şu değerlendirmelerine dikkat çekiyor:

"Batı Avrupa ülkeleri, Üçüncü Dünya ülkelerinden göçü engellemek için ellerinden geleni yapacaklardır. Bu amaçla toplumun ivedi isteklerine uygun yetenekleri olan kişilere ancak çok ender durumlarda (Futbolcular, ABD'li bilgisayar programcıları, Hintli bilim adamları vb.) çalışma izni vereceklerdir... Sonuç olarak göç akımına set çekmek için ellerindeki bütün yolları tek tek ve birleşik olarak kullanacaklardır "[Van De Kaa;1996:134].

Küreselleşme çağında devletler hükümler haklarını gönüllü bir şekilde uluslararası bir iradeye bıraktığından bu sürece karşı çıkan kimi çevreler, ulus-devletin saygınlığının azaldığını, kimlik duygusu ve demokrasinin yara aldığını söylemektedirler. Onlara göre küreselleşme, bir avuç kişinin refah yolunda hızla ilerlediği, çoğunluğun ise sefalet ve umutsuzluk içinde yaşamaya mahkûm olduğu bir kazananlar ve kaybedenler dünyası yaratmıştır. Küreselleşme yeni sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir: Sokak şiddeti, alkol, yasal olmayan madde kullanımı, ev içi şiddet, şehrin kenar mahallelerinin kaynaması gibi sosyal sonuçlar ruh sağlığı alanına depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, intihar vb. biçimlerde yansıyor. Küreselleşme, kamusal alanı da yok ediyor. Artık ortak çeşmelerde çamaşır yıkarken dünya işlerini de konuşan kadınlar yok, şehrin meydanlarında fikir yarıştıran erkekler de. TV'lerde mebzul miktarda bulunan paparazzi programları bizi kamu hayatının sınırları konusunda endoktrine etmektedir. "Komşunu kendin gibi sev" düsturu unutulmuş, evler muhkem şatolara dönüşmüştür [Sayar; 2001:78].

Tarih bilincinin gerekliliğine dikkat çeken Sayar, "Ancak yaşadığımız toprağa ve tarihe dair sahil bir bilinç geliştirebilirsek, küresel kültürle olan etkileşimimiz bizim için öğretici ve zenginleştirici bir tecrübe olacaktır. Kültürel küresellik o zaman sahip olduğumuz her şeyi yok eden bir kasırga değil, bizimle alışverişe giren, bize bir şey ekleyen ve bizden bir şey alıp dünya kültürlerine götüren bir süreç olarak işleyecektir"[Sayar,2001:102].

Küresel kültürün ortaya çıkmasıyla birlikte yerellikler ortadan kaybolmaya başlamış, dünya tek tip bir kültür anlayışına doğru yol almıştır. Bunun temel nedenlerinden biri ticaretin uluslararasılaşmasıdır. Malını her ülkede aynı anlayışla pazarlayan ve bunun için de moda akımını ortaya koyan ve küresel pazarlama tekniklerini oluşturan çok uluslu firmaların her geçen gün artarak her ülkeye aynı ürünü satmaya çalışmalarıdır. Yemekten, giyimden, sanattan, edebiyata kadar küresel kültür her alanda kendini hissettirmektedir.

Medyasıyla iletişim dünyasını eline almış, kimin hangi haberi okuyacağına, televizyonda hangi eğlence programına bakacağına kara verir olmuştur. Holliwoyd ve

Unıversal sinema sistemi ile dnyanın her yerinde aynı anda farklı toplumlar aynı filmi izleyebilmektedir. Bu durumda aynı zevki paylaşan, aynı tarzda dşünen ve aynı haberleri seyreden insanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonuç ise tek tip dşünen, tek tip eğlenen, tek tip hareket eden insan topluluklarının ortaya çıkmasıdır.

Burada ortaya çıkan bir diğer sorun ise gelişmiş ülke vatandaşlarının geri kalmış ülke vatandaşlarını ve onların kültürlerini benimseme sorunudur. Gelişmiş ülkelerin iş gücü ihtiyaçını karşılayabilmek için işçi ihtiyaçlarını üçüncü dünya olarak tabir edilen ülkelerden almaktadırlar. Fakat burada gelişmiş olan ülkelerin vatandaşları bunları kabullenememekte ve kültürlerini benimsemektedir. Göç eden vatandaşlar en ağır işlerde çalışmakta, sosyal imkanlardan yararlanamamakta, ve her şeyden önemlisi de gittiği ülkede yükselme fırsatı bulamamaktadır. Bunların sonucunda kültürel çatışma durumu ortaya çıkarmaktadır. Küresel göçün başladığı zamandan beri dünyadaki suç oranları ve çeşitleri artmıştır. Bugün dünya küresel terörden, küresel fuhuşa, küresel uyuşturucu kaçakçılığından, küresel insan pazarlama suçlarına kadar bir çok yeni suçla tanışmıştır.

Küresel kültürün yenilik adına getirdiklerinin yanında alıp gtrdkleri çok fazladır. Bunun neticesinde sadece gelişmiş ülkelerin vatandaşları değil geri kalmış üçüncü dünya ülkeleri de tepkilerini ortaya koymaya başlamışlardır. Bunun sonucunda dünyada bir tepki olarak bugün yerelleşme akımları ortaya çıkmıştır.

1.5. Küreselleşme Olgusunu Oluşturan Etkenler

Küreselleşme olgusunun tarihçesini incelerken onu ortaya çıkaran ve geliştiren olaylar hakkında da bilgi sahibi olduk. Bu bölümde olguyu oluşturan etkenlerin neler olduğunu, bunların ne zaman, nasıl ortaya çıktığını, hangi süreçleri takip ettikleri üzerinde duracağız. Bu etkenleri incelerken yazarların ve dşnrlerin bazı ortak noktalarda buluştuklarını görmekle birlikte farklı olanları da tespit etmekteyiz. Bu farklı görüşleri bir araya getirerek ortak bir nokta bulmaya çalışacağız.

Özellikle, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren hızla gelişip, yaygınlaşan küreselleşme sürecinin ortaya çıkışında pek çok faktör rol oynamıştır. Aynı zamanda; “endüstri-ötesi” ya da “bilgi toplumu”; kavramlarıyla nitelendirilen günümüzün gelişmiş kapitalist ülkelerinin oluşumunu da hazırlayan ve makro faktörler olarak da değerlendirilen söz konusu bu temel faktörler başlıca beş grup altında toplanabilir. Bunlar; [Campbell,1995:185-186]

- 1.Dünya ekonomisinde meydana gelen çeşitli yapısal değişimler,
- 2.Teknolojik değişim,
3. İstihdamın yapısında meydana gelen değişim,
4. İşgücünün yapısında meydana gelen değişim ve
5. Üretim ve yönetim tekniklerinde meydana gelen değişimdir.

Ancak, konuya ilişkin literatür ışığında; bu faktörlerin küreselleşme sürecinin ortaya çıkışında oynadıkları rollerin önem derecelerinin birbirinden farklı olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bir başka deyişle; küreselleşme süreci pek çok faktörün etkisiyle ortaya çıkmakta, fakat bu faktörlerden bazıları sürecin ortaya çıkışında daha belirgin rol oynamaktadır. Buna göre uluslararası rekabetin yoğunlaşmasına paralel olarak dünya ekonomisinde meydana gelen çeşitli yapısal değişimler ile teknolojik değişim faktörleri asıl önemli ve itici güce sahip faktörler olarak kabul edilmektedir[Kurtulmuş,1995:7]. Bununla birlikte; sürecin ortaya çıkışında rol oynayan diğer faktörlerin de söz konusu faktörlerle birlikte ele alınarak tartışılması, konuya açıklık getirmesi bakımından büyük yarar sağlayacaktır.

Bütün bu gelişmelerin altında yatan, küreselleşmeye sebep olan başlıca üç unsur vardır. Bunlar; teknolojik, politik ve ekonomik gelişmelerdir.

. Teknolojik Gelişmeler:

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkışında rol oynayan en önemli faktör; teknolojik gelişmelerdir. Bilindiği gibi; teknoloji en genel anlamıyla, bilginin ve bilgiye dayalı yöntemlerin herhangi bir işin ya da eylemin gerçekleştirilmesine uygulanması olarak tanımlanabilir. Tarihin ilk çağlarından günümüze teknoloji, insanoğlunun yaşadığı çevre koşullarını kendi istekleri doğrultusunda yenilemesinde ve değiştirmesinde kullanılan en önemli araçların başında gelmiştir.

Teknolojik gelişme ise; zaman süreci esas alınarak tanımlanmakta, kullanılan bilgi ve teknolojiye dayalı yöntemlerdeki dinamikliği vurgulamaktadır. İnsanoğlu, geçen zamana göre farklı olarak, kullanılan yöntemleri terk ederek, sürekli yeni ve daha etkin yöntemlerin geliştirilmesi yönünde çalışmaktadır. Böylece, yenilenen yöntemler ya da bir başka deyişle, teknolojik gelişmeler de beraberinde, toplumsal yapıyı çevreleyen ekonomik, sosyal ve siyasal sistemi farklılaştırarak, teknolojik değişim veya dönüşüme yol açmaktadır. Bu nedenle, teknolojik gelişim ve bunun kaçınılmaz bir sonucu olan küreselleşim, insanlığın evrimindeki en dinamik itici güç olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte, örneğin üretim süreci açısından ele alındığında; kullanılacak yeni teknolojiler ile üretim girdilerinin nitelik ve miktarı olmak üzere, üretilecek ürünün kalitesi, fiyatı ve ticaret yapısındaki, üretildiği toplumun tutum ve davranışlarına kadar uzanan çok farklı alanda da değişimi beraberinde getirmektedir.

Teknoloji, ekonomik ilişkiler ağının ayrılmaz bir parçasıdır. Günümüzde yeni teknolojiler elde etmek amacıyla, gerek özel işletmeler, gerekse kamu kuruluşları tarafından büyük ve geliştirme faaliyetlerine oldukça büyük fonlar ayrılmaktadır [Koculu;1999:272]. Zira daha önce fizikî uzaklıkların neden olduğu engeller ve yüksek maliyetler ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri, teknoloji ile bilgi alışverişini önemli ölçüde kısıtlamaktaydı. Teknolojik gelişmeler hem yeni olanaklar sağlayarak küreselleşen dünya varolan araçların kullanım maliyetlerini düşürerek küreselleşmeye katkıda bulunmaktadır [Asomedia;2001:27].

Teknolojinin gelişim süreci; günümüze dek, insanoğlunun yaşadığı her çağa farklı özelliklerle yansımış ve yansımaktadır. Nitekim, ünlü Amerikan toplum bilimcisi Daniel BELL, son iki yüzyıllık dönem içinde birbirini izleyen üç büyük kronolojik devrim yaşandığından söz etmektedir [Şaylan;1995:108]. Bunlardan ilki; buhar makinesinin bulunması ve üretim sürecine uygulanmasıyla ortaya çıkan birinci teknoloji devrimidir. Buhar makinesi, 1768 yılında mucit James WATT tarafından bulunarak, yaklaşık iki yüzyıl önce üretim sürecinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişme, sadece üretimi nicelik olarak arttırmakla kalmamış, aynı zamanda insanlık tarihinde, "*Endüstri Devrimi*" olarak adlandırılan yeni bir dönemin de başlangıcına yol açmıştır.

Endüstri Devrimi ile başlayan bu yeni dönem; toplumların ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarında da köklü değişimlere yol açmıştır. Fabrika sanayinin gelişimiyle mevcut üretim-tüketim ve pazarlama ilişkilerinde meydana gelen değişim, kentlerde artan istihdam imkanlarına paralel olarak, kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan göç ve bunun bir sonucu olarak, yeni bir toplumsal sınıf olan işçi sınıfının ortaya çıkması bu dönemin en belirgin özelliklerinden bir kaçını oluşturmaktadır [Ekin;1994:3].

İkinci teknolojik devrim ise, 19. yüzyılın sonlarından itibaren, elektrik enerjisinin kullanılmaya başlaması ile gerçekleşmiştir. Yine aynı tarihler kimya alanında da büyük atılımlara sahne olmuştur. Gerçekten bu dönemde, elektrik enerjisi kullanımının hızla yayılmasıyla, üretimde uygulanan güç olağanüstü boyutlarda artmış, bu enerjinin kolay nakledilebilir olması ise, sanayileşmenin giderek hızlanmasına yol açmıştır. Yine bu dönemde elektrik enerjisi kullanımının yaygınlaşması ile geceler de üretken hale gelmiştir. Ayrıca yine elektrik enerjisi aracılığıyla, üretim ve montaj süreçlerinde giderek otomatik makineler kullanılmaya başlanmış, merkezi sisteme dayalı bilgisayar ağları (networks) geliştirilerek, üretim hatlarında kullanılmıştır.

Teknoloji alanında yaşanan üçüncü önemli dönüm noktası ise bilindiği gibi, halen içinde yaşadığımız çağa da damgasını vuran yüksek teknolojinin hızla gelişmesiyle ortaya çıkmıştır [Sıgnh,1994:178-179]. Özellikle son yirmi yıl içerisinde elektronik alanında gerçekleşen bilimsel ve teknolojik buluşlar ile bunların hızla sanayi alanına uygulanması dünya ölçeğinde bir iletişim patlamasına yol açmıştır. Bu dönemde, bir

tarafından faks, internet aracılığıyla elektronik haberleşme ve uydu haberleşmesi gibi iletişim imkanları hızla gelişirken diğer taraftan da uçak, kargo ve özel evrak gönderme sistemleri gibi gelişmiş yeni şirketlerin giderek artmasıyla uluslararası ulaşım imkanları da kolay, ucuz ve güvenilir hale gelmiştir [Ekin,1996:16]. Bu nedenle de günümüze de hakim olan bu yeni teknolojik devrimin en belirgin olarak telekomünikasyon alanında ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak da, bu dönemi mikro elektroniğin üretim sürecine uygulaması olarak nitelenebilir. Ayrıca, artık kullanımı giderek yaygınlaşan bilgisayarlı tasarım ve yönetim, tasarım ve karar verme işlevlerini ucuz ve kusursuz hale getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak da günümüzde, yüksek teknolojiler hem ülkelerarası rekabetin hem de iletişimin giderek güç kazanmasına yol açmıştır.

Teknolojik gelişmeler sayesinde uluslararası finansal piyasalar gerçek anlamıyla küresel bir nitelik kazanmıştır. Milyarlarca dolar saniyelerle ölçülebilen bir zamanda kıtalar arasında gidip gelebilmektedir. Örneğin; Amerikan Merkez Bankası'nın (F.E.D) yaptığı açıklamalar; bir başka ülkedeki faiz oranlarını anında etkileyip, borsalarda servetlerin kazanılmasına ya da yitirilmesine yol açabilmektedir. Teknolojik gelişmelerin sağladığı hızlı iletişim olanakları bu kadar düşük maliyetlerle kullanılabilir olmasa, bu işlemlerin hayal edilmesi dahi çok güçtür [Asomedia;2001:28].

Teknolojinin küreselleşme içinde oynadığı rol asla inkar edilemez. Küreselleşmeyi son yirmi yılda özellikle bilgisayar ve uydu teknolojisinin gelişmeyle hangi noktalara vardığının tespit etmek, saniyelerle ülkelerin kaderlerinin oynandığını bulabilmek hiç de zor değil. Daniel Bell'in de ifade ettiği gibi buhar makinesinin icadıyla başlayan ve insanların yaşam şekillerini değiştiren teknoloji devrimi her geçen gün dünden daha hızlı bir şekilde yol almaktadır.

Teknoloji devrimi ile birlikte sanayi devrimi oluşmuş, kasabalar, kentler, büyükşehirler meydana gelmiştir. Köyde yaşamını sürdüren ve topraktan kazandığı ile yaşamını sürdüren insan yerine şehirde yaşayan, fabrikalarda çalışan insanlar meydana gelmiştir. Teknolojik alandaki yenilikleri takip etmek içinde yaşadığımız çağı yakalama açısından son derece önemlidir.

1.5.2. Politik Gelişmeler

Küreselleşmeyi yönlendiren ve güç gösterisi haline döndüren en önemli gelişmelerden biride siyasal alandaki gelişmelerdir. Son yüzyılda iki büyük dünya savaşı yaşamış, irili ufaklı pek çok savaşa tanık olmuş dünyamız onu yönetenler tarafından sürekli olarak bir gerilim arasında tutulmuş, ülkeler arasında kamplara, bloklara ayrılmıştır. Bu bölümde küreselleşmenin başlangıcından itibaren hangi politik olayların yaşandığını, hangi gelişmelerin bu olguyu hızlandırdığını tespit etmeye çalışacağız.

1918 tarihinde Woodrow Wilson gibi, 1944-1945'te Franklin Rosevelt, yasa ve hukukun düzenlediği bir dünya dayatmak suretiyle Avrupa'daki çatışmalara son verme tutkusunu taşıyordu; Birleşmiş Milletler Teşkilatını bu amaçla büyük projesi haline getirdi. Ama Sovyetler Birliğinin bir güç olarak yükselmesi bu tutkunun gerçekleşmesine izin vermedi [Touraine;1997;32].

Sovyetler Birliği'nin o dönemde Lenin'le birlikte ortaya çıkması ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulamamış olması II.Dünya Savaşı'nın yaşanmasına neden olmuştur. Burada görülen ilk savaştan bazı insanların gerekli dersleri çıkardı ve bunlar için çözüm ürettiğidir. Fakat önlerine yükselen değer olarak çıkan Sovyetler Birliği, çözüm önerilerinin önüne engel olmuştur. Doğal olarak kaçınılmaz son olan II.Dünya Savaşı' da kapıyı çalmıştır.

1940'lı yılların sonlarına doğru başlayan soğuk savaş, dünyanın politik olduğu kadar ekonomik olarak da bloklaşması sonucunu doğurmuştur. O yıllardan 1990'lara kadar geçen dönemde yeryüzünde üç dünya barınmaktaydı: Birinci dünya, ikinci dünya ve üçüncü dünya. Birinci dünya, liderliğini A.B.D.'nin üstlenmiş olduğu gelişmiş ülkelerden oluşmaktaydı. Bu ülkelerdeki siyasi yapı çoğulcu demokrasiye, ekonomik yapıya, piyasa ekonomisine dayanmaktaydı. İkinci dünya, liderliğini Sovyetler Birliği'nin yaptığı sosyalist ülkelerden oluşmaktaydı. Bu ülkelerdeki siyasi yapı tek parti yönetimine, ekonomik yapıya planlamaya dayanmaktaydı. Üçüncü dünyaysa, çoğunluğunu batının eski sömürgesi, gelişmekte olan ülkelerden oluşmaktaydı. Belli bir liderleri yoktu. Bu ülkelerdeki siyasî örgütlenme çoğulcu demokrasiden askeri

diktatörlüklere kadar çeşitlilik gösterirken, ekonomik yapıya birinci ve ikinci dünyanın sunduğu alternatif modelleri arasında gidip geliyordu.

Ekonomik ve siyasal olarak üçe ayrılan dünya bunu belli bir tarih içinde yapmıştır. İki kutuplu sistemin dönemsel sınırlarını çizerken başlangıç dönemi olarak alınabilecek en eski tarih, savaşın bittiği 1945 yılıdır. Bu yıl içerisinde, "Üç Büyükler" arasında yapılan Yalta ve Potsdam Konferansları da, bu başlangıcın en somut görünümünü temsil etmektedirler. Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında nispeten örtük bir biçimde oluşmaya başlamış olan kutuplaşma, esas olarak bu yılın 12 Martında Truman Doktrini'nin ilanı ile açığa çıkmıştır. Truman Doktrini'nin anlamı, savaş sonrasında eski dünyadaki güç dengesinde Sovyetler Birliği'nin rakipsiz kalması üzerine, bu boşluğun ABD tarafından doldurulacağıydı. Ardından gelişen olaylarla birlikte bu kutuplaşma ve kutupların etrafında blokların ortaya çıkması süreci daha da hızlanmıştır. Yaklaşık on beş yıl devam eden Soğuk Savaş döneminin ardından, tarafları bir nükleer savaşın eşiğine getiren 1962 Küba Krizi sonrasında, bloklar arası ilişkilerde bilimli bir yumuşama başlamış ve bu süreç, aradaki bazı gerilimli dönemlere rağmen, 1972 SALT I ve INF Anlaşmaları ile 1989 yılına kadar uzamıştır [Sönmezoglu;1995: 567].

II. Dünya Savaşı sonrası düzende devletler bir yandan aşırı ölçüde silahlanma yarışı başlatırlarken, diğer yandan da 1949'da NATO ve 1955'te Varşova Paktının kurulmasıyla iki ayrı bloğa ayrılmışlardır. Bu bloklar birbirlerine askeri olarak rakip oldukları gibi, siyasal ve ekonomik sistem olarak da alternatif oluşturmuş ve dünya büyük bir hızla, bu iki rakip sistemin mücadele ettiği bir arena haline gelmiştir. Bloklu dünyada istikrarı sağlayan unsurlar iki blok şeflerinin blok içinde ve dışında sahip oldukları denetleyici ve düzenleyici güçleridir. Amerikan siyaset bilimcilerinden Jack Snyder'e göre " eğer iki süper devletin bu düzenleyici ve denetleyici gücü olmasaydı, çok kutuplu bir Avrupa'da iki dünya savaşı çıkartan nedenler ve süreçler aynen ortaya çıkardı" [Arıboğan;1998:176].

Bu üçe bölünmüş dünyada birinci ve ikinci dünya arasında ideolojik, politik, ekonomik alanlarda yaklaşık kırk yıl süren soğuk savaş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte

1990'ların başında sona erdi ve ikinci dünya ortadan kalktı. O günlerden itibaren küreselleşme sözcüğü daha çok kullanılır oldu [Asomedy;2001:29].

II.Dünya Savaşı sonrasında başlayıp 1990'lara kadar gelen bu sistemin yapısal özellikleri şöyle sıralanabilir [Sönmezoğlu;1995:567-568];

- İki Kutuplu sistem döneminde, uluslar arası siyasi sistem tam anlamıyla global bir nitelik kazanmış ve Avrupa merkezli bir sistem olmaktan çıkmıştır.

- İki kutuplu sistemde ittifaklar, sürekli nitelikteki çıkarlara dayalı ve ideolojik uzantıları olan, uzun dönemli birliktelikler haline dönüşmüş, bu çerçevede sistemde bloklar ve blok örgütleri oluşmuştur. Hiyerarşi sisteminin "gevşekliği" arttığında azalan ve azaldığında artan veya ekonomik konulardan siyasi veya askeri konulara gittikçe daha belirginleşen bir nitelik taşımaktadır.

- İki kutuplu sistemde uluslar arası aktörler olarak, bloklar içerisinde yer alan (Örneğin Norveç, Çekoslovakya) ve olmayan (örneğin bağlantısız ülkeler) devletler, blok örgütleri (Örneğin NATO, Varşova Paktı), bir evrensel aktör (BM) ve diğer bazı birimler yer almaktadırlar. Sistemde yer alan devletlerin sayısı oldukça artmış ve aralarındaki güç ya da etki kapasitesi dağılımında büyük farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Askeri/siyasi açıdan, bu farklılaşmanın en temel eksinini nükleer güce sahip olmak veya olmamak oluşturmaktadır.

- İki kutuplu sistemde yer alan aktörlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılıkları, aralarındaki siyasi ilişkileri belirleyebilecek ölçüde artmıştır. Globalleşen uluslar arası siyasi sistemdeki devletlerin birbirleriyle ilişkide bulunan gruplaşmalar içerisinde yer almaları, bu olgunun siyasi zeminini oluşturmuştur.

İki kutuplu sistemde aktörlerin davranışsal kurallarına gelince iki blok lideri olan ABD ve Sovyetler Birliği bir yandan taraftar bulmaya çalışırken, diğer yandan da taraftarlarını memnun etmek için küçük risklere katlanma ihtiyacı duymuşlardır. Bu risklerin büyümesini 1962 Küba füze krizi önlemiştir. Blok-dışı aktörler bloklar arası

savaş tehlikesini azaltmak için çaba sarf etme eğilimindedirler. Blok-dışı aktörler ise evrensel aktör olan Birleşmiş Milletlerin önemli amaçlarının söz konusu olması durumu dışında, bloklar arasında tarafsız kalma eğilimindedirler.

İki kutuplu sistemin ortaya çıktığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, uluslar arası hukuka taraf olan birimlerde hem nicel hem de nitel önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce, uluslararası hukuk, sadece devletler arasındaki ilişkileri kapsayan bir devletler hukuku olmaktan çıkmıştır. Bireyler, siyasal gruplar, çeşitli uluslar arası örgütler de uluslararası hukukun tarafları olmaya başlamışlardır. 1948 İnsan Hakları Evrensel Deklarasyonu, 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi örnekler, bireylerin de uluslar arası hukukun taraflar arasında yer aldıklarını göstermektedir. Bunun yanında, evrensel nitelikli Birleşmiş Milletler Örgütünden bölgesel örgütlere, üyeleri devletlerden oluşan uzmanlık kuruluşlarından üyeleri bireyler veya gruplardan oluşan mesleki ve bilimsel örgütler, çok uluslu şirketlere kadar çeşitlilik gösteren kuruluşlar da artık uluslar arası hukukun tarafları arasında yer almaktadırlar [Sönmezoğlu;1995:76].

Küreselleşen dünyada uluslararası sorunların en aza indirileceği düşüncesiyle devletler arası bütünleşme (entegrasyon) hareketleri yaygınlaşmakta ve uluslararası entegre örgütlerin sayısı artmaktadır. Bunlar içerisinde en önemlileri olarak Avrupa Birliği, Baltık Denizi Konseyi, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, Güney Amerika Ortak Pazarı, Latin Amerika Ekonomik Sistemi, İslam Konferans Teşkilatını sayabiliriz [Özkan;1995:231].

Siyasal gelişmeler incelendiği zaman Amerika Birleşik Devletleri'nin yanında yer alan ve onunla birlikte hareket eden devletlerin bugün gelişmiş, zengin ülkeler olduğu görülmektedir. Ayrıca bugün o ülkelerin küreselleşme olgusundan en iyi şekilde yararlandıkları da ortadadır. Sovyetler Birliği'ne gelince bugün tarih sahnesinden yok olup, gitmiş, yerine yeni ve bağımsız devletler oluşmuştur. Kurulan bu devletler de bugün küreselleşmenin gerekleri olan neo-liberal politikaları benimsemişlerdir. Kendi ülkelerinde dünya ile birleşebilmek, dünyadan olan geri kalmışlıklarını ortadan kaldırabilmek için serbest piyasa ekonomisine geçmişler, özelleştirmelere başlamışlar

ve en önemlisi de devletlerini küçültmeye başlamışlardır.

Siyasal arenada ABD'nin tek güç olarak kalması ve dağılan Sovyetler Birliği ülkelerinin de küresel ekonomi politikalarını benimsemiş olmaları, küreselleşme sürecini hızlandırmakla kalmamış, ABD'nin dünyanın süper gücü olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Politik alanda bu tek başına kalmış olma durumu çoğu devlet tarafından pek hoş karşılanmamaktadır. Bu sebeple alternatif politikalar geliştirilme ve ABD'yi en azından dizginleyecek siyasal gelişimlere ihtiyaç duyulmaktadır. İlk çıkış amacı olarak sadece Avrupa ülkeleri arasındaki soğukluğu gidermek ve savaş ortamına düşmemek olarak kurulan Avrupa Birliği, bugün gerek tek para birimini benimsemiş olması, tek ordu kurma çalışmaları ve üye ülkeler arasında vatandaşların pasaportsuz olarak gezebilme imkanına kavuşacak olmaları gelecek için bu sürecin tamamlandığında ABD'ye rakip politikalar üretebilecek güç olarak gözükmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, iki bloklu dünya her zaman yüzünü Batı'ya çevirmiş, NATO'ya üye olmuştur. ABD'nin müttefiki olarak Kore'ye asker yollamıştır. Ayrıca uzun dönemden beri Avrupa Birliği'ne üye olmak için başvuruda bulunmuş, bu konuda çalışmalar yapmıştır. Türkiye Devleti tercihini, siyasal politikalarını her zaman için bu şekilde geliştirmiş, uluslar arası ilişkilerini bu yönde oluşturmuştur.

1.5.3. Ekonomik Gelişmeler

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkışında rol oynayan faktörlerden üçüncüsünü, dünya ekonomisinde meydana gelen çeşitli yapısal değişimler oluşturmaktadır. Nitekim, son on beş yıl içinde hızla gelişen piyasalar ulusal sınırları rekabette aşarak, uluslar arası boyuta ulaşırken, buna paralel olarak rekabette birçok faktörün etkisiyle, giderek uluslar arası alanda yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle; dünya ekonomisinde meydana gelen değişimlerden ilkinin, belki de en önemli faktörlerden birini, piyasaların giderek küreselleşmesi ve buna bağlı olarak da rekabetin hızla yoğunlaşması oluşturmaktadır.

Günümüzde dünya piyasalarının küreselleşmesinde, çok uluslu şirketlerin sayıca çoğalması ile bölgesel ekonomik işbirliği faaliyetlerinin giderek artmasının büyük rol oynadıkları kabul edilmektedir. Gerçekten, özellikle gelişmiş ülkelerde, ulusal alanda büyük başarılar elde etmiş firmaların, geniş ölçekli uluslararası faktör hareketleri yoluyla kendi ülkelerinin coğrafi ve hukuki sınırlarını aşarak, başka ülkelerde yatırım ve üretim faaliyetlerinde bulunmaları, çok uluslu şirketlerin ortaya çıkarak yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır. Aslında birden fazla ülkede yatırım ve üretim faaliyetinde bulunmak yeni bir gelişme değildir. Tarihte uzun yıllardan beri maden yatakları ve petrol kaynaklarını mahalli ihtiyaçlar için arayan ve işleten pek çok şirket olduğu bilinmektedir. Hatta çeşitli Avrupa ülkeleri, 18. yüzyıldan itibaren kendi ülkeleri dışında yatırım yapmaya başlamışlardır. Ancak çok uluslu şirketlerin faaliyet alanlarının giderek artması, yabancı ülkelerde ulaştıkları yüksek büyüme hızı ve etkinliklerini dünya çapında koordine etme olanağına sahip olmaları ile küreselleşme sürecinde önemli bir faktör haline gelmeleri, günümüzde dünya kamuoyunun dikkatinin çok uluslu şirketler üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır [Kutal-Büyüksulu;1996:35].

Yukarıda da değinildiği gibi, faaliyetlerinin büyük bir kısmı Batı Avrupa, Kanada ve ABD'de toplanan çok uluslu şirketlerin sayı, büyüklük ve faaliyet alanları 1970'lerden 1990'lara kadar büyük bir gelişme göstermiştir. Günümüzde, yapılan tahminlere göre dünya genelinde 27.000 çok uluslu şirket, kendi ülkeleri dışında 17.000 kendine bağlı kuruluşla üretim ve satış faaliyetlerini sürdürmektedir. Çok uluslu şirket faaliyetlerinin bu derece genişlemesinde, üretim tekniklerinde meydana gelen yenilikler kadar, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile mal ve sermaye hareketleri üzerindeki kredi, vergi indirimi ve gümrük tarife muafiyetleri gibi değişen hükümet politikalarının da büyük rolünün olduğu kabul edilmektedir [Başkaya,1996:49-50].

Dünya piyasalarının küreselleşmesinde rol oynayan bir diğer önemli faktör ise; son yıllarda gittikçe artan bölgesel işbirliği faaliyetleridir. Bu faaliyetler, farklı bölge ülkeleri arasında bölge kaynakların en verimli şekilde kullanarak, söz konusu ülkeler arasında yatırım ve ticaret hacmini artırma düşüncesiyle oluşturulmaktadır. Bölgesel işbirliği faaliyetlerinin amacı, üye ülkeler arasındaki yatırım ve ticaret olanaklarının yarattığı artı değeri, bölgesel işbirliğini oluşturan üye ülke vatandaşlarının kullanımına

sunmaktır. [Altunyaldız,1996:14-15] Kuşkusuz, ülkemizin de 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile Gümrük Birliği'ne kabul edildiği Avrupa Birliği, bu faaliyetlere önemli bir örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanında; Amerika, Kanada ve Meksika arasında oluşturulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), ABD; Japonya ve Çin gibi dünya ekonomisinin önde gelen gelişmiş ülkelerinden oluşan Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC), dünyanın en büyük serbest ticaret ve yatırım bölgesi olarak, bu bölgesel organizasyonlara diğer önemli örnekleri oluşturmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi, bir taraftan 1970'li yıllardan itibaren dünya kamuoyunun dikkatlerini üzerine toplayan çok uluslu şirketlerin gün geçtikçe yenilenen ve değişen yapılarıyla ekonomik güçlerini arttırmaları; diğer taraftan da dünyanın çeşitli bölgelerinde oluşturulan bölgesel işbirliği faaliyetlerinin giderek etkinlik kazanması, artan küresel rekabet ile birlikte; dünyanın ekonomik yapısında değişim yaratan önemli faktörler olarak değerlendirmelerine neden olmaktadır.

Dünya ekonomisinde yapısal değişimleri de beraberinde getiren bu gelişmelerin ortaya çıkışında rol oynayan söz konusu faktörlerden bir diğerini; dünya ekonomisinin güç dengesinde meydana gelen değişim oluşturmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte, dünya ekonomisinde meydana gelen en çarpıcı değişim, güç dengesinin Atlantik ülkelerinden Pasifik ülkelerine doğru kayması olarak kabul edilmektedir.

Dünya ekonomisinde yapısal dönüşüm yaratan faktörlerden bir diğerini de; Doğu Avrupa'daki sosyalist bloğun çözülmesi oluşturmaktadır. Bu süreç; başta Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (S.S.C.B.) olmak üzere sosyalist rejimin hakim olduğu pek çok Doğu Avrupa ülkesinin 1980'li; yılların sonunda (1989-1990) liberal piyasa ekonomisi sistemine geçişiyle ortaya çıkmıştır.

Sosyalist bloğun çözülmesinde pek çok karmaşık faktörün rolü, olduğu kabul edilmektedir. Bunların başında merkezi planlamadan kaynaklanan bir takım sorunlar ile bilimsel teknolojik gelişmelerin yaygınlaştırılmamasından kaynaklanan sorunlar gelmektedir. Gerçekten ekonomik yaşama ilişkin tüm kararların aynı merkezden

veriliyor olması, zamanla hızla büyüyen ve karmaşıklaşan sistem içinde rasyonel karar verilmesini zorlaştırarak, bürokratik sorunlar yaratmıştır. Bu sorunların üstesinden gelinmesi amacıyla; 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli tarihlerde başvurulmuş reformlardan ise; umulan sonuçlar alınamamıştır. Merkezi planlamadan kaynaklanan sorunları da ikinci önemli faktör olarak, bilimsel teknolojik gelişmelerin üretim alanında etkin olarak kullanılmamasından kaynaklanan sorunlar izlemiştir[Ekin;1994:62].

Gerçekten, eski S.S.C.B. ve Doğu Bloku ülkelerinin pek çoğu uzay, elektronik ve savaş sanayii alanında elde ettikleri teknolojik başarıyı, tüketim, dağıtım ve alt yapı alanında sağlayamamışlardır. Yaşanan bu sorunlar da söz konusu ülkelerde, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yeni reformların gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu gelişmelerin ardından, S.S.C.B.'nin eski Devlet Başkanı Mihail GORBACHEV başkanlığında uygulanan “*Glastnost*” ve “*Perestroika*” Politikaları, ülkede yeni bir dönemin de başlangıcını oluşturmuştur [Işıklı;1995:17].

Ekonomide açıklık ve yeniden yapılanma öngören söz konusu politikaların uygulanmaya başlamasının ardından, tüm doğu bloku ülkelerini de saran liberalleşme rüzgarının da etkisiyle, söz konusu ülkelerde sosyalist sistemden, liberal piyasa ekonomisi sistemine doğru köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm, dünya ölçeği düzeyinde de önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. A.B.D. ile S.S.C.B'den oluştuğu öne sürülen iki kutupta dünya düzeninin sosyalist bloğun çözülmesi ile birlikte tek kutuplu hale gelmesi ve liberal piyasa sistemini benimseyen Doğu Avrupa ülkelerinde yeni pazar ortaklarının ortaya çıkması, bu değişimin en önemli iki sonucu olarak kabul edilmektedir.

Dış ticaretin, sermaye hareketlerinin, işgücü hareketliliğinin serbestleştirilmesi gibi etkenler ekonomik alanda küreselleşmeye hız kazandıran faktörlerdendir. Ancak işgücü hareketliliği diğerlerine göre fazla gelişmemiştir. Çünkü maliyet faktörleri bir yana bırakılsa dahi hükümetler yabancı işçi akımlarını idari ve yasal engellerle sınırlandırmışlardır. Çoğu ülkede yasalar çalışma hakkını sadece o ülkenin yurttaşlarına vermektedir. Yabancıların çalışma olanakları sıkı kurallara bağlanmış, hatta tamamen yasaklanmıştır. Bu uygulamanın nedenleri arasında milliyetçilik duyguları, o ülkenin

yabancılar tarafından sömürülmesini önlemek, devletin ırksal ve kültürel bütünlüğünü korumak ve işçi sendikalarının baskısı gibi nedenler yer almış olabilmektedir [Seyidoğlu;1999:747].

Tüm bu gelişmeler ekonomik olarak küreselleşmeyi hızlandırmış ve küreselleşmeyi oluşturan temel etken olarak görevini tamamlamıştır. Küresel ekonominin giderek büyümesi ve bu ekonomiyi belirli sayıda şirket tarafından yönetilmesi dünyanın geleceği açısından çok büyük sakıncalar ortaya çıkarmaktadır. Uluslar arası göç ve mülteci sorunu başlıca problemlerdir. Ayrıca ekonomik anlamda dengelerin sadece ABD'nin elinde olması küreselleşme sürecini ekonomik açıdan da tek taraflı olarak ilerlemesine neden olmakta ve alternatif ekonomik politikalar üretilememesine neden olmaktadır.

1.6. Küresel Ekonomiyi Hızlandıran Etkenler

Küresel ekonominin hızlanmasında ve saniyelerle milyarlarca doların bir ülkeden diğerine aktarılmasında yardımcı olan en önemli gelişme bilgisayar ve teknoloji dünyasında meydana gelen gelişmelerdir. Bunun yanı sıra küresel ekonomiyi hızlandıran faktörleri ayrı ayrı başlıklar halinde inceleyeceğiz. Bunların çıkış noktalarını ve sonuçlarını, geldikleri son aşamaları ve dünya ülkelerine verdiklerini aldıklarını bu bölümde ortaya koyacağız.

Dünya ekonomisinin küreselleşmesini sağlayan başlıca faktörler;

1. Dış Ticarete Serbestleşme
2. Sermaye Hareketlerinde Serbestleşme
3. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
4. Yabancı Doğrudan Yatırımlar
5. Çok Uluslu Şirketler
6. Pazarlama
7. Medya olarak sıralamak mümkündür. Bunların tarihi gelişimleri ve oynadıkları roller ise şöyledir:

1.6.1.Dış Ticarete Serbestleşme

Dış ticaret kavramını ortaya çıkaran en büyük neden coğrafi keşifleri başlamış olmasıdır. İnsanlar farklı ülkeleri ve topluluklar tanıdıkça buralarda bulunan ve kendilerinde olmayan mal ve hizmetleri satın almaya başlamışlardır. Uluslar arası ticaret bu şekilde başlarken devamında gelen teknolojik gelişmeler, kara, deniz ve hava yolu taşımacılığının ortaya çıkması, yıllar içinde bu ulaşım ağlarının ucuzlaması bu ticareti canlandırmıştır. Özellikle bilgisayarın icadı ve bilgisayar ağlarının kurulması, uydu iletişiminin başlamış olması dış ticarete büyük sıçramaların yaşanmasına neden olmuştur.

Bu bölümde dış ticaretin başlangıcından itibaren küreselleşmeyi nasıl etkilediğini ve hangi noktalara nasıl geldiğini inceleyeceğiz. Dünyadaki dış ticaret gelişmeleri hakkında bilgi vermeye ve sonuçlarını değerlendirmeye çalışacağız.

Ticari faaliyetler ekonomik küreselleşmenin ilk ve hala devam eden nedeni olarak kabul edilir. Dış ticaret, ülkeler arasındaki mal ve hizmet değiş tokuşu anlamına gelmektedir ve 18.yüzyıldan bu yana sanayileşme ile birlikte sürekli artmaktadır. [Eşkinat;2000:99]

Dünya ticaretinde geçmişteki uygulamalar incelendiğinde, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan hemen önceki dönemlerde, ülkelerin ticarete yoğun olarak korumacı politikalar izledikleri ve ülkeler arasındaki uygulamalarda da önemli farklılıklar olduğu, sonuç olarak ticarete haksız rekabet koşullarının ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu kısıtlayıcı uygulamalardan rahatsız olan batılı sanayileşmiş ülkeler 2. Dünya Savaşı sonrasında dünya pazarlarına açılarak ekonomik hayatı canlandırmak istediler. Böylece henüz savaş sona ermeden 1944 yılında Bretton Woods'da toplanarak savaş sonrası dünya ekonomik sisteminin kurallarını belirlemişlerdir. Toplantıda alınan kararlarla, 1973 yılına dek süren ve Bretton Woods sistemi olarak adlandırılan uluslararası para sisteminin, I.M.F. (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası'nın temelleri atılmıştır [Asomedy;2001:30].

2.Dünya Savaşı sonrasında gümrük duvarlarının giderek alçalması, bazı mallar için tamamen kalkması, dünya ticaret hacmini büyüten etkenler arasındadır. Taşımacılık, bilgisayar -enformasyon ağı ve telekomünikasyonda teknolojinin gelişmesi de dış ticareti arttırıcı etkiler yaratmıştır. Ticarete aynı yönde etki yapmıştır. Ancak, dış ticaretin üretimden daha hızlı arttığı gözlenmektedir.

Ardından 1947 - 48'de Havana'da toplanan 50'ye yakın ülkenin temsilcileri uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla toplanarak, Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (I.T.O) kuruluş yasasını hazırlamışlardır. Fakat, bu kuruluşun fonksiyonlarının, ülkelerin iç ekonomik politikalarına müdahale etme niteliği taşıdığı gerekçesiyle, I.T.O. sözleşmesi bazı sanayileşmiş ülkeler tarafından imzalanmamıştır. I.T.O.'nun kuruluş müzakereleri esnasında, belirli mallarda tarife indirimlerde bulunmak üzere 23 ülke birbirleriyle anlaşmaya varmışlardır. I.T.O.'nun ulusal parlamentolar tarafından onaylanmasına kadar geçecek sürede, bu indirimleri uygulamaya koyabilmek için "geçici olarak" Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (G.A.T.T.) imzalanmış ve bu indirimler anlaşmanın tarafı olan tüm ülkelere yaygınlaştırılmıştır. Böylece başta geçici bir anlaşma olan G.A.T.T., I.T.O.'nun onaylanmaması üzerine sürekli bir kuruluş haline gelmiştir [İGEME;1997:1]. Anlaşmaya göre, daha serbest bir dünya ticaretinin sağlanması ve bunun için de, başta gümrük vergileri olmak üzere miktar kısıtlamalarının kaldırılması, ülkeler arasında dış ticaret rejimlerinin uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. Böylece üye devletlerin birbirleriyle adil ve tam rekabet koşulları altında ticaret yapabilecekleri serbest ve açık bir ticaret sistemi oluşturulacaktı [İGEME;1997:5].

G.A.T.T. çerçevesinde yapılan müzakerelerin sonuncusu olan Uruguay Round ise, dünya tarihinde en uzun süren, en çok ülkenin katıldığı ve en kapsamlı uluslararası pazarlık olarak nitelenmektedir. 1986 yılında Uruguay'da Punta del Este kentinde yapılan Bakanlar Konferansı ile başlamış ve anlaşmaların sonuçlarını içermekte olan Nihai Senet 1994 Nisan ayında Marakeş'te (Fas) imzalanmıştır. Ülkelerin (125 Akit tarafın - 124 ülke ve A.B.) onay işlemlerinin tamamlanmasının ardından anlaşma, 1 Ocak 1995'te yürürlüğe girerek [Tümertekin-Özgüç;1997:59], bu tarihten itibaren

G.A.T.T.' ın yerini yeni bir örgüte, Dünya Ticaret Örgütü'ne (World Trade Organization W.T.O.) bırakılması öngörülmüştür [İGEME;1997:1-2].

Uluslararası ticaretin coğrafi keşiflerle yavaş yavaş başladığını, özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods'ta yapılan toplantıdan sonra serbestleşme, gümrüklerde alınan vergilerde indirim getirme ve IMF ile Dünya Bankası'nın kurulması gibi bir dizi kararın alınmış olması dünya ticaretinin önündeki engelleri kaldırdığını tespit etmiş bulunmaktayız.

Uluslararası ticaret binlerce yıldan beri sürdüğü halde ancak 19. yüzyıl sonlarındaki yeni taşımacılık ve iletişim araçları küresel bir ekonomi yaratmak üzere dünyanın her tarafını birbirine bağlamaya başlamıştır. O zamandan günümüze uluslararası ticaret, hemen hemen kesintiye uğramaksızın toplam dünya üretiminden daha hızlı bir oranda artış göstermiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950 - 1994 arasında dünyada üretim yılda ortalama % 4 oranında artarken, dünya ticaret hacmi de % 6 'nın üzerinde artış göstermiştir. Bir başka deyişle, 45 yıl içinde dünya mal üretimi 5.5 misli büyürken, dünya ticareti de 14 misli büyüme göstermiştir [Tümerterkin-Özgüç:1997:37].

1980-99 döneminde hızlı bir biçimde ve dünya üretiminden daha büyük bir oranda artmıştır. 1980-89 döneminde dünya üretim hacmi ortalama %3.3, dünya mal ticareti %4.5, dünya mal ve hizmet ticareti ise %4.4 oranında genişlemiştir. 1990-99 döneminde üretim artış hızı %3.3 iken, mal ticareti %6.9, mal ve hizmet ticareti %4.4 oranında artmıştır. 1990-99 yılları arasında dünya ticaretindeki büyüme, üretimin artışının iki katı, 1991 yılında ise 2.5 katıdır [IMF;1998:145-175].

Hizmet ticaretinde de artış görülmektedir. Nakliyat, liman, seyahat, posta hizmetleri ve turizm gibi hizmetler büyük bir hızla küreselleşmiştir. Dünya ticaret hadleri sürekli olarak sanayileşmiş ülkelerin lehine işlemektedir. Gelişmiş ülkeler ticaretlerinin %80'ini kendi aralarında, yalnızca %20'sini az gelişmiş ülkelerle yaparken, çevre ülkeleri için durum tersinedir. Bunlar ticaretlerinin %80'ini gelişmiş ülkelerle yaparlar. Sanayileşmiş ülkelerin birbiri ile olan ihracatı 1935'te %30'dan 1983'te %64'e yükselmiştir [Giddens;2001:102].

2.Dünya Savaşı'ndan sonra hızla ekonomileri düzelen Japonya ve Avrupa ABD ile rekabet eder düzeye gelmişler ve bu rekabet ABD'yi korumacılığa yöneltmiştir. Buna karşı Japonya ve Avrupa ülkeleri de korumacı yöntemler benimsemişler, tarife dışı engeller ve ihracat teşvikleri gibi politikaları uygulamaya koymuşlardır.

1980'li yıllarda dünya ticareti, rakip ticari bloklar halinde örgütlenmiştir. ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği), AB (Avrupa Birliği) ve NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) olarak isimlendirilen bu bloklar üyeleri arasındaki ticari engelleri kaldırırken, diğerlerine karşı korumacı politikalar uygulamasına neden olmaktadır.

Küreselleşme sürecinde, ticari liberalizasyon belli ölçüde gerçekleştiği görülür. 1960'ların başında vergi dışı gümrük engellerinin çoğu kaldırılmış veya yumuşatılmış, ticaret blokları arasında serbest ticaret uygulamasına geçilmiş; ödemelerde döviz konvertibilitesi sağlanmış, yabancı sermaye yatırımlarına getirilen kısıtlamalar ortadan kaldırılmıştır.

Fakat bu büyüme oranları sadece gelişmiş olan birkaç ülke için olumlu değerler ifade etmektedir. Gelişmekte veya geri kalmış ülkelerin eğitim alanında, modern makinelerin olmaması ve teknolojiyi takip edememeleri noktasında sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla dış ticaretteki serbestleşme sadece gelişmiş ülkelere yaramıştır.

Küreselleşmenin motorlarından olan ve her devletin ümit bağıldığı, gelişmek için çare olarak gördüğü dış ticaret maalesef geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin lehine işlememektedir. Bunda en büyük etkenlerden biri de gelişmiş olan ülkelerin, bu ülkelerin üretmiş oldukları ürünlere karşı yüksek vergiler uygulaması, kotalar koyması ve değişik engeller çıkarmasıdır. Ayrıca geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler teknoloji bakımından da eskiyi kullandıkları için ürettikleri malın maliyeti yüksek olmakta uluslar arası ticarete müşteri bulmakta zorlanmaktadırlar.

Dış ticaret aynı zamanda Türkiye'nin başına bela olmakta 2001 yılı ekonomik krizinin temel nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış ticaret açıkları ödemeler dengesini bozmakta, ithalatı aleyhine olan ülkeler sürekli olarak devalasyonlar ile karşılaşmakta, bu durum ülkelerin para değerinin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca ihracata dayalı büyüme dinamizmi göstermek isteyen bu ülkelerin yaşadıkları para değer kayıplarından dolayı ihracattan kazandıkları para da azalmaktadır. Bu durum parası değerli olan gelişmiş ülkelerin işine yaramakta ve geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerin ellerinde bulunan hammaddeleri paraları değerli oldukları için çok ucuza alabilmektedirler.

Sonuç olarak, hem ulusal ekonomiler daha fazla açık hale gelmekte, hem de çok uluslu tekellerin girdi alışı ve ürün satışı doğdukları ülke pazarına öncelik tanıyan bir ulusal strateji çerçevesinde değil, küresel stratejiler çerçevesinde gerçekleşmektedir [Hirst ve Tompson;1998:47-48].

Küresel ekonomi koymuş olduğu dış ticarete serbestleşme politikaları ile sürekli olarak geri kalmış ülkeleri ihracata yöneltmekte bunun sonucunda ucuz hammaddeyi işledikten sonra pahalı olarak aynı ülkeye satmaktadır. Başta IMF olmak üzere gelişmiş bütün ülkeler, geri kalmış ülkelere ihracata dayalı büyümeyi önerirken kendi geleceklerini garantiye aldıkları ve dış ticaretin onlara yaradıkları ortaya çıkmaktadır.

1.6.2. Sermaye Hareketlerinde Serbestleşme

George Soros, küresel ekonominin yalnızca malların serbest ticaretiyle değil; daha çok sermayenin serbest hareketiyle tanındığını ifade eder. Soros'a göre finansal sermayenin ayrıcalıklı bir konumu vardır. Sermaye, üretimin diğer unsurlarından daha hareketli; finans sermayesi ise doğrudan yatırımdan bile daha hareketlidir. Finansal sermaye en iyi kazancı bulduğu yere gider; bu nedenle de "refahın" habercisidir. Ülkeler, onu çekmek için birbirleriyle yarışır ve sermaye bu avantajlarından, dolayı gittikçe finans kurumlarında ve halka açık çokuluslu şirketlerde birikir. Bu sürece finans piyasaları aracılık eder. Ancak finans piyasaları yapısal olarak dengesizdir [George Soros;1999:15].

Küreselleşmeye yol açan faktörlerden birisi de "finansal liberalizasyon" dur. Finansal liberalizasyon ulusal finans piyasalarını birbirinden ayıran engellerin yıkılmasında belirleyici rol oynamaktadır. Genelde hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki resmî denetim ve kısıtlamaların kaldırıldığı veya önemli ölçüde gevşetildiği "deregülasyon" uygulamalarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir [Aksoy;1997:107].

Finansal küreselleşme, ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması ve uluslararası sermaye akımlarının ileri boyutlar kazanması sürecidir. Bu süreç Euro-para piyasalarının ortaya çıktığı 1950'lere dayanmaktadır. 1980'ler uluslararası özel finansal sermaye akımlarında gözlenen gelişme nedeniyle küreselleşmenin altın dönemi haline gelmiştir [Aksoy;1997:102].

Faiz oranları ve kredi tavanlarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, bankaların hisse senedi işlemlerine serbesti getirilmesi, tahvil ihracına konmuş sınırlamaların iptali, çeşitli bankacılık işlemlerinden vergi ve harçların alınmasına son verilmesi ve özellikle kambiyo rejimlerinde yapılan değişikliklerle uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, bu açıdan büyük önem taşımaktadır [Sayılğan;1998:3].

Gelişmiş ülkeler arasında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi 1950'li yılların sonlarına doğru başlamıştır. Bu ülkelerin çoğu cari işlemlere yönelik kambiyo denetimlerini bu yıllarda kaldırmışlardır. Diğer yandan ödemeler dengesinde sermaye hareketleri başlığı altında değerlendirilen sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, ancak 1973 yılında Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra başlamıştır. Bretton Woods sisteminin çöküşüne esas olarak A.B.D.'nin izlediği para ve maliye politikaları sebep olmuştur. 1960'lı yılların sonlarına doğru A.B.D. yönetimi Vietnam savaşının doğurduğu finansman ihtiyacını vergiler yerine parasal genişlemeyle karşılamaya başlayınca A.B.D.'nin elinde tuttuğu altın rezervlerinin dünyada dolaşımda bulunan tüm dolarları karşılayamayacağı ortaya çıkmış ve sistem bir güven bunalımına düşmüştür. Daha sonra A.B.D.'nin doları devalüe etmesi ve fiyatları kısa bir süre için dondurması da sistemi kurtarmaya yetmemiştir. 1973 yılında A.B.D. altın-dolar konvertibilitesini

tanımadığını ilan ederek Bretton Woods'un çöküşünü resmen ilan etmiştir [Asomedy;2001:31].

1970'li yılların ikinci yarısında, petrol fiyatlarındaki büyük artışlar nedeniyle ellerinde büyük fonlar biriktiren petrol zengini Arap ülkeleri uluslararası sermaye piyasalarına girerek Avrupa ile A.B.D.'ye büyük fonlar aktarmışlardır. 1974'te A.B.D.'de ülkeden sermaye çıkışı sınırlandıran mevzuatlar kaldırılmıştır. Amerikan bankalarının faaliyetlerini Londra'daki europiyasalara kaydirmaları, A.B.D.'de yasal sınırlamaların büyük oranda kaldırılmasına ve mali yeniliklere sebep olmuştur [Asomedy;2001:31-32].

1980'li yılların başında, mali piyasalar hem kendi içlerinde hem de uluslararası açıdan adeta her türlü denetimden uzak kalma arayışına girmişlerdir. Bu amaçla, ilk aşamada finansal piyasaların tam serbestleşmesi hedeflenmiş ve bunun yanında ödemeler bilançosunun dış ticaret ile sermaye kalemlerinin serbestleştirilmesi ve bazen eşanlı bazen sosyal çevreye küreselleşmenin ön adımı olarak sunulmuştur. Özellikle Latin Amerika, Uzakdoğu ve Güneydoğu Asya ile Doğu Bloku ülkeleri bu sürecin dışında kalmamaya adeta özen göstermemişler ve büyük bir özveriyle ekonomik ve finansal liberalizasyon çalışmalarını tamamlamaya çaba harcamışlardır [Uludağ;1999:91].

İngiltere, Almanya, Kanada gibi ülkeler 1970'lerde, Japonya 1980'de İtalya ve Fransa da 1990'da sermaye hareketleri üzerindeki denetimleri kaldırdılar. İngiltere'deki asıl gelişme 1986 Ekim'inde Londra Borsası'nda "Big Bang" olarak bilinen borsa liberalleşmesi uygulamasıdır. Böylece borsada aracı kuruluş statüsüyle ilgili sınırlamalar kaldırılarak, yerli yabancı tüm aracılara borsaya giriş imkanı verilmiş ve alım - satım kuralları serbestleştirilmiştir [Aksoy;1997:91-92].

Finansal küreselleşmeyi hızlandıran etkenlerden biri de teknolojik devrim ile finans piyasalarında maliyetlerin düşmesi sağlanarak yatırımcıların, yeni alanlara girmeleri kolaylaştırılmış olmasıdır. Böylece 24 saat işlem yapabilen bir iletişim ağı ortaya çıkmıştır. Bu ağ sayesinde dünyanın en büyük finans merkezleri olan NewYork- Londra - Tokyo üçgeninde kesintisiz bir biçimde mali işlemler yapılabilir hale gelmiştir. Bu

gelişmenin en önemli sonuçlarından biri hem kurumsal hem de bireysel yatırımcıların dış piyasalarda geniş bir yelpaze içinde risk çeşitlendirmesi yapabilecekleri yatırım portföylerinin oluşmasıdır.

Ucuz bilgisayar gücünün finans piyasalarına girmesi, bilgi - işlem sürecini kısaltarak, yatırım fonlarının akışkanlığını büyük oranda sağlamış, birçok yeni finansal ürünün yaratılmasında rol oynamıştır [Aksoy;1997:106]. Örneğin; özel uluslararası finansal akımların gelişmesi, uluslararası döviz piyasaları ve özel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla doğrudan bağlantılı Eurocurrency, Eurobond ve Uluslararası Hisse Senedi piyasalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu piyasalar fon arz ve talebinde bulunan değişik ülkelere ait firma, banka, kamu kurumu ile bireysel yatırımcıların biraraya geldiği piyasalardır.

Çok uluslu bankacılık gelişmiş teknoloji ve telekomünikasyon sayesinde ulusal paraların, hisse senedi ve bonoların anında, dünyanın her yerinden kontrolünü ve ticaretini mümkün kılmıştır. 1992'de dünya kambiyo borsalarında günde 600 milyar dolardan fazla para işlem görmüştür. Bu işlem, günlük mal ticaretinin 100 mislinden fazladır. Dünya hisse senedi borsalarında el değiştiren kağıtların değeriye 5 milyar dolar tutarındadır [Tümertekin;1997:61]. 1986 yılında, 1.1 trilyon dolar şeklinde ihraç tutarı görünüm arz eden yeni finansal tekniklerden options, future ve swap'ların toplam stok değeri 1991'de 6.9 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası tahvil ihraç tutarı 1982'de 259 milyar dolarken 1.65 trilyon dolara yükselmiştir. 1980'de uluslararası banka kredileri (sınır ötesi verilen borçlar ve iç piyasada döviz cinsinden kullanılan krediler) 324 milyar dolarken bu tutar 1991'de 7.5 trilyon dolara çıkmıştır. 1970 - 1988 yılları arasında yabancıların sahip olduğu A.B.D. hükümet bonolarının oranı % 7'den % 17.2'ye yükselmiştir. Almanya'da yabancıların resmi borç içindeki payı 1974 - 1988 arasındaki dönemde % 5'den % 34'e yükselmiştir. Dünya piyasalarındaki döviz hacmi günde yaklaşık olarak 900 milyar dolardır. Yabancılarca gerçekleştirilen tahvil işlemlerinin A.B.D. GSMH'si içindeki payı önemli oranda artış göstererek, 1970 yılında % 3, 1980 yılında % 9 ve 1990 yılındaysa % 93'e ulaşmıştır. A.B.D., Japonya, Batı Almanya ve Fransa orjinli özel doğrudan yatırım tutarıysa artış göstererek 1986 yılında 61 milyar dolar iken 1990 yılında 156 milyar dolara ulaşmıştır [Tümertekin1997:61].

Örneklerden de görüldüğü gibi, uluslararası sermaye akımları genişledikçe finansal globalleşme sürecinin hızı ve boyutları da artmaktadır. Örneğin günümüzde Japonya dünyanın başlıca sermaye kaynaklarından birisi haline gelmiştir; bunun için Tokyo borsasını yöneten kurallar dünyanın her tarafındaki fabrika açılış ve kapanışlarını etkilerken, petrol zengini Arap ülkeleri bir başka önemli sermaye kaynağıdır; bunun için de amerikan kolej harçlarındaki faizlerin değişimi Ortadoğu siyasetinden etkilenmektedir [Tümertekin;1997:62].

Dünyanın önde gelen ülkelerinin finans piyasalarının önünde engel olarak duran başta vergiler olmak üzere, yasal engelleri bir bir kaldırması sonucu dünyada hızlı bir para trafiğinin yolu açılmış oldu. Özellikle bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ve uydu sistemlerinin de desteğini alması bu süreci hızlandıran en önemli etkenlerden olmuştur. Dünyamız çılgın bir şekilde para trafiğine boğulmuş bulunmaktadır. İşin garip tarafı her zaman için bu para trafiği üretimden fazla olmaktadır. Bu aradaki fark da her geçen gün artmaktadır. Olmayan malların satışları yapılmakta, hayali bir para oluşturulmakta ve de en önemlisi sanal bir finans piyasası kurulmaktadır. Bu durum dünya ekonomisini birbirine bağlamakta, Japonya veya ABD'de olan olumsuz bir durum geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeleri kötü bir şekilde etkilemektedir.

1.6.3. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri

Sermaye hareketleri içinde en büyük gelişme kısa vadeli sermaye hareketlerinde yaşanmıştır: 1980'lerden itibaren dünyadaki mal ticaret hacminin üzerine çıkmıştır. Bu, spekülatif hareketlerin artması anlamına gelmektedir. Bugün günlük işlemlerin % 90'ı spekülatifdir. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin akışkanlığının miktarının ve hızının artması, beraberinde finansal piyasaların birbirleri ile olan etkileşimini önemli bir boyuta taşımıştır. Artık çok büyük miktarlardaki sermaye bir anda yer değiştirebilmekte, bu da ülkelerin birbiriyle bağlantılı olarak finans piyasalarının çökmesine neden olabilmektedir. Yani finansal krizlerin ortaya çıkmasıyla yayılması sadece bir an meselesidir. Güneydoğu Asya Krizi, finansal krizlerin nasıl büyük bir hızla tüm dünya piyasalarına yayılabileceğini gösteren önemli bir örnektir.

Küreselleşme denince çoğu kişinin aklına muhtemelen finansal piyasaların bütünleşmesi ile bu bütünleşmenin ulusal düzeyde sürdürülen para ve döviz kuru politikaları üzerindeki etkisi gelmektedir. Bir yandan sermayenin uluslararası dolaşımındaki artış kaynakların dünya çapında daha etkin bir biçimde kullanımını ve gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu fonları sağlayacağı öne sürülürken, diğer yandan yabancı sermaye hareketlerindeki oynaklık ile ulusal paralara karşı spekülâtif akınlarda kullanılma olasılığı da ülkelerdeki ekonomik istikrara karşı bir tehdit olarak algılanmaktadır. Diğer bir değişle uluslararası dev boyutlara ulaşan sermaye hareketleri hem fırsat, hem de riskler içermektedir.

Özellikle bilgisayar teknolojisinin ve alt yapısının gelişmiş olması kısa vadeli sermayeyi girmiş olduğu ülkeden anında kaçmak için kullanılan en iyi araçtır. Kısa vadeli sermayenin girmiş olduğu ülkede duyulan ekonomi ile ilgili, siyaset ile ilgili veya bombaların herhangi bir yerde patlaması ile ilgili herhangi bir haber, uluslar arası finans kurumlarının vereceği düşük bir ekonomi puanı o ülkeyi saniyelerle terk etmesi için yeterli sebep olarak görülmektedir. Anında kaçan ve adına da sıcak para denilen bu para türü çıktıktan sonra kendisinin terk etmesiyle beraber o ülkeye büyük bir ekonomik kriz getirmektedir.

Finansal sermaye en iyi kazancın olduğu yere gider. Bunun için refahın habercisidir. Ülkeler onu çekebilmek için birbirleriyle yarış eder. Bu avantajlardan dolayı sermaye, giderek finans kurumlarına ve halka açık çokuluslu şirketlerde birikir[Soros;1999:15]" Bu gelişmeler finansal piyasaların etkinliğinin artmasına katkıda bulunurken bir kurum ya da bir piyasadaki işlemlerin kısa sürede ve büyük çapta etkilenme riskini yükseltmiştir. Günümüzde Güneydoğu Asya Krizi'nin bir ülkeden başka bir ülkeye ne kadar çabuk yayıldığı bu konuya önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü finansal sermayenin hareket kabiliyetindeki sınır tanımayan yükseklik, ürkeklikle beraber olunca tehlike anında bulunulan mekânın terki sonucunu getirmektedir.

Güneydoğu Asya'da başlayan ve tüm dünyayı saran ekonomik krizin temelinde kısa vadeli sermayenin Güney doğu Asya ülkelerini bir gecede terk etmeleri yatmaktadır.

Bunun sonucunda sadece Asya ülkeleri değil Türkiye’de başta olmak üzere tüm dünyayı saran bir ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin sanıldığı kadar ülkelere mutluluk ve refah getirmediği ortadadır. İsteddiği zaman ülkeyi terk edebilme ve uzun süreli kalıcı olmaması dolayısıyla girdiği ülkeye fazla menfaat sağlamamaktadır. Aksine beklenen faydayı sağlamadığı gibi sıcak paranın fazla olduğu ülkelere uluslar arası finans piyasaları tarafından güvenilmemektedir.

1.6.4. Yabancı Doğrudan Yatırımlar

Yabancı doğrudan yatırım denildiğinde, sermayenin bir başka ülkede şirket kurmak ya da yabancı bir şirketin hisselerini satın almak amacıyla bir ülkeden diğerine ihraç edilmesi suretiyle gerçekleştirilen yurtdışı yatırımlar anlaşılmaktadır. Bir doğrudan yatırım gerçekleştiğinde yabancı sermayenin yatırım yaptığı ülkeyle nispeten uzun dönemli bir ilişki içine girdiğini ileri sürmek mümkündür. Dolayısıyla bu tür yabancı yatırımların ev sahibi ülkeleri birdenbire terk etmeleri söz konusu değildir [Asomedy;2001:27].

Yabancı doğrudan yatırımlar ise yabancı bir ülkede şirket kurmak ya da yabancı bir şirkete ortak olmak şeklindeki yatırımlardır ve kısa vadeli sermaye hareketlerine oranla daha güvenilirdir. Çünkü kriz sırasında ülkeleri aniden terketmesi mümkün değildir. Genellikle gelişmiş ülkelere kaynaklanıp yine gelişmiş ülkelere doğru yapılmaktadır. A.B. - Japonya - Kuzey Amerika arasında yoğun olarak görülmektedir. Bununla beraber 1990’lı yıllarda yükselen piyasalar olarak adlandırılan Doğu Avrupa, özellikle de Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ülkelerine yönelinmiştir. Güneydoğu Asya ülkelerine en çok yabancı sermaye yatırımını A.B.D. yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere giden yabancı sermayenin 3/5’i bu bölgeye akmakta olup; bu yatırımlar içindeki en büyük payı Çin ve arkasından da Hong Kong almaktadır. Söz konusu bölge ülkelerinin bu konuda en büyük avantajı ise ucuz işgücüdür.

Küreselleşmeyi önemli ölçüde şekillendiren yabancı sermaye yatırımlarını kendilerine çekmek isteyen ülkeler bir takım kolaylaştırıcı tedbirler almakta ve üretim birimlerini

kendi pazarlarına taşımaya çalışmaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ÷lkeler, yeni teknolojiler getirmesi, istihdam olanakları sağlaması katma değer oluşturması, ödemeler dengesine katkısı, ihracat ve yönetim bilgilerinden yararlanılması gibi önemli imkanlardan faydalanmak için yabancı sermayeyi teşvik edici politikalar izlemektedirler. [Erbay:9] Ev sahibi ÷lkeler bir yandan çeşitli tedbirlerle yabancı sermayeyi teşvik etmeye çalışırken, öte yandan da bu tür yatırımlardan alabildiğince yararlanabilmek için türlü sınırlamalar getirerek çok uluslu şirketleri kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar. Asgari performans gerekleri, asgari yerli mülkiyet payı sınırlamaları, tekelci imtiyazlar veya vergi avantajları bu tür sınırlamalara örnek verilebilmektedir. Performans gerekleri her ÷lkenin koşullarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Mesela, kimi ÷lkelerde otomotiv sektöründe yatırım yapan yabancı firmalardan, kullanılan yerli katkı payını her yıl artan oranlarda yükseltmeleri istenebilmekte; veya madencilik yatırımı yapan bir yabancı firmaya maden cevheri çıkarmanın yanısıra cevheri işleyecek bir tesisi de kurma zorunluluğu getirilebilmektedir.

Yabancı sermayeli bir fabrikada çalışacak yerli işçi sayısının arttırılması veya asgari bir sayıya bağlanması gibi bir zorlama, istihdam yaratma kaygısından kaynaklanabileceği gibi, yabancı teknolojinin öğrenilip ev sahibi ÷lkeye kazandırılması kaygısından da kaynaklanabilmektedir [Asomedy;2001:34].

Doğrudan yabancı yatırım her devletin sunmuş olduğu imkanlardan dolayı istediği bir yatırım çeşididir. Fakat burada önemli nokta bu yatırımı yapacak olan sermaye sahiplerinin istekleridir. Bazı zaman kendileri için özel yasa istemeye kadar uzanan uzun liste sunabilmektedirler. Bu durum hükümetlerin ve parlamentoların bu kuruluşlar için çalışır hale gelmesine milli egemenliğe aykırı kararlar alınmasına ve özel imtiyazlar tanınmasına yol açmaktadır. Yabancı sermaye yatırımının ortaya çıkardığı kavram ise çok uluslu şirketlerdir.

1.6.5. Çok Uluslu Şirketler

Birkaç ülkede birden aynı anda üretim ve pazarlama kolaylıklarına sahip olan şirketlere çok uluslu veya uluslararası şirketlere denilmektedir [Tümertekin-Özgüç;1997:38]. Son yıllarda üretimin uluslararasılaşması ve dolayısıyla çok uluslu şirketler (Ç.U.Ş.) önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzyılın başlarından itibaren dünya ekonomisinde önemli rol oynayan Ç.U.Ş.'lar o yıllarda esas olarak sanayinin gereksinim duyduğu hammadde ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmışlardır. Son yıllarda Ç.U.Ş. etkinliklerinde hammadde temininin önemini azaldığını Ç.U.Ş.'ların daha çok kimya, ilaç, elektronik, otomotiv, gıda, telekomünikasyon, inşaat ve ticaret gibi sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir [Asomedya;2001:32].

Çok uluslu ilk 100 şirketin çoğunu elektronik-elektrik endüstrisinde faaliyet gösteren şirketler oluştururken, sıralamada daha sonra petrokimya, otomotiv, petrol ve madenlerle, gıda gibi endüstri dalları gelmektedir [Asomedya;2001:30].

Modern uluslararası imalat 1865 yılında Alman kimya devi Alfred Bayer'in New York Albany'de bir fabrika inşa etmesi ile başlamıştır. İki yıl sonra Amerikan Singer şirketi Glasgow'da (İskoçya) bir dikiş makinası fabrikası açmıştır. Bu ilk girişimlerin ardından, yabancı sermayenin dünyadaki hareketliliği 19. yüzyıl sonlarında Ford, General Motors ve General Electric gibi Amerikan şirketler Avrupa pazarında yabancı ortaklar arayışına girmeye başlamış; ancak kısa zamanda Avrupalı şirketler bunları yalnız bırakmayıp katılmışlardır. Mesela; Avrupalı şirketlerden Fiat 1907'de Avusturya'da, 1909'da A.B.D.'de ve 1912'de Rusya'da imalat kolları kurmuştur. 1654'te Frankfurt yakınlarında kurulan küçük bir eczaneden büyüyen Merck ilaç şirketi 1887 yılında Amerikalı ortaklar bularak bu ülkeye girmiş; Bosch, Fransa ve İngiltere'de 20. yüzyılın ilk yıllarında otomobil parçaları üreten fabrikalar açmıştır [Tümertekin-Özgüç;1997:39].

Çok uluslu girişimlerin % 55'i A.B.D., % 11'i Japonya, % 9.4'ü İngiltere ve % 4.7'siyse Almanya kökenli ve desteklidir. Bu dört ülke, dünya ekonomisi ve ufkunun temelini oluşturan Ç.U.Ş.'ların % 80'den fazlasını oluşturmaktadır [Sayılğan;2000:8]. Çok uluslu şirketlerin büyük bir kısmı hala A.B.D., Avrupa ve Japonya'da üstlenmiş olsalar da,

Brezilya, Meksika, Tayland ve Endonezya gibi daha az gelişmiş ülkelerden bazıları da kendi Ç.U.Ş.'lerini üretmişlerdir. Ç.U.Ş.'lerin sayısı son zamanlarda tüm dünyada 37.000 olarak tahmin edilmektedir [Tümertekin-Özgüç;1997:50].

Küreselleşmeyi oluşturan ve hızlandıran etkenlerin birden fazla olduğu ve bunların sıkı sıkıya içi içe oldukları ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sadece bir basit düzenden oluşmamakta karmaşık ilişkiler düzeneğine sahip bulunmaktadır. Hem ekonomik hem siyasi hem de teknoloji alanındaki herhangi bir gelişme küreselleşmenin hızını artırabilmekte veya azaltabilmektedir.

Örneğin; 1990'lı yılların başına kadar iki kutuplu olarak, güç dengelerinin paylaşıldığı siyaset arenasındaki küreselleşme hızı ile Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki küreselleşme hızı aynı değildir. Sovyetler Birliği yıkılıp yerine Rusya'nın kurulması ve kurulan Rusya ile birlikte bağımsız olan ülkelerinde liberal ekonomiyi benimsemeleri küreselleşmeyi son on yılda oldukça hızlandırmıştır. Ayrıca siyaset arenasında ABD'nin tek güç olarak kalmasına neden olmuştur.

Aynı şekilde 1860'lı yıllarda denizaltına telgraf tellerinin bağlanmasıyla başlayan haberleşme alandaki yenilikler ve buhar makinesinin bulunmasıyla sanayi devriminin ortaya çıkışı ve 1980'li yıllarda bilgisayar destekli alt yapıların oluşturulması ve uzaya fırlatılan uydular vasıtasıyla iletişimin hızlanması küreselleşmenin teknoloji yardımıyla hızlanmasını sağlamıştır.

6. Pazarlama

Dünyanın hızla küreselleşmesini hızlandıran unsurlardan birisi de pazarlama ve pazarlama metotlarındaki, felsefesindeki değişikliklerdir. Özellikle uluslar arası ticaretin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan pazarlama konusu medyanın da büyük desteğini alarak geliştirmiş olduğu stratejilerle bütün insanları aynı giyime, aynı yeme-içme alışkanlığı kazandırmaya yöneltmiştir.

Bu bölümde küresel markaların hangi stratejileri izleyerek dünyanın bütün ülkelerinde tek bir isimle nasıl ürünlerini pazarladıklarını, bu başarıyı nasıl sağladıklarını ve bunun sonucunda ortaya çıkan tehlikelerin neler olduklarını ortaya koyacağız.

Dünyanın en geniş pazarı olan ABD bugün, bütün mal ve hizmetleri içeren toplam dünya pazarının %25'ini temsil etmektedir. Böylece Amerikan firmaları, kendi ülkeleri dışındaki %75'lik potansiyel pazarı göz önüne alarak, maksimum büyüklük bir potansiyel yakalamak için "global davranmak" zorundadırlar. CocaCola bunu anlamış Amerikan firmalarının başında gelmektedir. Coca-Cola'nın 1994 yılı faaliyet gelirlerinin %87'si ve yıllık gelirlerinin %67'si ABD dışındaki alkolsüz içecek işinden elde edilmiştir. Öte yandan, Amerikan firmaları dışındakilerin de kendi sınırları dışındaki pazar fırsatlarını araştırma güdüleridir; öyle ki; bu fırsatlar 260 milyon insanın yaşadığı ABD'yi de kapsamaktadır. Örneğin; Almanya, Avrupa'daki en geniş pazara sahip olmasına karşın, Alman firmalar için dünya pazar potansiyelinin %94'ü Almanya'nın dışındadır [William,1991:213].

Birçok işletme, iş aktivitelerinin buldukları ülkenin dışına taşınmasının önemini anlamışlardır. Daha birkaç yıl öncesine kadar kesin olarak ulusal olan endüstriyel faaliyetler bugün, global firmaların avucunun içindedir. Global şirketlerin yükselişi; 1880-1890 yılları arasında ABD'de, yerel ve yöresel şirketlerden ortaya çıkmış ulus şirketlerin yükselişi ile çok yakından paralellik göstermektedir. Bu konuda, otomotiv sektörü çok önemli bir örnek oluşturmaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, dünyada 1000'e yakın otomobil firması mevcut iken bunların 500'den fazlası Amerikan firmasıdır [William;1991:215]. Bugün ise, dünya çapında 20 kadar firma ayakta kalabilmiştir ve bunlardan sadece üçü Amerikan firmasıdır. Birçok sektörde, gelecek yüzyılda ayakta kalıp yaşamını sürdüreceği ve başarılı olacak işletmeler, global anlayışı benimseyecek olanlardır. Global fırsatlara ve rekabete yanıt veremeyenlerin bir kısmı daha dinamik işletmeler tarafından kendi bünyelerine alınacak, bir kısmı ise yok olup gidecektir. Bu bağlamda ürünün pazara sunumunda iki önemli, stratejik karar süreci ile karşılaşılır:

Birincisi, marka stratejisi, diğeri ise ambalaj stratejisidir.

Markayı aktif bir pazarlama değişkeni olarak kullanmak isteyen global şişletmelerin hitap ettikleri pazar geniş olduğundan, ürünlerinin rakiplerine göre ayırt edici bir yanının olması çok önemlidir. Bu doğrultuda hitap edilen pazarların analizleri sonucu bazı şişletmeler, "tek marka" politikası uygular. Buna göre, şişletmenin ürününü sunduğu tüm pazarlarda aynı marka ismi kullanılır. Örneğin; Coca-Cola, Pepsi-Cola. Exxon, Levi's jeanleri dünya çapında kullanılan marka isimleridir. Bazı şişletmeler ise, "çok marka" politikası izlerler.Örneğin; Henkel, aynı ürün için ayrı markaları farklı ülkelerde kullanır. [William,1991:217] Ancak bu bağlamda, hangi stratejinin -tek-markalı global strateji, ülkeye özel çok markalı global strateji- daha iyi olduğunu genelleyemeyiz. Global marka, standart bir reklam kampanyasıyla hareket eden ve bu markanın altına çeşitli ürün ve hizmetler ekleyebilecek şişletmeler için elverişlidir. Ancak eğer global marka ismi yerel dilde hiçbir anlama gelmiyorsa veya negatif bir anlam taşıyorsa o ülkeye özel bir marka ismi daha iyi olacaktır.

Örneğin Mars Inc. şişletme yönetimi, çeşitli ulusal marka adlarıyla satılan çikolatasını- ABD'de Snickers, İngiltere'de Marattian adı ile pazara sunulan çikolataları- global isimle global bir ürün haline getirme kararı almıştır. Ancak; İngiltere'deki tüketiciler Snickers ismini "knickers" ile karıştırabilirdi ki; argoda bu kelime kadın iç çamaşını anlamına geliyordu. Bu nedenle Mars ismi değiştirerek "Twist"i tüm ülkelerde kullanmıştır Bu değişiklik ülke sınırlarını aşan bir iletişim imkanı sunmuştur [Keegan&Green,1995:282].

Simgesel bir global ürün ve global marka olan "Coke" ise tek marka stratejisinin başarılı örneklerinden biridir. Coca-Cola'ya göre; marka bir semboldür ve Coca-Cola markası insanların kafalarında mühür gibi yer ettiğinden dolayı diğer içeceklerden farklı bir yere sahiptir. Yine Coca-Cola'ya göre; marka, sadece ürünün kendisinden ibaret olmayıp bunun yanı sıra ambalaj, reklamı ve doğru satış noktaları gibi diğer önemli unsurların oluşturduğu bir bütündür [Bir Efsanenin Doğuşu;2000:16].

Ürünün pazara sunumunda ikinci önemli stratejik karar süreci, ambalaj stratejisi oluşturmaaktır. Ambalaj; ürünü rakiplerinden farklı kılan, içindeki ürün hakkında

tüketicie bilgi veren, ürünün nasıl kullanılacağını, nasıl konulacağını vurgulayan kısacası ürünün imajını oluşturan en önemli unsurdur [Mucuk;1994:153].

Global pazarlamacılar için ambalajlama stratejisinin önemini şu örnekle açıklamak mümkündür: Penn Racquet Sports, tenis toplarını geleneksel üç-top kutusunda Japonya pazarına sunmuştur. Ancak yanlış ambalajlama nedeniyle ilk başta elde edilen %8'lik pazar payı, hızla %1'lerin altına düşmüştür. Amerikalılar 3 topla oynarken, Japonlar 2 topla oynamaktadır. Japonlar da 3 topu bir indirim paketi olarak düşünmüştür. Fakat fiyat anlamında böyle bir uygulama işletme tarafından ortaya konmamıştır. İşletmenin en büyük hatası, pazarı iyi tanımamaktır. Diğer yandan, ambalajlama işleri bazen anlaşılması zor hale gelebilmektedir. Örneğin; isimler, etiketler, renkler bir ülkeden diğerine çevrilmesi zor özellikler olarak işletmelerin karşısına çıkabilmektedir.. Logosunda sarı güller kullanan bir firma ABD'de başarı sağlayabilir ancak sarı güllerin ölümü sembolize ettiği Meksika'da başarısızlıkla karşılaşabilir. "Nature's Gift" Amerika'daki gürmelere mantarlar için iyi bir çağrı ismi olabilir ancak Almanya'da "zehir" anlamı taşıyan "gift" sözcüğü yüzünden başarısızlık kaçınılmazdır.

Ambalajlama aynı zamanda tüketicinin fiziksel özelliklerine göre de tasarlanabilmektedir. Örneğin, alkolsüz içecekler Japonyalıların küçük ellerine uygun olması koşuluyla daha küçük kutularda satılır. Öte yandan etiketlendirme şartları da ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Bazı ülkeler etiket üzerinde yabancı dili yasaklamakta, bazıları ise iki veya daha fazla dilin yazılı olmasını öngörmektedir. Suudi Arabistan'da ürün isimleri spesifik olmak zorundadır. Coca-Cola Brezilya'da Diet Cola ile ilgili bir sorun yaşamıştır. Brezilya kanunlarına göre "Diet" sözcüğü tıbbi bir anlam taşımaktadır ve üreticiler kanun gereği bütün ilaçların etiketlerine günlük tavsiye edilen tüketim miktarını yazmak zorundadırlar. İşte, her ne kadar ürünün ve ambalajı standartlaştırılması kar sağlasa da, firmalar her zaman, spesifik uluslararası pazarların istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilmek için sundukları ürünleri uyumlaştırmak zorunda kalmışlardır [Mucuk;1994:153].

Global bir marka yaratmak ve bu markaları sunulan ülkenin kültürüne değerlerine benimsetmek ayrıca sunulan ürünle beraber ortaya konulan değerlerin o ülkedeki

değerlerle uyuşmasını göz önünde bulundurmak global marka yaratanaın karşılaştığı en büyük zorluktur. Her ülkenin renk zevkine, yasalarına, giyim kuşam geleneklerine, kültürüne uyum göstermek ve markayı o ülkede yaşatabilmek için uzun yıllar süren ve çok büyük paralar harcamak isteyen bir konudur.

Aslında Coca-Cola'yı dünya çapında başarılı yapan, global pazarlamadır. Ve bu başarı pazarlama karmasının tamamen standartlaştırılmasına dayanmamıştır. Örneğin; Coca-Cola; Japonya'daki başarısını, bu ülkeyi ve ülkenin içyüzünü çok iyi tanımak için harcadığı büyük zamana ve paralara borçludur. Coca-Cola'nın Japonya'daki başarısı; "global uyumlaştırma" eğiliminin, bu ülkeyi iyi analiz ederek yerel bir işletme gibi hareket etmesinin ve aynı zamanda dünya çapında faaliyetlerini sürdürebilmesinin fonksiyonudur [Lipman;1988:1].

"Global uyumlaştırma", başarılı bir global pazarlamacının global düşünüp, yerel davranabilecek yeteneğe sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu açıdan global pazarlama pazarlamacıların dünya pazarlarındaki benzerliklere ve farklılıklara aynı anda cevap verecek şekilde hareket etmelerini gerektirmektedir. [Keegan&Gren;1997:5]

Coca-Cola global düşünüp, yerel hareket etme yeteneğinin rekabet üstünlüğü olabileceğini göstermiştir. Satış tekniklerini, dağıtım ve tüketici hizmetlerini yerel ihtiyaçlara uyumlaştırarak, çok kuvvetli bir marka tercihi yaratmıştır; öyle ki, bu firmanın Japonya'daki alkolsüz içecek pazarındaki payı %70'i bulmuştur. Önceleri Coca-Cola yöneticileri Japon dağıtım sistemini anlayamamıştır. Ancak büyük zaman ve para yatırımlarıyla ABD'de etkili olduğu kadar Japonya'da da güçlü bir satış gücü oluşturmayı başarmışlardır.[5.Reid,1995:75] Bugün 200 ülkeye dağıtım yapan Coca Cola'nın son yıllık raporundaki ana tema, "Tüketici Hizmetine Adanmış Global İş Sistemi"dir.

Birçok işletmenin başarılı global pazarlama uygulamaları, güçlü global markalar yaratabilmeleri sonucu gerçekleşmiştir. Örneğin Philip Morris, Marlboro'yu dünya çapında bir numaralı sigara markası yapmıştır. Daimler Benz global tanınırlığı

Mercedes markasıyla kazanmıştır. Başarılı işletmelerin global pazarlama stratejileri şu özellikler temeline oluşturmaktadır [Keegan&Gren;1997:6]

- Marka
- Ürün veya sistem tasarımı
- Ürünün konumlandırılması
- Ambalaj
- Dağıtım
- Tüketici Hizmeti
- Kaynak

Örneğin; dünyanın hemen hemen her yerinde bulunan bir restaurant zinciri oluşturan McDonald's da, Coca-Cola gibi yerel yemek alışkanlıkları doğrultusunda möntülerini geliştirmiştir. Unilever, çeşitli dünya pazarlarında yumuşatıcı ürünü için bir oyuncak ayıyı sembol kullanmıştır. Gillette, Sensor tıraş bıçağı için dünyanın her yerinde aynı ambalajı kullanmıştır. İtalyan Benetton, en son tasarımlarını dünya çapındaki mağazalar zincirine kısa zamanda ulaştırabilen bir dağıtım sistemi geliştirmiştir. Caterpillar'ın global başarısının belkemiğini; dünyanın her yerinde "24 saat parça ve servis" sözü veren bayii ağı oluşturmaktadır [Lipman;1988:5].

Geçtiğimiz 50 yılda, global ekonominin fark edilir büyümesi, çeşitli itici ve sınırlayıcı güçlerin dinamik etkileşimi tarafından şekillenmiştir. Bu süre içinde, dünyanın değişik kesimlerinden farklı sektörlerdeki işletmeler; uluslararası, çokuluslu ve global stratejileri izleyerek büyük başarılar kazanmışlardır [Kegan&Gren;1997:13].

Global ürün yaratırken karşılaşılan bu zorlukların atlatılmasından sonra onun ortaya koyduğu değerlerde vardır. Diğer yandan; global reklamcılık anlayışında, reklam ajansları ya da reklam verenler kendi ülkelerinde prototipler oluşturmakta ve bunları diğer ülkelerdeki temsilciliklerine göndermektedirler. Pepsi'nin "Yeni nesil yeni seçim" ya da Coca-Cola'nın "Hayatın gerçek tadı", Esso'nun "Deponuzdaki kaplan" gibi sloganlarının prototip oluşu, tüm dünyada simgeleştirilerek herkesin, ne anlatılmak

istendiğini kolayca anlamasına yardımcı olmaktadır. Bu anlamda reklamın da uluslararası bir dil oluşturduğu söylenebilmektedir [Özcan;1982:63].

Uluslararası bir dil, bir kültür yaratan global reklamcılık bu başarıyı nasıl sağlıyor sorusunun cevabı oldukça güçtür. Başarılı bir reklam çalışması için, reklam mesajının, o yabancı pazarda geçerli olan dile, doğru çevrilmesi önemlidir. Çeviri, yalnızca kelimelerin yabancı dilden karşılığını bulmakta sınırlı değildir. O dilin kıvraklıklarını, deyimlerini, kelime oyunlarını, inceliklerini bilmek, mesajı etkili hale getirmektedir.

Ancak burada karşımıza çıkan en büyük sorun reklam mesajının dilidir. Reklam sloganı en zor çeviri problemlerine neden olur. Değişik dillere çevrilen slogan ve etiket sözleri gülünç hatalara da yol açabilir. Örneğin; Kentucky Fried Chicken'in "Parmak yalatacak kadar iyi" sloganı Çince'de "Parmaklarınızı Yiyin" anlamına geldi. Pepsi-Cola'nın "Come Alive (Canlan)" sloganı Asya versiyonunda "Atalarını mezardan çağır" olarak algılandı [Kegan&Gren;1997:354].

Reklam mesajının çevirisinin doğru olması kadar; kelimelerin, cümlelerin ve cümle yapılarının da dile uygun olması, çağrıştırdıklarının söylemek istenenle aynı olması gerekir. Örneğin; Güney Çin'de; McDonald's fiyat içeren reklamlarda dört rakamını fazla kullanmamaya dikkat ediyor. Çünkü bu dilde dört rakamının söylenişi ölüm kelimesine çok benziyor [Özcan;1982:65].

Sembolik anlamda kullanılan görsel öğelerden biri de renktir. Renklerin anlamları ülkelere ve kültürlere göre değişmektedir. Bu konuda en yaygın beyaz rengin Avrupa ülkelerinde temizlik, saflık anlamına gelirken Asya ülkelerinde ölümle bağdaştırılmasıdır. Renklerin ülkelere uyandırdığı etkiler göz önünde bulundurularak, her rengin ülkelere özgü psikolojik özellikleri olduğu unutulmamalıdır [Kuruoğlu;1988:7].

Yine örneğin; mavi renk İsveç'te ve ABD'de erkek rengi, Almanya'da kadın rengidir. ABD'de kırmızı karanfil vermek iyi bir jest iken, Japonya'da bu ölüm ve cenaze ile ilgilidir[Mucuk;1990:313].

Kültürü, insanların yarattığı değer sisteminin, örf-adet, ahlak, tutum, inanç, davranış, sanat ve toplumda paylaşılan diğer sembollerin karışımı olarak tanımlarsak, global olarak faaliyet gösteren bir işletmenin, her yabancı pazarda farklı bir kültürel ortam ile karşılaşacağı açıktır. Dolayısıyla yabancı pazarlardaki reklam faaliyetleri, pazarın kültürel değerlerine uygun olmalıdır. Kültürel farklılıklara birçok örnek verilebilir. İtalyan tekstil firması Benetton'un, 1989 yılında, "United Colors of Benetton" sloganı altında sunduğu kampanya, Fransa'da birçok ödül almıştır. Bu kampanyanın görsel unsurlarından biri ise, zenci bir kadının beyaz bir bebeği emzirmesidir. Diğeri, biri beyaz biri siyah iki adamın kelepçeli olmasıdır. Reklama Amerikan Sivil Örgütleri'nden itiraz edilmiş ve reklam geri çekilmiştir. Benetton ise, reklamın yaratıcısı olan Eldorado of France adlı ajansla çalışmalarını kesmiştir [Albaum&Dowd;1994:25].

Kültürel farklılıkların yarattığı bir diğer sorun dil faktörüdür. Örneğin, Coca Cola, Çin pazarına girdiğinde ürünün adının hangi Çin harfleriyle yazılacağı gibi bir problemle karşı karşıya kalmıştır. Çin alfabesinde 40 bin değişik karakter içinden "ke-kou-ke-la" sesini veren harfler seçilmiş ve baskı işleri başlatılmıştır. Binlerce basılı malzeme hazırlandıktan sonra bu cümlelerin Çince'de "balmumu ile doldurulmuş dişi at" anlamına geldiği ortaya çıkmıştır. Basılı ürünler imha edilip yeni bir harf kombinasyonu aranırken "ko-kou-ko-le" harfleri bulunmuştur. Hemen kabul edilen bu sesler Çince'de "ağızdaki mutluluk" anlamına gelmektedir [Global Pazarlamada Lisan Sorunu;1999:90]

Bir diğer reklamda, elini kaldırmış ve tersi ile kendisine doğru parmaklarını oynatan birisi "buraya gel" demek istiyor olabilir. Ancak İtalya'da bunun anlamı "güle güle" anlamına gelmektedir [Albaum&Dowd;1994:26].

Öte yandan, kuşaklar arasındaki farklılıklar, geleneklerin zamana uyup yok olmaya başlaması karşısında bazı problemlere yol açmaktadır. Genç insanlarla yaşlı insanların alışkanlıkları arasında birçok değişiklik oluşmaktadır. Ayrıca kent sakinleri ile kırsal kesimde oturanlar arasında da farklılıklar ve geleneklerin değişmesinden kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin, birkaç yıl önce, Japonya'da kahve pazarının oluşması düşünülemezken -çünkü Japon kültüründe bu tüketim alışkanlığı mevcut değildi- bugün

kentliler ve genç insanlar için kahve, moda olan bir içecektir ve kendilerini Avrupalı ve dünyayla iç içe hissetmelerine neden olmaktadır.[Cateora;1994:323]

Ürünün kullanımını aynı olsa bile ülkeler arasındaki kültür ve davranış ayrılıkları da farklı reklam stratejilerini gerektirebilir. Örneğin; dış macunu reklamları ülkemizde beyazlatma gücünü vurgularken, toplum sağlığı konusunda daha duyarlı olan Amerika'da çürükleri önleme özelliğini iletmektedir. Türkiye ve Suudi Arabistan'da "beyazlatma" stratejisi ile satılabilir. Ancak, Türkiye'de kullanılan filmde genç hanımlar hareketli bir tempo ve eğlence ortamında beyazlığı vurgularken, Suudi Arabistan'da dinsel ve kültürel nedenlerden dolayı ancak ev ortamındaki bir aile gösterilebilir [Kozlu;1995:186].

Kısacası, yabancı bir pazarda başarılı olabilmek için, işletmenin o ülkeye ait dil, eğitim, sosyal değerler, dini değerler ve tüketici alışkanlıkları gibi kültürel faktörleri anlaması gerekmektedir [Boone&Kurtz;1996:54].

Özetlenirse, global standartlaşma aynı reklamın değil, aynı reklam stratejisinin yaygın uygulanması olayıdır. Başka deyişle global standartlaştırma, mal ya da hizmetin değişik ülke pazarlarında tanıtımı için saptanan genel stratejidir [Duran;1991:22]. Örneğin; Marlboro'nun genel stratejisi tüm ülkelerde aynı olmakla birlikte, ünlü kovboy Nijerya'da bir zenci iken, Avustralya'da Avustralyalı bir kovboydur. " Kampanyanın bütünlüğü her yerde korunmakla birlikte, uygulama yerel pazara göre düzenlenmiştir.

Popüler deyişteki gibi: Global düşün, yerel hareket et. Levi'strauss örnek reklamcılık olarak gösterilen bu yaklaşımı uygulayanlardandır. Bu yaklaşımda kampanyanın ana hatları belirlenmekte ve detaylar sonraya bırakılmaktadır. Levi's'da ana hatlar; kalite ve Amerikan kökleridir. Bu tema dünya çapında benimsetilmeye çalışılmış fakat, küçük farklılıklar yerel motiflere göre değiştirilmiştir. Örneğin Endonezya'da, 1960'ların üstü açık bir Amerikan arabasında Levi's giymiş bir genç, İngiltere'de Vahşi Batı ortamında bir kovboyun at binmesi (Amerika ve dayanıklılık vurgulanıyor.), Japonya'da James Dean ve "Kahramanlar Levi's giyer" sloganı kullanılmıştır. Bu kampanya sonucu satışlar %35'ten %95'e fırlamıştır.[Cateora;1994:367]

Örneğin; Norveç'te satışı hayli düşük bir araba markasının, hedef tüketicinin coğrafi özelliği dikkate alınarak "kış şartlarının arabası" olarak konumlanması gibi [Ogilvy;1983:12]. Yine örneğin geleneklere bağlı toplumlarda, çocuklar için hazırlanan bir yiyecek reklamı, hedef kitlelerin demografik özellikleri açısından (çocukların satın alma kararında pek fazla söz sahibi olmaması nedeniyle) istenilen etkiyi yaratamayabilir. Öte yandan, Coke, bütün ülkelerde aynı şekilde konumlandırılıp, aynı şekilde pazarlanmaktadır. Böylece global bir eğlence imajı, geçirilen iyi vakitler, zevk imajı planlanmaktadır. Ürün kendiliğinden yerel tatlara uyum sağlayabilecek çeşitlilik gösterebilmektedir. Örneğin; Coca-Cola Orta Avrupa'daki daha tatlı içecekleri tercih etmelerini göz önünde bulundurarak buradaki ürünlerinin tatlılığını arttırmıştır.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, konumlandırmada mal ya da hizmetin tüketici özelliklerine göre ne yapacağı, neye ve kimin işine yarayacağını iyi belirlenmesi gereklidir. Örneğin Volvo marka otomobiller, çeşitli ülkelerde tüketici özelliklerine göre vurgulanan farklı nitelikleri ile (fiyat, dayanıklılık, motor gücü, güvenlik) başarılı kampanyalar sonuçlandırmıştır [Bergman&Gilson;1987:554].

Sanayileşmiş ülkeler giderek birbirine benzerken, medyanın durumu hala büyük yaygınlıkla çeşitlilik göstermektedir. TV'nin, gazetenin ve diğer elektronik ve yazılı mecraların ulaşılabilirliği dünya çapında çeşitlilik göstermektedir. Bunun global medya kararları üzerinde çok büyük etkileri olmaktadır. Örneğin; kişi başı temelinde gazetelerin dolaşım miktarı incelendiğinde, okuma oranının yüksek olduğu Japonya'da her 2 kişiye 1 gazete düşmektedir. ABD'de bu sayı, 4 kişiye 1 gazete şeklindedir. Latin Amerika'da 10-20 kişiye 1 gazete, Nijerya ve İsveç'te 200 kişiye 1 gazete düşmektedir. Medyanın ulaşılabilirliği yüksek olduğunda, reklam aracı olarak kullanılması kısıtlanmış olabilir. Örneğin Avrupa'da televizyon reklamcılığı çok fazla sınırlandırılmıştır. Bir günde reklama izin verilmiş süre Finlandiya'da 12 dakika, İtalya'da 80 dakikadır. Fransa'da ise; bir saatte bir kanalda reklam yayınlanma süresi 12 dakika, İsviçre, Almanya ve Avusturya'da 20 dakikadır. TV reklamlarının içeriğine dair düzenlemeler de çeşitlilik gösterir. Bazı ülkelerde reklamcının bir yayın zamanı elde

etmesi 2 yıla varan süreler gerektirebilmektedir. Almanya'da reklam zamanları önceden rezerve edilip ödemeleri bir yıl önceden yapılmaktadır.

Görüldüğü gibi, global bir medya stratejisi global pazarlama açısından neredeyse imkansız bir hal almıştır. Faaliyet gösterilecek hedef pazarlarda medya alışkanlıkları ve engelleri iyice değerlendirilerek medya planı yapılmalıdır.

Coca-Cola Orta Avrupa ve Avrasya bölüm Başkanı Cem Kozlu'nun Uluslararası Reklamcılar Derneği toplantısında; Coca-Cola'nın globalleşme dalgasının peşine takılarak ülkeleri bölgelere, bölgeleri de tek merkeze bağladıkları dönemin geride kaldığını ve artık tek bir ülkeyi bile değişik bölgelere ayırdıklarını ifade etmiştir. Coca-Cola'nın fazla merkezîyetçi olduğu tek politika ve stratejiyle pazarlama faaliyetlerini yürüttüğü dönemlerde yerel noktalardaki yöneticilerin yetkilerinin de kısıtlanarak yerel duyarlılıklara zamanında cevap verilemediğinin anlaşıldığı ifade edilmektedir. Coca-Cola'nın yeni stratejisini toplumlarla sürekli ilişki içinde olmak ve tüketicilere yaklaşmak olarak tanımlayan Kozlu, "yerel düşün yerel hareket et" felsefesine yöneldiklerini belirtmektedir.

Bu bağlamda, dünyada uluslararası fast-food zincirlerinde hamburgerlerin küresel bir marka olarak içilen Coca-Cola artık; Karadeniz ve Trakya şiveleriyle hazırlanan reklamların, bölgesel radyolarda yayınlanan uyumlaştırılmış jingleları ile her bölgenin yerel yemeğinin yanında içilecek şekilde konumlandırılacaktır. Coca-Cola işletmesinin hedefi de, Türkiye'de dürüm ve lahmacunun yanında ilk akla gelen içecek olarak Coca-Cola'yı görmektir.

Küresel pazarlama bugün yola çıkmış olduğu "global düşün global yaşa" felsefesini terk etmiş bulunmaktadır. Buradaki amacı Amerikan tarzı yaşamı toplumlara bütünüyle yerleştirmek olan bu strateji daha sonraları "global düşün yerel uygula" sloganına dönüşmüştür. En son olarak Cem Kozlu'nun da ifade ettiği ve Coca Cola'nın uygulamaya koyduğu "yerel düşün yerel uygula" politikası global pazarlamaya felsefe olarak yol göstermektedir.

Burada önemli olan küresel firmaların yerel akımlara daha fazla değer gösterip yerel kültürlerden etkilenecek, yerel duyarlılıklara seyirci kalmayıp, onları da içine alıp kabullendiği midir? Sorusunun cevabıdır. Eğer küresel firmalar ve onların pazarlama stratejileri yerel kültürleri dikkate aldıkları ve saygı duyduklarını ifade ettikleri için “yerel düşün yerel uygula” stratejisine geçmişlerse sevindiricidir.

Çünkü ilk olarak benimsenen ve bütün dünya halkalarını Amerikan kültürüne hayran bırakılmaya çalışan, yerel kültürleri yok ederek tek tip bir kültüre yönlendirmeye çalışan pazarlama stratejisi “Global düşün, global yaşa” felsefesinin terk edilmesidir. Yerel kültür değerlerin ağır bastığı ve insanları kendi değerleri ile ifade edilen sloganların kullanıldığı reklam filmlerinin benimsendiği strateji bu bakımdan önemlidir.

Fakat asıl niyetin küresel firmaların ve pazarlamacıların “yerel düşün yerel uygula” stratejisi çerçevesinde olayı daha spesifik alanlara götürerek, giremedikleri pazarlara da girmek düşüncesi ise büyük bir tehlikeyi ifade eder. Kozlu’nun uygulamış oldukları strateji ile ilgili söylediği ve döner ve lahmacunun yanında ilk akla gelenin ayran yerine cola olması için çalışıyoruz sözü asıl niyeti ortaya çıkarır.

Böyle bir durum küresel pazarlamacıların mallarını satmak ve daha fazla para kazanmak için hiçbir sınırı tanımadıklarını ortaya koymaktadır. Para kazanmak uğruna her şeyi mübah olarak gördükleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Sadece gazlı içeceklerin ortaya çıkıp bugünlere gelmemizi incelediğimizde hangi kültürel değerlerimizi yok ettiğimizi rahatlıkla bulabiliriz. Bugün ise küresel bir firma lahmacunun yanında duran ayranı da göz dikmiş, onun yerine sadece colayı görmek için çalışmalarını hızlandırmış bulunmaktadır.

İçecekler konusunu ele alıp bunların küreselleşmeyle birlikte nasıl yok olup gittiğini incelsek tek başına bir tez konusunu oluşturabilecek zenginliğe sahip Türk Kültürü sıkı sıkıya sarıldığı son değerlerini de kaybetmek üzeredir.

Tarihin tozlu raflarında yer alan sadece tariflerini anneannelerimizin tariflerini bildiği üzüm şıraları, elma, kayısı hoşafı ve ismini dahi unuttuğumuz içeceklerimiz bugün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Yerel kültürlerimizi koruma adına hoşaflarımız, şıralarımız ve ismini dahi unuttuğumuz ve Anadolu'da sadece üç-beş kişinin bildiği içecek tariflerimiz günümüzün teknolojik imkanları seferber edilerek envanteri çıkarılmalı, tarifleri kayıt altına alınmalı, her birini yapacak ustaları yetiştirilmelidir.

İnsanımıza ve ülkemize gelen turistlere bunları sevdirmek, tattırmak amacıyla global pazarlama tekniklerini en iyi şekilde kullanacak reklam ajansları kurulmalı, pazarlama konusunda yerel değerleri yaşatabilecek Coca Cola gibi felsefeler geliştirilmelidir.

Eğer bunlar yapılmaz ise sadece kendimiz için değil dünyayı da bekleyen en büyük tehlike yerel kültürün yok olup gideceği açıkça ortaya çıkmıştır. Çünkü küresel firmalar kendi ürünlerini pazarlamak ve kullandırtmak amacıyla her yolu mübah gören bir anlayışa sahip bulunmaktadırlar. Onlar için öncelik kültürü adet, gelenek görenek, değil sadece ve sadece daha fazla para kazanmaktır. Dünyanın her yerindeki insanın aynı kolayı tüketerek yerel içeceklerin tarih olması, yerel kültürlerin yok olması onları ilgilendirmemektedir.

Küresel pazarlama günümüzde medyanın da desteğini alarak çok uluslu şirketlerin sağlamış olduğu finansman ile çok hızlı olarak büyümektedir. Reklamını yapacağı bir ürün ve o ürünün gireceği ülkeyi enine boyuna çok büyük paralar harcayarak, çok büyük zaman ve emek vererek gerçekleştirmektedir. Gireceği ülkenin dilinden, dil özelliklerinden başlayan bu çalışmalar, kültür özelliklerine, örf, adet, gelenek ve göreneklerine kadar uzanmaktadır. Her açıdan incelendikten ve nasıl başarılı oluruz sorusuna cevap bulduktan sonra o ülkeye girilmektedir.

Sadece dünyadaki üç beş ülkeyi ilgilendiren bir konu değil küresel pazarlama... bizleri de yakından ilgilendiren bir konu. Giyimden içeceğe, otomobilden, spora kadar geniş alanda faaliyet gösteren küresel firmalar moda akımını da arkalarına alarak kendi

değerlerini bütün insanlığa kabul ettirmeye uğraşmaktadırlar. Bugün jean pantolon giymeyen insan sayısı oldukça azdır. Halbuki jean Amerikan kültürüdür ve 1890'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. O tarihten itibaren kaç ülkenin yerel giysisi sadece ve sadece bayramlarda veya özel günlerde giyilen ve hatırlanabilen yerel giysi vardır kim bilir?

1.6.7. Medya

Küreselleşmenin en önemli motorlarından biri de medyadır. Medyanın uydu sistenleri sayesinde dünyadaki bütün insanlara anında ulaşabilmesi ve insanları istediği yönde etkileyebilmesi açısından son derece önemlidir. Özellikle reklamlar sayesinde yaratmış olduğu tüketici ve marka bağımlısı toplum onun gücünü ortaya koymaktadır. Bugün medya kurmuş olduğu iletişim ağı sistemiyle bütün insanlığı etkileyebilmektedir. Bu bölümde iletişim araçlarından doğuşundan günümüzdeki etkilerine ve nasıl bir toplum ortaya çıkardığına kadar bir dizi sorunu irdelemeye çalışacağız.

Kitle iletişim araçları iletişimin sanayileşmiş araçlardır. İletişim teknolojisi verilerin üretilmesi dağıtımı, çoğalması, saklanması, gösterilmesi ya da alımında yardımcı olan her tür araç, kitle iletişim araçları için kullanılmaktadır. Bu araçlar ileti gönderme ve almayı -özellikle görsel ve işitsel açıdan- yaygınlaştırma işlevini görmektedirler. Mağara duvarlarına ilk resim çizişle (İ.Ö. 27.000 yılında), dumanın işaret vermede kullanımıyla, (İÖ. 27.000 yılında) Mısırlılar'ın savaşları önemli olayları, dinsel düşünceleri simgelerle yazmalanya başlayan kitle iletişimi, on beşinci yüzyılda Gutenberg'in baskı makinesi bulmasıyla yaygınlaşmış ve hızlanmıştır. Toplum ve kültür için en önemli kitle iletişim aracı biçimi olan kitap çok sayıda ve hızla basılmaya, 1600'lerde de ilk gazete yayımlanmaya başlamıştır. 1830'larda gelişen iletişim teknolojisi, telgraf (1850), telefon (1860), basın (1900), film (1900), radyo (1900), televizyon (1940), bilgisayar (1946), uydu (1960), tümleşik hizmetler sayısal şebekesi (1990) ve öteki iletişim dizgeleriyle (internet), bugün dünyanın her köşesine yayılmış durumdadır [Usluata;1995:98].

Kültürün müşteri yaratma motivasyonu olarak kullanıldığı bu kesitte medya bireylere postmodern, tükettikçe varolma, tercihi dayatmakla kalmıyor, tüketim kalemlerinin

(cola, hamburger, cd vb.) markaların (Levis, Sony, Coca Cola vb) ve bazı tüketim mekanlarının (Mc Donalds, Burger King, Bauhaus, vb) küreselleşerek yerkürenin en ücra yerlerine kadar yaygınlaşabileceği bir sosyo-kültürel iklim yaratıyor.

Tüm hareketlerimiz, sokak köşelerinden dükkanların soyunma odalarına kadar milyonlarca TV kamerasıyla, kullandığımız kredi kartlarıyla, merkezi veri bankalarıyla hatta internet gezilerimiz aracılığıyla izlenmeye başlandı bile. Kimi suçluların bedenlerine takılan chip sayesinde her an nerede oldukları bilinebiliyor. Uzay'daki dev kulaklar dünyanın her yerinde istenen tüm telefon konuşmalarını elektronik dosya mesajlarını izleyebiliyor. Yeni teknoloji sayesinde, ABD kimi ülkelere karşı, kendisi hiç kayıp vermeden "akıllı mermi ve bombalarla" savaş sürdürme olanağına kavuşuyor [Yıldızoğlu;1999:10].

Kişilerin kitle iletişim araçlarının vurguladığı konuları önemsemesine ilişkin gündem belirleme varsayımı kitle iletişim araçlarının bir başka etkisini öne sürmektedir. Bu tür bir etkiyle kitle iletişim araçlarının toplumsal sorunları saptadığı ve bu konuda kamuoyu oluşturdukları belirtilmektedir. Kitle iletişim araçları, genelde, çağdaş toplumda toplumsal düzenlemeleri değiştiren, yeni kültürel biçimler getiren önemli güçlerdir; bilgi ve yenilikleri yaygınlaştırırlar; geleneksel toplulukların "modernleşmelerine" yardım ederler; kamuoyunu ilgilendiren gündem oluşturulmasını etkilerler; kamunun toplum sorunlarında bilinçlenmesini biçimlendirirler; popüler kültürün sürekli akışını sağlarlar. Kitle iletişim araçları toplulukların paylaştıkları değerleri, seçtikleri kahramanları ya da düşmanları, siyasaları, teknolojileri saptayabilir; sağladıkları sürekli bilgi akışıyla da toplumsal değişimi gerçekleştirebilirler [Usluata;1995:92-93].

Medyanın ve iletişim araçlarının bu gücünü fark eden ABD, bu güçten yararlanmak ve kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak için planlı ve programlı hareket etmiş, her türlü desteği sağlamıştır. Adeta medyayı kendisi için bir şans olarak görmüş ve sonuna kadar kullanmıştır.

Kültür ürünlerinin ve bilgi akışının da tek yönlü olduğu bu süreçte ABD dünyanın en büyük görüntü, software ve bilgi üretme gücüdür. Gerçekten de Amerika, görüntüler,

ikonlar ve bilgilendirme meta-dünyasına o kadar egemenki... Hollywood küresel kültür merkezidir. Bruce Wills, Brad Pitt gibi idollerin küresel erimi, ABD hükümeti ve askeri gücünün birleşik gücünden daha geniş bir alanı kapsıyor.

İnsanlar genellikle kendi yerli kültürlerini yeğleseler bile, ikinci gözde tercihleri Amerikan ürünleri oluyor. Amerikan popüler kültürü, milyarlarca kimsenin hem sevdiği hem tiksindiği, ama severek tiksindiği çağdaş intikam tanrıçasıdır. Hasımlık (antagonizma) ile bağımlılık birbirinden ayıramamaktadır.

Son zamanlarda Amerikan medyası sadece film alanında değil, televizyon ve iletişim alanlarında da hakim duruma gelmiştir; ve bu çağdaş tahakkümün derin tarihsel kökleri vardır. 1920'li yıllarda Ticaret Kurulu Başkanı olarak Herbert Hoover, Amerikan tüketim mallarının ve Amerikan yaşam tarzının" ihracata dayalı bir reklamı olarak Amerikan film endüstrisinin potansiyelini hemen fark etmişti. Buna bağlı olarak Amerikan hükümeti, daha işin başından beri Amerikan filmlerinin ihracını teşvik ve sübvans etmiştir ve Amerikan filmleri sonuçta Amerikan Film Yapımcıları Derneği'ne göre "dünyada en çok aranan mal" haline gelmiştir [Guback;1979:58] Günümüz uluslararası medyasının Amerika'nın hakimiyeti altında olması, uzun yıllar önce Amerika'nın uluslararası film ticaretinde sadece üretim değil, finansman ve dağıtım sistemlerinin kontrol altında tutulması bakımından da ipleri eline geçirdiği yıllarda açılmış olan bir yolda ilerlemektedir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ve Avrupalı güçlerin yorgun oldukları yıllardaydı ki Amerikan Hükümeti, medya ihracının, dünyadaki Amerikan dış politika çıkarlarını sürdürmek bakımından potansiyelini fark etmişti.

The American Century (Amerikan Yüzyılı) adlı kitabında Life dergisi editörü Henry Luce şunu ileri sürmekteydi: dünyadaki en önemli, en güçlü ulus olarak, uygun göreceğimiz biçimde ve uygun göreceğimiz amaçlar uğruna dünyayı kendi etkimiz altına almak için önümüze çıkan fırsatı bütün kalbimizle bir görev kabul etmeliyiz... şimdi bütün dünyaya fikirlerini yayma sırası bize gelmiştir [Luce;1941:3].

Herbert Schiller en güçlü iletişim komplekslerinden birinin (Time, Life, Fortune dergileri şirketi) başındaki kişi olarak Luce'nin "ekonomik güçle birlikte bilgiyi kontrol altında tutmanın, görüntü oluşturma ve kamuoyu yaratmanın ulusal ve uluslararası güç oluşturmadaki en önemli öge olduğunu" çoğu başka kişiden daha önce anlamış olduğunu belirtir. [Luce;1941:4] Luce, İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği sırada Amerika'nın; gibi gelişmiş bir uluslararası iletişim sistemine sahip olmanın eşsiz bir güç aracı olduğunu anlamıştı ve bu araç, daha önceki dönemlerde yayılmacı olmaya çalışan devletlerin sahip olmadığı bir araçtı. Bu bağlamda Amerikan devlet stratejisi çabucak gelişmiştir. Bu strateji "Amerikan Yüzyılı"nı gerçekleştirmek üzere ekonomik ve iletişimsel güce dayanmaktaydı. Böylece Başkan Truman 1941'de "biz ekonomik dünyanın yeni deviyiz. Sevsek de sevmesek de, geleceğin ekonomik ilişkileri bize bağlı olacaktır. Bütün dünya bizim ne yapacağımızı bekliyor. Seçimi biz yapacağız" der [Guback;1979:58]. Amerikan stratejisi, "özgürlüğün" yayılması ve savunulmasına davanıyordu - esas olan ifade ve ticaret özgürlüğü idi. Sorun tabii ki güçlü olanla zayıf olan arasındaki serbest bir ilişkide güçlü olanın genellikle daha başarılı olması ve gücünün daha da artmasıdır.

Böylece, Schiller'in; görüşüne göre ifade hürriyeti, esasında, Amerikan kitle iletişim araçlarının bütün dünyaya düşüncelerini yaymasına yaramıştır. Onun ifadesiyle serbest ticaret, güçlü ekonominin zayıf olana nüfuz edip onu hakimiyeti altına alması mekanizması ise, serbest bilgi akışı da, Amerikan yaşam tarzlarının ve değerlerinin fakir ve zayıf halklara empoze edildiği düzenektir.

Schiller, gayet basit bir biçimde, bunların savaş sonrası döneminin önemli noktalarında ne ölçüde bilinçli Amerikan politikaları olduğunu gösterir. Sonuçta 1967'de modern iletişim ve dış politikaları değerlendirmek üzere kurulan Kongre Komitesinden alıntı yapar: Komite, "Soğuk Savaşın Kazanılması: Amerikan İdeolojik Saldırısı" adlı bir bildiri hazırlar ve bu bildiri de şunlar söylenir: Amerika'nın icraatı, doğmakta olan uluslararası iletişim sistemini önemli ölçüde etkileyecektir... diğer ülkeler bizim deneyimimizi büyük ölçüde taklit edecekler ve kendilerini bizim yarattığımız kurum ve sistemlere bağlayacaklardır... Bizim bilgi teknolojimiz ve bilgi kaynaklarımız

düşünülecek olursa, ABD'nin dünya iletişim sistemlerinin merkezi olacağı açıktır [Guback;1979:65].

Bu aynı zamanda düpedüz askeri bir düşünceydi. Amerika, "dünyanın polisi" olmuştu ve Amerikan ordusu, güçlerini eşgüdümleyebilmek için iyi bir uluslararası iletişim sisitemine ihtiyaç duymaktaydı. Bu konjonktürden, Schiller'in de işaret ettiği gibi Amerikan ordusuyla büyük Amerikan İletişim Şirketleri arasındaki bağlar doğmuştur.

Schiller, bugünkü durumun iki önemli özelliği olduğunu ileri sürer: Öncelikle bilginin satılık bir meta haline geldiğini ve bilgi ve iletişim endüstrilerinin çağdaş ekonomik kalkınmanın dinamosu olduğu duruma doğru gidiş olduğunu anlatır. Bu bağlamda iletişim, ikincil bir araç olmaktan çıkar, ticareti kolaylaştırır; ve iletişimin kendisi "büyük bir ticaret" haline gelir. Bu bağlantıda, Pentagon'un "Bilgi-işlem ve Teknik Dairesi" Başkanı'ndan alıntı yapar ve şunu aktarır: "Yirmi birinci yüzyılda bu bilgi-işlem alanına hakim olan millet, dünya liderliğinin de anahtarını elinde tutuyor olacaktır" [Schiller,:83:2001]. Schiller'in dikkat çekmek istediği ikinci gelişme ise bu bilgi ve iletişim teknolojisinin gitgide bir avuç güçlü uluslar-ötesi şirketin kontrolü altına girdiğidir. Bu şirketler ABD'de kurulu olabilirler (ki durum gerçekten böyledir), fakat aynı anda farklı pek çok ülkede küresel olarak iş yapmaktadırlar. Schiller'e göre sorun, bu tip şirketlerin faaliyetlerinin ulusal sınırları aşılmasına, bilginin dünya pazarlarında "serbest akışına" bağlı olmasıdır. Ulusal hükümetlerin ülkelerindeki iletişimi düzenleme endişeleri. Uluslar-ötesi şirketlere engel oluşturur ve bu şirketler, hükümet politikalarını aşmanın yollarını aramakta ve bulmaktadırlar ve bir ölçüde de ulusal egemenliği tehdit etmektedirler. Böylece Schiller'e göre, aynı anda "kültürel denetim ve hakimiyetin büyüdüğünü" görmekteyiz... Böylece, uluslarötesi iletişim şirketlerinin ulusal siyasi otoritenin geleneksel şekillerini aştığı, bilgi denetimine dayalı yeni bir küresel yetke sistemi oluşmaktadır [Guback;1979:79].

ABD, iletişimim gelecekte nasıl bir etki yapabileceğini görmüş ve bunun sonun da da bütün imkanlarını iletişim sektörüne aktarmıştır. Günümüzde elde etmiş olduğu ekonomik, siyasi ve askeri gücün arkasında iletişim araçlarının nasıl bir rol oynadığı açıkça ortadadır. ABD'nin kazanımları sadece bununla sınırlı değildir. Ayrıca kültürel

anlamda insanları etkilebilmeyi başarmış ve kendisinin üretmiş olduğu mallara insanları adeta bağımlı hale getirmeyi başarmıştır.

Kültürlerarası ve uluslararası iletişimi teknolojilerin gelişmesi ve onların iletişimin içeriğinde gerçekleştirdikleri değişiklikler etkilemiştir. İletişim teknolojileri uluslararası bilgi akışını hızlandırmış, küresel elektronik ağlar ülkeleri, kültürleri birbirine yakınlaştırmış, üstelik de birbirlerine bağımlı kılmıştır. Uluslararası bilgi akış kanalları ve türlerini gazeteler, filmler, radyo ve televizyon, uydular, posta, turizm, diplomatik ve politik kanallar ve eğitim, sanat ve kültür alışverişleri oluşturmaktadır.

G.K. Chesterton, 1921'de Birleşik Devletlere geldiği zaman, Broadway'in renk ve ışıkları gözlerini kamaştırmış ve "Okumayı bilmeyecek kadar şanslı bir insan için burası muhteşem bir harikalar diyan olurdu" diyerek görüşünü bildirmişti. Chesterton elektronik iletişimin özünü kurnazlıkla özetlemişti: Göze hitap ediyor ama düşünsel açıdan boş. İmgenin tanımına göre, hislere ve fazla düşünsel olmayan görme duyusuna hitap etmek esastır. İmgeleri en etkileyici şekle sokmayı amaçlayan elektronik medya, izleyicilerinin duygularını kullanır, öfkelerini besler ya da ihtiraslarını harekete geçirir. Televizyon yayınında ortalama plan uzunluğu 3,5 saniyedir: MTV ya da gençlere yönelik diğer programlarda bu süre daha kısadır. Bu kadar kısa olmasındaki amaç, optik duyuları harekete geçirmek, izleyiciyi mihlamak ve dikkati zayıf izleyicinin dikkatini çekmeyi başarmaktır [Duffy:1998:19].

Küresel medyanın, izleyicilerinin gönüllerini ve düşüncelerini sorunsuz bir biçimde fethettiği ve gittikçe homojenleşen bir küresel kültür ve bilinç oluşturduğu görülmektedir. Şimdi artık, Peet'e göre, "kültür-ötesi" çağdayız ve insanlar, "kapitalist üretim ve tüketim makinesinin birer çarkı haline gelmiş bulunuyorlar" [Peet;1986:298].

Yeni piyasalara yönelik bu acımasız arayış içinde, medya-sanayi kompleksi özellikle de eğlence küreselleşti. Hollywood'tan çıkma uzun aksiyon filmlerinin hasılatlarının neredeyse yüzde 50 kadarı şimdilerde denizaşırı piyasalardan yelıyor. Giderek artan ölçüde, Pekin'den Tahran'a kadar uzanan coğrafyada izleyiciler; bir Titanic veya Baywatch'un karları açısından bir zamanların Denver'ı ya da Chicago'su kadar önem

kazanıyor. Refah içinde, ama varoluşsal açıdan yavan olan tüketici demokrasilerinde, sansasyona olan talepteki artış, arzın, seri olarak üretimine yolaçtı. Kısacası gösteri sanayileşti. Nitekim, bir dizi yeni model otomobil, montaj hattından nasıl çıkıyorsa, Hollywood görüntü fabrikaları da, durum güldürülerini ve üstün yapımları tıpkı öyle peynir ekmek gibi üretiyor.

Kısa bir süre öncesine kadar yalnızca gençlerin ya da meraklıların ilgisini çeken bir kaynak olan internet, şimdi hem alan hem de ölçü açısından büyük bir patlama yaptı. Örneğin, 1995'de Amerikalıların yalnızca yüzde dördü haber almak için internet kullanırken şimdi yüzde yirmisi aynı amaçla interneti kullanıyor. Oldukça akılcı bir tahmine göre, bu yeni teknoloji, medyada işin yapısını değiştirmeye devam ederek, gittikçe artan bir hızla yayılacak. APC (Association for Proressive Communication) gibi. 100 dolayındaki ülkeden 20 bin kadar sivil toplum örgütünü, şebekeler yoluyla birbirine bağlayan oluşumlar da, tam da Gates'i dünyanın en zengin adamı yapan teknolojilerin yarattığı bir imkan bu.

Medya'da Kartelleşme

Medyanın çok büyük bir güce sahip olmasına karşılık onu bekleyen belkide insanlığı bekleyen en büyük tehlikelerden biri de gelecekte sahibinin sadece üç-beş kişi ile sınırlı olacak olmasıdır. Bu durum medyada kartelleşmeyi beraberinde getirecek ve gelecekte bu kişiler büyük bir gücün sahibi olarak dünyayı yönetmeye kalıksacaklardır. Bu konudaki tartışmalar günümüzde oldukça fazladır. Özellikle tek bir noktadan hareket edecek medyanın yerel kültürleri yok edip tektipleşmeden korkulmaktadır. Siyasal anlamda hükümetleri devirip, ülkelerin kaderleri ile oynanabileceği ve siyasetin medyanın elinde kalacağından korkulmaktadır. Bugünkü rakamlar adeta bunları doğrulamaktadır.

Kültürel anlamda küreselleşmenin sık sık işaret edilen bir başka boyutu da özellikle son yıllarda büyük hacimlere ulaşan kültür ve medya ürünlerinin uluslararası dolaşımıdır. Konulu filmlerin, televizyon programlarının alım-satımının yanısıra yepyeni bir olgu olan uydu teknolojisi sayesinde birçok televizyon kanalı yerel pazarlara hiçbir

düzenlemeye tabi olmaksızın girebilmektedir. Kültür endüstrilerinin tekelleşmesinde, medya ve kültür ürünlerine kaynaklık etmede birinci sırada ABD yer almaktadır. Amerikan yapımı filmler, dünya pazarlarını kaplamış durumdadır; aynı şekilde Amerikan televizyon dizileri ve çeşitli programlar bir çok ülkedeki televizyon kanallarını besliyor.

Esas tez, kültür emperyalizminin Amerikan olmayan biçimlerini örneğin, İngiliz ve Fransız ajanslarının Afrika'daki eski sömürgelere sürekli kültür malzemesi ihracını ya da başka bir bağlamda Meksika'nın diğer Latin Amerika ülkelerine ihracatını, Brezilya'nın güney Avrupa'nın Katolik ülkelerine televizyon ihracatını yeterince dikkate almaksızın Amerikan televizyon program ihracatı üzerine eğilir. Medya emperyalizmi tezinin herhangi bir versiyonunu ele alırken bu faktörlerin hepsini göz önüne almak gerekir [Drucker;1994:63].

Medya ya da kültür emperyalizmi sorununun pek çok boyutu var. Uluslararası televizyon akışlarında ABD, hiç şüphesiz dünyada bir numaralı televizyon programı ihracatçısıdır. ABD, dünyanın bütün ülkelerinin ihraç ettiği programlardan çok daha fazla program ihraç etmeye devam etmektedir ve bu arada ithal ettiği programlar, yayımlandığı televizyon programlarının yüzde 1 ya da 2'sini geçmez. Bu tip Amerikan hakimiyeti, ana kuşak kurmaca ve haber programlarda daha da geçerlidir. Bu örneklerin ikincisine bakacak olursak, "dünya haberlerini" temin eden, hepsi de Anglo-Amerikan olan, gayet küçük sayıda basın ve haber ajansıdır (3.Smith, 1980). Bu ajanslar, tanımladıkları değerlerle uluslararası siyasi gündemi de belirlerler. Bu ölçüde de, hemen hemen bütün durumlarda dünya haberlerinin akışı esas olarak tek yönlüdür ve çoğu zaman, yayınlanan televizyon haberlerinin özünü Anglo-Amerikan video haber ajansları sağlamaktadır. Dolayısıyla, dünyadaki televizyon haberlerinde Anglo-Amerikan malzeme ve üslupların doğrudan varlığını ya da dolaylı etkisini abartmak zordur [Duffy:1998:35].

Dünya o kadar küçüldü ki, bizi birbirimizden yalıtın karışık kültür derinliklerine nüfuz etmek zorunda kalmadan iletişim kurmak için bir tür lingua franca'ya ihtiyaç vardır. Amerikan popüler kültürü şimdi dünyanın her tarafında bunu yapıyor. Kitle kültürü ve

İngiliz dili aracılığıyla, Amerikan beğenileri ve özlemleri, çoğu kez, yerel ulusal kültürlerin yitip gitmesi pahasına dünyanın her tarafında paylaşılıyor. Ama bu gelişme aynı zamanda korkutucudur. Korkutucu çünkü Amerikan sanayiinin gücü, yerel filmleri kovuyor ve yerli kültürleri ezerek bir tür homojen hamur haline getiriyor. Ülkeler, Hindistan dışında, film hasılatlarının büyük çoğunluğunu Amerikan filmlerinden sağlıyorlar. Yunanistan ve Almanya gibi yerlerde, sinemalardaki Amerikan filmlerinin oranı yüzde 80'e varıyor. İnsanlar yerel kültürlerini gişede bırakmaktadır.

Birkaç istatistik, Hollywood'un, dünya pazarına olan bağımlılığının boyutlarını açığa kavuşturmaya yeter. 1990'ların başlarında Hollywood'un salon hasılatlarının yüzde 45'i ile reklam verenlerce desteklenen TV hasılatlarının yüzde 55'i, ABD dışından geliyordu. 1997' nin en çok gelir getiren 10 filmi açısından ülke dışı gelirler, ülke içi gelirlerden fazlaydı. (Üstelik o sırada, "Titanic"ın gelirlerinin büyük bölümü bu hesaba henüz dahil edilmemişti.) Ancak ABD'nin daha 20. yüzyılın ikinci onyılından itibaren, Avrupa sinemalarında önemli bir güç olduğunu belirtmek gerekir. Bu konum sessiz sinema döneminde başladı, sesli sinema döneminde sürdü. İki Dünya savaşı arasında başlıca film şirketleri, brüt hasılatlarının ortalama yüzde 35'ini ülke dışından elde ediyordu.

Hollywood'a kendi sahasında ve kendi kartlarıyla meydan okuyabilmek mümkün mü? Uluslararası kültür değişimindeki dengesizlik, kendini ifade fırsatları açısından uluslar arasındaki uçurum ve Hollywood'un muazzam gücü. Amerika'dan pek görülmesi de, küresel bir kültür krizine yol açtı. Dünyanın büyük bir bölümü, kendini ifade etmekte şaheserler yaratmış köklü uygarlıklar, ortaya çıkan yeni düzende dilsiz durumuna düşmüştür. Fransız aydınlarının, 1992'de Paris yakınlarında Euro Disney'in açılmasını protesto etmiş olmasına ve ithal kotaları üstünde büyük bir mücadele vermesine harşın; "Terminator 2" filmini, Fransa'da gösterilişinin ilk ayında beş milyon kişi seyretmiştir.

Kapitalist ekonomilerin tarihsel gelişimi kültürler, kimlikler ve yaşam tarzları bakımından önemli imalar barındırmıştır. Ekonomik faaliyetin küreselleşmesi, şimdi bir kültürel dönüşümle ve kültürel kürelleşmeyle ilintilişir. Bu bir anlamda, evrensel kültür üretimi demektir; uzun zamandır gelişmekte olan bir süreçtir bu yeni kültür

endüstrilerinde, "dünyanın, kültürel bütünleşmesi" yönünde bir inanç vardır; yaşam biçimlerinin, kültürlerin ve tüketici davranışlarının bütün dünyada birbirine benzer hale geleceğine olan güçlü bir inanç vardır. Bu "ortak kültür" inancı ve "dünya bilinci," Dallas, Batman (Yarasa Adam) ve Disneyland gibi başarılı türlerle de destekleniyor görünmektedir- Euro Disneyland'in müdürüne göre Disney'in karakterleri evrenseldir. "Bir İtalyan çocuğuna gelin de Topolino'nun (Miki Fare'nin İtalyancası) Amerikalı olduğunu anlatın" der [Drucker;1994:63].

ABD'nin popüler kültür üretimini ve bilgi kaynaklarını elinde tutması sayesinde, insanlık tarihinin tamamını en güdük merceklerle gözlemektedir. Özellikle tarih ve edebiyat, Amerikan pazarının çıkarlarına ve hassasiyetlerine yanıt verebildiği ölçüde revaçtadır. Şu halde, anlatılan her masalın Pax Americana'nın görünür rotasındaki yolculuğuna uygun düşmesi, onun dünya egemenliğine hizmet ederek, ötekiler'i marjinalleştirme amacına yaraması şarttır.

Postmodernizm-yani Hollywood ideolojisinin- kendisi her ne kadar çoğulcu olduğunu iddia ediyorsa da, gerçekte azgıncasına monoliktir. Dili, mantığı ve her türlü edebi düzeyden yoksun grameri "ötekiler" (yani Batı kültürüne ait olmayanlar) için tüm varlığıyla ve hayasızcasına yamyamcadır. Postmodernizm, gerçekte modernitenin baskıcı karakterinde bir duraksama, bir kesinti değildir. Tersine, diğer kültürler hakkında varolan ve sömürgeciliğin temel taşı, modernitenin de temelini oluşturan düşünce ve davranışların devamının ta kendisidir. Sömürgecilik, ötekilere ait toprakların fiilen işgali demektir. Postmodernizm ise şimdi, onlara ait topyekün gerçekliği ele geçirmeye yönelmiş durumda [Ziyaeddin;1999:27].

Kültür zenginliğine olanak tanıdığı, en iyi ihtimalle de kültürlerin ve geleneklerin bir "sentezine" yol açabileceği iddiası; postmodernizmin yazılı ve sözlü söyleminde hayli yaygınca yer almaktadır. Oysa kültür fikirlerinin ve ürünlerinin akışı da diğer tüketim maddeleri ve malları gibi tek yönlüdür: Batı'dan Üçüncü Dünya'ya doğrudur. Kimsenin dünya sahnesinde; Hintli bir Michael Jackson, Çinli bir Madonna, Malezyalı bir Arnold Schwarzeneger, Faslı bir Julia Roberts, Filipinli New Kids on the Block" grubu, Brezilyalı bir Shakespeare, Mısırlı bir Barbara Cartland, Tanzanyalı bir "Cheers",

Nijeryalı bir "Dallas", Şilili bir "Whell of Fortune ya da Çin Operası, Urdu Şiiri, Mısır tiyatrosu gördüğü yoktur. Dünya sahnesi bütünüyle Batı sahnesidir; Batı gücünün. itibarının ve denetiminin cisimleşmesinden başka bir şey değildir. Batılı olmadığı halde o sahneye çıkabilen tek tük kişi de, ya ekzotik sayıldıkları veya Batı'nın fikirlerini ve ideallerini vurgulamaya özen gösterdikleri yahut da, Batı'nın bir davasına hizmet ettikleri için oraya layık görülmüşlerdir. Batılı olmayan kültür ürünleri, Batı'da ancak ve ancak ya etkin çeşni olarak veya kof simgeler halinde boy gösterebilirler. [Ziyaeddin;1999:31].

Daha önce yerel olarak sahip olunan bilgi ve eğlence sektörü şimdi ulus-ötesi bir düzeyde, bir avuç şirket tarafından dünya ölçüsünde denetleniyor. Bugün dünyada müzik endüstrisinin %65'ini 5 büyük şirketin yönettiği, ya da film endüstrisinde dünya pazarının %90'ını 7 şirketin elinde tuttuğu düşünülürse. (Garnham, 1990) Ancak Smith bu koşulların, en beklenen sonuç olan kültürel tekelleşmeden, kültürlerin aynılaştırılmasından başka türlü sonuçlar da doğurabileceğini söylüyor; sıkı denetimlerin kalkması ve teknolojinin yaygınlaşıp erişilebilir hale gelmesiyle rekabet koşullarına yeni aktörlerin dahil olması, bir bakıma medya bireyselliğinin yaratılması gibi. Bu da içinde kitle iletişimi araçlarının, kitle toplumunun sonu fikrini taşıyor. "Dünya medyasının, aynen otomobil ya da uçak endüstrileri gibi, üç ya da dört küresel şirketin elinde toplanacağını kestirmek güç değil [Ahıska;1995:17].

Japon Sony şirketinin Amerikan CBS Records ve Columbia Pictures şirketlerini satın alması, Avustralyalı Murdoch'un çeşitli Amerikan şirketlerini ele geçirmesi akla gelen ilk örnekler. Medya ve çeşitli kültür endüstrilerindeki tekelleşme hareketi bakımından bir zamanların merkez/çevre çerçevesi varolan durumu açıklamıyor. Öte yandan başka şirketleri yutarak büyüyen dev tekellerin kalıcı hakimiyeti de tartışmalı. Gerçi büyük şirketler büyük avantajlara sahip; yan endüstrileri de kendi bünyelerine katarak karlılıklarını en üst düzeye çıkarmaya yöneliyorlar. Örneğin bir film üretim şirketi, aynı filmin oyuncaklarını, kitaplarını üreten şirketleri, çeşitli ülkelerdeki dağıtım kanallarını da elinde tutuyorsa karlılığını teminat altına alıp olduğu, kültür endüstrilerinin sürekli yenilik isteyen doyumsuz piyasasında yeterli esnekliği gösterip gösteremeyeceği, işletme ve yatırım masraflarını en az düzeyde tutan ve müthiş bir hareket kabiliyeti olan

"bağımsız" şirketlerle rekabet karşısında sarsılıp sarsılmayacağı ise epeyce tartışılan konu. İtalya'da Berlusconi'nin yarattığı ve ona politik iktidarın da kapılarını açan Fininvest tröstünün parçalanmanın eşiğine gelmesinde politik faktörler kadar, kapitalist piyasa içindeki işlerliliğine ilişkin meselelerin de rol oynayabileceğinin düşünülmesi gerek. Eleştirel iktisatçıların genel olarak ulus-ötesi dev şirketler için söylediği şeyler, kültür endüstrilerindekiler için de geçerli: "1970'lerin başında çok-uluslu şirketlerin yaptıkları, yaygınlaşan iktisadi dengesizlik dalgaları karşısında kimi sığınaklar yaratabilmek için gösterdikleri politik ve kurumsal çabaları yansıtıyordu. Ulus-ötesi şirketler ne kadar-i mutlak bir güce ne de kendi başlarına yeni bir dünya iktisadını belirleyecek donanımlara sahiptir." [Gordon;1988:64]. Bu nedenle kültür alanındaki sermayenin merkezileşmesi anlamında küreselleşmeden tamamlanmış ve işleyen bir sistem olarak söz etmek zor. Çok fazla gerilim ve çelişki taşıyan bir süreç bu.

Gerek ulusal ölçeklerde, ama özellikle de ülkeler ve uluslar aşırı ölçekte, "yatay ve dikey yoğunlaşma" süreci, iletişimin, medyanın farklı alanlardaki bütünleşmeleri hızla devam etmektedir. 1996 ve 1997 yıllarında, ABD merkezli firmaların Kuzey Amerika dışındaki firmalarla yaptıkları birleşmelerin yahut satın almalann sayısı 932 dir. NBC kanalı denildiğinde, içinde General Electric var ve NBC artık Microsoft. MSNBC diye yeni bir kanal yaratıyor. Time Warner adı, daha ilk bakışta bir yayın grubu ile sinema endüstrisinin kulağını çınlatırken Time Warner-Turner adını alıp CNN'i de içine katıyor, 25 milyar dolarlık yıllık iş hacmiyle bir deve dönüştü.

Medya örgütlerinin büyük bir kısmı son otuz yıldaki ele geçirmelerin sonucunda finans ve endüstriyel sermaye alanındaki büyük şirketlere bağlanmışlardır. Örneğin, 1969 ve 1986 yılları arasında dokuz çok uluslu kartel, İngiltere'de (kendi içlerinden alınıp satılanlar hariç) toplam tirajı 46 milyonu bulan 200'ün üzerinde; gazete ve dergiyi satın almıştır. Benzer biçimde -kanıtların kolayca elde edilebileceği ülkeler olarak- Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Yeni Zelanda, Almanya, Fransa ve İsveç'te basın sektörü dışındaki şirketler gazetelerin büyük çoğunluğunu ya satın almışlar ya da en büyük hissedarları haline gelmişlerdir. Özelleştirme yönündeki akım da televizyonların giderek büyük şirket yapıları içerisine dahil olmalarıyla sonuçlanmaktadır. Farklı sektörlere el atan karteller Avrupa'daki televizyon şirketlerini giderek artan oranda

egemenlikleri altına almaktadırlar ve Avustralya'daki ticari televizyonları denetlemektedirler (Tunstall ve Palmer, 1991; Chadwick, 1989) Benzer bir akım; ABD'de gelişmektedir. Örneğin Japonların Matsushita Electric Industrial Şirketi Hollywood'da büyük televizyon program üreticisi olan MCA'yı 1990'da satın aldı. 1986'da da General Electric, bir ABD yayın şebekesi olan NBC'yi satın almıştı [Süleyman;1998:147].

Medyadaki oligopolcü egemenliğin ülküten boyutları, Avustralya, İngiltere ve ABD deneyimleri ile betimlenebilir. Avustralya'da, 1989 yılında, en çok satan otuz derginin tirajının yüzde 84'ünü iki kişi (Parker ve Murdoch) kontrol ediyordu; 1988 yılında Murdoch, metropollerde yayımlanan günlük gazetelerin tirajının yüzde 63'ünü, Pazar gazetelerinin yüzde 59'unu ve banliyölerdeki yerel gazetelerin yüzde 55'ini kontrol etmekteydi; ve üç kişi (Lowv, Bond ve Skase) 1989 yılında ticari televizyon pazarının hemen hemen tümüne egemendi. İngiltere'de, her medya sektöründeki en büyük beş şirket, 1980'li yılların ortalarında, ulusal gazete satışlarının yüzde 93'ünü, video kaset kiralamaalarının yüzde 66'sını, kaset, plak ve CD satışlarının yüzde 59'unu, yerel akşam gazetelerinin yüzde 53'ünü, ITV aktarıcı istasyonlarının yüzde 45'ini ve kitap satışlarının yüzde 40'ını kontrol etmekteydi (Curran ve Seaton, 1988). ABD'de üç şirket televizyon pazarının üçte ikisini kontrol etmektedir; üç yayımcı ulusal haber dergisi pazarına egemendir; ve yerel basının büyük çoğunluğu zincirleme tekellerle kontrol edilmektedir [Süleyman;1998:157].

Bugün hala; dünya haberlerinin çok büyük bir kısmı gelişmiş ülkelere akmaktadır ve bunların kaynağı dört büyük uluslararası haber ajansıdır - AP, UPI, AFP ve Reuters. Üstelik uyduların, elektromanyetik dalgaların, uzaktan duyum tesislerinin kullanımında doğrudan uydu yayınları ve bilgisayarlarla aktarım alanlarında Batının açık üstünlüğü vardır [Wete;1998:139].

Yeni medya imparatorları ortaya çıkmaktadır. Örneğin Avustralya kökenli Rupert Murdoch, İngiltere, ABD, Kanada ve Avustralya olmak üzere 90 gazete ve dergiyi, Knaht-Ridder, 28 gazete ve dergiyi, Times Mirror, 9 günlük gazeteyi denetlemektedir. Bu gazete ve dergiler sadece ABD'de değil dünyanın çeşitli yerlerinde basılıp

dağıtılmaktadır. Springer, Maxwel, Hearst ve Hachette gibi uluslararası basın tekelleri dünya pazarına el atarak çeşitli ortaklıklara yönelmişlerdir.

Gündeme getirdiği sonuçlar itibariyle medyadaki tekelleşme, korkunç özellikler taşıyan bir yapıdır...Noam Chomsky, "Medya Gerçeği" adlı çalışmasında medyanın tekelci işleyiş mekanizmalarını çözümlerken, şeytanların medyanın prizmasından geçerek nasıl melekleştiğini, yalanların nasıl hakikate dönüştüğünü, duyulması istenmeyen çılgınlıkların, görülmesi istenmeyen çirkinliklerin, kulaklarımız ve gözlerimizden nasıl gizlendiğini sergilerken, "kötülük kaynağı" ilan edilen Küba ve Nikaragua'dan insan bile kabul edilmeyen Filistinlilere, Orta Amerikanın CIA güdümündeki terör devletlerinden, medyanın hangi koşullarda Kürtlere kucak açtığına kadar insan zihninin nasıl felç edildiğini yansıtmaktadır [Arhan;1998:47].

Tekelci medya açısından sorun basittir: Yapılması gereken tek şey izleyicinin, okuyucunun perspektif ve duygularını düzenlemek için piyasa mekanizmasına başvurmak... Bu konuda Chomsky ve Üçüncü Dünya'da muazzam büyüklükte toprak satın alan çokuluslu şirketler hakkında "Kar Açlığı" başlıklı bir belgesel program yayınlayan TV istasyonu WNET'in başına gelenleri kısaca şöyle anlatıyor: " Kar Açlığı belgeseli WNET'i destekleyen Gulf-Western şirketinin desteğini çekmesine neden olmuş. Gulf'in genel müdürü TV istasyonuna "Bu hareketler bir dosta yakışan hareketler değildi" diye bir yazı göndermiş ve belgeselin Amerika aleyhinde değilse bile iş dünyasına düşmanlık besleyen bir belgesel olduğunu eklemeyi de unutmamış. Olup biteni bir haber haline getiren London Economist'in verdiği sonuç ilginç: "Çoğu insan, WNET'in bugün aynı; hatayı yapmayacağına inanıyor"... Bu örnekten Chomsky de şu sonucu çıkarıyor: Aynı hatayı başka istasyonlar da yapmayacaktır... Yalnız bu uyarının üstü kapalı bir biçimde ima edilmesi gerekmektedir." [Chomsky;1993:45]

Gerçekliğin, giderek hakikatin tanımlanmasında televizyonların basit bir gözlemci ve aktarıcı olmadıklarını. belirli bir siyasal tarafta, bir konumda, yer aldıklarını gösteren sayısız örnek var. Körfez Savaşı ve CNN ilişkisi en çok tartışılan örneklerden biri. Gurevitch'in (1991 de belirttiği gibi küresel bir televizyon haberciliğinin gerçekliğin tanımlanmasında olduğu kadar, gerçekliğin gelişmesinde de rol oynamaktadır. 1989'da

Doğu Avrupa'daki çalkantılar, Körfez Savaşı ve Tiananmen Meydanı'ndaki öğrenci ayaklanması, böyle ele alınabilecek örneklerdir. Bu ve başka bir çok olayda televizyon, yaşananlar için küresel bir izleyici yarattı, ve yaratmaktadır. "Dünya alem bizi seyrediyor" lafı hiç bu kadar gerçek olmamıştı. Böylelikle olaylar kendi yerelliklerinden daha geniş ve farklı anlamlar kazandı, seyircilerin işin içine dahil olmasıyla boyutları büyüdü. Gerçi küresel medyanın yaşananlar üzerindeki etkisi, Bosna örneğinde olduğu gibi sorunları çözmeye pek yaramıyor, tam tersine bu olayları sıradan bir seyirlik haline dönüştürüp, insanları pasif gözlemciler haline getirmektedir. Yine de, çeşitli yerelliklerde cereyan eden olayların çok geniş bir alana medya yoluyla nüfuz etmesi, dünyanın çeşitli yerlerinde0 yaşayan insanlar arasında kapitalizm sayesinde oluşan maddi ilintiliği ele veren bilişsel düzlemi belki de ilk kez bu kadar açıkça mümkün kılıyor [Ahıska;1995:20]

Medyadaki kartelleşme günümüzde inanılması zor boyutlara ulaşmıştır. Medya sahiplerinin niteliği değişmiş, aile veya şahıslar yerine çok uluslu şirketler almıştır. İletişim sistemleri eskiden olduğu gibi aileler veya şahıslar tarafından tarafından yönetilmemesinin çok büyük dezavantajları ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi kendi menfaatlerini ön planda tutan ve kazançlarına kazanç katmaya çalışan çok uluslu şirketlerin ellerine geçirmiş oldukları bu güçle hükümetlere yaptırımlarda bulunabilmesidir. Kendilerini siyasi bir güç olarak görmeye başlayan kartel medyası bugün istediği ülkede istediği kişiyi başbakan yapabileceğini veya hükümetlerini devirbileceğini ima etmektedir. Bu durum ülkelerin egemenlik analizini zedelemekte, başka kurum ve kuruluşlara bağımlı olma yolunu açmaktadır.

Ayrıca medyanın bu kadar kartelleşmesi kültürel açıdan da sakıncalar doğurmaktadır. Tek tip bir kültür ortamı yaratılmakta insanların beğenileri, zevkleri, eğlence anlayışları moda kılıfı altında tek tipleştirilmekte, marka kavramıyla da yerel olan değerler yok edilmektedir.

Kartelleşen medyanın diğer bir sorunu da istediği haberleri verebilme yetkisine sahip olabilmesidir. İnsanlar okudukları derginin ve gazetenin veya seyrettiği televizyonun sadece üç-beş kişinin olduğunu bilmediklerinden okudularından ve seyrettiklerinden

farklı bir şey olmadığını düşünmektedirler. Örneğin ABD'deki bir balinanın kurtarılması saatlerce gösterilip, ABD'ye hayranlık uyandırılırken, diğer yanda Afrika ülkelerinde açlıktan ölen insanların görüntülerine yer verilmemektedir. Bu durum objektif haber almayı ve dünyadaki olaylardan haberdar olmayı engellemekte sadece kartel medyasının sunmuş olduğu parıltılı dünyaya insanları haps etmektedir.

Küresel Medyanın Türk Basımına Etkisi

Küresel ekonomik kuruluşlar reklam verirken ilgili yayın organının izlenme ve satın alınma gibi belli kriterlerine bakmaktadır. Medya ayakta durabilmek ve daha çok gelir elde edebilmek adına küresel ekonomik kuruluşların tercihi olabilmek için çabalayabilmektedir. Reklam pastasından elde edilen gelirin yanı sıra sermaye ile bu denli yakın ilişkilerde bulunan medyanın habercilik politikalarına da ister istemez yansımaktadır. Dünyanın ekonomik gücünün çoğunluğunu oluşturan gelişmiş ülkelerde üretilen ve tüketilen yönelik olan kitle kültürü, medya aracılığıyla topluma ulaştırılmaktadır. Zaten küresel bir entegrasyon süreci içinde yer alan büyük holdinglerin bir yan kuruluşu haline dönen basit işletmeleri bu tüketime yönelik olarak üretilen kitle kültürünün taşıyıcılığını ve propagandasını yapmaktadır. Ve bu sistem içinde reklam verenler büyük ölçüde önem kazanacak ve para akışının devamını sağlamak için yayın kuruluşları haber politikalarını buna göre belirleyecektir.

Reklam ajanslarının basın istetmelerini etkilemesine örnek olarak da TGRT televizyon kanalı gösterilebilir. Başlangıçta, özellikle milliyetçi-muhafazakar çizgiler insanların sesini duyurmak ve onların televizyonu olmak iddiasıyla, yola çıkan TGRT süreç içerisinde, daha fazla reklam almak uğruna yayın politikasında büyük değişiklikler yapmış ve kendini reklam ajanslarının reklam verebileceği bir formata dönüştürmüştür. Sınırlarını küresel kültürün çizdiği "çağdaşlık" çizgisine oturtmayı amaçlayan kanal süreç içerisinde başarılı olarak reklamlarında büyük artışlar meydana getirmiştir.

Oysa on yıldır, bu böyledir; böyle olmasında da, Özal'dan itibaren bütün yönetimlerin, gittikçe yozlaşan medyanın son derece büyük etkisi vardır; sadece özel televizyonların eğlence, sohbet, gerçeğin içinden programlarını izlemek bile, halka sürekli olarak, kolay

para, kolay şöhret yollarının nasıl açıldığını; daha da kötüsü, paraya ve şöhrete ulaşmak için, her yolun geçerli olduğunun nasıl telkin edildiğini gösterir." [İlhan;1997:140].

Türkiye'nin tüketim tarzlarına bakıldığında taklit etme eğiliminin çok fazla olduğu görülmektedir. Gerek giyim tarzı gerek eğlence tarzı açısından Batılı örnekler anında taklit edilmekte ve Batı'nın tüketim normları benimsenmektedir. İnsanlar reklamlarda, TV ekranlarında gördüklerini hemen elde etmeye yönelmektedir. Türkiye gibi sanayileşmesini tam olarak tamamlayamamış toplumlarda ürettiğinden daha fazlasını tüketme eğilimi yer almaktadır. "Tüketime önem vererek aşırı derecede tüketmeyi hedefleyen ve tüketime yönelik bir yaşam biçimini benimseyen toplumlara tüketim toplumu denilmektedir. Daha zengin bir yaşam için çok tüketim esnasında oluşan tüketim toplumu olgusu, endüstriyel değerler sisteminin zorunluluklarından biri olarak ortaya çıkmıştır." [Topçuoğlu;995:168].

Egemen kültürün belirlediği sınırlar içinde özellikle yapılan harcamalarla çağ yakalanmaya çalışılırken ister istemez belli kültürel normlar benimsenmektedir. Artık blue jean giyimde ve dünyayla birlikte aynı gün satışa çıkarılan bir yabancı starın kaseti dinlenmektedir. Bütün alışkanlıklarımız ve hırslarımız tüketimin sakinleştirici büyümesine bırakılmıştır.

"Tüketim toplumunda refah çok tüketebilmekle özdeşleşmiştir. Amaç mümkün olan en fazla maddi veya manevi metayı pazara sürmek ve tüketilmesini sağlamaktır. Hergün yeni birşeyler çıkmakta, tüketilmekte, ertesi gün için dün çoktan eskimekte ve yeni günle birlikte yeni beğenilere sunulacak yepyeni şeyler bulunabilmektedir" [Yılmaz;198:291]. Tükettikçe mutlu, tükettikçe birey olunmaktadır. Gayri Safi Milli Hasılamıza bakmadan Avrupa'yla, Amerika'yla boy ölçüşülmekte, aynı markalar tüketilmektedir ve varolan sistemin uyumlu bireyleri olup çıkıyoruz. Yenilikleri sadece tüketim olarak algılayan, düşünce kalıplarını zorlamayan ve varolan sistemi onaylayan çağdaş insanlar topluluğunu oluşturmaktadır. Toplumun vergileriyle ve harcamalarıyla yükselen ve büyüyen mitlere ancak aşağıdan bakılabilmekte ve araba modelini değiştirerek de olsa onlara yaklaşılabileceği düşünülmektedir.

Bu noktada tüketim kültürünün bir bakıma toplumun değerlerini örselediğini ve toplumdaki gerçek konuların ciddiye alınmasını önlediğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. "Örneğin, bir şov yıldızının sevgililerinin takibi ile uğraşan kitle iletişim araçları toplumun bir sorunu olan özürlü çocuklar ile ilgili konuları gündemden uzaklaştırmaktadır [Odabaşı,1999:31].

Küresel değer ve imajlar günlük yaşamımızı derinden kuşatmaktadır. "Çin'den Meksika'ya uzanan bir coğrafyada, Amerikan tarzı marka ve starların örnek oluşturduğu ve teknolojiden de hız alan, ilginç bir tarihi sayfa açıldı. Eğlenceyle bilginin, sansasyonla haberciliğin birbirine karıştığı, bizim medyamızı da yakından etkileyen bu garip sentez, toplumların aynası ve yönlendiricisi olma iddiasında"[İpek,1999:11].

Özet olarak küresel kültür bağlamında medyanın ve şirketlerin birbirleriyle olan çıkar ilişkileri tam anlamıyla bir zincir gibidir. Bu zincirin devamını sağlamak için küresel kültür adı altında insanları her geçen gün biraz daha fazla etkilemekte ve yönlendirmektedir.

Küreselleşme Açısından Milliyet ve Sabah Gazetelerinin İncelenmesi

Türkiye'de en hızlı küreselleşen, dünyadaki benzerlerine en çabuk uyum sağlayan iki medya kuruluşunun (Medya Holding ve Doğan Holding) birer ürünleri olan Milliyet ve Sabah Gazeteleri üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Gazetelerin dış haber oranları küreselleşme açısından öncelikli olarak ele alınmıştır. Ancak köşe yazarlarının dış olaylarla ilgili yazıları haber kapsamına alınamayacağı için araştırma dışı bırakılmıştır. Küreselleşmenin kültürel boyutu da gözönünde bulundurularak yabancı kaynaklı kültür-sanat haberleri ve sinema ilanları da araştırma kapsamına alınmıştır. Bir diğer inceleme alanını ise genellikle çok uluslu şirketlere ait olan reklamlar oluşturmuştur. Yapılan araştırma sonucu bu gazetelerin dış haber, kültür-sanat ve reklam oranları ile ilgili olarak ortaya çıkan veriler ilişikte sunulmuştur.

Milliyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi 1999 yılı itibariyle ülkenin en çok satan 3 büyük kitle gazetesinden biridir. Milliyet, özellikle 1990'ların başında değiştirdiği yayın politikasıyla, ciddi gazeteden kitle gazetesine doğru bir kayma yaşamıştır. Ancak yine de Sabah ve Hürriyet Gazeteleriyle kıyaslandığında daha az magazinelle sunum içermektedir.

Basında güven kavramını kendisine ilke edinen Milliyet Gazetesi, olayları, haberleri farklı yönleriyle ele almakta ve eleştirel bir bakış açısıyla yansıtmaktadır. Farklı dönemlerdeki yazı dizileriyle araştırmacı gazetecilik örneği ortaya koymakta, kamuoyu önünde gündemi oluşturmaktadır. Yayın kadrosunda yer alan konularında uzman yazarlarla düzeyli bir gazetecilik dili kullanmaktadır.

3 Nisan 1999;

<u>Dış Haberler</u>	<u>Sütun-cm. Hesabı</u>
Sayfa: 1 "Bir lokma yaşam"	210 cm. ²
Sayfa: 2 "Bize silah verin"	1063 cm. ²
Sayfa: 3 "Tüpler karıştı"	88 cm. ²
Sayfa: 8 "Otomatik parka robot görevi" "Avrupalıların peynir davası"	120 cm. ²
Sayfa: 10 "Yüksek faizle istikrar imkansız" "Petrolde üretim kısıldı, fiyat düştü"	618 cm. ²
Sayfa: 18 "Kara gücü baskısı arttı" "Britanya: Kosova'ya girelim" "Miloseviç'ten yeni taktik"	1400 cm. ²
"Causus Rus takası yolda" Sayfa: 19 "Müttefikler Rugova şaşkınlığı" "Rusya'nın güç gösterisi" "Kosova'ya kâra birliği şart" "NATO'nun zor günleri " Arnavutlar'dan sert tepki"	1456 cm. ²

"Bitmeyen göç şarkısı"

"Göçün önüne geçilmiyor"

Ortalama: % 12.3

Kültür & Sanat

Sayfa:11 - 23 - 26 "Sinema ilanları"

3057 cm.²

Ortalama: %7.6

Reklam: Sayfa: 29

"Hyundai"

545 cm.²

Ortalama: %1.3

Toplam : 8557 cm.²

Toplam sf :22

Genel Ortalama :%21.3

4 Nisan 1999 ;

Dış Haberler

Sayfa: 1 "Belgrat yanıyor"

1464 cm.²

"Sortiye devam"

"En erotik altı sarışın kadın"

Sayfa: 2 "Göç yaşı durmuyor"

1430 cm.²

Sayfa: 3 "Altı saat cehennem"

38 cm.²

Sayfa: 4 "Seks kokulu kadınlar"

104 cm.²

"Psikolojik kısırlık"

Sayfa: 18 "Belgrat alev alev"

1920 cm.²

"Miloseviç'e sığınak yok"

"Köprüye bomba" "

500 yıllık kuşatma"

"Bir saatte 17 bin ölü"

Sırp lideri hazineyi soymuş" `

'Tarihin garnizonu"

"NATO, 50. yıla savaşla giriyor"

`Moskova ateş püskürdü"

`Kriz turu"

Sayfa: 19 "Arnavut milisler hükümet kurdu" 1456 cm.²
"Kosova yarasına tampon çözüm"
"Kaçıştan başka çare yok"
"Avrupa'nın timsah gözyaşları"
"Vietnam sendromu"
"Göçün önüne geçilemiyor"

Ortalama: %14.6

Kültür Sanat:

Sayfa: 10 - 11 - 12 - 13 -21

"Sinema ilanları "6253 cm.²

Ortalama: % 13.2 Reklam

Sayfa: 9 "Ford'dan Taurus 2000" 427 cm.²

"İşte yeni Chevrolet"

"Konsept fırtına kuşu" "

Oldsmobile, Aurora ile Atakta"

Ortalama: %0.9

Toplam: 13592 cm.²

Toplam sf.: 26

GenelOrtalama: %28.7

GenelOrtalama: %20.1

Sabah Gazetesi

Sabah Gazetesi'nin genel yayın politikasına bakıldığında şunlar söylenmektedir; "bol resim, büyük başlıklar, çarpıcı haberler, canlı bir görüntü, orta kültür düzeyindeki insanların ilgisini çekebilecek yazılar, heyecan yaratabilecek duygusal olaylar, uzun yazı dizilerine yer vermeden çabuk okunabilecek yazılara ağırlık vermek... Bol ikramiye dağıtmak, peşpeşe promosyon kampanyaları düzenlemek." [Topuz;1996:175].

Sabah Gazetesi okuyucu profili ve yayın politikası gereği magazin haberlere daha çok yer vermektedir. Haberler içerik bakımından dikkat çekici, çarpıcı bir özellik

taşımaktadır.

3 Nisan 1999

Dış Haberler

Sayfa: 1 "Düşen F-117 Rusya'da"	336 cm.2
Sayfa:2 "Onlara karada ölüm yok"	1120 cm.2
Sayfa: 4 "Canlı lülün dersi"	696 cm.2
"Hoolywood'dan seçme saçmalar"	
Sayfa:5 "Yüzüğünü bağışladı"	515 cm.2
"İlaçlı inek tazininatı"	
"Fena kapıştılar"	
Sayfa: 15 "Hıristiyan alemi Hz. İsa'yı yaşıyor"	"510 cm.2
Sayfa: 16 "Maaş alamayınca intihar ettiler"	98 cm.2
Sayfa: 17 "Bak şu halimize"	680 cm.2
"New York Times: Kosova eyalet olacak"	
"Kosovalı Lider Rugova diktatörle görüşmedi"	
"Sırp futbolculardan NATO'ya protesto"	
"Atina: Miloseviç katliama son versin"	
Sayfa: 18 "Ruslar'a inanamıyorum"	1267 cm.2
"Moskova temkinli"	
"Bakanlığa füze"	
Sayfa: 32 "Mucize çocuk Robert"	488 cm.2
"Virüs Melissa'nın babası yakalandı"	
"Protezle hayata döndü"	
"Cep telefonu hayatını kaydirdi"	
<i>Ortalama: %10.8</i>	

Kültür Sanat;

Sayfa: 19 - 20 - 21 - 22 "Sinema ilanları"	4750 cm.2

Ortalama: %8.9

Reklam & Reklam Haberler;

Sayfa: 7 "Drexel University, USA "	77 cm.2
Sayfa: 9 "Ericsson"	920 cm.2
Sayfa: 11 "Ford Ranger"	440 cm.2
"Mitsubishi L200"	

Ortalama: %2.7 Toplam: 11828 cm.2

Toplam sf: 29

Genel Ortalama: %22.4

4 Nisan 1999;

Dış Haberler

Sayfa: 1 "İşte Sırp Vahşeti"	585 cm.2
"Clinton: Dönecekler"	
Sayfa: 2 "Prenses Caroline bebek bekliyor"	154 cm.2
Sayfa: 4 "Vanessa Mae"	550 cm.2
Sayfa: 7 "Melissa'ya 3 günlük takip"	384 cm.2
Sayfa: 17 "Erica Langley"	160 cm.2
"Köpeğinin ismi başına dert oldu"	
Sayfa: 1\$ "Sevgili Madonna nasılsın?"	555 cm.2
"Lösemive kopyalama umudu"	
Sayfa: 19 "3 İngiliz bankası viSki denizinde"	778 cm.2
"En kurnaz yavrular"	
"Top ten'de üç numara"	
Sayfa: 20 "Kurşunlayıp yaktılar"	1325 cm.2
"NATO'nun ayak sesleri"	
"Atina'nın NATO'ya göçmen kazığı"	
"Almanya bir üssü bombardımana açtı"	
Sayfa: 21 "Sırp zulmünün fotoramanı"	936 cm.2
"Clinton söz verdi"	
Sayfa: 38 "Dünyanın en zeki çocuğu"	997 cm.2
"Pilli bebek"	
"Prozac fos çıktı"	
"Rekor aşkı ölüme götürdü"	
Klasikleşen şarkıların yeri dolmuyor"	
Ortalama: %12.6	

Kültür Sanat;

Sayfa: 26 - 27 - 28 "Sinema ilanları"

4680 cm.2

Ortalama: %9.1

Reklam;

"Mitsubishi"

92 cm.2

Ortalama: %0.1

Toplam: 11186 cm.2

Toplam sf.: 28

GenelOrtalama: %21.9

Genel Değerlendirme:

Ortaya çıkan oranlar içindeki haberlerin büyük çoğunluğu sadece belli bir kesimin takip ettiği sinema ilanları ve kültür-sanat haberlerinden oluşmaktadır.

Dış haberlerin büyük bir bölümü Batılı haber ajanslarından elde edilmektedir. Örneğin Kosova Savaşı ile ilgili olan haberlerin çoğunluğunda – basın kuruluşlarının bu bölgede kendi muhabirleri bulunmasına karşın- bu durum gözlemlenmektedir. Bu durum küreselleşmede gelişmiş ülkelerin haber akışını sağlamada ne derece etkin olduğunu kanıtlamaktadır.

Basının dış haberlere ulaşmakta herhangi bir güçlükle karşılaşmadığı görülmektedir. Batılı haber ajanslarından haber akışı anında sağlanabilmektedir. Ancak basınının ilgilendiği küresel haberler şu an için sadece medyatik dış haberler ya da belli bir görsellik ögesi içeren fazla bir derinliği olmayan haberlerdir. Basının kendisine rakip olarak gördüğü ve taklit etmeye çalıştığı televizyon dünyasındaki programların çoğunluğu da dış kaynaklı olup küreselleşme adına toplumun istediği ve tüketmeye çalıştığı hazır kalıpları daha çok kullanmaktadır.

Gazetelerde yer alan uluslararası haberlere baktığımızda özellikle yabancı sinema ilanları ve çok uluslu şirketlerin reklamları geniş yer tutmaktadır. Bu da çok uluslu şirketlerin basına yansımaları olarak yorumlanabilir. Doğaldır ki, basında reklam-para dengesi, ister istemez içeriği etkilemektedir. Ama görünen odur ki, çok uluslu

şirketlerin ve Hoolywood sektörünün küresel kültürün taşımacılığını yaptığı iddiasını doğrulamaktadır.

Küresel kültür beraberinde getirmiş olduğu tatlı poara ile gaterimizde yer bulabilmekte, sağlamış olduğu haber akışları ile de kendinden söz ettirebilmektedir. Medyamızdaki haberlerin çoğu özellikle dış kaynaklı haberler sadece batılı kaynaktan beslenmektedir. Bu durum küresel medyanın ve bunlara sahip olan şirketlerin gücünü göstermektedir. Günümüzde her alanda olduğu gibi medya ve iletişim alanında da ilişkiler iç içe girmiş ve küreselleşen kuruluşlar bu ilişkileri yönlendirmeye başlamıştır.

2. KÜRESEL OLGUYU OLUŞTURAN SİYASİ KURULUŞLAR

2.1. Birleşmiş Milletler Örgütü(BM)

Dünya barışını ve güvenliğini korumak ve uluslar arasında ekonomik, toplumsal ve kültürel iş birliği oluşturmak amacıyla Birleşmiş Milletler Antlaşmasında ön görülen yükümlülükleri yerine getirmeyi kabul eden devletler tarafından kurulan uluslar arası örgüt.

BM'nin ideolojik kökenleri, Milletler Cemiyeti'ninkilerle karışmış olsa da örgütün kuruluşunu hazırlayanlar, ikinci dünya savaşı sırasında Mihver devletleriyle savaşan büyük devletlerdir. 14 Ağustos 1941'de Roosevelt ve Churchill tarafından imzalanan Atlantik Bildirisi, 1 Ocak 1942'de İngiliz, Amerikan ve Sovyet delegeleri tarafından Washington'da imzalanan Birleşmiş Milletler Bildirgesi ve 30 Ekim 1943'te yine bunların ve Çin delegesinin imzaladığı, "barışçı devletlerin egemen eşitliğine dayanan ve büyük küçük bütün devletlere açık bir uluslar arası örgüt" ön gören Moskova Bildirisi, bu hazırlığın aşamalarıdır. 1944'te Dumbarton Oaksta (ABD) toplanan Dörtler'in temsilcileri, örgütün planını hazırladılar. Şubat 1945'te Yalta'da (Kırım), İngiliz, Amerikan, Sovyet hükümet başkanları planı incelediler ve sadece Mihver'e karşı savaş halindeki devletlerden oluşan bir Birleşmiş Milletler Konferansı'nı toplantıya çağırdılar. San Francisco'da 25 Nisan'dan 26 Haziran'a kadar süren bu konferans sonucunda, 24 Ekim 1945'te yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Uluslar arası Adalet Divanı statüsü imzalandı. Dörtler ve Fransa, BM'de ayrıcalıklı bir konuma sahip oldular. Güvenlik Konseyi'nde sürekli üyelik ve veto hakkı elde ettiler.

Birleşmiş Milletler Antlaşması: Birleşmiş Milletler Örgütü'nün, 1945'te San Francisco'da toplanan konferans sonucunda imzalanan ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe giren kurucu anlaşması. Birleşmiş Milletlerin amaçlarını, bağlı olduğu ilke ve ülküleri belirleyen, iç yapısını ve işleyişini düzenleyen antlaşma 111 maddeden oluşur. Sonunda yer alan 70 maddelik Uluslar arası Adalet Divanı statüsü anlaşmanın ayrılmaz

parçasıdır. Türkiye antlaşmayı 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı yasa uyarınca 28 Eylül 1945 tarihinde onaylamıştır. [Büyük Larousse;1990: 1677]

Birleşmiş Milletlerin Yapısı

Genel Kurul: Her biri tek oya sahip olan bütün BM üyelerinin oluşturduğu tartışma ve karar organı. Barışın ve uluslar arası güvenliğin korunması, Güvenlik Konseyi'nin sürekli olmayan üyelerinin ve Vesayet Konseyi ile Ekonomik ve Sosyal Konsey'in üyelerinin seçimi, üyeliğe kabul, üyeliğin askıya alınması ya da üyelikten çıkarma, Vesayet rejiminin işleyişine ilişkin sorunlar, bütçe sorunları gibi önemli konularda, hazır bulunan ve oy kullananların üçte iki çoğunluğu ile, diğer sorunlar için ise basit çoğunlukla karar alır. Yılda bir kez olağan olarak toplanır. Ayrıca olağanüstü toplantılar yapar. Devletlere yönelik kararlar esas olarak tavsiye kararı niteliğindedir. Ancak uyulması zorunlu kararlar da alabilir. Üyeliğe kabul ya da üyelikten çıkarma, bütçenin oylanması, atamalar gibi... BM antlaşması çerçevesine giren her türlü sorun ya da olayı tartışabilir. [Büyük Larousse;1990:1678]

Güvenlik Konseyi: Barışın korunmasında asıl sorumluluğu üstlenen yürütme ve girişim organı. [Büyük Larousse;1990:1678]

Vesayet Konseyi: Genel Kurul'un otoritesi altında vesayet rejimini uygulamakla görevli organ. Sömürgeciliğin tasfiyesi ve Vesayet İşleri Komisyonunun (Genel Kurul'un dördüncü komisyonu) faaliyetini artırmasıyla birlikte Konsey'inde rolü azaldı. [Büyük Larousse;1990:678]

Ekonomik ve Sosyal Konsey: Genel Kurul tarafından üç yıl için seçilen 54 üyeden oluşan organ. Ekonomik, kültürel, sosyal ve insani konularda Genel Kurul'a yardımcı olur. Avrupa, Asya ve Pasifik, Latin Amerika, Afrika ve Batı Asya için bölgesel komisyonlar kurmuştur. [Büyük Larousse; cilt;4, sayfa; 1678]

Uluslararası Adalet Divanı

Genel Sekreter: Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından atanan idari organ. Başlangıçta sadece bir yüksek memur olarak tasarlanan genel sekreter, zamanla yarı resmi arabuluculuk ve görüşmecilik yetkileri elde etti. [Büyük Larousse; cilt;4, sayfa; 1678]

Yardımcı Organlar: Asıl organlar tarafından gerek duyuldukça oluşturulur. Uzman komiteleri, sözleşme tasarılarını hazırlamakla görevli uluslar arası hukuk komisyonu, uzmanlık kuruluşlarının faaliyetlerine yakın çalışmalar yapan kuruluşlar. Unicef, Mülteciler Yüksek Komiserliği,... [Büyük Larousse; cilt;4, sayfa; 1678] .

Birleşmiş Milletlere Bağlı Çalışan Küresel Kuruluşlardan Bazılarının Tarihçesi ve Görevleri:

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

Birleşmiş Milletler bünyesinde 1 Ocak 1966 tarihinde oluşturulmuş, az gelişmiş ülkelere yardımla görevli kuruluş. Bu programın Türkiye'de temsilciliği vardır. [Büyük Larousse;1990:1677]

UNDP Türkiye web sitesi; kalkınma programı organının faaliyetlerini tanıttığı internet sitesinde şu ilginç bilgiler bulunmaktadır:

- 1,3 milyar insan, günde 1 dolardan daha az bir para ile hayatta kalma mücadelesi vermektedir.
- Yaklaşık 1 milyar insan okur-yazar değildir; en az 1 milyar insan sağlıklı sudan yoksundur; her gün yaklaşık 840 milyon kişi aç dolaşmaktadır.
- En az gelişmiş ülkelerde yaşayanların yaklaşık üçte biri 40 yaşını görmeden ölecektir.
- Dünyadaki tüm yoksulların en az %70'i kadındır.

- Kişi başına gelir ABD ve İsviçre'de 30.000 dolar, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde 367 dolardır.
- Zengin ülkelerden yalnızca dördü gayri safi milli hasılasının yüzde 0,7'sini kalkınma yardımına ayırmaktadır.

Başlıca Yayınları:

İnsani Gelişme Raporu yıllık olarak yayımlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Nüfus Etkinlikleri Fonu

1969'da kuruldu. Merkezi New York'tadır. Amacı, nüfus ve aile planlaması gereksinimlerini karşılayacak kapasiteyi yaratmak, nüfus artışı, doğurganlık, ölüm, coğrafi dağılım ve göç gibi nüfus faktörlerinin anlaşılmasını sağlamak, hükümetlere nüfus politika ve programlarını geliştirmede yardımcı olmak ve uygulamada mali yardımda bulunmaktır. UNFPA teknik yardım amacıyla Türkiye'de temsil edilmektedir.[Büyük Larousse; cilt;4, sayfa; 1677]

BM Nüfus Fonu kendi hazırlamış olduğu raporları, dünyadaki nüfus olaylarını, yapmış olduğu çalışmalardan çıkardığı sonuçları ve amacını kendi hazırlamış olduğu İnternet sayfasında şu şekilde açıklamıştır:

- Dünya nüfusu son 50 yılda ikiye katlanmıştır. Gelecek 25 yılda %50 daha artması beklenmektedir;
- Gebelik ve doğumla ilgili nedenlerden dolayı her yıl 600.000 kadın hayatını kaybetmektedir.
- Doğumda karşılaşılan riskler gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre 50 ila 100 kat daha fazladır.

- Yalnızca 1996 yılında dakikada 6 kişiye AIDS virüsü bulaşmıştır.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği – UNHCR

Birleşmiş Milletlerin, yerlerinden ve yurtlarından ayrılarak göç etmek zorunda kalmış, fakat gelmiş oldukları ülkelerde herhangi bir şekilde iş, kalacak yer bulamamış ve sağlıklı ortamlarda yaşamak zorunda kalan göçmenlere çözüm buma kamciyla kurulmuş örgütüdür. Bu örgüt kendisini, hedeflerini, amaçlarını, yapmış olduğu faaliyetleri, hazırlamış olduğu raporları kendi İnternet sayfasında şu şekilde açıklamıştır:

- Dünyada yaklaşık 23 milyon mülteci vardır, ki bu sayı İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya'nın toplam nüfusuna eşittir.
- Mültecilerin %80'i kadın ve çocuktur ve her gece yüz binlercesi aç karınla uyumaktadır.
- Albert Einstein, Sigmund Freud ve Rudolf Nureyev de mülteci idi.

BM Üniversitesi – UN University

1973'de kurulan ve 1975'de faaliyete geçen BM Üniversitesi, BM ve bağlı kuruluşların ilgi alanına giren öncelikli küresel sorunlarla ilgili araştırma, lisansüstü eğitim ve bilgi dağıtımını yapar.UNU'nun çeşitli ülkelerde bir dizi eğitim ve araştırma enstitüsü ve merkezi bulunmaktadır.

Web sayfası: <http://www.unu.edu>

Dünya Gıda Programı - WFP

WFP, BM'in dünya ölçeğinde açlıkla mücadele organıdır. Açlıkla ilgili olarak yapılması gerekenleri planlar, araştırır, raporlar tutar. Görevleri ve yapmış olduğu faaliyetleri internet sayfasında şöyle belirtmektedir:

- Bugün dünyada çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 800 milyonu aşkın aç insan vardır.
- WFP dünyadaki toplam mülteci ve yerinden edilmiş kişilerin yaklaşık yarısı dahil olmak üzere yılda ortalama 45 milyon insanın doyurulmasına yardımcı olmaktadır.

Uyuşturucu Denetimi ve Suç Önleme Ofisi - ODCCP

Uyuşturucunun her geçen gün yaygınlaşması üzerine 1991'de uyuşturucuyla mücadele etmek için kurulmuştur. Uyuşturucunun yoğun olarak ekildiği ülkelerde Uyuşturucu Denetimi ofisi, çiftçilere ekebilecekleri alternatif ürünler sunmakta, bunların ekilmesi için teşvikler vermektedir. Her yıl uyuşturucu ile ilgili olarak araştırmalar yapmakta ve bütün dünyaya araştırma sonuçlarını raporlar halinde yayınlamaktadır. Bu ofisin faaliyetlerinin, amacının, çalışma alanlarının yer aldığı İnternet sitesinde şu bilgilere yer verilmektedir:

- Yasadışı uyuşturucu endüstrisinin değeri toplam uluslararası ticaretin %8'i ya da dünyada gerçekleşen tüm resmi kalkınma yatırımınının 10 katı düzeyindedir.
- Uyuşturucu kaçakçılığında ele geçirilen miktar, eroinde %10, kokainde %30 dolayındadır.
- Silahlı çatışma yaşanan ortamlarda yasadışı uyuşturucu geliri ile silah alımı yaygındır.

- 1980'lerin ortalarından bu yana dünya yeni bir sentetik uyarıcı saldırısı ile karşı karşıyadır; 1994'de ele geçirilen miktar 1978'dekinin yaklaşık 10 katıdır.
- Çeşitli göstergeler yasadışı uyuşturucu tüketiminin tüm dünyada artmakta olduğunu ve gerçek bir küresel soruna dönüştüğünü göstermektedir.

Web site: <http://www.odccp.org>

2.1.2. UNICEF

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından çocuk haklarının korunması adına tanıtım ve savunma çalışmaları yapmak, çocukların temel gereksinimlerinin karşılanmasına yardımcı olmak ve çocukların potansiyellerini eksiksiz biçimde gerçekleştirmek için fırsatlar yaratmak üzere görevlendirilmiş bir kuruluştur.

Çocuk Hakları Sözleşmesi doğrultusunda faaliyet gösteren UNICEF; çocuk haklarına kalıcı etik ilkeler olarak yerleşiklik kazandırmak, çocuklara yönelik davranışları uluslararası standartlara kavuşturmak için çaba göstermektedir. UNICEF, çocukların yaşatılmalarının, korunmalarının ve gelişmelerinin, insanlığın ilerlemesine içsel, kalkınma açısından evrensel ölçekte geçerli zorunluluklar olduğu konusunda ısrarlıdır.

UNICEF; Türkiye'de 1954'te çıkarılan 6367 sayılı kanuna dayanılarak temsilcilik olarak kurulmuştur. Temsilcilik temel sağlık, ana ve çocuk sağlığı konularında Birleşmiş Milletler'e bağlı Dünya Sağlık Teşkilatı, Gıda ve Tarım Teşkilatı, Sosyal İlişkiler Bürosu, vb. ihtisas şubeleriyle iş birliği yaparak hükümet programlarını destekler. [MeydanLarousse,1990:554]

UNICEF Türkiye, çeşitli hükümet ve sivil toplum kuruluşları ile Türk çocuklarının sağlık ve refahı için ortak bir işbirliği içerisinde.

Türk Hükümeti;

- Türkiye Cumhuriyeti Bayındırlık ve İskan Bakanlığı;
- Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı;
- Türkiye Cumhuriyeti Çevre Bakanlığı
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü;
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı;
- Emniyet Genel Müdürlüğü;
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı;
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı;
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK);
- Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

UNICEF ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, çocuklara yönelik projeler ve hizmetlerin bu kesimin gereksinimlerine yanıt vermesini sağlamak için ortak çaba içindedir. Bu çalışmalarda gözetilen nokta, çocukların yaşamının, büyümelerinin, psiko-sosyal ve bilişsel gelişimlerinin birbiriyle ilişkili ve birbirine bağımlı olduğudur.

UNICEF Türkiye'deki etkinliklerini 1951 yılından bu yana sürdürmektedir. UNICEF bu dönem içinde çocuk haklarının korunması amacıyla tanıtım-savunu görevleri üstlenmiş, çocukların temel gereksinimlerinin karşılanmasına yardımcı olmuş, her çocuğun potansiyelini eksiksiz biçimde gerçekleştirebilmesi için çeşitli fırsatlar yaratmaya çalışmıştır.

UNICEF'in Türkiye'deki etkinliklerinin odak noktası ve kapsamı aradan geçen dönemde önemli değişiklikler geçirmiştir. Kuruluşun ülkedeki ilk etkinliği okullara ücretsiz süt dağıtımı iken, bugün UNICEF çocuk haklarını temel alan, çocukların yaşatılmaları, geliştirilmeleri ve korunmaları amacına yönelik daha bütüncü bir yaklaşımı benimsemiştir.

Ülke İşbirliği Programı 2001 – 2005, UNICEF'in Türkiye'deki etkinlikleri belli başlı üç program çerçevesinde yürütülecektir. Bunlar:

- a. Erken Dönem Çocuk Bakımı
- b. Çocuk ve Gençlerin Gelişimi ve Korunması
- c. Politika Geliştirme ve Toplum Seferberliği programlarıdır.

İzleme ve değerlendirme sistemi, UNICEF'in her bir projesinin öngörülen amaçlar doğrultusunda ne kadar yol aldığını ve amaçlarına ne ölçüde yaklaştığını belirlemek amacıyla oluşturulur. Bu mekanizma sayesinde sınırlı kaynakların mümkün olan en verimli ve etkili biçimde kullanılması sağlanır. Düzenli bir izleme süreci, değerlendirme sonuçlarının netleştirilmesine yardımcı olur.

Çocuk Haklarına dair Sözleşmede öngörülen hakların yaşama geçirilmesi açısından son on yıl içinde Türkiye'de önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu alanda sağlanan başarılarından kimileri aşağıdadır:

- Zorunlu eğitim sekiz yıla çıkartılmış, bunun sonucunda bu uygulamanın başlatıldığı 1998 – 1999 öğrenim yılında okul kayıtlarında %30 artış gerçekleşmiştir. 2001 yılı itibarıyla 17 milyon öğrenci temel eğitim kurumlarına kayıtlıdır ve kız çocukların kayıt oranları artmıştır.
- Anne Ölüm Oranı (AÖO) son yirmi beş yıl içinde %75 azalmıştır.
- Bebek ve beş yaş altındaki Çocuk Ölüm oranları, canlı doğumlarda sırasıyla %97.4'ten %36'a ve %77.7'den %43'e düşmüştür.
- Türkiye 2002 yılı Haziran ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından çocuk felcinden arınmış ülke ilan edilmiştir.

- İyotlu tuz tüketimindeki önemli artışla birlikte İyot Yetersizliği Bozuklukları (İYB) mücadelesi daha da güçlenmiştir. Sağlık Bakanlığı, UNICEF ve ODTÜ 2002 yılı araştırmasına göre hanelerin %64'si iyotlu tuz kullanırken, bu oran 1995 Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre iyotlu tuz kullanan hanelerin oranı sadece %18.2 olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de son dönemde çocukların ve haklarının korunmasına yönelik olarak önemli adımlar atılmıştır:

2.1.3. UNESCO

4 Kasım 1945’te 44 ülkenin temsilcisi temel yasasını yazmak üzere Londra’da yaptıkları toplantıdan sonra, 16 Kasım 1946’da kuruldu. Merkezi Paris’te olan Unesco’nun amacı, Birleşmiş Milletler anayasası ilkelerine saygıyı sağlamak için eğitim, kültür iş birliğini sıkılaştırarak barış ve güvenliğin korunmasına yardımcı olmaktır.

Unesco’nun programı Genel Sekreterlik tarafından üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın, öbür uzmanlaşmış kuruluşların ve yetkili fakat hükümetlere bağlı olmayan teşkilatların onayı alınarak hazırlanır. Genel kurul öncelikle beş konuyu ele almıştır:

1. Parasız ve mecburi eğitimi yaygınlaştırmak
2. Temel eğitimi(okuma-yazma) geliştirmek
3. Irkçılıkla ilgili, milletler arası ve sosyal gerginlikleri azaltmak
4. Doğu ile Batı’nın karşılıklı kültür değerlendirmesini teşvik etmek.
5. Hayat şartlarının düzelmesi için bilimsel araştırmayı korumak ve para yardımı yapmak. Bu yönde büyük projelere onay vermiştir.

Türkiye’de Unesco’nun kolu Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Türkiye Milli Komisyonu adıyla anılır. Türkiye’deki eğitim, bilim ve kültür kuruluşlarını ana kurumla temasa geçirmek amacıyla ve bir sözleşmeye dayalı olarak faaliyette bulunan komisyon, 4895 sayılı kanunla Ankara’da kuruldu. Komisyon ana kuruluşun faaliyetlerini tanıtır, burslar sağlar, yayınlar yapar. [Meydan Larousse; cilt;19, sayfa; 553]

BM Çevre Programı – UNEP

Birleşmiş Milletlerin çevre ile ilgili olarak faaliyet yapan, bunları derleyen, rapor haline getiren organıdır. Çevre Programı yapmış olduğu çalışmaları, faaliyet alanını kuruluş amacını özetleyerek satırbaşları halinde şu şekilde özetlemiştir:

- Gezeganimizde 10 milyon dolayında hayvan türü vardır.
- Bugüne kadar yalnızca balık dünyasında 13.000 tür belirlenmiştir.
- Her yıl 17 milyon hektar (İsviçre yüzölçümünün dört katı) tropik orman kesilmektedir.
- Dinazorların soyunun tükenmesinden bu yana, dünyadaki biyolojik çeşitlilik hiç bugünkü kadar ağır bir tahribata uğramamıştır.

2.1.4. Uluslar arası Çalışma Örgütü

Birleşmiş Milletler Örgütü’nün özel bir kuruluşu; 1919’da Milletler Cemiyeti’ne bağlı olarak kurulan bir ajansın devamı niteliğindedir.

İLO’nun başlıca etkinliği, uluslar arası iş sözleşmeleri hazırlamaktır. Bir sözleşme genel konferansta kabul edildikten sonra her devlet onu onaylamak üzere, kendi iç makamlarına sunmak zorundadır. İLO, üye devletler bir sözleşmeyi onaylasın ya da

onaylamasın, onların yükümlülüklerini denetler. Bir uzmanlar komisyonu, üye devletlerle ilişkilerini inceler. Bu komisyon, ilgili devletler nezninde girişimde bulunabileceği gibi, dosyaları sözleşmelerin uygulanmasına bakan komisyona havale edebilir. Üç taraflı olan bu komisyon, 1980'e kadar, yerine getirilmeyen yükümlülükleri içeren bir "özel liste" düzenlerken bu tarihten sonra görünüşte daha az suçlayıcı bir genel rapor hazırlamakla yetinmeye başlamıştır.

Türkiye, 9 Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti'ne katılmakla o dönemdeki statüye göre, Uluslar arası Çalışma Örgütü'ne üye olmuştur. Ancak 1946'ya kadar örgütün çalışmalarına tam olarak katılmamış, bu tarihten sonra İLO'yla daha yakın ilişki içine girerek, yıllık konferanslarına tam delegasyonla katılmaya ve örgütün hazırladığı bazı sözleşmeleri onaylamaya başlamıştır. Ancak İLO tarafından hazırlanan bütün sözleşmelerin onaylanmamış olması, Türkiye açısından önemli bir eksiklik olarak kabul edilmektedir. Sendika özgürlüğüne ilişkin 87 sayılı sözleşme ise 8 Ocak 1993'te kabul edilmiştir.

1949'da ülkenin çalışma sorunlarını incelemek üzere Türkiye'ye bir kurul gönderen İLO, daha sonra İstanbul'da Yakın ve Ortadoğu Çalışma merkezi ve aynı adla bir enstitü kurmuştur [Büyük Larousse, 23.cilt, 11937].

2.1.5. Dünya Sağlık Örgütü

22 Temmuz 1946 tarihli New York sözleşmesi ile kurulan BM uzmanlık kuruluşu. İlk uluslararası sağlık konferansı 1851-1852'de Paris' de yapıldı; ancak merkezi Roma'da olan uluslararası kamu sağlık koruma ofisi 1907'de kuruldu. WHO' nun merkezi Cenevre'dedir. Ancak yönetim altı bölgeye ayrılmıştır. Bunlar; Afrika, Amerika, güneydoğu Asya, Avrupa, Doğu Akdeniz, Pasifik'tir. Ayrıca bölgesel komiteleri de bulunmaktadır. Bunlar ise: Brazaville, Washington, Yeni Delhi, Kopenhag, İskenderiye, Manila'dır.

Dünya Sağlık örgütü'nün, salgın hastalıklara karşı, salgın hastalıkların ortadan kaldırılması ve yaygınlaştırılmış aşılama yoluyla yürüttüğü uğraş büyük ölçüde başarılı sonuçlara ulaştı. WHO'nun etkinliği asıl olarak hükümetler düzeyinde, özellikle üçüncü dünyada yardımda bulunma ve devletler, hükümetler arası organlar (Unicef, Unesco, İLO, BM Kalkınma Programı vb.) ve hükümetler dışı örgütler (Kızıllaç) arasında eş güdüm sağlama temeline dayanmaktadır. Örgüt, salgın hastalıklara karşı önlemleri ve karantinayı düzenleyen Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nü hazırlamıştır. Türkiye, 9 Haziran 1947 tarih ve 5062 sayılı yasa ile New York sözleşmesini onaylayarak örgüte katılmıştır.

Birleşmiş Milletlerin Etkinlikleri:

1. Uyuşmazlıkların Çözümü: Bir uyuşmazlığın ya da uluslar arasında anlaşmazlığa yol açabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde, güvenlik konseyi kendi inisiyatifiyle ya da BM üyesi olsun olmasın herhangi bir devletin ya da genel sekreterin başvurusu üzerine harekete geçebilir. Soruşturma yapabilir, tarafları, kendi seçecekleri barışçı yollardan anlaşmazlıklarını çözmeye çağırabilir. Her türlü uygun düzeltmeye yöntemi tavsiye edebilir. Görüşme, soruşturma, arabuluculuk, soruşturma, uzlaştırma, hakemlik, hukuksal nitelikteki anlaşmazlıklar için Uluslar arası Adalet Divanı'na başvurma; uygun gördüğü çözüm biçimini önerebilir. Genel Kurul, Güvenlik Konseyi talep etmedikçe, Konseyin el koyduğu bir durum ya da uyuşmazlıkla ilgili tavsiyelerde bulunamaz.

2. Barışa Karşı Tehdit, Barışın Bozulması ve Saldırı Durumunda Eylem: Hukuksal olarak bu konuda esas yetki Güvenlik Konseyi'ne aittir. Konsey, barışa karşı tehdit, barışın bozulması ya da bir saldırı durumunun varlığını saptar, uluslar arası barış ve güvenliğin sağlanması için tavsiyelerde bulunur. Hatta zorlayıcı karar alır. Silahlı güç kullanımını kapsamayan önlemler, örneğin ekonomik (iktisadi ilişkilerin, deniz ve demiryolu bağlantılarının kesilmesi) önlemler alabilir Hatta, barışın ve güvenliğin sağlanması amacıyla emrine silahlı güç vermeyi, gerekli yardım ve kolaylıkları sağlamayı taahhüt eden devletlerin hava, kara ve deniz kuvvetlerini kullanarak her türlü askeri eyleme girişebilir.

3. Ekonomik ve Toplumsal Faaliyet: BM, uluslar arası iş birliği yoluyla bütün halkların ekonomik ve toplumsal ilerlemesine yardımcı olma amacındadır. Özellikle az gelişmiş ülkelere teknik yardım konusunda etkindir. Genel Kurul, 1946'dan itibaren teknik yardım programı öngördü. Ekonomik ve Sosyal Konsey 1949'da genişletilmiş bir programın hedeflerini belirledi.

4. İnsan Hakları: Genel Kurul, 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni kabul etti. Ekonomik ve Sosyal Konsey ile komisyonlar, özellikle de İnsan Hakları Komisyonunu bildirgenin uygulanma koşullarını inceler ve özel sözleşmeler hazırlar. Biri medeni ve siyasal haklara, diğeri ekonomik, toplumsal ve kültürel haklara ilişkin iki ana sözleşme kabul edilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Oluşumu ve Türkiye

Eski devletlerin yönetim anlayışı baskıya dayanmaktadır. İnsanları baskı altında tutarak yönetirlerdi. Böyle giden bir işleyişe "dur" diyebilmek için 1215 yılında İngiltere Kralına kabul ettirilen bildirge, Magna Charte (Magna Karta) İnsan Hakları kavramının ilk belgesi sayılır. İnsan hakları konusunda yayınlanan bir diğer önemli bildirge, Amerika'da yayınlanan Bağımsızlık Bildirgesi'dir. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi kavramlar, 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi'nden sonra yayınlanan "İnsan Hakları Bildirgesi"nde gerçek yerini alacaktır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, devletler; bireylere tanınan hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gerçeğinde birleştiler. Çünkü, insanlar özgür olmazlarsa savaşlar sürüp gidecek bu da uygarlıkların sonunu getirebilecekti.

İnsanın değişimi ve gelişmesinin sonucunda 10 Aralık 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi doğmuştur. Türkiye, Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerinden birisi olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ilk onaylayan ülkeler arasında yer almış ve insan hakları konusundaki önemli sözleşmelerin büyük bölümüne taraf olmuştur.

9 Nisan 1997 tarihinde kurulan ve insan hakları konularıyla görevli Devlet Bakanı başkanlığında, Başbakanlık, Adalet, İçişleri, Dışişleri, Sağlık ve Millî Eğitim Bakanlıkları Müsteşarlarının katılımıyla faaliyetlerini sürdüren İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun (İHKÜK) çalışmalarına hız verilmiştir. Öte yandan İnsan Hakları Komisyonu (İHK) bugüne kadar 150'ye yakın karar almış ve bu kararların büyük bir bölümü uygulamaya geçirilmiştir.

4.Hukuksal Eylem: BM uluslar arası hukukun oluşturulmasına ve kurallaştırılmasına katkıda bulunmak ödevindedir. Seçkin hukukçulardan oluşan Uluslar arası Hukuk Komisyonu yasalastırma tasarılarını inceler ve hazırlar. BM'nin desteğiyle toplanan uluslar arası konferanslar bu tasarıları görüşür ve kabul eder.

5.Faaliyetlerin Sınırları: BM'nin eyleminin hukuksal bir sınırı vardır; Devlet'in ulusal yetkisi. Antlaşmanın 2. maddesinin 7. paragrafı "iş bu antlaşmanın hiçbir hükmü, esas olarak bir devletin ulusal yetkisi içinde bulunan işlere Birleşmiş Milletler'in karışmasına izin vermez." Der. Devletler BM'nin yetkisine karşı sık sık bu metni öne sürerler. Ancak örgütün organları bir çok olayda kendilerini yetkili görmekten kaçınmamışlardır. (Kıbrıs, Cezayir, Güney Afrika Cumhuriyeti vb.)

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kuruluş düşüncesinde tüm dünya devletlerini bir araya toplayarak, ortak noktaları tespit ettikten sonra I.Dünya Savaşı benzeri bir savaşla karşılaşılmasın, bu duruma düşürecek durumdan uzak durulsun denilerek kurulan bir teşkilattır. Fakat bu düşünce filizlenip ortaya çıkana kadar II.Dünya Savaşı olmuş, insanlık tarihinin en ağır savaşlarından biri daha gerçekleşmiştir.

Özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin öncülüğünde yapılan müzakereler sonucunda Birleşmiş Milletler'in kurulmasına karar verilmiştir. Fakat en önemli sorun olarak o günlerde dünyanın üç bölüme ayrılmış olması oluşturmuştur. ABD'nin önderliğinde, demokrasi ile yönetilen, gelişmiş ülkeler I.Dünyayı; SSCB'nin önderliğinde, Kominizm ile yönetilen devletler II.Dünya'yı ve bunlardan bağımsız bir

şekilde, geri kalmış ülkeler olarak bilinen ülkelerin oluşturduğu Bağlantısızlar Hareketi III.Dünyayı oluşturmuştur.

Bu durum Birleşmiş Milletlerin verimli olarak çalışmamasına neden olmuştur. Üç farklı dünyanın ülkeleri kendi menfaatlerini gözetmiş, sürekli olarak genel kurullar çekişme içinde geçmiştir. Özellikle ABD ile SSCB arasında geçen ve adına soğuk savaş denilen dönemde ülkeler kendilerini koruyucu ve kollayıcı politikalar gütmüşlerdir. Buna rağmen Birleşmiş Milletler Kore’de savaş kararının alınmasından, Kıbrıs’ta barış gücü kurulmasına, Lübnan’da Mavi Bereliler, Filistin’de yardım kuruluşu kurulmasına kadar pek çok kararın alınarak uygulanmasını sağlamıştır.

1990’lı yılların başlarında SSCB’nin çökerek yerine Rusya’nın kurulmasının sonucunda Birleşmiş Milletler içindeki dengeler ABD lehine değişmiş, kararlar daha rahat alınır olmuştur. Fakat son olarak yaşanan Irak Savaşı’nda Almanya ve Fransa’nın kararlı tutumları sonucunda Birleşmiş Milletler kararı çıkartılamamış ve dünya devletlerinin Irak’a asker gönderme mecburiyeti olmamıştır.

Siyasetin Birleşmiş Milletleri yeri geldiği zaman kilitlediği ortadır. Her ülke öncelikle kendi menfaatini düşünmesi bu sonucu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletlerin yapısında mevcut olan ve geliştirmekte veya geri kalmış ülkelerin şiddetle karşı çıktığı “veto hakkı” denilen bir olayın da olması adaletsizliği körüklemektedir. Birleşmiş Milletler Genel Konseyi’nde karar alma oylamasında her üye ülkenin bir oy kullanma hakkı vardır. Oylama bittikten sonra kabul edilen bir önerge beş ülke (ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere) tarafından veto hakkı kullanırsa kabul edilmemiş sayılmaktadır. Dolayısıyla bu beş ülke haricindeki ülkelerin oy kullanmaları pek anlamlı gözükmemektedir.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı kendi içinde bu eksikliği yaşarken, kurmuş olduğu örgütler, ortaya koyduğu ve üyelerinin zorunlu olarak dünyadan dışlanmamak için uyguladığı yasalar, yapmış olduğu ve dünyanın geleceği ile ilgili çalışmalar, raporlar, neticesinde dünyada söz sahibi bir kurum olarak varlığını devam ettirmektedir.

Özellikle Birleşmiş Milletler'in yayınlamış olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bireyi temel alarak hazırlanmış, birey ön plana çıkarılmış, özgürlükler noktasında eğitim, sağlık konularında bireyin devletten talep edebileceği sosyal destekler sıralanmış, her türlü ayrımcılık suç olarak kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bu evrensel bildirgeyi tanımış, meclisinden yasa olarak çıkmıştır. Bu tanıma gerçekleşikten sonra Başbakanlık bünyesinde ve ilgili bakanlıkların katılımıyla İnsan Hakları Kurulu kurulmuş, yapılan şikayetler değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bu durum devlet içinde devleti oluşturan bireyin devletini ve devletinin kendisini sorgulama hakkını doğurmuştur. İnsanlarımız bu haklarını tam olarak bilemeseler de bilenler devleti rahatlıkla şikayet edip, gerekli mercilerde haklarını arayabilmektedir.

Türk kültüründe devlete sonsuz bir saygı ve sevgi olmakla birlikte İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin etkisi ve bu bildirge ile ülkemizde oluşturulan kurullar sonucunda insanlarımız devletini sorgular hale gelmiştir. Kendisine yapılan bir yasa dışı eylemi önceden şikayet etmeye ve hakkını aramaya korkan vatandaş günümüzde rahatlıkla haklarını aramaya başlamıştır. Bu durum Türk halkının kültürel yönden önceki korkaklığını, ürkekliğini üzerinden attığını, yerine araştıran, sorgulayan ve yeri geldiğinde devletini şikayet edebilen bir toplum ortaya çıkarmıştır.

Birleşmiş Milletler ve onun içinde barındırdığı başta UNESCO, UNICEF, Dünya Sağlık Örgütü olmak üzere pek çok kurum ve kuruluş olmak üzere Türkiye üzerine kurdukları eylem planlarıyla halkımızı kültürel, sosyal ve ahlaki yönden etkileyen değerlerini değiştirebilen programlar ortaya koymuştur.

Örneğin; UNICEF vasıtasıyla Türkiye'de gerçekleştirmiş olduğu aşı kampanyaları sonucunda Türkiye çocuk felci hastalığı kalmamış, Dünya Sağlık Örgütü'nde Türkiye'yi çocuk felcinden arındırılmış ülke ilan etmiştir. Yine UNICEF'in katkılarıyla yapılan kampanyalarda kız çocukların okula devam etme ve kaydolma oranları artmış, annelere yönelik olarak düzenlenen programlarla doğum sırasında gerçekleşen ölüm olayları %25 azalmıştır.

İLO'ya yapılan üyelik sonucunda Türkiye'de çocuk işçi çalıştırılması ve çocukların hakları, işçilerin yasal haklara kavuşması ve sendikaların tanınması hususunda meclisten gerekli olan yasalar çıkarılmıştır. İşçiler ve özellikle çocuk işçilerin yasal dayanakları sağlanmış olmuştur.

Ayrıca Birleşmiş Milletler dünyada uyuşturucu ile mücadele programları hazırlamış, uyuşturucunun gelmiş olduğu noktayı gözler önüne seren raporlar hazırlamıştır. Her şeyden önemlisi uyuşturucu üretimini azaltmak için çiftçilere alternatif ürün ekmeleri karşılığında teşvik primleri vermiş ve bu uygulamasını devam ettirmiştir.

Özellikle geri kalmış ülkelerde açlıkla mücadele konusunda önemli fonlar oluşturmuş, buralarda gıda yardımı programları oluşturmuştur. Bu ülkelerde eğitimsizliği ortadan kaldırmak için UNICEF vasıtasıyla eğitime katkılarda bulunmuştur. Sağlık Örgütü vasıtasıyla salgın hastalıklarla mücadele programları hazırlamış ve uygulamaya koymuştur.

Birleşmiş Milletler sadece gerekli örgütleri kurup, çalıştırmakla ve fonları sağlamakla kalmamakta aynı zamanda ilgili kurullar ve örgütler her yıl düzenli olarak ilgi oldukları alanlarda raporlar yayınlamaktadır. Bu raporlardan müspet sonuç elde etmek isteyen ülkeler Birleşmiş Milletler'in gözüne girebilmek, dünyadaki saygın devletlerin güveninin kazanabilmek amacıyla ülkelerinde gerekli yasaları meclislerinden geçirmekte ve kurulları oluşturmaktadırlar.. Örneğin İnsan Hakları konusunda sabıkalı olarak ilan edilen bir ülke yabancı sermayeyi çekmekte zorlanmakta, turizm gelirlerinden büyük ölçüde yararlanamamaktadır.

Ayrıca Birleşmiş Milletler, Konsey toplantılarında istedikleri ülkelere herhangi bir nedenden dolayı ambargo uygulayabilmektedir. Örneğin Küba'yı lideri Fidel Castro'dan dolayı, Libya'yı terörizmi desteklediğinden dolayı yıllarca ambargo uygulayarak adeta dünyadan tecrit etmiştir. Bu tecritlik dünya devletleri ile her türlü ticareti durdurmakta, seyahatler noktasında sınırlamalar getirilmekte, vatandaşlarına ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmaktadır. Bunun sonucunda ambargo uygulanan ülkeler geri kalmış, üçüncü dünya ülkeleri olarak siyasi yaşamlarını devam

ettirmektedirler. Burada en çok acıyı ülkelerini yönetenler değil doğal olarak halkları çekmektedir.

Birleşmiş Milletler bugün almış olduğu siyasi bir kararla ülkelerin kaderini değiştirebilmekte, her türlü yaptırımını uygulayabilmekte, bununla birlikte o ülkelerde yaşayan insanların hayatlarını olumlu veya olumsuz yönde değiştirebilmektedir.

Birleşmiş Milletler, dünya devletlerini siyasi, sosyal ve kültürel olarak her yönden etkileyen ve dünyanın kaderini yönlendiren bir teşkilat olarak yaşamını devam ettirmektedir. Bugün gelinen noktada geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin BM'ye yönelttikleri en büyük eleştiri oylama sırasında beş ülkenin veto hakkının olmasıdır. Bu ülkelerden herhangi biri görüşülen yasayı veto ettiği takdirde kabul edilmemiş sayılmaktadır. Ayrıca savaşları ve iç çatışmaları önleme noktasında yetersiz kaldığı ve yaptırım gücünü kullanmadığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır.

En önemli eleştiri oklarından biri de küreselleşmeyle ortaya çıkan ve Birleşmiş Milletler'in raporlarla da ortaya koyduğu dünya gelirlerindeki adaletsiz dağılım ve fakir ülkelerin her geçen yıl daha da fakirleşmesi, zengin ülkelerin daha da zenginleşmesi konusunda alternatif politikalar geliştirmemesi, aksine gelişmiş ülkelerin lehine politikalar gütmesidir. Bu durum en çok geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri ve onların halklarını etkilemektedir.

2.1.6. OECD

Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatına (EOEC) üye 19 devletin 1961'de oluşturduğu birlik. Avusturya, Belçika, Danimarka, Almanya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan. Ayrıca; ABD, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve 1964'ten bu yana Japonya, Polonya, Sırbistan, Karabağ, Slovenya ve Hırvatistan çalışmalarına özel statüyle katılmaktadır. Üye ülkeler, sağlıklı bir ekonomik kalkınma

amacına yönelik politikalar üretmek kararıyla bir araya geldiler. Üye devletlerin ticari yükümlülükleri GATT (Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması) ile sınırlıdır. Temel çalışmalar, özel çalışma komiteleri bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Yıllık olarak atanan 14 temsilciden oluşan yürütme komitesi, yılda bir kez olmak üzere, her devletin yetkili bakanlarının oluşturduğu en üst kuruluş olan Konsey'in çalışmalarını hazırlar. Üye devletleri bağlayan kararların oy birliği ile alınması gerekmektedir. OECD'nin merkezi Pariste'dir [Büyük Larousse;1990:3581]

2.1.7. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü(OPEC)

1960 yılında ham petrol fiyatlarındaki düşüşü durdurmak amacıyla Venezuela'nın girişimiyle oluşturulan örgüt. Beş kurucuya (Venezuela, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt) daha sonra sırasıyla Katar(1961) Libya, Endonezya(1962), Birleşik Arap Emirlikleri (1967), Cezayir(1969), Nijerya(1969), Ekvador(1973), Gabon (1975) katıldı. 1975'ten sonra petrol fiyatlarında önemli artışlar sağladılar ve ayrıca petrol üretiminin denetimini ele geçirdiler. Örgüte üye olan ülkelerin üretimleri, yıldan yıla önemli değişiklikler göstermekle birlikte, dünya petrol üretiminin yaklaşık yarısını karşılamaktadır. Petrol dış satımındaki payları ise bunun çok daha üstündedir. OPEC, varlığı kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin yaklaşık üçte ikisini ve buna ek olarak doğalgaz rezervlerinin üçte birini elinde bulundurmaktadır.

Sanayileşmiş ülkelerin petrol talebinin azalmasına yol açan iktisadi bunalım, OPEC üyeleri arasındaki çıkar ayrılıklarını artırmakta, bu da kartelin bütünlüğünü tehlikeye sokmaktadır. Kuzey Denizi'nden petrol çıkaran ülkelerin rekabeti de OPEC'in petrolünü ucuzlatmasına neden olmuştur.

1987'de üretimi kısıtlayarak petrolü saptadığı fiyatla satmayı başaran OPEC, 1988'de Avrupa'nın isteminin azalması üzerine fiyatları düşürmek zorunda kaldı. Bu sayede üretim ve dış satımı artırabildi [Büyük Larousse;1990:9327].

2.1.8. NATO: Kuzey Atlantik Paktını imzalayan devletlerin iktisadi durumlarını sarsmadan silahlanmasını sağlamakla ve silahlı kuvvetlerini tek ve etkili bir kumanda

altında toplamakla görevli kuruluş. Türkiye'nin Nato'ya girişi 18 Şubat 1952'de TBMM tarafından onaylanmıştır [Büyük Larousse;1990:9257].

2.1.9. Varşova Paktı

14 Mayıs 1955'te Varşova'da, Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Çekoslovakya, SSCB ve 1956'da Almanya Demokratik Cumhuriyeti tarafından imzalanan antlaşma. SSCB'nin Avrupa demokrasileriyle ve öte yandan onların kendi aralarında yaptıkları askeri anlaşmalara çok yanlı bir yapı getirdi.

Artık yalnızca SSCB ile sınırlanmayan “sosyalist kale” ye askeri bir temel sağladı. 4 Nisan 1949'da Washington Anlaşması'yla Nato'nun kurulmasından sonra, bunu engellemeyi başaramayan SSCB, halk demokrasilerinin ordularının standartlaştırılmasını sağlamlaştırmış, ve 1951' de Doğu bloku ülke sorumlularının ilk genelkurmay toplantısı, Karlovy'de (Çekoslovakya) yapılmıştı.

1969'dan beri siyasal kararlar, üye devletlerin savunma bakanları komitesince askeri terimlerle dile getirilmekteydi. Üye devletler bu tarihten sonra, paktın etkinliklerine daha çok ortak oldular. Ama Ruslar, önemli yönlendirmelerde ve standardisasyonda son söz sahibi olmayı sürdürdü. Nükleer silahlar konusunda mutlak bir tekele sahip oldu. 188'de paktın 3 milyon askeri, 51500 tankı, 433300topu, 8250 uçağı vardı. 1990'lara varıldığında, Doğu Blok'undaki rejim değişiklikleri ve SSCB'nin dağılması, Varşova Paktı'nın anlamsız hale gelmesine neden oldu. 1990'da Doğu Almanya pakttan çekildi. 1 Temmuz 1991'de üye ülkeler bir araya gelerek örgütün feshine karar verdiler. Prag'ta yapılan anlaşmayla Varşova Paktı sona erdi [Büyük Larousse;1990:1213].

2.1.10. Avrupa Ekonomik Topluluğu (Avrupa Birliği)

Avrupa Birliği'ne küreselleşen dünyada ABD'nin karşısına siyasal, ekonomik ve ordu bakımından bir güç olarak çıkabilecek nitelikte bir topluluk olarak bakılmaktadır. Kendi içerisinde oluşturmuş olduğu yasalar, kurullar, bankalar, ortak para birimi, ortak kültür anlaşmaları, ortak mahkemeler ve birbirini yatırım konusunda finanse etmek için

oluşturmuş oldukları fonlar bakımından Avrupa Birliği düzenli olarak belirli bir plan ve hedef doğrultusunda ilerlemektedir.

Bu bölüm özellikle bizleri de çok yakından ilgilendirdiği ve geçmişten günümüze kadar üyesi olmaya çalıştığımız bir birliği konu aldığı için uzun tutulmuştur. Avrupa Birliği üye ülkelerinin nasıl çalıştığını, neleri istediklerini, amaçlarını, hedeflerini ve sonunda da Türkiye'nin üyelik yolunda neler yaptığını konu edineceğiz.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran anlaşma, Roma'da 25 Mart 1957'de imzalandı ve 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girdi. Yeni topluluğun görev ve amacı, bir ortak pazar kurmak ve üye devletleri giderek birbirine yaklaştırarak topluluğun bütünü içinde iktisadi etkinlikleri uyumlu bir biçimde değiştirmek, sürekli ve dengeli bir büyüme sağlamak, istikrarı artırmak, yaşama düzeyini hızla yükseltmek ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkiler kurmaktır.

Roma Antlaşmasında şu noktalar önemlidir

1. Topluluğun temelleri (üye devletler arasında gümrük tarifelerinin ve kontenjanların kaldırılması ve üye olmayan ülkelere karşı ortak tarife uygulanması yoluyla malların serbest dolaşımı; ortak bir tarım politikası izlenmesi; kişilerin serbest dolaşımı-işçilere uygulanan ve yerleşme özgürlüğü); hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, ortak bir ulaşım politikasının saptanması)
2. Topluluğun İktisat Politikası: İşletmeler arasında malların üretim ve dağıtımının iyileştirilmesine hizmet eden, teknik ya da ekonomik ilerlemeyi güçlendiren anlaşmaların tanınması; üretimi, teknik gelişme ve yatırımları sınırlandırmayı ya da pazarları hammadde kaynaklarını bölüştürmeyi ya da ticari ortaklar arasında eşit olmayan koşullar yaratmayı öngören anlaşmaları yasaklanması; dampinglerin ve vergi ayrımlarının yasaklanması; iktisadi ve toplumsal yasalar arasında yakınlaşma sağlanması.

Antlaşma sınırsız bir süre için yapılmış ve bir yeniden gözden geçirme yöntemi öngörülmüştür. Her Avrupa Devleti, eski üyelerin oy birliğiyle onaylanması koşuluyla, topluluğa üye olmayı isteyebilir. Topluluk herhangi bir üçüncü devletle, devletler birliğiyle ya da uluslar arası örgütlerle anlaşmalar yapabilir.

Çeşitli topluluklar için ortak bir merci olarak çalışan Avrupa Parlamentosu'na karşı sorumlu bir komisyona sınırlı bir düzenleme ve yasama yetkisi tanınmıştır. Fakat gerçekte yürütme ve yasama yetkileri, mutlak gücü yalnızca Roma Antlaşması çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerle sınırlandırılmış bir çeşit senatonun elindedir. Bu her üye devletin bir bakanıyla temsil edildiği, kararlarını oy birliğiyle ya da büyük bir çoğunlukla alan bir konseydir. Gerek komisyon, gerekse konsey, mesleki ve teknik çeşitli nitelikte danışsal kurumların yardımlarından yararlanır. Bunların en önemlileri; Ekonomik ve Sosyal Konsey, Para Komitesi ve Ulaştırma Danışsal Komitesi'dir.

31 Aralık 1992'ye kadar Avrupa iç pazarında tam bir birlik ve serbestiyi öngören "Avrupa Tek Senedi" 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girdi. Maastricht'te (Hollanda) yapılan doruk toplantısında tam bir ekonomi ve para birliği konusunda yeni bir ortaklık anlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre 1 Ocak 1999'dan önce tek para yaratılacak. Maastricht anlaşması AET ülkelerinde peyderpey halkoyuna sunulmaktadır. Anlaşma Fransa'da kıl payı farkla onaylanırken Hollanda az bir farkla (%50.7) redde uğradı. İrlanda'da %69'la onaylandı.

Art arda gösterdiği genişlemelerden önce AET, dünyanın en başta gelen dış alımcısıydı. Bu genişlemelerden sonra, aynı zamanda dünyanın en başta gelen dış satımcısı oldu [Büyük Larousse:1990:1053].

Avrupa Birliği'nin Oluşturmuş Olduğu Karar Organları

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı:

1958'te kurulan ve merkezi Lüksemburg'da olan uluslar arası yargı organı. Çeşitli Avrupa Toplulukları antlaşmalarının uygulanmasına ve yorumlanmasına ilişkin

davalara bakan Divan'a, üye devletler, topluluk organları, ulusal mahkemeler ya da bireyler başvurabilir.

Avrupa İnsan Hakları Divanı

Avrupa Konseyi'nin yargı organı olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile 1959'da kurulan uluslar arası mahkeme. Avrupa Konseyi'ne üye devlet sayısı kadar yargıcı bulunan divana yalnızca Avrupa Komisyonu ve üye devletler başvurabilirler. Bağlı oldukları devletin, divanın zorunlu yetkisini kabul etmesinden sonra üye devletin yurttaşları devlet aleyhine komisyona başvurabilirler. Komisyon başvuru üzerine divana götürebilir.

Avrupa Konseyi

Avrupa iş birliği örgütü. 1949'da 10 Batı Avrupa devleti tarafından kuruldu; öteki Avrupa devletleri daha sonra katıldılar. Avrupa Konseyi, Batı Avrupa'nın tümünü oluşturan 21 ülkeyi bir araya getirir. Amacı bu devletlerin, ekonomik, kültürel, toplumsal, bilimsel, hukuksal, yönetsel alanlarda iş birliği yapmalarını sağlamaktır. Oybirliği ile karar alan bir bakanlar komitesi (her üye devletten bir bakan) üyeleri ulusal bir parlamentolardan gelen bir danışma meclisi, bir sekreterlik, ve bir Avrupa İnsan Hakları Divanı vardır. Avrupa Konseyi, 1950 tarihli Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi gibi temel metinlerin hazırlanmasında ve daha genel olarak da insan haklarının korunmasına ilişkin tüm konularda önemli bir rol oynar.

Konsey, demokrasi, özgürlük ve temel haklar başlığı altında;ırkçılık ve hoş görüszüzlük, terörizm, kurumsal yapının gerçekleştirilmesi, cinsel sömürü, şiddet, azınlık hakları, yoksulluk ve bilimsel ilerlemenin sosyal alana uyarlanması çalışmalarını yürütmeyi amaçlar [Public Relation Service1995:5].

Gönüllü kuruluşların çalışmalarına özel önem veren Konsey, 350'den fazla Hükümet Dışı Örgütü (NGO) ilişkiye girerek, temel sosyal problemlere ilişkin çalışmalar yapar.

Konsey, üye ülkelerin kabul ettiği anlaşmalar aracılığıyla geleceğin Avrupası'nın inşasına katkıda bulunarak yasaların birbirine uyumlu hale getirilmesini ve üye ülkelerin yasalarının anlaşmaya uyumlu olup olmadığını denetler. Beşer yıl aralıklarla üye 34 ülkenin seçtiği Genel Sekreterlik aracılığıyla konseyin etkinliklerinin yönlendirilmesini ve karşılıklı işbirliğini düzenlemeye çalışır [Public Relation Service, 1995:3].

Komite aynı zamanda insan hakları ve çoğulcu demokrasinin ilkelerini gözeterek eğitim ve kültürle ilgili hakların nasıl ilerletilebileceği, eğitimin ortak Avrupalılık duygusuyla insanların birbirine yaklaşmasına nasıl yardımcı olacağı ve eğitimin hızlı yaşanan değişimler dünyasında Avrupalıların gereksinim duyduğu bilgi, beceri ve ortak tutumu nasıl geliştireceği sorularına yanıt aramaktadır.

Konsey, kültürel alana ilişkin çalışmaları önemlilik derecesine göre şöyle sıralamaktadır:

- Okullarda, yetişkin eğitiminde ve yükseköğretimde temel projeler geliştirmek.
- Deneyler ve araştırmalar sonucunda geliştirilen ve herkesin yararına olan projelerin bir havuzda toplanmasını sağlamak.
- Yeni ortaklıkların ve işbirliklerinin geliştirilmesi ve yeni iletişim biçimlerinin bulunmasını özendirme.
- Eğitimin niteliğini Avrupalılaştırmak.
- Eğitimciler ve karar alma süreçlerinde yer alanlar için pratik çözümler ve el kitaplar yayımlamak.
- Diğer Avrupalı kurumlarla ve hükümet dışı kuruluşlarla işbirliğini sağlamak.

Avrupa'da ortaöğretim için hazırlanan projelerin amacı, demokratik ve çok kültürlülüğün egemen olduğu Avrupa'da, genç insanın özgür zamanlarını nasıl değerlendireceği ve meslek yaşamına ilişkin ne tür seçimler yapabileceği konusunda yardımcı olmaktır. Komite, geleceğin Avrupası'nın kurulmasında önemli bir yer tutan

üniversiteler ve yükseköğrenim kurumlarının karşılıklı işbirliği, yükseköğretimde önceliklerin belirlenmesi ve ortak çözüm yollarının araştırılması konusunda çalışmalar yapar.

Avrupa Birliği Kültür Politikaları

Topluluğun 15-17 Haziran 1976'da Oslo'da düzenlediği "Avrupa Kültür Bakanları Konferansı"na kaynaklık eden temel düşünce, 19 Aralık 1954'te imzalanan Avrupa Kültür Antlaşması'dır. Bu antlaşma ile Avrupa Konseyi üyesi hükümetler, Avrupa'nın ortak kültür varlığındaki ulusal paylarının korunmasını ve geliştirilmesini amaçlamışlardır. Sözleşmeye taraf olan her devlet, yurttaşlarını öteki üye ülkelerin uygarlık, tarih ve dillerini öğrenmeye özendirmeyi, kendi ülkesindeki öteki üye ülkelerin yurttaşlarına bu alanda araştırma yapma olanağı sağlamayı, Avrupa kültürü bakımından değer taşıyan ve kendi denetimi altında bulunan kültür varlıklarının korunması için gerekli önlemleri almayı taahhüt etmiştir. Antlaşmanın 6. Maddesine göre, bu antlaşma hükümlerinin uygulanmasıyla ilgili öneriler ve yorumlanmasına ilişkin sorunlar Avrupa Konseyi Kültür Ekspertleri Komitesi'nce incelenir. Bu komitenin toplantılarına Avrupa Konseyi üyesi olmasına karşın söz konusu antlaşmanın 9. maddesine göre sonradan imza koyan ülkelerin -Avusturya, Almanya, İspanya, İsviçre, İzlanda, Kıbrıs Rum Kesimi, Lichtenstein, Malta, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye temsilcileri de katılabilir.

Bilginin ve iletişim hizmetlerinin her geçen gün yeni karakterler taşıdığı günümüzde konsey, bünyesinde kurulan Eğitim İçin Avrupa Dokümantasyon ve Enformasyon Sistemi'ni kurmuştur. Üye ülkelerdeki öğretmenlere, araştırmacılara ve karar alma süreçlerinde yer alanlara biriktirdiği veriler aracılığıyla on-line danışmanlık hizmetleri verir. Üye ülkeler arasında eğitim alanında karşılıklı işbirliğine dayanan araştırma ve incelemeler yapma olanağı sunar. Multi-medya aracılığıyla modern dil öğretme yöntemlerini kullanarak Avrupa'da konuşulan toplam 12 dilin öğretilmesini sağlar.

Konsey, aynı zamanda Avrupa Birliği ve Avrupa Kültür Fonu'nun sponsorluğunda öğrenciler arasında her yıl kimi yarışmalar düzenler. Üye ülkelerdeki öğretmenlere verdiği burslar aracılığıyla da, öğretmenlerin deneyimlerini çoğaltmaya ve yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olur. Akademik seferberliği örgütleyerek de üye ülkelerde insanların serbest dolaşımında kolaylıklar sağlayarak, ulusal enformasyon merkezleri kurar, yükseköğretimde ve yüksek lisans eğitiminde öğrencilere araştırma kolaylıkları sağlar.

21 Kasım 1990'da Brüksel'de İtalya Bilimsel Araştırmalar ve Teknoloji Bakanı Antonio Ruberti'nin başkanlığında yapılan toplantıda, Topluluğun 1990-1994 yılları arasında yürüteceği çalışmalar için 850 milyon ECU'luk bütçeden 22.5 milyon ECU'luk kısmının Dilbilim araştırmaları ve mühendislik çalışmalarına ayrıldığı belirtilmiştir [Council of European Communities General Secretariat,1990:21].

Avrupa Birliği'nin 1977'de yayımlanan 1996 yılı harcamalarını gösteren tablonun iç harcamalar kısmında kültürel harcamalar kalemi ile ilgili olarak şu veriler dikkat çekmektedir:

Eğitim, tatil masrafları ve gençliğe yönelik harcamalara 1996 yılında 396.8 milyon ECU, 1997 yılında ise 380.4; Kültür ve görsel işitsel medya için 1996'da 119.4, 1997'de 112.9; Enformasyon ve iletişime 1996'da 113.0, 1997'de 110.8; diğer sosyal etkinliklere ise 1996'da 190.5, 1997'de ise 188.9 olmak üzere 1996 yılında iç harcamalarda toplam 5.321.2 milyon ECU'luk bütçe içinde 819.7'lık bir pay ayrılırken, 1997'de bütçenin artmasına karşılık sosyal kültürel harcamalar 793.3 milyon ECU dolaylarında seyretmiştir [Nugent;1997:63] Diğer gelişmelerle birarada düşünüldüğünde kültürel harcamalarda bir kesintiye gidildiği düşünülmektedir.

Avrupa Birliği'nde Kültürel Etkinlikler

Kültürden sorumlu bakanların 18 Mayıs 1990 yılında Brüksel'de yaptığı ve topluluk genel sekreterliğinin 1403 nolu toplantısında "European Cultural Month" adlı yayın organı, 1996 yılından başlayarak sadece topluluk üyesi ülkelerde değil, diğer Avrupa

ülkelerini de kapsayan "Avrupa Kültür Kenti" seçimi yapacaktır. Bu seçim yapılırken kriterler, çoğulculuk ve anayasalara uygunluk olacaktır. Seçim sonucunda her yılın "Avrupa Kültür Kenti" belirlenecektir.

Avrupa Birliği, 1996 yılında Danimarka'nın Kopenhag kentini 1997 yılında Yunanistan'ın Selanik kentini, 1998 yılında ise İsveç'in başkenti Stockholm'ü yukarıda açıklanan kriterlere uygunluğu açısından "Avrupa Kültür Kenti" seçmiştir.

Avrupa Birliği'nin Kültürel etkinliklerinin temel hedefi gerek üye ülkelerin gerekse Birlik üyesi vatandaşların birbirleri arasında yakınlaşmayı sağlamak için kültürel alanda işbirliğini hayata geçirmektir.

Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması'nın 151. maddesinde kültürel alana ilişkin konular üç temel başlık altında ele alınmıştır.

- Üye ülkelerin kendi ulusal ve bölgesel çoğulculuğuna saygı ve ortak kültürel mirasın korunması temelinde kültürlerinin geliştirilmesine katkıda bulunma
- Çağdaş kültürel yaratımın cesaretlendirilmesi
- Üye ülkelerin birbirleriyle, üçüncü ülkeler ve uluslararası örgütlerle işbirliğinin güçlendirilmesi

Birlik üyesi ülkelerin kültürel çoğulculuğuna saygı, bütüncü, tamamlayıcı ilkelerin hayata geçirilmesi ve işbirliğinin sağlamak amacıyla;

- Avrupa halklarının kültürünü ve tarihini yaymak için bilgiyi çoğaltmak.
- Avrupa kültür mirasının korunması
- Sanatsal ve edebi yaratmanın gerçekleştirilmesi için kültürel değişim programlarının hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır.

Üye ülkeler arasında kültürel işbirliğini geliştirmek amacıyla üç program hayata geçirilmiştir:

- Avrupalılık bilincini geliştirmek için sanatsal ve kültürel yaratımın cesaretlendirilmesi amacıyla Kaleidoskop (1996-1999),
- Çevirileri de içeren kitapların yayınlanması ve okunmasını teşvik için Arianne (1997-1999),
- Üye ülkelerin kültürel miraslarının korunması amacıyla Raphael (1997-1999).

2000 yılının başından beri 2000-2004 yılları arasındaki 5 yıllık süre için öncelikli eylem planını kapsayan "Kültür 2000" isimli çerçeve program saptanmıştır. Bu program kültürlerarası işbirliğini, sosyoekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak ve Avrupa'nın kültürünü ve tarih bilincini ulus ötesi bir düzeyde yayma amacıyla, ortak Avrupa kültürünün yaratılmasını teşvik etmektedir. "Kültür 2000", aynı zamanda "Avrupa Kültür Başkentleri"nde düzenlenen etkinlikleri de desteklemektedir. [Http://europa.eu.int/comm./culture/indekk]

Milyonlarca Avrupalı 2000 yılında Avrupa Kültür Başkentleri olarak seçilen Avignon, Bergen, Bologna, Brüksel, Helsinki, Krakov, Prag ve Santiago de Compostella'da düzenlenen çok sayıda kültürel etkinliğe katılmıştır.

Birliğe üye farklı ülkelerden binlerce insan Avrupa kültür kentleri kapsamında üye ülkelerin yurttaşları arasında bazı ortaklıkları geliştirmek amacıyla tiyatro gösterileri, tarihsel eserlerin sahnelendiği sergiler düzenlenmektedir. Kent sakinleri sokak sanatı ve yeni teknolojilerin de kullanıldığı sanatsal çalışmaları izleme olanağı bulmuştur. "Kültür 2000" kapsamında 2000 yılında Birliğin fonlarıyla desteklenen 70'ten fazla proje hayata geçirilmiştir.

Avrupa Birliği üye ülkeleri, Avrupa kültürünü oluşturabilmek, Avrupa kültür kentlerine sahip çıkabilmek, kültür politikaları oluşturup, üye ülke insanlarını tiyatro, sinema, vb. kültürel etkinliklerle bir araya getirerek Avrupa insanını oluşturmaya çalışmaktadır. Bu çalışmalarında eğitimden, sinemaya, eğlencelerden, kültürel amaçlı gezilere, tiyatro şenliklerine kadar her türlü organizasyonu düzenlemekte ve teşvik etmektedir.

Avrupa Konseyi'nde Kültürel Amaçlı Anlaşmalar

Avrupa Birliği bütünleşme süreçlerinde üye ülkeler arasında uzlaşmaya varılan ekonomik, politik ve hukuki kararların yaşama geçirilebilmesi için kültürel işbirliğine özel bir önem verilmektedir. Bu amaçla üzerinde uzlaşmaya varılan kararlar birlik üyesi ülkeler ve birliğe katılmak isteyen ülkelerin kültürden sorumlu olan bakanlıkları ile yapılan görüşmelerle Avrupa Kültür Anlaşması ve Kültürel Amaçlar için Avrupa Bildirgesi'nde güvence altına alınmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından savaşın yol açtığı felaketleri gidermek ve Avrupa'da olası yeni güç ve iktidar mücadelelerine son vermek amacıyla Almanya ve Fransa arasında karşılıklı işbirliği esasına dayalı olarak kurulan Avrupa Topluluğu, hazırlık süreçlerini tamamlayarak Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür. Ortak insanlık ideallerinin somutlandığı yeni bir örgütlenme olarak tarih sahnesine çıkan Avrupa Birliği, farklı ekonomik, siyasal ve kültürel ağırlığa sahip ülkelerin çokkültürlülük temelinde biraraya gelerek uluslararası bir tarzda örgütlendiği yeni bir "Avrupa" ve "Avrupalılık" idealini gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Kültürel Amaçlar İçin Avrupa Bildirgesi

Kültürel amaçlar için Avrupa Bildirgesi, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin kültürden sorumlu bakanlarının 1984'te Berlin'de düzenlediği 4. Konferans'ta karar altına alınmıştır. Bu kararlar aşağıda belirtilen konuları içermektedir:

1. İnsanoğlunun varlığı ve eylemlerinde kültürün önemli bir rol üstlendiği gözönüne alındığında; anılan bu değerlerin üye ülke bireyelerine ulaştırılmasına çalışılacaktır.

2. Avrupa kültürüne evrensel insanlık değerleri ve dinsel gelenekler yön vermekte, bu değerlerin dayanak noktasını ise insan hakları ve özgürlükleri oluşturmaktadır.

3. Avrupa Birliği'nin temel değerlerini kültür mirası, doğal kaynaklar, bireysel başarılar, dinsel ve tinsel değerler, bilgi ve inanç, umutlar ve korkular ve kültürel zenginlikler içeren farklı yaşam tarzları oluşturmaktadır.

4. Avrupa'nın kültürel alanda gelişimini sağlamak amacıyla güvence altına alınan bu kararları yaşama geçirmek için aşağıda belirtilen koşullar yerine getirilecektir:

a. Toplumların temel amacı, bireylerin eylemlerini insan hakları ve özgürlüklere saygılı bir ortamda gerçekleştirmelerini sağlamaktır.

b. Bu edimlerini yerine getirebilmeleri ve toplumun uyumlu bir gelişimi sağlayabilmesi için gerekli olan sosyal, ekonomik ve teknolojik faktörlerle birlikte kültür, özel bir önem taşır.

İnsan kaynaklarının -tinsel, entelektüel ve fiziksel- geliştirilmesini sağlar. Bunların, beklentilere, ortak değerlere, farklı düşünüş biçimlerine, varoluşa, rol üstlenmeye, tarihsel deneyimlerin değerlendirilmesine ve geleceğe ilişkin yaklaşımlara uyumlu olmasına çalışır. Bildirge şu maddelerden oluşmaktadır:

Yaratıcılık ve ortak mirasın geliştirilmesi için;

1- Ortak Avrupa mirasının çoğaltılması, geliştirilmesi ve korunmasını sağlamak amacıyla yaratıcı yöntemlerin geliştirilmesi,

2- Evrensel değer taşıyan bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılması, Avrupa'nın kültürel kimliğinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için iletişimde yeni olanakların kullanılması,

3- Bu gelişmelerle insanların mutluluklarının çoğaltılması, çevre duyarlılığının geliştirilmesi ve yaşam standardının yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

İnsanların yeteneklerinin geliştirilmesi için;

4- Toplumla bütünleşmelerini sağlamak ve tam bir kişisel gelişme için gereksinim duyulan eğitim ve uygulama olanaklarının her bireye sağlanmasına,

5- Toplumsal yaşamda sorumluluk duygusunu, yaratıcılık yetisini ve kişisel bağımsızlık düşüncesini geliştirebilmek için gerekli olan koşulların erken çocukluk döneminden itibaren herkese sağlanmasına.

6- İletişim ve teknoloji alanındaki yeni gelişmelerin, yaşamı kolaylaştıran teknik ilerlemenin, bilgi ve öğrenme alanındaki değişikliklerin bütün alanlarda sağlanmasına ve herkesin bunlardan eşit bir biçimde yararlanmasını sağlamaya, karar verilmiştir.

Özgürlüklerin korunması için;

7- Düşünce ve ifade özgürlüğünün herhangi bir fark gözetmeksizin herkese sağlanmasına, bireysel haklara saygı duymak koşuluyla herkesin kendi inancına uygun yaşamasına,

8- Bireyin kendini ve yaratıcı etkinliklerini ilerletmesi için gerekli kolaylıkların sağlanmasına, iletişim alanındaki yeni teknolojileri kullanarak yeteneklerini ve potansiyellerini toplumsal gelişmeye katkıda bulunabilmek için kullanmasına,

9- Özellikle de iş ve özgür zamanların planlanmasında ve toplumsal düzenlemelerde olabildiğince esnekliklerin sağlanmasına karar verilmiştir.

Katılımın sağlanabilmesi için;

10- Herkesin geleceğe ilişkin kararlara tercihlerini ve düşüncelerini belirterek katkıda bulunmasına ve karar alma süreçlerine etkin bir şekilde katılımının sağlanmasına,

11- Topluluğun yararına olan eylemlerin gerçekleştirilmesine, bu eylemlerin demokratik tartışma süreçlerinin sonunda açıkça tanımlanmasına ve yerine getirilmesine,

12- Farklılıkların sosyal bağlaşıklıkların yeni biçimlerini ortaya çıkardığı gerçeğinden yola çıkarak, bölgesel kültürler, göçmenler ve azınlıkların kültürlerinin tanıtılması ve topluma katılımlarının sağlanması kararlaştırılmıştır.

Topluluk ve birlik duygusunu geliştirmek için;

13- Özellikle aile, yerel topluluk ve gönüllü gruplar biçiminde tanımlanan ve farklı nitelikler içeren topluluk duygusunun temel rolünün vurgulanmasına,

14- Sosyal bağlaşıklığın yeni biçimlerinin geliştirilmesini sağlamak amacıyla bireylerin ve grupların ortak kararları doğrultusunda geliştirilen etkinliklerin gerçekleştirilmesine,

15- Topluluk içindeki dinler, kültürler, gelenekler ve farklı yaş grubundaki bireyler arasında iletişimin sağlanarak, topluluk üyelerinin birbirini daha iyi anlamasını sağlayacak koşulların yaratılmasına,

16- Avrupa ile ilgili beklentilere uygun olan sosyal etkinliklerin ve yeniliklerin desteklenmesine ve geliştirilmesine,

17- Ortak miras anlamına gelen ilke ve ideallerin iletilmesi ve bu bağlamdaki kararların güvence altına alınmasını sağlayarak, ortak Avrupa kimliğinin geliştirilmesinde bireylerin etkin bir şekilde yer almasına,

18- Karşılıklı saygı ve işbirliğine dayalı uluslararası ilişkilerin geliştirilmesinin sağlanmasına ve bütün insanların gelişiminin desteklenmesine karar verilmiştir.

[Council of Europe: "Declaration on Cultural Objectives"; 1994134]

Avrupa Kùltür Anlaşması

Avrupa Kùltür Anlaşması, 19 Aralık 1954 yılında Paris'te anlaşmayı imzalamaya yetkili hükümetlerin şahitliğinde imzalanmıştır. Avrupa Kùltür Anlaşması'nı imzalayan konsey üyesi hükümetler; konseyin amaçları göz önünde bulundurularak üye ülkeler ve diğer ülkelerle ortak miras anlamına gelen ilkeler ve ideallerin gerçekleştirilmesi ve güvence altına alınmasını, her alanda Avrupalı insanı anlamaya yönelik pratik etkinliklerin düzenlenmesini ve bu amaca yönelik çalışmaların ilerletilmesini, bu amaçlar gerçekleştirilirken arzulanan sadece konseye üye ülkeler arasındaki iki taraflı ilişkileri değil diğer Avrupa ülkelerini de kapsayan ortak Avrupa kùltürünün geliştirilmesini desteklemek ve güvence altına alarak işe yönelik çalışmaların düzenlenmesini, Avrupa Kùltür Anlaşması'nı imzalayan üye ülkeler ve diğer Avrupa ülkelerinin dili, tarihi ve uygarlığına ilişkin çalışmaların yapılmasını amaçlamaktadır.

Avrupa Kùltür Anlaşması'nın maddeleri aşağıda verilmektedir:

Madde 1: Anlaşmayı imzalayan her ülke, Avrupa'nın ortak kùltürel mirasının ulusal katkılarıyla geliştirilmesini desteklemek ve güvence altına alınması için gerekli önlemleri almak zorundadır.

Madde 2: Anlaşmayı imzalayan her ülke;

a- Kendi ve diğer üye ülkelerin dili, tarihi ve uygarlığına ilişkin çalışmaları desteklemeyi ve kendi bölgesinde bu alanda çalışma yapanlara gerekli kolaylıkları sağlamayı,

b- Bölgesinde ve diğer üye ülkelerde dil ve diller, tarih ve uygarlık alanında çalışma yürütenlere kolaylıklar sağlaması gerekmektedir.

Madde 3: Avrupa Konseyi üyesi ülkeler konseyde öngörülenler çerçevesinde Avrupa ile ilgili kültürel etkinliklerin tanıtılmasını ve planlanmasını diğer üye ülkelerle birlikte yürütmelidir.

Madde 4: Her üye ülke 2. ve 3. maddelerde açıklandığı üzere kültürel değer taşıyan eserlerin değişiminde gerekli kolaylıkları sağlar.

Madde 5: Her üye ülke Avrupa'nın ortak kültürel mirasının ifadesi olan ve kültürel değer taşıyan eserlere gerekli önemi göstermek, bu eserlerin korunmasına ilişkin önlemleri almak ve bu amaca uygun düzenlemeleri yapmakla sorumludur.

Madde 6: Uygulamaya ilişkin öncelikler;

1- Konseyin Kültürel Uzmanlar Komitesi'nin toplantılarında anlaşma hükümlerine uygunluk göz önünde tutulmalıdır.

2- Avrupa Konseyi'ne üye olmayan fakat anlaşmanın gereklerine uymayı üstlenen her ülke 4. paragraf ve 9. maddede öngörülen şartları yerine getirmekle yükümlüdür.

3- Her üye ülke, 6. maddede öngörülen toplantıların düzenlenmesi ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin konaklama biçimlerini saptamakla görevlidir. Üye ülkeler Kültürel Uzmanlar Komitesi'nin aldığı karara göre herhangi bir ek harcamaya gerek kalmaksızın salt idari sorunlarla ilgili yükümlülükleri yerine getirmelidir.

4- Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği yapılan başvuruları üye ülkeler ve anlaşmayı imzalayan ülkelerin hükümetleri arasında iletişimi sağlayarak Kültürel Uzmanlar Komitesi ve Bakanlar Komitesi aracılığıyla karar altına almakla yükümlüdür.

5- Her üye, üye ülke, Kültürel Uzmanlar ve Bakanlar Komitesi kararlarını anlaşma hükümlerince öncelik sırasına göre uygulamak ve Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ni bu konuda bilgilendirmekle yükümlüdür.

6- Anlaşma kapsamında karar verilen kesinleşmiş önerilerin gerçekleştirilmesi üye ülkelerle sınırlandırılmıştır. Uygulama için gerekli harcamanın biçimi 7. maddede belirtildiği üzere ilgili ülke tarafından yapılır.

Madde 7: Eğer anlaşmanın amaçları iki veya daha fazla ülke tarafından arzulanıyor, Avrupa Konseyi'yle ilgili olarak toplantı düzenlemek istiyorlarsa, bu durum 1. paragrafta ve 6. maddede belirtildiği gibi olacak, Konsey Genel Sekreterliği idari sorunlar ve araştırmalar konusunda destek hizmet verecektir.

Madde 8: Anlaşma hükümleri değiştirilemez

a- Anlaşmayı imzalayan üye ülkelerin imzaladığı çift taraflı kültürel anlaşmaların hükümleri diğer üye ülkeler tarafından uygun görülürse aynen kabul edilebilir.

b- Anlaşmayı imzalayan her ülke, yabancıların seyahat, ikametgâh ve girişleri konusunda kişilerin uymakla yükümlü olduğu kanunlarda gerekli düzenlemeleri yapmak zorundadır.

Madde 9:

1- Anlaşma konsey üyesi ülkelerin imzasına açıktır. Anlaşmanın hükümleri ve onaylanmasına ilişkin yetki Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'nindir.

2- Anlaşmayı imzalayan üçüncü ülkeler, anlaşmanın gerektirdiği düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür.

3-Anlaşmayı imzalayan her yeni ülke üyeliğinin onaylanmasının ardından anlaşmanın hükümlerine uymak zorundadır.

4- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, anlaşmayı kabul eden konsey üyesi herhangi bir Avrupa ülkesinin anlaşma kapsamına alınabilmesi için gerekli koşullar ve süreler konusunda karar hakkına sahiptir. Davet edilen ülkeler, Avrupa Konseyi Genel

Sekreterliği'nin belirlediği yükümlülükleri öngörülen süreler içinde kendi yasalarına uyarlar.

5- Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği onaylanan belgelerin gerektirdiği koşulları anlaşmayı kabul eden bütün konsey yesi ülkelere bildirmekle yükümlüdür.

Madde 10: Anlaşmayı imzalayan her ülke anlaşma hükümlerini kabul eden lkeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne belirtebilir. Genel Sekreterlik bütün ye ülkeler arasında iletişimi sağlayarak başvuruları değerlendirir ve sonuçlarından haberdar eder.

Madde 11:

1- Anlaşmayı imzalayan her ülke beşer yıllık dönemlerle anlaşmaya ilişkin konularda Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği ve anlaşmayı kabul eden diğer ye ülkeleri bilgilendirmekle yükümlüdür.

2- Bu konuya ilişkin bilgiler ye ülkelerin Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği tarafından belirtildiği üzere anlaşmanın kabulünden 6 ay sonra verilecektir."

[Council of European: "European Cultural Convention", European Treaty Series/18. Strasbourg 1992]

Aet-Türkiye İlişkileri

Türkiye başlangıcından bu yana, 1958 Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ortak Pazarı'na ilgi gösterdi. Türkiye, AET lkeleriyle sadece aynı Batı kurumları içinde işbirliği yapmakla kalmıyor, sıklı dış ticaret ilişkileri de sürdürüyordu. Bu dönemde dış satımın %40'ı Batı Avrupa'nın bu altı ülkesine yapıyor, dış alımın da %30'u aynı kaynaktan sağlanıyordu. Türkiye, ye olmak üzere ortak pazara 1959'da başvurdu. Dört yıl süren görüşmelerden sonra toplulukla Türkiye arasında 12 Eylül 1963'te Ankara Anlaşması imzalandı. Türkiye bu anlaşmayla AET'ye "tam ye" olarak değil "ortak ye" olarak katıldı. Tam yeliğe geçiş için, Türkiye'nin Roma Anlaşması'ndan doğan

tüm yükümlülükleri üstlenebileceğini göstermesi gerekiyordu. Toplulukla Türkiye arasındaki ortaklık rejimini yürütmek üzere şu iki organ kuruldu:

a. **Ortaklık Konseyi:** Ortaklık rejiminin asıl karar alma merciidir.

b. **Türkiye Topluluk Karma Parlamento Komisyonu:** Avrupa Parlamentosu ile TBMM arasındaki iş birliğini yürütür.

Ankara Anlaşmasına göre, Geçiş döneminin tamamlanacağı, katma protokolün yürürlüğe girişinin 22.yılından itibaren (1965) son dönem başlayacaktır. Ancak bu dönemin kaç yıl süreceği belirtilmemiştir.

Türkiye ile aynı üretim yapısına sahip Yunanistan'ın 1981'de, İspanya ve Portekiz'in 1986'da tam üye olarak AET'ye katılmasına ek olarak, AET'nin yükselttiği gümrük duvarları ve özellikle tekstil ürünlerine uygulanan ithalat kotaları, Türkiye'nin bu ülkeler topluluğuna karşı etkin bir rekabette bulunmasını güçleştirdi.

AET üyesi ülkeler, Türkiye'nin tam üyeliğini tartışmakta isteksizdir. Türkiye'nin tam üyeliğe geçişini önleyen engellerden biri, AET ülkelerinin içinde bulunduğu iktisadi bunalımdır. Örneğin; Avrupa Parlamentosu'nun, ilke olarak Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkmayan, diğer gruplara oranla daha ılımlı bir tavır alan muhafazakar Alman ve İngiliz üyeleri bile, AET'nin karşı karşıya bulunduğu iktisadi güçlükleri öne sürmektedir. İktisadi bunalım, genelde AET ülkelerinin, Türk işçilerinin serbest dolaşımına ve Türkiye'nin tam üye olması halinde topluluğun üzerine düşecek yüke karşı çıkmalarına yol açmaktadır.

Türkiye'nin kısa sürede tam üyeliğini önleyen diğer engeller arasında, hızla artan nüfusunun, dini-kültürel özelliklerinin Batı Avrupa'ninkine benzememesi, demokrasiye geçiş döneminde bulunması, iktisadi gelişme bakımından AET ülkelerinden geride olması, katma protokolün 1978'de dondurulmuş olması sayılabilir [Büyük Larousse;1990:1053].

ABD halen uluslar arası sistemde en etkili aktör olmaya devam etmektedir. Dünyada büyük bir bölgeselleşme hareketi yaşanmaktadır. Sürekli ABD'nin siyasi ve askeri himayesinde olmaktan rahatsızlık duyan ve kendi içerisindeki sorunları dahi çözemediğinden uluslar arası alanda etkinliğini kaybeden Avrupa devletleri, yeni sistemin en gelişmiş ve somut görünümlü entegrasyon hareketi olan Avrupa Birliğini son aşamaya getirmişlerdir. Şu haliyle 15 gelişmiş ülkeden kurulu Avrupa Birliği'nin hedefinin 30 ülkeli bir Avrupa Birleşik Devletleri olduğu görülmektedir. Siyasi Birlik sağlanabildiği takdirde geleceğin dünyasının en büyük gücü olmaya adaydır

Türkiye'nin de üye olmak için yaklaşık 40 yıldır uğraştığı Avrupa Birliğini bekleyen tehlikeler de yok değildir. Bir çok ulusu bir arada tutmanın güçlükleri ortadadır. Ayrıca Birliğin güçlü ülkeleri olan Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yakın bir gelecekte Birlik içinde gruplaşmalara sebep olacağı düşünülmektedir. Özellikle Sovyetler Birliğinden ayrıldıktan sonra yeni düzende kendilerine bir yer arayan devletler, daha bağımsızlıklarını yaşamadan egemenliklerini devredecekleri Avrupa Birliği'ne üye olmaya çalışmaktadırlar. Siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlarla boğuşan ve henüz - istikrara kavuşmamış bu ülkelerin Birlik içindeki durumları çok önemlidir. Konunun Türkiye açısından önemi ise gittikçe ekonomik olmaktan ziyade siyasi bir entegrasyon hareketine dönüşen Avrupa Birliği'ne üye olmanın artık ne kadar karlı olduğunun muhasebesini yeniden yapma mecburiyetine düşmesidir.

Türkiye'nin büyük rüyalarından biri olan Avrupa Birliği'ne girme sevdası son yıllarda özellikle 59. Cumhuriyet hükümeti zamanında daha da fazlaşmıştır. Bu amaçla son bir yılda Avrupa Birliği'ne uyum yasaları adı altında altı tane uyum pakete hazırlanmış, meclisten geçirilerek, anayasa değişiklikleri yapılmıştır.

Bu dönemden öncede 2001 Aralık ayında Helsinki'de yapılan toplantıda müzakerelere başlama tarihi alma konusunda umutlanılmış, fakat başarılı olunamamıştır. Yine 2004 yılı Aralık ayında yapılacak olan Avrupa Birliği toplantısı için büyük umutlar bağlanmak ve müzakerelere alınma tarihinin alınması için çok çalışılmaktadır.

Halbuki bizden daha sonraları demokrasiye geçmiş, yıllarca iç savaş yaşamış Hırvatistan bile müzakerelere başlama tarihini almıştır. Onun ötesinde yıllardır kominizm ile yönetilmiş, 1990'lı yıllarda liberal ekonomiye geçmiş, Estonya, Letonya gibi devletler bugün Avrupa Birliği'ne üye olmuşlardır. Bizden nice sonra bu seveya başlamış olup, üyelik hakkı kazanan devlet sayısı o kadar çok ki...

Burada temel mesele Türkiye'nin çareyi farklı yerlerde aramasıdır. Avrupa Birliği her yönüyle kendi eksikliklerini görmüş, bunlara çözüm üretmek için konseyler ve para fonları kurmuştur. Gelişmişliğin sembolü olan eğitim konusunu, sağlık konusunu ve de en önemlisi kültür konusunu çözmüştür.

Biz Türkiye olarak gelişmekte olan bir ülke durumundayız. Bir türlü gelişmiş ülkeler sınıfına hem ekonomik, hem kültürel hem sosyal olarak geçemedik. Hastanelerimizde uzayıp giden kuyruklar, üniversitelerde ancak okuyan gençliğin yalnızca %4'ünün eğitim alabilmesi, milli gelirimizin Avrupa vatandaşlarına nazaran çok düşük olması bu sürecin uzamasına neden olmaktadır. Ayrıca ekonomik ve siyasal alanda yaşadığımız istikrarsızlıklar, sık sık değişen hükümetler ve bu hükümetlerin koalisyon hükümeti olması dolayısıyla orta çıkan farklı görüşler bu süreci günümüze kadar uzatmış, ne zaman biteceği belli olmayan bir tarihe bırakmıştır.

Avrupa Birliği bizleri oyalarken kendi vatandaşını yaratabilmek, Avrupalıyım diyen nesiller yetiştirebilmek için her türlü ortak projeyi hazırlamakta ve projelerde farklı ülkelerin vatandaşlarını bir arada çalıştırmaktadır. Gelecekte Almanım, Fransızım diyen bir topluluk yerine ben Avrupalıyım diyen bir nesil yaratmaya çalışmaktadır. Bu durumu fark eden ve kendi kimliklerini korumak isteyen bazı Avrupalı ülke vatandaşları bu birliğe şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Fransa'da birliğe girme refandumu çok az bir oy farkla kabul edilmiş, Norveç'te ve İsveç'te iki kere red edilmiştir. Avusturya'da milliyetçilik akımları güçlenmiş ve iktidara kadar gelmeyi başarmıştır.

Çünkü bu ülkelerin vatandaşları gelecekte kendi devletlerinin ve kültürlerinin yok olacağını görmüşler, tepki olarak Avrupa Birliği'ne karşı çıkmışlardır. Bugün Avrupa Birliği sadece ekonomik bir topluluk karşımıza çıkmamaktadır. Kendi içinde kurmuş

olduğu Avrupa Adalet Divanı'ndan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne, kültür konseylerine, eğitim komisyonlarına kadar her alanda oluşturduğu, ürettiği projelerle devletlerin geleceği ile ilgili her türlü yaptırımını uygulayabilecek kurallara kadar bir bütün halinde ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Gelişmekte olan bir ülke olarak henüz tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişini tamamlayamamış, alt yapısını oluşturamamış, sosyal güvenlik kuruluşlarını sağlam bir yapıya oturtamamış ve kültürel alanda bir geçiş aşamasında olan Türkiye olarak her kurumu ve kuruluşu ile hazır bir birliğe girmeye çalışıyoruz. Her şeyden önemlisi bizim ortada geleceğe dair bir kültür politikamız, bunu finanse edecek fonlarımız bulunmazken ortak bir Avrupa vatandaşı çıkarmaya çalışan bir topluluğa girdiğimizde acaba kaç yıl Türk Kimliğimizi koruyabiliriz? Bu sorunun cevabı aslında son derece ürkütmelidir. Avrupa Birliği'nin sadece bir ekonomik kuruluş olmadığını kabul etmemiz ve girmeden önce hayatımızın her alanını etkileyecek olan bu birliğe karşı milli kimliğimizi koruyabileceğimiz alternatif politikalar üretmemiz gerekmektedir.

Türkiye olarak küreselleşmenin dinamiklerinden olan bölgesel anlaşmalara karşılık aktif politikalar üretmeyi başarmış bir ülkeyiz. Bunlardan en önemlisi Karadeniz ülkelerini tek çatı altında toplayan ve ekonomik anlamda iş birliğini öngören KEİK (Karadeniz ülkeleri Ekonomik İşbirliği Konferansı) ve ikinci ise D-8 olarak bilinen gelişmekte olan 8 ülkenin Türkiye öncülüğünde ekonomik anlamda ortaklaşa projeler üretmek ve geliştirmek için kurduğu birliktir.

Türkiye siyasi olarak bunları kurmuş fakat aktif hale getirmekte ve istenilen verimi almakta zorlanmıştır. Bunun temel nedeni olayın sadece ekonomik olarak düşünölmüş olması, kültürel ve sosyal yönünün unutulmuş olmasıdır. Bundan dolayı bu anlaşmalar ölü doğmuştur. Günümüzde yılda bir kere bir araya gelinmekte ve ortaya ortak projeler konulmamaktadır. Çıkış amacından tamamen uzaklaşmış bulunmaktadır.

Türkiye küreselleşmede etkin rol oynayabilmek, sözünü geçiren bir ülke olabilmek için mutlaka ama mutlaka coğrafyasındaki ülkelerle dini, kültürel, sosyal özelliklerini kullanarak bölgesel güçler kurmalı, bu bölgesel güçlerin lideri olmalıdır. Türkiye; Orta

Asya'dan İslam Dünyası'na, balkan Ülkeleri'nden, Orta Doğu ülkelerine kadar pek çok ülke ile tarihi, sosyal dini bağlarını kullanarak rahatlıkla bu birlikleri kurabilecek kapasitedir. Böylece Türkiye lider ülke konumunda olduğu için kendi değerlerini korumakla kalmayacak aynı zamanda değerlerini yayma imkanı da bulacaktır. Küreselleşen ülkeler ve küreselleşmeyi yöneten ülkeler liderlik konumunda oldukları için dünyaya kendi değerlerini ve kültürlerini yaymayı başardıklarını göz önünde bulundurmak gerekir.

2.2 Küreselleşmeyi Oluşturan Ekonomik Kuruluşlar

2.2.1. IMF

Imf'nin Kuruluşu

Birleşmiş Milletler Uluslararası Para ve Maliye Konferansı (The International Monetary and Financial Conference Of The United and Associated Nations), 1 Temmuz 1944'de, 44 ülkenin katılımıyla, New Hampshire Eyaleti'nde toplandı. Bu konferansta, yeni bir uluslararası para sisteminin ilkeleri kabul edilerek Bretton Woods anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (IBRD) kurulmaları öngörülmüş; 1 Mart 1947'de IMF fiilen çalışmaya başlamıştır [Erdost;1982:55].

Merkezi Washington'da bulunan IMF, dünya üzerindeki devletlerin hemen hemen tümünü bünyesinde toplar. Yılda bir kez toplanan bir guvernörler meclisi (daimi yürütme kurulu), bir müdür ve bir sekreterden oluşan bir yapısı vardır. Kuruluşa üye olan her devlet, ekonomik gücüne göre bir kota payı yatırır; onun oy ve çekiş hakları bu kotaya göre belirlenir. Dolayısıyla IMF'nin politikalarını en zengin ülkeler; ABD, Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa tarafından saptanmaktadır.

IMF, üye devletlerin kambiyo politikaları arasında uyum sağlamaya çalışır. Üye devletlerin yapabilecekleri devalüasyonlar üzerinde gözetim hakkına sahiptir.

Devalüasyondan önce ondan izin alınması gerekir. Cari kambiyo işlemlerinin karşılaştığı engellerin kaldırılmasını kolaylaştırmak için çaba harcar. Bu amaçları elde edebilmek için elinde döviz kaynakları bulundurur. Bir bölümü üye ülkelerin kota paylarından sağlanan bu döviz kaynakları, bazı güvenceler karşılığında ve bazı sınırlar içinde olmak üzere, güç durumda olan bir ülkenin emrine verilir. IMF, istedikleri takdirde devletlere uzmanlar gönderir. En büyük kota payına sahip 5 devletin (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya), 5 daimi temsilcisi ile 2 yıl seçilen 16 üyeden oluşan yönetim kurulu, bir tür para konferansı sayılır.

Türkiye; IMF ile 27 Aralık 1945'te Washington'da yapılan ana sözleşmeyi 19 Şubat 1947 tarihli ve 5016 sayılı yasa uyarınca 11 Mart 1947'de kabul edilerek kuruluşa üye olmuştur [Büyük Larousse,1990:11938].

Bretton Woods Sistemi ve IMF'ye Verilen Görevler:

IMF; kurulmadan önce kapitalizm en ağır yenilgisini almış, dünyada eşi benzeri görülmemiş bir ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. 1930'lardaki küresel bunalımlar, Bretton Woods'da toplananların aklından hiç çıkmıyordu. Yaklaşık yetmiş beş yıl önce kapitalizm en ciddi krizlerinden birini yaşadı. Kriz en kötü halini aldığı anda Amerika'nın işgücünün dörtte biri işsizdi. Büyük Bunalım bütün dünyayı sardı ve işsizlikte eşi görülmemiş artışlara yol açtı [Stigliz:2002:33].

IMF ve Dünya Bankası, 2.Dünya Savaşı sona ermeden, savaşın hemen arkasından Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi, gelişmekte olan ülkelerin Batı'ya entegrasyonu ve Bretton Woods anlaşması ile kurulan sabit kur sisteminin düzenlenmesi yönündeki görevleri yerine getirmek için kuruldu.

Bretton Woods anlaşmasını imzalayan ülkeler IMF'yi kurarak altın standardına benzer bir sabit kur sisteminin yaratılmasını amaçlamışlardır. Ancak kurulacak sistem borçlu ülkelerin örgüt geçici ödemeler bilançosu açıklarıyla karşılaşan ilgili devletlere kredi vermeye, ekonomik açıdan doğrulduğunda da ülkelerin paralarını devalüe etmelerine izin vermeye yetkili kılınacaktı [Parasız;1991:89].

Bretton Woods sisteminde, ülkeler, ilan edilmiş sabit kurları değiştirmemeyi ya da çok dar bir sınır içinde değiştirmeyi kabul etmişlerdir. Uluslararası Para Fonu (IMF), sabit kurlar sisteminin gözetleyicisi ve denetleyicisi olarak tasarlanmıştır. Bu çerçevede IMF'ye verilen görev, üye ülkelere dış ödeme güçlüklerini aşmaları için kısa vadeli krediler sağlayarak, döviz kurlarının istikrarlı kalmasına katkıda bulunmak olmuştur. IMF bu kredileri kullandırırken ilgili ülkelerin izlemeleri gereken politikaları da belirler. IMF'nin bu politikasına koşulluluk (conditionality) politikası denir. Genel olarak kredilerin IMF'nin amaçları doğrultusunda kullanılması ve ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi şartı aranır [Karluk;1996:510].

1970'li yıllara gelindiğinde ABD'nin dış ödemeler bilançosu açığının süreklilik kazandığı görülür. 1974'lerin başlarında dış açıklar yükselmeye devam etmiş ve 1971 Ağustos'unda ABD dolarının altına ve öteki rezerv paralarına çevrilebilirliğini sona erdirmek zorunda kalmıştır. 1971 yılında ABD dolarının altın karşısında değerinin düşürülmesinin ardından 1972 yılında çoğu batı Avrupa ülkeleri, paralarını dolara karşı dalgalanmaya bırakarak fiilen revalüe etmek zorunda kalmışlardır [Innes;1998:337-341]. Mart 1973'de Bretton Woods sistemi fiilen son bulmuştur.

IMF, tüm paraların dolara sabitleştirildiği sabit döviz kuru ile ilgili işlemlere yardımcı olmak için kurulmuştu. Sabit kur sistemi 1971'de çöktüğü zaman IMF kendine yeni bir varlık nedeni bulmak zorunda kaldı.(Martin Feldstein;s.1) 1976 yılında fon yasasında bir değişiklik yapılarak IMF'ye uluslararası para sisteminin etkin işleyişini sağlamak üzere üye ülkelerin kur politikalarını gözetleme görevi verilmiştir [Seyidoğlu;1999:672].

Bretton Woods Sisteminden Sonra IMF Politikaları

Bretton Woods sisteminin yıkılışından sonra IMF politikalarının şekillenmesinde, dünya ekonomisindeki gelişmelerin etkisi vardır. 2.Dünya Savaşı'ndan 1960'lı yılların sonuna kadar gelişmiş ülkeler uzun süreli bir genişleme dönemi yaşamışlardır. 1974 yılına gelindiğinde ise dünya ekonomisi petrol fiyatlarının artışıyla iyice belirginleşen bir

resesyon dönemine girmiştir.

1970'li yıllarda az gelişmiş ülkelerin dış kaynak ihtiyacı artmış ve IMF kaynaklarına giderek daha çok başvurmak zorunda kalmışlardır. Ancak, Fon'daki kotalarına bağlı olarak aldıkları kredilerin yetersiz kalması nedeniyle, IMF 1970'li yılların ortalarında bu ülkelerin de yararlanabileceği yeni finansman olanakları oluşturmuştur. (Erdost;102) Bu çerçevede IMF tarafından az gelişmiş ülkelere 1974 yılında Genişletilmiş Kolaylık, 1979 yılında Ek Finansman Kolaylığı, 1986'da Yapısal Ayarlanma Kolaylığı, 1987'de Güçlendirilmiş Yapısal Ayarlanma Kolaylığı gibi bir çok yeni kredi verilmiştir. [Parasız;1991:99-100]

IMF'nin kuruluş amacı, masum isteklere dayanmaktadır. Bugün dünyada pek çok ülkenin başına dert olan ve yoksulluk getiren IMF, kuruluş amacı olarak insanlığa krizlerin olmadığı ve engellenebildiği bir dünya kurmayı hedeflemiştir. Kuruluş aşamasında da dünya en büyük ekonomik krizi yaşamaktaydı. Bu sebeple dünyanın önde gelen ülkeleri bir daha büyük ekonomik krizlerin yaşanmaması için tedbir alma ihtiyacı duymuşlardı.

IMF'nin kuruluş aşamasında bu kurumun kurulmasını sağlayan, görevlerini belirleyen ve 1930'lardaki krize sunmuş olduğu reçetelerle kendini tanıtan İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes, basit bir açıklama ve yine basit bir reçete öne sürdü: Toplam talep yetersizliği ekonomik çöktüşleri açıklıyordu, devlet politikaları toplam talebi teşvik edebilirdi. Para politikasının etkisiz olduğu durumlarda devletler maliye politikalarına yönelebilirler; bunu da harcamaları artırarak ya da vergileri azaltarak yapabilirlerdi. Keynes'in analizinin dayandığı modeller sonradan eleştirilip düzeltilse de piyasa güçlerinin neden ekonomiyi hemen tam istihdama ulaştıracak kadar hızlı çalışmadığını daha iyi anlamayı sağlamıştır ve alınan temel dersler hala geçerlidir [Stiglitz;2002:32].

Keynes'in reçeteleri IMF'nin en büyük yardımcısı olmuş adeta kendisine rehber olarak edinmiştir. Ama burada gözden kaçan IMF'nin sadece zor durumda kalan ülkelere yardım etmiş olmasıdır. Buradan IMF'nin iyi gün değil kötü gün kuruluşu olduğu

sonucu ortaya çıkmaktadır. Tabii bu durum haliyle IMF'ye, yardım edeceği ülkeye istediği koşulları dayatabilme imkanı sağlamaktadır.

Uluslararası Para Fonu küresel bir bunalımın bir daha çıkmasını engellemekle görevlendirildi. Bu görevi, küresel toplam talebi korumak için üstüne düşeni yapmayan ve kendi ekonomilerinin çökmesine engel olmayan ülkelere uluslararası baskı uygulayarak yerine getirecekti. Gerektiğinde, ekonomik çöküşle karşı karşıya kalan ve toplam talebi kendi kaynaklarıyla canlandıramayan ülkelere likidite de sağlayacaktı. Demek ki IMF, kurulduğunda, piyasaların çoğu zaman pek iyi çalışmadığı, muazzam işsizliklere yol açabildiği ve ülkelerin kendi ekonomilerini düzeltmelerine yardımcı olacak fonları sağlamayı beceremeyebileceği bilincine dayanıyordu [Stiglitz;2002:33].

Imf'ye Yönelik Eleştiriler

IMF kurulduğu günlerde bütün dünya devletlerinin ekonomik krizleri bir daha yaşanmayacağını ve gerekli tedbirlerin önceden ele alınacağını düşündükleri için olumlu tepkiler vermişlerdir. İki dünya savaşı ile büyük ekonomik dar boğaza düşen devletler belirledikleri ortak politikalarla hem savaşları önlemiş hem de dünya ekonomi politikası istikrara oturtmuş olacaktı. Bu kadar büyük hedeflerle kurulan ve arkasında dünya devletlerinin desteği bulunan IMF nasıl oldu da bugün en çok eleştirilen ve dünya halklarının nefret ettiği bir kurum haline geldi? Ekonomik krizle boğuşan devletlere içirdiği ve adına acı reçeteler denilen reçeteler aslında neleri ihtiva ediyordu? IMF dünya devletlerinin ekonomilerini nasıl etkilemekte ve politikaların sonucunda insanların yaşam tarzları nasıl değişmektedir? İşte bu soruların cevabını bulmak ve eleştiri nedenlerini ortaya koyabilmek üzere bu bölümde sorulara yanıt arayacağız.

IMF'nin en çok eleştirilen yönlerinden birisi işleyiş yapısı ile ilgilidir. IMF'nin kamuya açıklama yapmaması, hazırladığı programları açıklamaması,, sadece birkaç rakamla idare etmesi diğer ayrıntıları göz önünde bulundurmaması, ziyaret ettiği ülkelerde sadece merkez başkanları ve maliye bakanları ile görüşmesi başlıca eleştirilerdir.

IMF bir kamu kuruluşudur, dünya çapında vergi mükelleflerinin ödediği paralarla kurulmuştur. Bunu unutmamak gerekir. Çünkü bu kuruluş ne kendisini finanse eden vatandaşlara ne de yaşamlarını etkilediği insanlara rapor vermiyor. IMF, bunun yerine devletlerin maliye bakanlıklarına ve merkez bankalarına rapor veriyor. Ülkelerin, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki ekonomik durumlarına dayanan karmaşık bir oylama sistemi yoluyla denetimi elinde tutuyor. O zamandan beri bazı ufak tefek değişiklikler oldu ama başlıca gelişmiş ülkeler şovu yönetiyor ve tek bir ülkenin fiili veto hakkı var: Amerika Birleşik Devletleri [Stiglitz;2002:34].

Görüldüğü üzere en fazla oy hakkı bulunan ülkenin veto hakkını elinde bulundurması ve bu ülkenin de kendi menfaatlerini koruyacak tarzda ekonomik politikalar gütmesi büyük eleştirilere ve sıkıntılara yol açmaktadır. Bu sıkıntılardan en güzel örnek Güney Kore'de yaşanmıştır.

IMF kredi anlaşması yaparken asla hiçbir maddeyi borç alan ülkeye dayatmadığını, daima söz konusu ülkeyle pazarlık yaptığını iddia etmektedir. Fakat bunların hepsi tek taraflı pazarlıklardır. Çünkü IMF kendisinden yardım isteyen ülkelerin ihtiyacı olduğu fonları elinde bulundurmaktadır. 1997 yılında Asya ülkelerinde meydana gelen krizden sonra IMF bu ülkeleri kurtarmak ve kredi vermek için ekonomi ile alakası olmayan ve bir işe yaramayacağı düşünülen, bir ülkenin egemenlik haklarını dahi ihlal edebilecek yasalar çıkarılmasını istemiştir. Stiglitz Güney Kore'ye yaptığı ziyareti sırasında bu durumu yetkililere neden kabul ettiniz diye sormuş karşılığında ise; "bu politikaları onaylamadıklarını açıkça söylemeye çekindiklerini istemeye istemeye açıkladılar. IMF kendi fonlarını kesmekle kalmaz, zorba kürsüsünü kullanıp özel sektördeki finans kuruluşlarına Kore ekonomisi ile ilgili şüphelerini açıklayarak özel sektör tarafından gelen yatırımları da engelleyebilirdi." [Stiglitz;2002:64].

Örneğin, Uluslararası Para Fonu'nda (IMF) temel kararların alınması yüzde 85 gibi bir çoğunluğu gerektirmektedir. Dünyanın en büyük ülkesi olarak Amerika'nın oy oranı yüzde 15 civarındadır. Amerika ile birlikte G-7 olarak adlandırılan ülkeler, IMF'yi, dolayısıyla Dünya Bankasını yönlendirme gücüne sahip bulunmaktadır. IMF, sermaye

imparatorluğu'nun Maliye Bakanlığı gibi çalışıyor. İmparatorluğun ruhban sınıfı da, neoliberal iktisatçılardır [Işıklı1996:61].

IMF elindeki gücü kriz halindeki ülkeler için değil bu durumdaki ülkelerin kaynaklarını ABD'ye yönlendirmek ve bağlayıcı yasalarla menfaatlerini korumak amacıyla. Bu durum bizim 2001 ekonomik krizinde de ortaya çıkmıştır. IMF kredi vermek için bizden krizle ilişkisi olmaya Şeker Yasasını, Tütün Yasasını, Tahkim Yasasını ve bunun gibi ekonomi ile direk alakası olmayan fakat tarım ve hayvancılığımızı, dolayısıyla sosyal hayatımızı direk olarak etkileyen bir dizi yasa çıkarmamızı zorunlu tutmuştur. Bizim hükümetimizde bir hafta gibi kısa sürede bu kadar yasayı kredi alma pahasına çıkarmıştır.

O gün çıkarılan ve bugün en çok eleştirilen yasalardan biri Şeker Yasası'dır. Bu yasaya göre tatlılarda kullanılan yapay tatlandırıcı miktarı %2'den %50'ye çıkarılıyordu. Yapay tatlandırıcı yapabilen dünyada sadece bir firma bulunmaktadır. O da ABD'dir. Ayrıca bu firma bu yasa çıktıktan sonra Bursa'da fabrika yapmak üzere arazi satın almıştır. Burada en acı faturayı ödeyecek olan çiftçilerdir. Çünkü şeker pancarı kotaları konmuş, ekim alanları daraltılmış, geçim kaynakları ellerinden alınmıştır.

IMF politikalarını zamanla devletlerin içine düşmüş oldukları durumları göz önünde bulundurarak değiştirmiştir. Fakat bu değişiklikler krize düşen ülkelerin lehine değil tamamen aleyhine bir hal almıştır. Krize giren devletler bu krizlerden daha kısa zamanda daha az yara alarak kurtulacakken, krizler derinleşmiş, bitme süresi uzamış ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

IMF, başlangıcından bugüne geçen yıllarda gözle görülür bir şekilde değişti. Piyasaların çoğu zaman kötü işlediği inancına dayanarak kurulmuşken, şimdi ideolojik bir coşkuyla piyasaların üstünlüğünü savunuyor. Ülkelere daha genişlemeci ekonomi politikaları (ekonomiyi canlandırmak için harcamaları artırmak, vergileri azaltmak ya da faiz oranlarını düşürmek gibi politikalar) izlemeleri için uluslararası bir baskı uygulamak gerektiği inancına dayanarak kurulmuşken, bugün IMF, ancak açıkları kapama, vergileri artırma ya da faiz oranlarını yükseltme gibi ekonomide bir küçülmeye yol açacak

politikaları benimseyen ülkelere fon sağlıyor. Keynes, çocuğunun ne hale geldiğini görseydi mezarında ters dönerdi [Stiglitz:2002:34].

IMF'nin Keynes'in politikalarını bırakıp, rantyecilerin ve gelişmiş ülkelerin çıkarlarını koruyan politikalar izlemeye başlaması 1980'li yıllardır. O dönemde dünya siyasetine iki isim yeni girmiş ve izledikleri politikalarla dünyada kapitalizmi sonuna kadar uygulamaya başlamışlardır. Bunlardan birinci İngiltere'nin başbakanı demir leydi lakaplı Margaret Thatcher, diğeri ise ABD'nin başkanı Ronald Reagan'dır.

Bu kurumlardaki en çarpıcı değişim, 1980'lerde Ronald Reagan ve Margaret Thatcher, ABD ve İngiltere'de serbest piyasa ideolojisi vaazlar verirken gerçekleşti. IMF ve Dünya Bankası, verecekleri borç ve bağışlara fena halde ihtiyacı olan, serbest piyasa ekonomisine geçmeye gönülsüz fakir ülkelere bu fikirleri dayatmak için kullanılan yeni misyoner kuruluşlar haline geldi. Fakir ülkelerde, hükümet yetkililerinin çoğunluğu ve daha önemlisi bu ülkelerdeki halk kuşkulu baksa da maliye bakanlıkları, fonları alabilmek için gerekiyorsa gönüllü olarak siyasal görüş değiştiriyorlardı [Stiglitz;2002:34].

IMF, işleyiş yapısıyla gelişmiş ülkelerinin menfaatlerini korurken ve kendi içinden çıkarmış olduğu insanlar tarafından yönetilirken krizde bulunan ülkelerin sosyal politikalarını da göz ardı etmektedir. IMF'nin tek derdi vermiş olduğu krediyi faizi ile birlikte tahsil edebilmektir. Bunun içinde kriz halindeki ülkelere ilk dayattığı ekonomik paket sosyal yardımların kesilmesi ve borçların ödenmesidir.

Gelişmekte olan ülkelerin; IMF borçlarını ödemek için çalışan çiftçileri ya da IMF'nin ısrarıyla konan yüksek katma değer vergilerinin acısını çeken iş adamları için IMF, bir çeşit "temsil edilmeden vergi ödeme" biçimidir. Endonezya, Fas ve Papua Yeni Gine'deki fakirlerin yakıt ve yiyecek subvasyonları kesilince, Tayland'dakiler, sağlık harcamalarında IMF'nin zorlamasıyla gerçekleşen kesintiler sonucunda AIDS'in arttığını görünce; birçok gelişmekte olan ülkede aileler, masraflarını kısma programları nedeniyle çocuklarının eğitimini kendileri karşılamak zorunda kalıp kız çocuklarını okula göndermemek gibi acı bir karar verince, IMF'nin himayesindeki

küreselleşmenin uluslar arası sistemiyle ilgili olarak insanların gözü açılmaya başladı [Stiglitz;2002:41].

IMF ekonomik kriz halindeki ülkelere kurtarma reçetesi hazırlarken sadece üç dört ekonomik veriye bakmaktadır. Bunlar enflasyon oranları ve büyüme hızıdır. O ülkede sosyal açıdan bir problem var mı işsizlik oranları kaç seviyelerinde bunlara bakılmamaktadır. Dolayısıyla çok iyi demiş olduğu ülkelerde bile kriz çıkabilmektedir.

IMF her zaman belirli kriterlere bakarak kararını vermektedir. Onlar için önemli olan kendileri için bazı rakamların söylemiş olduğu neticelerdir. Eğer kendilerinin söylemiş olduğu rakamlar yerli yerinde ise o ö ülkede hiçbir sorun yok demektir. IMF'nin bu standart özelliklere bağlı kalma özelliği dünyada büyük krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu krizlerden nasibini almış olan ülkelere biri Arjantin'dir. Stiglitz bu durum için "Ama IMF çoğu zaman sonuçlarla araçları birbirine karıştırır ve aslında neyin önemli olduğunu unuttur. Arjantin gibi bir ülke, yıllardır iki haneli işsizlik yaşıyor olsa da bütçesi dengeli ve enflasyonu kontrol altında görüldüğü sürece IMF'den "A" alabilir!" demektedir. IMF için önemli olan bütçe rakamları, enflasyonun kontrol altında tutulması gibi sadece iki üç rakama dayanmaktadır. Halbuki ekonomistler bir ülkede iki haneli işsizlik oranları, düşük büyüme hızı gibi sosyal hayatı etkileyebilecek rakamlara da bakılması gerektiğini, bütçenin ve enflasyonun tek başına kontrol altında tutmanın bir anlamı olmadığını söylemektedir. IMF'nin belli rakamlara bağlı olması nedeniyle Arjantin IMF'den istikrarlı bütçe rakamları ve enflasyondan dolayı A notu almasına rağmen, bu notu aldıktan birkaç ay sonra tarihinin en büyük ekonomik krizi ile karşılaşmış, IMF'ye olan borçlarını ödemeyi askıya almış, her şeyden önemlisi halk sokaklara çıkarak isyan hareketleri başlatmış, sokaklar savaş alanına dönmüş, ülke bir iç karışıklığa girmiştir [Stiglitz;2002:115].

IMF'nin komiklikleri bununla da sınırlı kalmıyor. Dünyanın son dönemde yaşadığı en büyük krizi olan Asya Krizinde'de IMF krizi görememiş ve sorumluluklarını yerine getirememiştir. 2 Temmuz 1997'de Tayland para birimi "baht" aniden değer kaybettiğinde kimse bunun başta IMF olmak üzere dünyanın Büyük Bunalım'dan sonra yaşayacağı en büyük ve Asya'dan, Rusya, Latin Amerika'ya kadar yayılarak tüm

dünyayı tehdit edecek bir ekonomik krizin başlangıcı olduğunu bilmiyordu. IMF bırakın krizi görüp tedbir almayı, geri kalmış ülkelere küreselleşmenin faydalarını anlatmak amacıyla bu ülkeleri örnek veriyor ve onlardan övgüyle söz ediyordu [Stiglitz;2002:10].

Güneydoğu Asya ülkelerinin iktisadî gelişimlerine neden olan faktörler içinde en önemlisi ekonomi politikalarıdır. Ekonomiye duyulan söz konusu güven duygusunun en önemli dayanağı ise bu ülkelerin son 20-30 yıl içinde ortaya koydukları ekonomik büyüme performanslarıdır. 1970 - 1996 dönemi ortalamasında Güneydoğu Asya ülkelerinin yıllık ekonomik büyüme hızı gelişmiş ülkelere göre yaklaşık üç kat daha yüksektir. Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ile Singapur'da kişi başına düşen refah seviyesi son 30 yıl içerisinde reel olarak 6 kat artmış, Hong Kong ve Singapur'da kolonilerin eski sahibi İngiltere'yi belirgin bir şekilde geçmiştir. [İlyas,1998:14] Hong Kong, Singapur ve Tayvan 1997 yılında da sırayla % 5.3 . 7.8 ve 6.9 gibi yüksek oranlarda büyüme kaydetmişlerdir. [TC Maliye Bakanlığı, 208] Krizin merkezindeki Doğu Asya ekonomileri büyüme ve yaşam standartlarındaki artış ile gelişmekte olan ülkelere en başarılı olanıdır [IMF,1998:3].

Asya ülkelerinin temel özellikleri dışa açık politikalar izlemeleri ile ekonomileri hızla büyüyen ülkeler olmalarıdır. Krizden etkilenen bu ülkeler ekonomik performans açısından önemli gelişmeler göstermiş, yüksek büyüme hızlarına ulaşmış, makro ekonomik sorunlarını çözmüş ülkelerdir. Krizden önceki on yıllık sürede, Endonezya'nın, Malezya'nın, Filipinler'in, Singapur'un ve Tayland'ın ortalama büyüme hızı yaklaşık % 8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Son 30 yılda kişi başına gelir Kore'de 10 kat, Tayland'da 5 kat, Malezya'da 4 kat yükselmiştir. "Asya Kaplanları" diye anılan bu ülkeler, gösterdikleri sürekli üstün performansları nedeniyle, yatırımcılar açısından son derece cazipti. Dolayısıyla yüksek büyüme hızları, düşük enflasyon oranları, düşük kamu açıkları veya yüksek getiri arayışı içinde olan yabancı sermayenin akınına uğramışlardır [Yurt;2000:12].

1960'dan itibaren dünyada hızla büyüyen bölge, Asya'nın doğusu ve güney doğusu oldu. Yaklaşık 30 yıllık bir süre içinde Güney Kore dünyanın en büyük 11 ekonomisinden biri haline geldi. Japonya dünyanın ikinci ekonomisi oldu. Üstelik, bu hızlı büyümenin,

gelir dağılımında kötüleşmeye yol açmadan hatta önemli iyileşmeler sağlayarak mümkün olduğu açıklanıyordu. Malezya'da yoksulluk sınırında yaşayan insanların toplam nüfusa oranı 1960'da %37'den 1990'da %5'e düştü [World Bank;1993:1].

Kriz başladığında Batı'dakiler krizin şiddetini fark etmediler. Tayland için yardım istendiğinde, Başkan Clinton, Bahtın değer kaybetmesini, ekonomik refaha giden “yolda çözümü kolay çözümü kolay bir sorun” olarak görüyordu. IMF ve Dünya Bankası'nın yıllık toplantısı için Hong Kong'ta bir araya gelen dünyanın mali liderleri de Clinton'ın güvenini ve soğukkanlılığını paylaşıyorlardı. Oradaki IMF görevlileri verdikleri tavsiyeden o kadar emindiler ki sonuç bildiğinde, gelişmekte olan ülkelere sermaye piyasalarını liberalleştirmeleri için daha fazla baskı yapılmasına izin verecek bir değişiklik bile talep ettiler. Bu sırada Asya ülkelerinin liderleri ve özellikle benim görüştüğüm maliye bakanları dehşet içindeydiler. [Stiglitz;2002:115].

1997 yılının Temmuz ayında Tayland'da başlayan kriz, bölgenin diğer ülkeleri Endonezya, Malezya ve Filipinler'e yayıldı. Singapur ve Hong Kong'u sarsan kriz Güney Kore'yi de içine alarak Asya Pasifik bölgesini ve hatta dünya ekonomisini etkileyecek boyuta ulaştı. Bölge ülkelerinin paraları dolar karşısında değer kaybetti, borsaları çöktü. Dünya global bir krizin eşiğine geldi. Asya'da başlayan kriz Ağustos 1998'de, Rusya artan piyasa baskıları karşısında parasını devalüe etmek ve yurtiçi kamu borcunu yeniden yapılandırmakla karşı karşıya kaldığı zaman daha global bir karakter aldı [IMF;1999:33]. Krizin ekonomik çevrelerin beklentilerinden çok daha olumsuz ve derin boyutları olduğu görülmüştür.

Doğu Asya'da, bölge ülkelerine yönelik uluslararası fon akımlarının aniden yön değiştirmesiyle patlak veren kriz, öncelikle bir finans krizi şeklinde kendini göstermiştir [Yeldan;1998:10]. Ancak finansal alanda başlayan kriz reel kesimi de etkisi altına almış, dünya ekonomisinde genel bir durgunluk eğilimi belirginleşmiştir.

Asya krizi büyük oranda önceden tahmin edilemedi. Krizden önce ne IMF ve ne de diğer uluslararası kurumlar bölgede herhangi bir ekonomik ve finansal sorundan bahsediyorlardı. Ancak, kriz kısa sürede büyüyerek tüm Asya'ya yayıldığında ve

Tayland krizi önce Güneydoğu Asya Krizi'ne daha sonra ise Asya Krizi'ne dönüştüğünde, dünya ekonomisinin 1970'li yılların başlarında Bretton Woods sisteminin çöküşünden beri, kapsamı ve etkileri açısından belki de en ciddi finansal krizle karşı karşıya kaldığı anlaşılmıştı [Akyüz;1994:1].

Krizden sonra en ağır eleştiriler IMF'ye yöneltilmeye başlandı. Çünkü Asya ülkelerinin durumundan haberdar değildi. Uluslararası Para Fonu'da 1997 yıllık raporunda, Güney Kore'nin mali performansını "imrenilecek", Tayland'ın makroekonomik politikalarını "sağlıklı" olarak değerlendiriyordu. [IMF;1997:59-62] Endonezya "ihtiyatlı makro ekonomik politikaları, yüksek yatırım ve tasarruf oranları ile piyasalarını açmak için yaptığı reformlardan" dolayı övülüyordu.[IMF;1997:91]

Yükselen faizler devalüasyon nedeniyle dış yükümlülükleri artan işletmeleri daha büyük finansal güçlükler içine düşürmüştür. Devalüasyon nedeniyle ithal girdi fiyatlarının yükselmesi ve yurtiçi talebin de sınırlanmış olmasının etkisiyle bir çok kuruluş iflasa sürüklenmiştir. Yatırımlar durmuş ve işsizlik oranları yükselmiştir.Krizden önce bölgede görülen işsizlik, yoksulluk gibi sorunlar krizle birlikte iyice artmıştır. Krizden önce milyonlarca insan yoksulluk sınırında yaşıyordu ve yaklaşık 350 milyon insan günde 1 dolardan daha az kazanıyordu. Bölgede ülkeler, şehirler ve gruplar arasında ücret farklılıkları ve eşitsizlik vardı. Pek çok ülkede işsizlik sigortası yoktu, sosyal güvenlik ağı gelişmemişti. Finansal krizden sonra ise sosyal problemler artarak devam etti [World Bank Group;2000:110]. Tayland'da 800 bin kişinin 1998 sonunda işini kaybettiği tahmin ediliyor. Endonezya'da bu rakamın 20 milyona ulaşması bekleniyor.Kore'de ilk defa işsizliğin bu kadar önemli bir sorun olduğu ifade ediliyor.

Endonezya, Güney Kore ve Tayland'da krizin başladığı 1997 yılında bir önceki yıla göre reel ücretlerin düştüğü, işsizlik oranının ise yükseldiği görülmektedir. 1998'e gelindiğinde ise ücretler bir önceki yıla göre çok büyük oranda azalmış, işsizlik ise artmıştır. Özellikle Endonezya'da reel ücretlerdeki aşırı düşüş dikkat çekmektedir. 1998'de Güney Kore'de 1.5 milyon kişinin işsiz kaldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca ücretsiz izinlerle de hane halkının gerçek geliri azalmıştır [Mitigating The Social;1998:18].

Kamu harcamaları, finansal sektörün başarısızlığını çözmeye maliyetlerini, kamunun iç borçlarının faiz ödemelerini ve yerli para karşısında değeri artan dış borçları karşılayabilmek için kısılacaktır. Bu durum gelirleri daha da azaltacaktır. Sosyal hizmetlere yönelik harcamaların kısılması yoksulluğu daha da arttıracaktır. Örneğin Tayland'da, halen nüfusun %10'u günde 1 dolar ile 1.50 dolar arasında değişen gelirleri ile yoksulluk sınırında yaşamaktadır.

Kriz sonrası ülkelerin ekonomik durumları arasında farklar vardır. Bölge ülkeleri arasında en olumsuz görünen ülke Endonezya'dır. Endonezya'nın 1998 yılı için GSYİH'sında da %15.3 oranında düşme tahmin edilmektedir. Kore ve Tayland'da ise aynı yıl için GSYİH'daki düşüşe ilişkin tahmin sırasıyla %5.8 ve %8'dir [IMF;1998:8].

Sonuç olarak, IMF; kriz paketi, 1997 yılında yaşanan yabancı sermaye kaçışından en fazla zarar gören Endonezya, Malezya, Güney Kore, Tayland ekonomilerini içinde buldukları para krizinden kurtaramadığı gibi, tam tersine bu ülkelerde krizi derinleştirmiştir. IMF önlemler paketi, kriz ekonomilerinin hızla sağlıklarına kavuşturulmalarından çok, yabancı sermayenin zararlarını minimize etmeyi ve finansal kuruluşların yabancı sermayedarların kontrolüne geçmelerine olanak hazırlamayı hedeflemiş gibi gözükmektedir. Gerek yatırımcıların ve gerekse tüketicilerin geleceğe dönük sarsılan güvenlerini yeniden kazanmalarını sağlayacak, sosyal istikrarı koruyacak, işsizliği önleyecek ve iç talebi artıracak uygulamalara yer verilmemesi, kriz yaşayan ülkelerin IMF'ye güvenlerini sarsmış ve IMF'ye güvenleri sarsılan kriz ülkelerinin 1998 yılı ortalarından itibaren Keynes'ci uygulamalara yöneldikleri görülmüştür. Çin ve Malezya birer adım ileri giderek döviz kontrol sistemlerine dönmüşler ve yabancı sermaye hareketlerini düzenleme yoluna gitmişlerdir [Tunç;1999:27].

IMF'nin eleştirildiği bir diğer konu da, uygulamaya koyduğu reform paketi ile bunalımdaki ülkelere yük getirmesi, buna karşılık, borç veren kişi ve özellikle Batılı banka ve finans kuruluşlarının aşırı kar peşinde koşarak, ihtiyatsız borç verme ve yatırım yapma sonunda girdikleri zararları karşılamayı amaçlar görülmesi ve böylece

piyasa ekonomisinin risk alanının sonucuna katlanması yolundaki temel kuralını bizzat tahrip etmesidir.

IMF, muhtemelen 50 yıllık tarihinde hiç olmadığı kadar gözden düşmüş durumdadır. Son dönemlerdeki finansal krizleri idare edişi hakkında çok eleştiri almıştır. Zira, önerilen klasik I.M.F. reçeteleri, zaten resesyon ile karşı karşıya olan bu ekonomiler için çok sert önlemler içermektedir. I.M.F., yerli paraları hızla değer kaybeden ve sermaye kaçıışı yaşayan bu ülkeleri ya faizleri yükseltmeye ve bütçe açıklarını azaltmaya ya da bütçe fazlası vermeye zorlamaktadır. Bu da iflasların artarak resesyonun daha da derinleşmesine sebep olmaktadır. Oysa, daha önce krizle karşılaşan Güney Amerika ülkelerinden farklı olarak Asya ülkelerinin kamu dengeleri ile ilgili sorunları yoktur. Bütçe açıkları ya çok azdır ya da fazla vermektedir ve tasarruf oranları yüksektir. Fakat I.M.F. yine de kamu harcamalarının kısılmasını ve vergilerin artırılmasını istemiş, kamunun bu şekilde sağlayacağı ek kaynaklarla finansal açıdan zor durumda olan bankaları yeniden yapılandırılmasını önermiştir. Bu strateji yan etkileriyle sorunları derinleştirmiş ve kısır döngüyü besleyen, güçlendiren bir unsura dönüşmüştür. I.M.F.'in dayattığı yüksek faiz politikası nedeniyle bir para krizi olarak ortaya çıkan sorunlar tahmin edilenden çok daha kısa bir sürede reel ekonomiye sıçramıştır [Akman;1998:21].

IMF'nin hazırlamış olduğu kriz paketi, 1997 yılında yaşanan yabancı sermaye kaçışından en fazla zarar gören Endonezya, Malezya, Güney Kore ve Tayland ekonomilerini içinde buldukları para krizinden kurtaramadığı gibi, tam tersine, bu ülkeleri ekonomik krizin içine sokmuştur. Çünkü bir ülkede, çok sayıda bankanın arka arkaya kapatılması halkta güven yerine güvensizlik doğurur. Örneğin; Endonezya'da 16 bankanın ardı ardına kapatılmış olması halkı paniğe sokmuştur. Tasarruflarını bankalardan tahsil edemeyecekleri korkusu ile mudiler bankalara hücum etmişlerdir. IMF paketi, kriz ekonomilerinin hızla sağlıklarına kavuşturulmalarından ziyade, yabancı sermayenin zararlarını minimize etmeyi ve finansal kuruluşların yabancı sermayedarların kontrolüne geçmelerine olanak hazırlamayı hedeflemiş gibi gözükmektedir. Kısacası, gerek yatırımcıların ve gerekse tüketicilerin geleceğe dönük sarsılan, kaybolan güvenlerini yeniden sağlayacak, sosyal istikrarı koruyacak, işsizliği önleyecek, iflasların önüne geçecek ve iç talebi kamçılacak uygulamalara yer

verilmemesi, kriz yaşıyan ülkelerin I.M.F.'ye olan güvenlerini sarsmıştır [Tunç;1999:27].

IMF, Asya ülkelerinin 118 milyar dolarlık kefaletini üstlenmesine ve krizin çözümü için çok büyük miktarda para ve çaba sarfetmesine rağmen bu ülkelerde istikrarı sağlamada, başarısız olmuştur. IMF planı Asya ekonomilerini krizden kurtaramadığı gibi durumu daha da kötü bir hale getirmiştir [Asya'yı Kurtarmak;1999:47].

IMF dar kalıplara sıkışmış, günlük olarak gelişen değerlerden habersiz, sosyal politikalara önem vermeyen ve sadece kendisinin söylediklerinin doğru olarak kabul eden bir kurum haline gelmiştir. Bu durum IMF'nin öve öve bitiremediği ülkelerin ne hale geldiğinden bellidir. Geleceği göremeyen, istikrarı koruyamayan, görevi dünyadaki krizleri yok etmek olmasına rağmen krizleri önlemeyi bırakın krizler üreten ve göremeyen bir kurum durumundadır.

IMF'nin yaptığı bu işler aslında ülkelerin bağımsızlığına, egemenliğine ve kendi iradesini kullanmasına izin vermemesine çok güzel örnekler teşkil ediyor. IMF elindeki malzemeleri, gücü insanlık için değil adeta başkalarının menfaati için kullanmaktan geri kalmıyor. Kendisinin sözü dinlenmediği durumlarda ise çalışmış olduğu, kredi verdiği ülkelerin geleceğini düşünmeden aleyhte kararlar alıp, bir ülkeyi bir gecede ekonomik ve sosyal felakete sürükleyebiliyor.

IMF hazırlamış olduğu programlarda en büyük hatayı, o ülkenin hazır olup olmadığına bakmadan uygulamayı koymakla yapmaktadır. Bir ülke küreselleşmenin gereklerinden olan bazı uygulamaları koymadan önce yetişmiş insan gücünü, alt yapısını hazırlamak zorundadır. Bunlara hazırlanmadan girişeceği reform hareketleri her zaman için büyük yıkımlar meydana getirmektedir. Burada en büyük suçlu tabii ki IMF'dir. Çünkü yardım yapacağı ülkelere bu koşulları öncelikle yapmasını dikte etmekte, yoksa yardım yapmayacağını ve çeşitli yaptırımlar uygulayacağını belirtmektedir.

IMF çalışmalarında ve hazırladığı programlarda adeta ülkelerin aleyhine çalışmakta, ekonomik verileri daha da zorlaştırmakta ve de en önemlisi bu durumu fırsat bilerek

ülkelere milli egemenlik kavramını dahi zorlayacak nitelikte yasalar hazırlamaktadır. Bu durumun haricinde hazırladığı programlarda sosyal içeriğin olmaması ülkeleri sosyal felaketlerle karşılaşmasına neden olmaktadır. En somut örnek ise 2000 yılında tarihinin en ağır krizi yaşayan ve de IMF'den birkaç ay önce A notu alarak yaşayan Arjantin'de iç karışıklığın çıkması, insanların mağazaları talan etmesi örnek olarak gösterilebilir.

IMF'nin yok ettiği ve hazırlıksız olarak yakaladığı ülkelerden birisi de Kenya'dır. Kenya devletini IMF, 1993-1994'te 14 bankanın iflas etmesi ile sonuçlanan bir ekonomik krize sürükledi. IMF bankalararası rekabetin faizleri düşüreceğine inanıyordu. Bu amaçla Kenya'ya finans politikalarını liberalleştirilmesini dikte etti. Stiglitz bu dikteyi ve sonuçları için şöyle demektedir: "Sonuç felaket oldu. Bankacılık kanunlarının ve banka teftişinin yeterince gelişmiş olmadığı bir dönemde, mahalli ve yerli ticari bankalar çok hızlı büyüdü ve tahmin edilebilecek son gerçekleşti." [Stiglitz;2002:54] diyor. Kenya büyük bir ekonomik krizin altında kalmış ve bunun sorumlusu olarakta IMF ortaya çıkmıştır.

Bu hikaye bizlere fazla uzak değil. Yaşamış olduğumuz 2001 krizinin temelinde bankacılık sektörünün iflasları söz konusuydu. Türkiye bir anda her tarafı bankalarla donatılmış bir cennet haline döndü. Her banka müşteri çekmek için akıl almaz reklam faaliyetine ve promosyonlara girişmişti. Banka sahipleri toplamış oldukları tatlı paraları kendi kurdurmuş oldukları paravan şirketlere aktarmıştılar. Hortum kelimesi ile tanıştık ve bize 50 milyar \$ olduğu söylenen bir ekonomik kriz yaşadık. Bu krizin ertesinde bankacılık yasalarını değiştirdik, Bankacılık Devlet Denetleme ve Düzenleme Kurulu'nu kurduk. Gurup şirketlerine kullanılan kredi miktarlarını, banka sahiplerine ait mal varlıklarına el koyma yasalarını değiştirdik. Ama alt yapı hazır olmadan giriştiğimiz ve piyasaları liberalleştirdiğimiz içinde Kenya gibi çok ağır bir fatura ödemek zorunda kaldık.

IMF bürokratları kendisinden yardım isteyen ülkeleri ve onların ileri gelen devlet adamlarını aşağılar şekilde muamele etmekte, karşısındaki insana adeta suçlu gibi davranmaktadır. Halbuki olayın gerçek suçluları kendileri olduğu halde...

IMF kendisinden ekonomik yardım isteyen ülkeleri sömürge, kendisini ise sömürgeci olarak görmektedir. IMF, kendi içinde çalıştırmış olduğu bürokratlarıyla, başkanıyla bu tavrı kendisinden yardım isteyen her ülkeye göstermekte sakınca görmemiştir. Bu durumu özetleyen bir olayı ise Stiglitz, Endonezya Başbakanı'nın içine düşmüş olduğu hali "Bir zamanlar Sosyalist olduğunu iddia eden, kısa boylu, şık giyimli eski Fransız Maliye Bakanlığı bürokratu, daha sonra IMF başkanı olan Michel Camdessus ayakta kollarını kavuşturmuş duruyor, yüzünde katı bir ifade var, Endonezya başkanı ise oturmuş, sanki aşağılanıyor gibi [Stiglitz;2002:62].

IMF başkanı ve Endonezya Başbakanı'nın çekilmiş bu fotoğrafı yarı yüzyıl önce sona eren sömürgeciliğin sona ermediğini mi göstermeye çalışıyor? Sorularına yol açtı. Gelişmekte olan ülkeler IMF'ye büyük tepki duydular ve yüksek tepkiler IMF tarafından olayın olduğu anın gazeteciler tarafından izinsiz olarak çekildiğini söylemekle geçtirdiler. Günlük hayatın bir anı aslında gerçekleri ve IMF'nin geliştirmekte olan nasıl baktığını açık olarak göstermektedir [Stiglitz;2002:63].

Aynı fotoğrafı biraz hafızamızı zorladığımızda bizlerinde yaşadığını ve büyük tepki gösterdiğimizi hatırlarız. Zamanın başbakanı Bülent Ecevit, Amerika'yı ziyaret ettiğinde dönemin Amerika başkanı Clinton ile görüşmesinde, Clinton'ın bir koltuğun kenarına oturmuş, ellerini bağlamış, son derece rahat şekilde dururken karşısında yaşça da büyük olan Bülent Ecevit ayakta ve ifade verir halde konuşurken çekilmiş fotoğrafları basına yansımıştı. Küresel kuruluşlar ve onların liderleri her zaman için geri kalmış ve geliştirmekte olan ülkelere sömürge gibi davranmakta ve bunu sergilemekten kaçınmamaktadırlar.

IMF'nin uygun alt yapıyı hazırlamadan Kenya'da uygulamaya koyduğu yasaların bu ülkeyi ne hale getirdiğini ve Etiyopya'nın nasıl direndiğini örnekler olarak vermiştik. IMF sözünün dinlenmesi ve programın uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için sık sık kredi verdiği ülkelere ziyaretler yapmakta, denetimleri artırmakta, parlamentoların hangi yasaları çıkaracağını söylemektedir. Bu durum dünyadaki geri kalmış ve gelişmiş ülkelerin hoşuna gitmese ve kapalı kapılar arkasında ifade edilse de IMF'nin elinde bulundurmuş olduğu kozlar nedeniyle yüksek sesle söylenememektedir.

IMF sözlerini dinletmek için sadece o ülkeye borç vermek, anlaşma imzalamak zorunda değildir. IMF yılda bir kez çıkardığı ve ülkelere ekonomilerine göre not verdiği yıllık danışmanlık raporu yayınlamaktadır. IMF bunu kuruluş anlaşmasında bulunan 4. maddeye göre yapmaktadır. Küçük ülkeler ekonomik yapıları ne kadar iyi olursa olsun bu raporu dinlemek zorunda kalmaktadır. Yalnızca Amerika gibi büyük devletler bu raporları görmezden gelme lüksüne sahip bulunmaktadır.

IMF'nin eleştirilen yönlerinden biri de özelleştirme politikalarıdır. IMF ekonomik programlarda yapmış olduğu hataları özelleştirme de yapmıştır. Ülkelerin alt yapısının hazır olup olmadığına, adalet mekanizmasının çalışıp çalışmadığına bakmadan, denetim kurullarını oluşturmadan özelleştirme programlarını uygulamaya sokmuştur. Yararlar getirmesi beklenen özelleştirme hiç bir ülkede istenen başarıyı sağlayamadı. Aksine işsizliğin büyümesine, sosyal olayların patlak vermesine neden oldu. Ülkelere özelleştirme neticesinde sırtlarına çok büyük maliyetler bindirmiştir. Bu maliyetleri karşılamak zorunda olan ve her zamanki gibi faturayı ödemek durumuyla karşı karşıya kalan yine halk olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri, IMF'nin arkasından saklanmaktan vazgeçip tek yanlı olarak hareket etmeye başladığından beri işler daha da kötüleşti. ABD ticaret temsilcisi ya da Ticaret Bakanlığı çoğu zaman ABD'deki çıkar çevrelerinin baskısıyla yabancı bir ülkeye suçlamalarda bulunur, bunun üzerine bir gözden geçirme süreci yaşanır ve suçlu ülkeye hangi yaptırımların uygulanacağı konusunda kararı ABD verir. ABD kendisini savcı, yargıç ve juri konumuna sokar. Burada bir yargılama süreci yaşanıyor gibi yapılıyor ama kartlar önceden dizilmiş, kurallarda yargıçlarda suçlu bulmayı istiyor. Bu cephanelik diğer sanayi ülkelerine yani Avrupa ve Japonya'ya yöneldiğinde, bu ülkelerin kendilerini savunacak kaynakları oluyor oysa gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda Hindistan, Çin gibi en büyük olanları bile bu, adaletsiz bir karşılaşma oluyor. Sonuçta ortaya çıkacak düşmanlık, ABD'nin elde edebileceği herhangi bir potansiyel kazançla kıyaslanamaz. Sürecin adil bir ticaret sistemine duyulan güveni artırdığı söylenemez [Stiglitz;2002:84].

IMF Politikalarının Alternatifleri

IMF politikalarını her zaman için alternatifleri bulunmaktadır. Önemli olan fedakarlığın nasıl yapılacağı ve herkesin bu fedakarlığı kabul etmesidir. Eğer kendi rızanız ile fedakarlıkta bulunmayı göze alamıyorsanız IMF gibi küresel bir kuruluş size kısa vadeli olarak istediğiniz miktardaki parayı verir fakat uzun yıllar boyunca gelecek nesilleri borç yükü altına sokmuş olursunuz. Bunun olumsuz örneklerini vermiş bulunmaktayız. Bu bölümde krize giripte IMF'ye rağmen ayakta kalmayı başarabilmenin yollarını ve çözüm önerilerini örnekleriyle vermeye çalışacağım. Bu çözüm önerilerini maddelemek gerekirse şunları sayabiliriz:

1. Halktan istenecek fedakarlıklar mutlaka mantıklı düzeyde olmalıdır.
2. Halktan istenecek fedakarlıklar için mutlaka desteği alınmalıdır. Kamuoyu desteği alınmadan uygulamaya konan programların hiç biri başarılı olamamıştır.
3. Halka karşı politikaları oluşturan kişiler mutlaka halka karşı dürüst, açık ve ne yaptıklarını sürekli olarak halkı bilgilendirecek şekilde çalışmalıdır.
4. Ülkedeki danışmanlar, üst düzey memurlar çok iyi insanlardan seçilmiş olması gerekmektedir. Eğitim yönünden, dürüstlük ve çalışkanlık yönünden en iyileri seçilmeli, halkın güvenini kazanabilmelidir. Eğer bir ülkede dürüst, eğitilmiş, çalışkan idareciler olmazsa o ülkede ne kadar zenginlik olursa olsun huzur gelmez. Stiglitz'in de eserinde belirttiği "Kongo Cumhuriyeti, Nijerya ve Sierra Leona de kaynaklar açısından zengindi. Bu ülkelerde, bolluktan gelen gelir, yozlaşmayı körükledi ve her bir ülkede zenginliği denetimi altına alabilmek için birbirini yiyen çok sayıda ayrıcalıklı elit yarattı." [Stiglitz;2002:58]cümlesi çok iyi örnektir. Bu ülkelerde günümüzde devam eden bir iç savaş bulunmaktadır. Bu ülkeler adeta varlık içinde yokluk çekmektedirler.
5. Ülkede mutlaka çok iyi derecede ekonomi elemanları yetiştirilmelidir. Dışarıdan ekonomiste ihtiyaç duyulmamalıdır. Unutulmamalıdır ki başka yerden gelen memur mutlaka gelmiş olduğu kurumun direktiflerini ve menfaatlerini korumaya çalışacaktır.

6. Çok iyi hazırlanmış bir toprak reformu kalkınmayı hızlandırır. Kore ve Tayland bunun çok iyi örnekleridir.

7. Ülkede mutlaka çok güçlü yasal sistemler kurulmalıdır. Yolsuzluğa karşı, finans sisteminin sağlıklı yürümesi ve sosyal güvenlik kurumlarının açık vermemesi için mutlaka güçlü yasal sistemler kurulmalıdır. ABD, İngiltere ve Japonya'da bunun çok güzel örnekleri vardır.

8. Uygulanacak ekonomik programlarda sosyal politikalar göz ardı edilmemelidir. Sosyal politikalarından yoksun programlarda sorunlar çıkabilmekte ülkelerde iç savaş, bölünme tehlikesi çıkabilmektedir.

Bu sayılan maddeleri uygulayan ve günümüzde kendi yağı ile kavrulup, yanındaki ülkelere nazaran çok daha iyi durumda olan ve her şeyden önemlisi IMF'siz yapabildiği dünyada ender ülkeler vardır. Bu ender ülkelerden bir tanesi de içinde bulunduğu kıt imkanlara rağmen ayakta kalmayı başarabilen BOTSvana'dır. Botsvana'nın hikayesini çok iyi bilen Stiglitz bu ülkenin başarısını şöyle dile getirmiştir. IMF tarzı programların alternatifleri var; mantıklı düzeyde fedakarlık gerektiren, piyasa fundemantalizmine dayanmayan ve pozitif sonuçlar elde eden programlar. Etiyopya'nın 3700 kilometre güneyindeki, 1,5 milyon nüfuslu küçük bir ülke olan ve bağımsızlığına kavuştuğundan beri istikrarlı bir demokrasiyi sürdürebilen Botsvana buna iyi bir örnek.

Botsvana 1966'da tam bağımsızlığına kavuştuğunda, Etiyopya ve diğer Afrika ülkelerinin çoğu gibi fakir bir ülkeydi, kişi başına düşen yıllık gelir 100 dolardı. O da ağırlıklı tarım ülkesiydi, su yoktu ve ilkel bir altyapıya sahipti. Ama Botsvana başarılı bir kalkınma örneği oldu. Şu anda AIDS ülkeyi kırıp geçiriyor ama 1961'le 1997 yılları arasında ortalama büyüme oranı %7.5tu.

Botsvana'da elmas olması durumu kolaylaştırdı. Botsvana'nın başarısı geniş anlamda ülke bütünlüğüne dayanan bir politik uzlaşma sağlayabilme yeteneğinde yatıyordu. Çok çeşitli kamu kuruluşlarından ve aralarında Ford Vakfı'nın da olduğu özel vakıflardan

yabancı danışmanlarla iş birliği içinde çalışan devlet, devletle vatandaş arasındaki yürütülebilir türden her toplumsal sözleşme için gerekli olan bu politik uzlaşmaya itinayla uydu. Danışmanlar, Botsvana'ya ülkenin geleceği için bir program oluşturma konusunda yardım ettiler. Daha çok maliye bakanlıkları ve merkez bankalarıyla iş yapan IMF'nin aksine, danışmanlar, devletle çalışırken, programlara ve politikalara halkın desteğini alabilmek için politikalarını açık ve dürüst bir şekilde anlattılar. Programı, kabinedeki bakanlar ve parlamento üyeleri de dahil olmak üzere Botsvana devletinin üst düzey yöneticileri ile teke tek toplantılarda olduğu gibi açık seminerlerde tartıştılar.

Bu başarının sebeplerinden biri de Botsvana devletindeki üst düzey kişilerin, danışmanlarını büyük bir dikkatle seçmesiydi. IMF, Botsvana Merkez Bankası Başkanına bir başkan yardımcısı vermeyi önerdiğinde Botsvana Merkez Bankası bu teklifi hemen kabul etmedi. Merkez Bankası başkanı uçağa atlayıp Washington'a gitti ve bu şahısla bir görüşme yaptı. Bu şahıs daha sonra mükemmel bir iş çıkardı.

Botsvana yirmi yıl önce bir ekonomik kriz yaşadığında bu hayati uzlaşma tehlikeye düştü. Kuraklık, büyükbaş hayvan besleyen bir çok insanın yaşamını tehdit etti ve elmas sanayindeki sorunlar ülkenin bütçesine ve döviz pozisyonuna büyük bir yük bindirdi. Botsvana'nın yaşadığı öyle bir sorundu ki IMF de tam bu tür likidite krizlerini çözmek için kurulmuştu; açığı kapatarak durgunluğu ve sıkıntıyı engelleyince hafifletilecek bir kriz. IMF'nin uygun ekonomik politika konusunda görüşlerine boyun eğerse, para yardımında bulunuyordu. Bu görüşler neredeyse her zaman durgunluğa ya da beter bir duruma yol açan daralmacı politikalar uygulanmasını gerektiriyordu. Botsvana ekonomisinin başlıca iki sektöründeki (büyükbaş hayvan ve elmas) oynaklığı fark ederek ön görülü davranmış ve bu tür kriz durumuna karşı rezerv fon ayırmıştı. Rezervlerin azaldığını görünce, daha başka önlemler alması gerektiğini anladı. Botsvana kemer sıkı ve el birliği ile krizi atlattı. 1981'de gelen IMF heyeti için yeni şartlar dayatmak zordu. Çünkü Botsvana IMF heyetinin ısrarla istediği şeylerin bir çoğunu zaten yapıyordu. O zamandan beri Botsvana IMF'ye başvurmadı.

IMF programlarının neticesinde üçüncü dünya olarak bilinen ülkelerde her geçen yoksulluk artarken, işsizlik sorunları ve iç çatışmalar yaşanırken gelişmiş olan ülkeler özellikle son yirmi yılda inanılmaz derecede zenginleşmeyi başarmışlardır. IMF'nin ekonomi politikalarının geri kalmış ülkeler için değil gelişmiş olan ülkelerin daha da zenginleşmesi için kullandığı tespit edilmiştir.

Ayrıca IMF elindeki gücü bir tehdit unsuru gibi kullanarak istediği yasaların çıkmaması durumunda olumsuz davranacağını ve düşük not vereceğini söyleyerek kriz halindeki ülkelerin bu zayıf durumundan yararlanarak gelişmiş olan ülkelerin özel istekli yasalarını da özellikle krizle alakalı olmayan yasalarını da çıkartmaktadır.

IMF'nin eleştirilen diğer bir yönünde işleyiş yapısıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. IMF'de oy kullanma verilen paraya göre belirlendiği, başkanını da Avrupa'dan seçtiği ve bunun sonucunda sadece gelişmiş ülkelerin sözünün geçtiği ve geri kalmış ülkelerin herhangi bir yaptırım gücünün olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca hazırlamış olduğu hiç bir programdan dolayı eleştirilemediği, dediklerinin aynen yapılması gerektiği ve şeffaf olmadığı tespit edilmiştir.

IMF bugüne kadar ekonomik bir paketle giripte düzelttiği bir ülkenin olmadığı, bu ülkeleri daha da zor durumlara düşürdüğü, işsizliğin ve yoksulluğun bu ülkelerde adeta kronik bir sorun olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bütün bunlar dünya devletleri tarafından bilinmesine rağmen IMF'nin ve dolayısıyla gelişmiş olan ülkelerin uygulayacağı yaptırımlardan korkulduğu için mecbur olarak uygulandığı tespit edilmiştir.

Bu tespitlerden sonra şu bilinmelidir ki IMF bir kader değildir. IMF'siz dünya üzerinde kıt kaynaklarla sahip olduğu, kuraklıkla mücadele ettiği halde başaran ülkelerde bulunmaktadır. Başarının altında yatan en büyük etken ise dürüstlüktür. Dürüst liderlerin ve hükümetlerinin yönetmiş olduğu ülkeler bugüne kadar IMF yardımı almamış kendi yağları ile kavrulmayı ve ayakta kalmayı başarmışlardır.

Kendi ülkemiz açısından 18 kere stand by anlaşması imzalayıp son otuz yıldır ekonomimizi teslim ettiğimiz IMF'den bir yarar göremediğimizi artık anlamalı kendi plan ve programımızı, dürüst bürokratlar ve siyasiler tarafından uygulamalıyız. Gelecek için çok geç olmadan ve gelecek yarınlarımızı kurtarmak için verilen örneklerden ve IMF'nin hedeflerinden de belli olduğu üzere bunları gerçekleştirmemiz gerekmektedir.

2.2.2. Dünya Bankası

Dünya Bankası, Bretton Woods anlaşması yürürlüğe girdikten sonra, 1946 yılında kurulmuştur. Dünya Bankası'nın amacı üye ülkelerin imarlarını kolaylaştırmak ve özellikle üretken kapasiteleri büyük ölçüde yok olmuş Batı Avrupa ülkelerine yardım etmektir. Zamanla Dünya Bankası'nın eylemleri gelişmekte olan ülkelere doğru kaymış, özellikle 1948'den itibaren gelişmekte olan ülkelerin alt yapılarının kurulmasına ağırlık veren yardımlar ön planda tutulmuştur. Dünya Bankası'na üye olmanın koşulu IMF üyeliğinden geçmektedir [Karluk;1999:503].

Gelişmekte olan ülkelere teknik ve mali yardımda bulunan üç kuruluşun oluşturduğu uluslararası kurum [Büyük Larousse;1999:3339].

Kuruluş: 1944 Bretton Woods Konferansının ikinci temel ürünü olan Banka Grubunun halihazırda 180'i aşkın üyesi bulunuyor.

Grubun amacı: Tek tek ülkelerdeki özel sektör girişimlerini teşvik etme amacıyla kredi tahsis etmenin yanı sıra 1994 yılında GATT Anlaşmasına bağlı olarak imzalanmış olan ve halen genişletme görüşmeleri devam eden GATS – Hizmet Ticareti Genel Anlaşması alanına giren kamusal hizmet sektörlerinde piyasalaşmayı hızlandırma amacıyla özellikle eğitim ve sağlık alanlarında proje kredilendirmek. Grubun kendi tanımına göre, Dünya Bankası Grubu 100'ü aşkın ülkede yaşayan 4.7 milyar insanı kendi müşterisi olarak gören bir para kurumu. İlk kurucu olma sıfatıyla ve geleneksel olarak bankanın başkanlığını ABD başkanları yürütüyor.

Faaliyetleri: Grup, faaliyetlerini kendisine bağılı çeşitli kurumlar aracılığıyla sürdürüyor. Grubun en yetkili organı üye ülkeler temsilcilerinden oluşan ve yılda bir toplanan Governörler Konseyi'dir. Yönetim Konseyi, 20 yöneticiden oluşur ve ödünç para verme işlemleri üzerinde kararlar alır. Dünya bankası kendisini tanıtmak amacıyla hazırlamış olduğu internet sitesinde yapmış olduğu çalışmalardan ve hazırladığı raporlardan şu ilginç bilgileri vermiştir:

Dünya Bankası'nın toplam 4.7 milyar müşterisi var. Bu 4,7 milyar insandan;

- 3 milyarı günde 2 dolardan az bir parayla geçiniyor;
- 1,3 milyarı günde 1 dolardan az bir parayla hayatta kalmaya çalışıyor;
- 100 milyonu her gece aç karınla uyumaktadır;
- Bir milyardan fazlası içecek temiz sudan yoksundur;
- Yetersiz sağlık koşulları nedeniyle her yıl yüzbinlerce kadın doğumla ilgili nedenlerle hayatını kaybetmektedir;
- Tedavisi bilinen hastalıklar nedeniyle her yıl 40 milyon çocuk ölmektedir.

Kısaca Dünya Bankası ülkelere;

- Kendi insanlarına yatırım yapmaları;
- Çevreyi korumaları;
- Özel girişimciliği teşvik etmeleri;

- Ekonomik reform programı uygulamaları için destek olur.

Web Sayfası: [Http://www.worldbank.org](http://www.worldbank.org)

Dünya Bankası Kurumları:

Dünya bankası kurumları göstermiş oldukları faaliyet alanına göre kendi arasında 5 gruba ayrılmıştır. Her birinin kuruluş amacı, görevi ve çalışma faaliyetleri birbirinden farklıdır. Bu kuruluşlar;

1. Nisbeten yüksek kişi başına milli geliri geliştirmekte olan ülkelere kredi veren Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD);
2. En yoksul ülkelere faizsiz kredi açan Uluslararası Kalkınma Kurumu (IDA);
3. Özel kesime destek sağlayarak geliştirmekte olan ülkelerin büyümesine katkıda bulunan Uluslararası Finans Kurumu (IFC);
4. Ticari olmayan nedenlerden kaynaklanan risklere karşı yabancı yatırımcılara güvence veren Çok Taraflı Yatırım Garantisi Kurumu (MIGA); ve
5. Yabancı yatırımcılarla ev sahibi ülke arasındaki yatırımla ilgili uyuşmazlıklarda uzlaşma ve tahkim sağlayarak uluslararası yatırımları teşvik eden Uluslararası Yatırım Bankası.

Dünya Bankasına Eleştiriler:

Dünya Bankası'na yönelik olarak pek çok eleştiri bulunmaktadır. Bizzat içinde yıllarca çalışmış ve değişik kademelerinde bulunmuş insanlar tarafından eleştirilmektedir.

Dünya Bankası'nda, kararların çoğu zaman ideolojik ve politik nedenlerle alındığını gördüm. Sonuçta iktidardakilerin çıkarları ve inançları doğrultusunda, masaya yatırılan sorunu çözmeyen birçok yanlış adım atılıyordu [Stiglitz;2002: 10].

Dünya Bankası'nın gerçek adı "Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası" asıl misyonunu yansıtır; "kalkınma" bölümü sonradan düşünülüp eklenmiş sayılır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu o zamanlar hala sömürgeydi ve ekonomik kalkınma için hangi yetersiz çabaların harcanabileceği ya da harcanacağı kararı Avrupalı efendilerinin sorumluluğu olarak görülüyordu. Dünya Bankası politik görüşlerini ve dünyadaki geri kalmış olan ülkelere yardım etme görevini 1980'li yıllardan itibaren terk etmeye başlamış, bunun yerine IMF güdümüne girmiştir. IMF'nin onayı olmadan sosyal içerikli projelere destek vermez olmuştur. İki kurumun görevleri ayrıken bu dönemde faaliyetleri gittikçe daha çok birbiri içine girmeye başladı. 1980'lerde, Dünya Bankası sadece projelere (yol, baraj projeleri gibi) kredi vermektен öteye geçti ve yapısal uyum kredileri adı altında daha geniş kapsamlı destek sağlamaya başladı; ama bunu yalnızca IMF onay verince yapıyordu; tabi bu onayla birlikte IMF'nin ülkeye dayattığı şartlar geliyordu [Stiglitz; 2002:34].

Dünya bankası IMF'nin güdümüne girmiş, gelişmekte olan ülkeler IMF'nin izni olmadan yardım edemez hale gelmiştir. Bu durum başta geri kalmış ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkeleri olumsuz yönden etkilemiştir. Çünkü Dünya Bankası insanların temiz suya kavuşabilmesi için baraj yapımından tutun, eğitim ve öğretimin geliştirilebilmesi için okul yapımına, işsizliğin azaltılması için meslek edindirme kurslarına kadar sosyal içerikli ve insanların günlük yaşamını, sosyal hayatını etkileyecek, geliştirecek alanlarda devletlere fon ve kredi veriyordu. Artık bu fonlar ve krediler daha az verilmeye başlanmakla birlikte IMF şartlarını da içinde taşır hale gelmiştir. Bu hiçbir ülkenin istemeyeceği bir durumdu. Çünkü IMF ve Dünya Bankasını direk olarak etkileyen ABD devletleri idi. Sonuç böyle olunca ister istemez gelişmekte olan ülkeler kredi ve fonlardan yararlanabilmek için mutlaka ABD ile iyi geçinmek ve şartlarını kabul etmek zorunda kalıyorlardı [Stiglitz;2002:36].

IMF ve Dünya Bankası'nın politikalarını değiştirmesinin en büyük nedeni de Dünya Bankası başkanının değiştirilerek, gelişmiş ülkelerin menfaatlerini koruyacak politikalar izlemek üzere yeni başkanın atanması olmuştur. Dünya Bankasının nceki yönetimi geri kalmış ülkelerdeki yoksulluğu gördüğü için sosyal içerikli politikalara ve bu ülkelerin ekonomik olarak kalkınmasına büyük önem veriyordu. Geri kalmış ülkelere yönelik kalkınma programları hazırlıyor, buralara alt yapı için fonlar ayırıyordu.

1980'lerin başında, Dünya Bankası'nda, Banka'nın düşünüşünü ve doğrultusunu yönlendiren araştırma departmanında bir temizlik yapıldı. Amerika'nın en saygın ekonomistlerinden biri olan, kalkınma ekonomisinde de diğer alanlarda da araştırmalara köklü katkılarda bulunmuş, Harvard profesörü Hollis Chenery, Robert McNamara'nın sırdaşı ve danışmanıydı. McNamara 1968'de Dünya Bankası başkanlığına atandı. nc Dünya'da gördüğü fakirlikten etkilenmiş olan McNamara, Dünya Bankası'nın, yoksulluğu ortadan kaldırma çabasına yeni bir yön verdi; Chenery ise birlikte çalışmak üzere dünyanın dört bir yanından birinci sınıf ekonomistlerin oluşturduğu bir grup topladı [Stiglitz;2002:34].

Bu ekip yoksul ve geri kalmış ülkeler için başarılı projeler hazırladı. Fakat 1980'de ABD'de Ronolt Reagen ve İngiltere'de Margerat Thatcher'ın göreve gelmesi ile birlikte Dünya Bankası'nın üst kademeleri ve başkanı değiştirilmiş, görevi ve amacı yeniden belirlenmiştir.

Ama 1981'deki nöbet değişimi ile birlikte yeni bir başkan (William Clausen) ile uluslararası ekonomi uzmanı olan ve "rant kollama" zerine yaptığı (zel çıkar sahiplerinin başkalarının sırtından kendi gelirlerini artırmak için gümrük tarifeleri ve diğer korumacı önlemleri nasıl kullandığını anlatan) alışmayla tanınan yeni bir baş ekonomist (Ann Krueger) geldi. Chenery ve ekibi gelişmekte olan ülkelerde piyasaların nasıl başarısızlığa uğradığı ve devletlerin piyasaları iyileştirmek ve yoksulluğu azaltmak için ne yapabileceği üzerine yoğunlaşırken, Clausen sorunun devletler olduğunu düşünüyordu. Gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının çözümü serbest piyasalardı. Chenery'nin topladığı birçok birinci sınıf ekonomist, bu yeni ideolojik coşku dalgası sırasında işten ayrıldı [Stiglitz;2002:35].

Bu değişim ile birlikte küreselleşme çok büyük bir hız kazanmaya başlamıştır. İngiltere ve ABD başkanlarının uygulamaya koyduğu politikalar, eşitsizliğin arttığı, yoksulluğun ve geri kalmışlığın büyüdüğü ve gelişmiş ülkelerin daha zengin bir ülke haline geldiği bir dünya olmaya başlamıştır. Dünya Bankası kuruluş amacından sapmış, küreselleşmenin bir parçası olarak ABD ve İngiltere'nin dediklerinden çıkamaz hale gelmiştir.

Eğitimden, sağlığa, alt yapıdan sağlık alanındaki yatırımlara kadar geri kalmış ülkelerdeki yatırımları desteklemek amacıyla kurulan Dünya Bankası daha sonraki yıllarda IMF'nin talimatları kile hareket eder hale gelmiştir. Günümüzde eleştirilmesinin temel nedenlerinden biri de budur. Asıl görevini bırakarak IMF'den gelecek olan talimatlara göre projelere onay vermesi ve parasal anlamda destekte bulunmasıdır.

Bu durum küresel kurumların iç içe geçtiğini ve bütünleştiğini göstermektedir. Bir konu ile ilgili olarak sadece Dünya Bankası'nı veya İMF'yi ikna etmenin yeterli olmadığı görülmektedir. Gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerin gelecekleri küreselleşme adı altında üç-dört kurum yetkilisinin vereceği kararlara ve ülkeleri yönlendiren önderliğini ABD'nin yaptığı üç-dört ülkeye kalmış bulunmaktadır.

2.2.3. Dünya Ticaret Örgütü

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Uruguay Round Ticaret Müzakereleri sonucunda 1 Ocak 1995 tarihinde oluşturulmuştur. Son elli yılda aşamalı olarak gelişen çok taraflı dünya ticaret sisteminin gözetimi sorumluluğunu üstlenmiştir. DTÖ ayrıca, engellerin kaldırılması suretiyle mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesine ilişkin müzakerelerin sürdürülmesi ve ticaretle bağlantılı yeni konulara ilişkin alanlarda kurallar geliştirmek için bir forum sağlamaktadır. DTÖ Anlaşmaları, üyelerin haklarını uygulama ve yürürlüğe koyma sürecinde aralarında çıkan farklılıkların giderildiği ortak bir anlaşmazlıkların halli mekanizmasına da sahiptir.

DTÖ'nün kurulmasıyla oluşturulan geliştirilmiş ve güçlendirilmiş kurallara dayalı sistem, uluslararası ticaretin teşviki ve genişletilmesini hedeflemektedir. Sistemin temel amacı, ihracatçı kuruluşların mal ve hizmet ürünleri için yabancı pazarlara liberal, güvenli ve öngörülebilir erişimlerini sağlamaktır. Sistem, kuruluşların ürünlerini adil rekabet koşullarında ve ani kısıtlamaların getirilmesiyle engellenmeden uluslararası seviyede pazarlamalarının temin edilmesine yardımcı olmaktadır. Kurallar sanayi ve ticaret kuruluşlarına kendi hükümetlerinin verdiği hakların yanı sıra belirli haklar vermekte, ihracatçılara yabancı pazarlarda ticaretlerini etkileyen önlemlerin alınması karşısında çıkarlarını koruma hakkı sağlamaktadır.

Genellikle tüm ülkeler–gelişmiş, gelişmekte olan, en az gelişmiş veya geçiş ekonomileri pazar odaklı politikalar uygulamakta ve sanayilerini uluslararası rekabete açmaktadırlar. Bazı gelişmekte olan ülkelerde, büyük ve küçük hemen hemen tüm sanayiler, ihracatçı veya ithalatçı olarak dış ticarete bağlı bulunmaktadır. Dolayısıyla, DTÖ hukuki enstrümanlarında yer verilen yeknesak kuralların tüm ülkeler tarafından uygulanmaları yönünde, gelişmekte olan ülkelerdeki sanayicilerle gelişmiş ülkelerdeki sanayicilerin ortak temel çıkarları bulunmaktadır.

Günümüzün hızla küreselleşen ekonomisinde sanayi ve ticaret kuruluşlarının, kurallara dayalı sistemden tümüyle yararlanma kapasiteleri, bu ayrıntılı kurallara ilişkin bilgileri algılamalarına bağlıdır. Bu kurallar, karmaşık oldukları kadar büyük bir hacime de sahiptir. Hukuki enstrümanların metinleri 400 sayfadan fazladır. Metinler DTÖ üye ülkeleri tarafından üstlenilen belirli serbestleşme yükümlülüklerini listeleyen 22 000 sayfalık ulusal takvimlerle tamamlanmaktadır. Sistem ile yakından ilgilenmeyen ticari kişiler, hukuki terminolojiyi anlamakta genellikle zorluklarla karşılaşmaktadır.

3. KÜRESELLEŞMENİN ELEŞTİRİLMESİNİN NEDENLERİ

İnsanlığa pek çok yenilikler sunmak adına yola çıkan küreselleşme, aşıladığı zenginlik, yüksek refah toplumu, sağlıklı bir yaşam ve her şeyden önemlisi savaşların olmadığı bir dünya iddiasını kaybetmiş, aksine yaşanan gelişmeler bugünlerde en çok eleştirilen konu haline gelmesine neden olmuştur. Bunlardan en önemlisi de sömürge olmaktan kurtulduktan sonra zenginleşmeyi hayal eden Afrika ülkeleri ve içine düşmüş oldukları çıkılmaz bataklık küreselleşmenin en acımasız nedenlerinden biridir.

Küreselleşmenin eleştirilmesinin en önemli nedenlerinden biri de ekonomi ile ilgili verilerdir. Bu konuda Birleşmiş Milletler'in raporları dahi geri kalmış ülkeleri haklı çıkarmaktadır ve dünya gelir dağılımındaki adaletsizlikler her geçen gün artarak gelişmiş ülkelerin lehine işlemektedir.

Zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında büyüyen uçurum, Üçüncü Dünya'da gittikçe artan sayıda insanı korkunç bir yoksulluğa itiyor ve günde bir dolardan az parayla geçinmek zorunda bırakıyor. Yirminci yüzyılın son on yılında defalarca tekrar edilen yoksulluğu azaltma vaatlerine karşın, yoksulluk içinde yaşayan insanların gerçek sayısı neredeyse 100 milyon arttı. Bu gerçekleşirken dünyanın toplam geliri yılda ortalama yüzde 2.5 arttı. Afrika ülkeleri sömürge olmaktan kurtulduktan sonra düşünenlerin büyük bölümü gerçekleşmedi. Bunun yerine, kıta iyice sefaletle gömüldü, gelirler ve yaşam standartları düştü. Son yirmi otuz yılda ortalama ömürde zorluklarla elde edilen gelişmeler tersine dönmeye başladı. AIDS felaketi bu düşüşün merkezinde yer alırken yoksulluk da bir diğer ölüm sebebiydi. Afrika sosyalizmini bir kenara bırakan, oldukça dürüst hükümetler kurmayı başaran, bütçelerini dengeleyen ve enflasyonu düşük tutan ülkeler bile özel yatırımcıları çekemediklerini görüyorlar. Bu yatırım olmadan, sürdürülebilir büyüme sağlamaları mümkün değil [Stiglitz;2002:15].

Bretton Woods'tan beri serbest ticaret ve küreselleşmenin botları yukarı çekip, yoksulluğu azaltacağı yüksek sesle ifade edilirken, geçen elli yılda dünyanın istikrarlı bir şekilde daha da fakirleşip açlığın arttığı da iddia edilmektedir. Zira Eylül 1999

Birleşmiş Milletler Raporuna göre piyasalar, sosyal ve siyasal çıktıları daha fazla baskı altına aldıkça, fırsatlar ve ekonomik küreselleşmenin faydaları eşitsiz ve haksız bir şekilde yayılmaktadır. Ekonomik küreselleşmeyle üretilen zenginlik seçkin bir grup, uluslar ve çok uluslu şirketler yararına iken diğerleri dışlanmaktadır.

BM Kalkınma Örgütü'ne göre, 1982-90 yılları arasında yoksul ülkelerden zengin ülkelere borç ödeme dolayısıyla transfer edilen gelir, 2. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Avrupa'ya Marshall yardımı adı altında yaptığı gelir trânsferinin tam sekiz katı. Bunu, bir Amerikalı iktisatçı, "*Taştan kan çıkartmak olarak tanımlıyor*". Demek ki, gelirin önemli bir kısmı, uluslararası mali sermaye tarafından yutulup götürülmekte [Işıklı;1995:67].

Taştan kan çıkarmak deyimini destekler nitelikte ve küreselleşmenin geri kalmış ülkeler aleyhine geliştiğini gösteren pek çok rakam bugün elimizde bulunmaktadır. Tüm bunların ışığında objektif olarak incelendiği zaman küreselleşmenin eleştirilmemesi kaçınılmazdır.

Gerçekte küreselleşmenin yeni bir süreç olduğu söylenemeyeceği gibi, veriler bu sürecin gelişmişlik ve az gelişmişlik, zengin ülke ve bölgelerle fakirler arasındaki farkı kaldırdığı savını destekler nitelikte de değildir. 1960 ile 1989 arasında zengin ülkelerle yoksul ülkelerin arasındaki gelir düzeyi farkı iki kat artmış; bu yıllardan ilkinde, dünya nüfusunun en zengin %20'sinin yaşadığı ülkelerin ortalama geliri en yoksul %20'sinin yaşadığı ülkelerin ortalama gelirinin 30 katıyken, 1989'da bu fark 60 kata çıkmıştır [Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu;1997: 63].

1980'li yıllara gelindiğinde sermayenin uluslararasılaşması sürecinde yeni bir aşama ortaya çıkmış ve finans piyasaları globalleşmeye başlamışlardır. Küreselleşme söz konusu olduğunda esas çarpıcı gelişme de finansal sermayenin uluslararasılaşmasında yaşanmıştır. Para, tahvil ve hisse senedi piyasalarında yapılan işlemlerin değeri iki savaş arası dönemde meta ihracatına ilişkin olarak yapılan işlemlerin iki katıydı. 1990 yılında ise para, tahvil ve hisse senedi piyasalarının büyüklüğü, meta piyasalarına ilişkin

işlemlerin 50 katına çıkmıştı. Bu oran 1979'da 6 katı iken 1986'da 20 katına ulaşmıştı. Bu gelişmenin boyutlarını ve artış hızını tahvil ve hisse senedi piyasalarındaki işlemlerin GSMH'ya olan oranlarına bakarak da izleyebiliriz. Tahvil ve hisse senedi piyasalarının işlem hacmi 1979-86 arasındaki dönemde ABD'de GSMH'nın %9'undan büyük bir sıçrama göstererek %93'üne, Almanya'da %8'inden %85'ine, Japonya'da %7'sinden %119'una ulaşmıştır [Yıldızoğlu;1999:16].

ABD uluslararası hisse senedi işlemleri (yabancıların ABD hisselerine; ABD'li yatırımcıların ise yabancı hisse senetlerine yatırımı) toplamı 1980'de 93 milyar dolar iken, 1994'te 1.5 trilyon doların üzerine çıkmıştır. 1980'de 11 trilyon dolar olarak hesaplanan dünya finansal araç (temel ve türev piyasalar) stoku, 1994'te 41 trilyon dolara yükselmiştir. Dünyada günlük döviz işlem hacmi 1986'da 207 milyar dolar iken, 1982'de 880 milyar, 1995'te 1 trilyon 100 milyar dolar olmuştur [Güvenç;1998:67].

Ancak, Soros'un belirttiği gibi en iyi kazancı bulduğu yere giden finansal sermayenin bu nedenle "refahın habercisi" olduğu görüşü, dünya gelir dağılımı verilerine bakıldığında oldukça tartışmalıdır. Dünya Bankası'nın 5 Ekim 1990 tarihli Orta Amerika Raporuna göre, on yıllık zaman dilimi içinde, yoksul ve orta gelir düzeyindeki ülkelerin dünya zenginliği içindeki payları %23'den %18'e gerilemiş, borç ödemeleri fon, akışlarını 40 milyar dolar aşmıştır. Dünyanın en zengin %20'sini oluşturan ülkeler, küresel GSMH içindeki paylarını %73.9'dan %82.7'ye yükseltmişlerdir. 1991'de dünya nüfusunun %85'i dünya gelirlerinin %15'ini almaktadır. Otuz yıl önce en yoksul ülkelerin %20'sinin küresel servetten aldığı %2.3'lük pay bugün 1.4'e düşmüştür. Birleşmiş Milletlerin en son İnsani Gelişme Raporuna göre 358 "küresel milyarder"ın toplam serveti en yoksul kesimden 2.3 milyar insan (dünya nüfusunun %45'i) toplam gelirene eşittir [Bauman;1992:82].

Dünya Bankası rakamlarına göre; 1978'de gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir ortalaması 8500\$-9000\$ dolara yakın. Gelişmekte olan ülkelerde bu rakam 1500 dolar civarında. 1990'larda gelişmekte olan ülkeler için rakam 2300\$ doları geçiyor, diğerlerinde ise ; 25000\$ dolar civarında kalıyor. İşte on yıllık küreselleşmenin pratiği bu [Şaylan;1994:9].

Tüm bu rakamlar dünyanın her geçen gün zenginleştiğini göstermekle birlikte bu zenginlikten sadece gelişmiş ülkelerin nasılabildiğini göstermektedir. Ayrıca geri kalmış ülkeler küresel politikaların uygulanmasıyla zenginleşeceğini umut ederken bugün yirmi yıl öncesinden daha fakir hale düşmüşlerdir. Dünya gayri safi milli hasılasından almış oldukları pay her geçen gün azalmakta, yoksulluk oranları artmaktadır. Tüm bunlara sebep olarak da küreselleşme gösterilmektedir. Rakamların ortaya koymuş olduğu değerler de bu gerçeği bütünüyle ortaya koymaktadır.

Küreselleşme yoksulluğu azaltmayı beceremediği gibi istikrarı sağlamayı da başaramadı. Asya ve Latin Amerika'daki krizler, gelişmekte olan ülkelerin hepsinde ekonomi ve istikrarı tehdit ediyor. Dünyanın dört bir tarafına yayılacak mali kriz salgını korkulan var gelişen bir piyasada yaşanan çöküşün diğerlerinin de çökeceği anlamına gelmesinden korkuluyor. 1997 ve 1998'de bir süre Asya krizi tüm dünya ekonomisi için bir tehdit gibi görüldü [Stiglitz;2002:15].

Dünya her geçen gün gayri milli hasıla bakımından zenginleşirken ve bilgisayar ortamında transfer edilen para miktarları artarken, gelişmiş olan ülkeler zenginliklerine zenginlik katarken geri kalmış ülkelerin her geçen gün fakirleşmesi, yaşayan halkların yoksullukla boğuşması ve bitmek tükenmez bilmeyen iç savaşların yaşanması küreselleşmenin haklı olarak eleştirilmesine neden olmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomi alanında dünya üzerinde bu kadar olumsuz etki bırakmasının ve geri kalmış ülkelerin her geçen gün biraz daha fakirleşmesinin ve zengin ülkelerin zenginliklerine daha da zenginlik katmasının temel nedeni ise küreselleşmeyi yönetenler kendi menfaatlerini korumasıdır. Özellikle gelişmiş ülkeler olarak bilinen ve küreselleşmenin motoru kabul edilen ABD ve Japonya'nın bu konudaki çalışmaları son elli yılda elde ettikleri zenginlikleri bu acı gerçeği ortaya koymaktadır.

Dünya Bankası'nda çalışırken küreselleşmenin, gelişmekte olan ülkelere özellikle bu ülkelerde yaşayan fakirler üzerindeki yıkıcı etkisini gözlerimle gördüm. Şuna inanıyorum ki küreselleşme, yani serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve

ulusal ekonomilerin daha fazla bütünleşmesi, iyi yönde kullanılacak bir güç olabilir; ve dünyadaki herkesi, özellikle fakirleri zenginleştirebilecek bir potansiyele sahiptir. Ancak hal böyleyken söz konusu engellerin kaldırılmasında büyük bir rol oynayan uluslararası ticari anlaşmalar ve küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelere dayatılan, politikalar dahil olmak üzere, küreselleşmenin yürütülme şeklinin baştan aşağı gözden geçirilmesi gerektiğine de inanıyorum [Stiglitz;2002:31].

Stiglitz basit bir şekilde politikaların gözden geçirilmesi gerektiğinin ifade temektedir. Ancak en önemli husus olan küreselleşmeyi yöneten ülkelerin bu tatlı gelirden ve zenginlikten fedakarlık yapabilecekler midir sorusunun cevabının verilmiş olmasıdır.

Dünya zenginleşirken geri kalmış ülkeler nasıl oluyor da fakirleşiyorlar? İşte bu sorunun yanıtı özellikle finansal liberalleşme politikaların altında yatmaktadır. Gerek IMF gerek Dünya Bankası küreselleşme sürecine giren ülkelere dayattıkları programlarla adeta onların geleceğini karartmaktadır. Bu süreç özellikle Bretton Woods sisteminin çökmesinin ardından hızlanmıştır.

1973'te dalgalı kur sisteminin uygulanmaya başlamasından itibaren finansal piyasalar hızla gelişmiştir. Bankerler, fon yöneticileri ve hedge fonlarının sorumluları bu sürece ayak uydurarak şaşırtıcı bir süratle karmaşık finansal enstrümanlar yaratmışlardır. I.M.F. yetkilileri ve G-7'ye diye olan sanayileşmiş ekonomilerin maliye bakanları, gelişmekte olan ülkeleri finans sistemlerini serbestleştirmeleri için cesaretlendirirken, bankacılık, denetim, danışmanlık hizmetleri gibi konulardaki zayıflıklarının, kurumsal yetersizliklerinin ve dev boyutlu sermaye hareketlerinin yaratabileceği sorunlara karşı uyarınmışlardır [Dünya Ekonomi Bülteni;1998:12].

Akademisyenler, küresel sorunların üzerine kararlılıkla gidebilecek kurumların oluşturulmasına ilişkin yeni öneriler ortaya koymaktadır. Politikacıların ve diplomatların gündemiye, elli yıl öncesinin ideallerini pratiğe aktaran ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, I.M.F., Cenevre Konvansiyonu, Avrupa Ortak Pazarı, GATT, NATO gibi günümüz uluslararası ilişkilerini şekillendiren oluşumları hayata geçiren atalarının aksine halâ belirsizdir.

Uzmanların görüşlerine göre; elli yıl önce tasarlanan uluslararası kurumlar soğuk savaş sonrası oluşan uluslararası konjonktüre cevap vermede yetersiz kalmıştır.(2.Dünya Ekonomi Bülteni:7) Gelişmekte olan pazar ekonomilerinin yarattığı yeni çevrenin gerçekleri, I.M.F.'nin ve Dünya Bankası'nın rolü ve çalışma tarzlarını esaslı bir biçimde gözden geçirmesini gerekli kılmaktadır. I.M.F.'yi küresel düzeyde başvurulacak en son çare durumuna dönüştürmek de yeterli olmayacaktır. Bu tip bir hareket, kurumların daha şeffaf ve güvenli bir ortamda çalışmalarını sağlayacak olan küresel boyutta yeni finansal altyapının kurulması konusunda da geniş tabanlı bir anlaşmanın oluşmasını ve potansiyel krizleri daha erken teşhis ve tedavi etme kabiliyeti gerektirmektedir [Dünya Ekonomi Bülteni:1998:7].

Ülkelerin kısa vadeli sermaye hareketleri üstündeki oynaklık karşısında neler yapmaları gerektiği tartışılmalıdır. Önemli olan ulusal maliye, para ve döviz kuru politikalarının kısa vadeli sermaye hareketleri oynaklığı üzerinde etkili olup olamayacağıdır. Ayrıca merkez bankalarının tek başlarına uluslararası döviz piyasalarındaki spekülasyona karşı direnemeyecekleri de açıktır. Döviz piyasalarında spekülasyonun olumsuz sonuçlarının engellenmesi ile döviz kurlarına bir istikrar getirilmesi için uluslararası bir işbirliği gerekmektedir [Asomedy:2000:34].

Amerika, A.B. ve Japonya'nın uluslararası sermaye hareketlerini yönetecek kurumları ve standartları kapsayan yeni mimari yapının üstünde fikir birliğine varmaları için uzun yılların geçmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu ülkelerin başlıca para birimleri (dolar, yen, euro) arasındaki dalgalanmaları azaltmaları diğer gelişmekte olan ülkelerin para birimlerini de istikrara kavuşturacaktır. Zira bu ülkelerin para birimleri ya bu üç paradan birine sabitlenmiş veya bu üç paradan birinin ağırlıklı olarak yer aldığı bir sepetle şekillendirilmiştir.[Dünya Ekonomi Bülteni;1998:7] Yeni bir uluslararası para sisteminin oluşturulması için uluslararası talep de giderek yoğunlaşmaktadır. Ancak son yıllarda kısa vadeli spekülatif sermaye hareketlerinin kısıtlanması ve uluslararası finansal piyasaların daha yakından denetlenmesi ve düzenlenmesine yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde arayışlar başlamışsa da henüz bir sonuca ulaşamamıştır [Asomedy;2000:34].

Küreselleşmeyi yöneten kuruluşların yetersiz kaldıkları ve serbest piyasa ekonomisine geçiş aşamalarında küreselleşmeyi yöneten kuruluşlar tarafından gerekli desteğin verilmediği ortaya konulmuştur. Ayrıca tek başına, yönlendirilmeden serbest piyasa ekonomisine geçen ülkelerin merkez bankalarının spekülatif sermaye hareketlerine de dayanamayacakları belirtilmiştir. Fakat burada sorun sadece uyarılma veya destek verilip verilmemesi değildir. Burada asıl sorun niyettir. Buna ilişkin en güzel örnek Rusya'dır.

Küreselleşme ve piyasa ekonomisiyle tanışma, Rusya'da ve komünizmden piyasa ekonomisine geçen diğer ekonomilerin çoğunda, vaat edilen sonuçları üretmedi. Batı, bu ülkelere yeni ekonomik sistemin onlara eşi benzeri görülmemiş bir refah getireceğini söylemişti. Oysa eşi benzeri görülmemiş bir yoksulluk getirdi. Çoğu insan için piyasa ekonomisi birçok açıdan komünist liderlerin tahmin ettiğinden de kötü çıktı. Rusya'nın uluslararası ekonomik kuruluşlarca tasarlanmış geçişi ile Çin'in kendi tasarladığı geçiş arasındaki tezat daha büyük olamazdı. 1990'da Çin'in gayri safi yurtiçi hasılası Rusya'nın yüzde 60'ı iken on yılın sonunda bu rakamlar tersine dönmüştü. Yoksulluk rakamlarında Rusya görülmemiş bir artışa tanık olurken, Çin görülmemiş bir azalma yaşıyordu [Stiglitz;2002:28].

Görüldüğü üzere küreselleşmeyi yöneten kuruluşlar on yıl boyunca Rusya'ya her türlü desteği verirken Çin'e böyle bir destek söz konusu değildir. Ama buna rağmen Rusya zenginleşip, büyüyeceğine, Çin büyümüş ve zenginleşmiştir. Rakamlar küreselleşmeyi yöneten kuruluşları mahcup çıkarmış ve Rusya'yı tarihinin en ağır ekonomik buhranına sürüklendiğini, yoksulluğun hızla tırmandığını göstermektedir.

Küreselleştirmeyi eleştirenler Batı ülkelerini ikiyüzlülükle suçluyorlar ve bu eleştiriler doğru. Batı ülkeleri, fakir ülkeleri ticaret engellerini kaldırmaya zorlarken, kendi engellerini kaldırmayarak gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünlerini ihraç etmelerini önlediler ve bu ülkeleri çok ihtiyaç duydukları ihracat gelirinden yoksun bıraktılar. Amerika Birleşik Devletleri tabi ki başlıca suçlulardan biriydi [Stiglitz;2002:28].

Batı ikiyüzlülük etmediğinde bile küreselleşme gündemini, gelişmekte olan ülkeleri harcamak pahasına kendisinin kazançtan orantısız bir pay almasını garanti edecek şekilde yönlendirdi. Sorun yalnızca, daha gelişmiş sanayi ülkelerinin, gelişmekte olan ülkeleri, piyasalarını daha zengin ülkelerin mallarına açmaya zorlarken, kendi piyasalarını gelişmekte olan ülkelerin ürünlerine açmayı reddetmesi; daha gelişmiş sanayi ülkelerinin tarımı sübvansiyon etmeye devam ederek gelişmekte olan ülkelerin rekabet etmesini zorlaştırmaları ve bu arada gelişmekte olan ülkelerin ürünlerine sanayi ürünleri üzerine sanayi ülkelerinin tarımı sübvansiyon etmeye devam ederek gelişmekte olan ülkeleri devam ederek gelişmekte olan ülkelerin rekabet etmesini zorlaştırmaları ve bu arada gelişmekte olan ülkeleri sanayi ürünleri üzerindeki sübvansiyonları kaldırmaya zorlamaları değildi [Stiglitz;2002:30].

Küreselleşmenin protesto nedenleri arasında Stiglitz'in de belirttiği üzere Batı'nın iki yüzlülüğü büyük rol oynamaktadır. Batı bunları yaparken geri kalmış ülkelere imzalamış olduğu bölgesel anlaşmalarda bile kendi menfaatini korumasını bilmektedir. Elindeki kozları çok iyi kullanarak istediği tavizleri almasını bilmektedir.

Protesto edilen konular genellikle yapısal uyum kredileri (ülkelerin kriz durumlarında uyum sağlamaları ve krizlerini atlattıklarını sağlamak için tasarlanan programlar) ve muz kotaları(bazı Avrupa ülkelerinin, eski sömürgeleri dışındaki ülkelere yaptıkları muz ithalatına koydukları sınırlar) gibi yalnızca sıradan konulardır. Artık varoşlarda yaşayan on altı yaşındaki, çocuklar, GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ve NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması 1992'de Meksika, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada arasında imzalanan ve bu ülkeler arasında malların, hizmetlerin ve yatırımların (insanların değil) daha serbest dolaşımına izin veren bir anlaşma) gibi yalnızca belirli bir kesime hitap eden konularda köklü fikirlere sahip. Bu protestolar, iktidarda olanlar arasında inanılmaz bir vicdan muhasebesi başlattı. Fransa cumhurbaşkanı Jacques Chirac gibi muhafazakar politikacılar bile küreselleşmenin, vaat ettiği faydalara en çok ihtiyacı olanların yaşamını iyileştirmeyeceği endişesine değindiler. Hemen hemen herkes gayet iyi biliyor ki bir şeyler çok yanlış gitti. Neredeyse bir gecede küreselleşme çağımızın en acil meselesi,

yönetim kurulu toplantılarından köşe yazılarına ve dünyanın dört bir yanındaki okullara kadar her yerde tartışılan bir konu haline geldi [Stiglitz;2002:26].

Çok sayıda örnekte, küreselleşmenin yararları savunucularının iddia ettiğinden azken, ödenen bedel onların iddia ettiğinden çok daha ağırdı; çünkü çevre mahvedilmiş, politik yöntemler yozlaşmıştı ve yüksek değişim hızı ülkelerin kültürel adaptasyonuna fırsat tanımamıştı. Kitlese işsizliğin getirdiği krizleri, Latin Amerika'daki kentsel şiddet, dünyanın farklı yerlerindeki, örneğin Endonezya'daki etnik çatışmalar gibi daha uzun dönemli toplumsal bozulma problemleri izledi [Stiglitz;2002:30].

Küreselleşme ile ortaya çıkan en büyük sorun işsizliktir. Bunun en çarpıcı örneği çok uluslu şirketlerde görülmektedir. Dünyadaki en büyük 100 ekonominin 52'si çok uluslu şirketlerdir. Bunlar çok sayıda (Tayland, Norveç, Türkiye, Finlandiya, Güney Afrika, Danimarka gibi) ulusal ekonomiden daha hacimlidirler. Ekonomik aktivitelerine bakarak çoğu kimse bunların çok sayıda istihdam ürettiğini zannederler. Oysa Politik Çalışmalar Enstitüsü Raporuna göre, dünya ekonomisinin %28'ini kontrol eden 200 çok uluslu şirketin dünya işgücü içindeki payı sadece %1.5'tir. Çünkü bu şirketler ileri teknoloji ve etkinlik sistemiyle çalışmayı tercih ediyorlar [Stiglitz;2002:30].

Politik Çalışmalar Enstitüsü raporundan da anlaşılacağı üzere şirketlerin zenginleştikçe yeni işçi alımı ve iş sahalarını açılacağına, çalıştırdıkları işçi sayısı azalmaktadır. Çok uluslu şirketler teknolojinin bütün imkanlarını kullanarak az sayıda işçi ile çok iş yapmayı başarmaktadırlar. Bunun sonucunda dünyada büyüyen işsizlik sorunu sosyal felaketlere sebep olacak boyutlara doğru ilerlemektedir. Küreselleşme ve onu oluşturanlar kendilerini para kazanma hırısından alıkoyamadıkları için bu tehlikeyi görememektedir.

Küreselleşme ile birlikte gelen en problemlerden biri de gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Aynı ülkede bulunan ve çalışan insanların alt tabakadakilere üst tabakadakilere arasında fark adeta uçuruma dönüşmektedir. Bu konuda ABD küreselleşmeden en fazla fayda sağlayan ülke konumunda olmasına rağmen bölüşüm konusunda diğer ülkelerden farksızdır. ABD'li dev şirketlerin yöneticileri istihdam

ettikleri işçilerden tam 417 kat fazla ücret almaktadırlar. Ayrıca bu kesimin ücretleri 1990-1998 yılları arasında % 418 kat artış gösterirken işçi ücretleri 1970'li yıllara - göre gerileme kaydetmiştir. Çalışanların çoğu ikinci bir iş yapmak zorunda kalmaktadırlar ["Globalization Will Alleviate Poverty", <http://www.pnews.org/art/2artlglobal.html>].

Bu durum fakirlerin zenginleri sevmemesine neden olmakta, toplum içinde kin ve nefret duyguları oluşturmaktadır. Sonunda ise toplumda görülen suç oranlarında, suçların çeşitliliği konusunda artma görülmektedir. Zengin kesimdeki insanlarda kendilerini ve iş yerlerini korumak için özel güvenlik kuvvetleri kurmakta, hırsızlığa karşı her tarafı kameralarla donatmaktadır.

Adaletsiz gelir dağılımı sadece bir ülkenin kendi içerisinde geçerli değildir. Bu aynı zamanda dünyanın genel gelir dağılımı ile de yakından ilgilidir. BM İnsani Gelişim Raporu İstatistiklerine göre küresel servetin yalnızca %22'si, dünya nüfusunun %80'ini oluşturan "gelişmekte olan ülkeler"e aittir. Yine aynı şekilde en tepedeki 358 "küresel milyarder" in toplam serveti, en yoksul kesimden dünya nüfusunun %45'ine tekabül eden 2.3 milyar insanın gelirlerine eşittir. Bu istatistiklere bakarak, Victor Keagan dünya kaynaklarının mevcut dağılımını "yeni bir yol kesip soyma biçimi" olarak yorumlamaktadır [BAUMAN;1999:82]. Bu da mevcut kutuplaşmanın erişebileceği sınırı göstermez. Çünkü halihazırda yoksullara ayrılan küresel gelir payı giderek küçülmektedir. Dünya nüfusunun en yoksul beşte birinin küresel gelirdeki payının 1989 ile 1998 yılları arasında %2.3'ten %1.4'e düştüğünü göstermektedir. Tabii en zengin beşte birlik dilimin payı da yükselmiştir. Güney Sahra Afrika'sındaki yirmi ülkenin kişi başına reel geliri 1970'lerin sonundaki düzeyinin altındadır [Giddens;2000:27].

Dünyada zengin ve yoksul ülkeleri arasında, her ülkenin de kendi içinde, emekçilerle sermaye arasındaki ilişki varlığını sürdürüyor. Kurulmak istenen dünya devleti, düpedüz demokratik olmayan bir imparatorluktur. Çünkü, halkların veya insanlığın çoğunluğunun iradesi ile değil, yeni dünya düzenine hakim olan uluslararası sermaye tarafından yönetilmektedir...Yeni dünya düzeni; en çok kazananla, en az kazanan arasındaki gelir farkının azaltılması, kitlelere bedava okul, hastane sağlanması gibi emekçi kitlelerin asırlar süren çileli mücadelelerin ürünü olarak ortaya çıkan "sosyal

devlet kazanımlarını, devletin düzenleyici ve girişimci olarak rolünü ve emekçilerin demokratik örgütlenme hareketini zayıflatmak amacındadır [Işıklı; 1998:61].

Küreselleşme bugün Fransa cumhurbaşkanının dahi itiraf ettiği tek yönlü büyüme dolayısıyla haklı olarak ağır bir şekilde eleştirilmektedir. İnsanlığa, çıkış amacıyla vaat etmiş olduğu zenginlik, sağlıklı yaşam, ekonomik krizlerin yaşanmaması, işsizliğin azaltılması ve savaşların ortadan kaldırılması gibi vaatlerini yerine getirememiştir. Aksine küreselleşme ile birlikte ve bu sürecin hızlanması sonucunda dünyadaki pek çok denge bozulmuştur.

Bozulan bu dengeler geri kalmış ülkelerin aleyhine olmuş, ülkelerindeki yoksulluk, işsizlik ve sefalet her geçen gün artmıştır. Ayrıca üçüncü dünya ülkelerinde artarak devam eden iç savaşların önüne geçilememiştir. Bunun yanında gelişmiş ülkeler olarak kabul edilen ülkeler geri kalmış ülkeler gibi fakirleşmemiş, aksine zenginliklerine zenginlik katmışlardır. İnsanlarının ortalama yaşam süreleri uzamış, eğitim seviyeleri yükselmiş, teknoloji ve sanayi alanında büyük mesafeler kat etmişlerdir. Kısaca küreselleşmenin en güzel taraflarını almayı başarmışlardır.

Bu başarının altında ve de küreselleşmenin acımasız olarak eleştirilmesinin nedeni olarak gelişmiş olan ülkelerin küreselleşmeyi kendilerinin yönetmesi, yönetirken de kendi menfaatlerini korumaları gelmektedir. Küreselleşmeyi yöneten ülkeler yapmış oldukları bütün ticari anlaşmalarda, koymuş oldukları vergilerde, açmış oldukları kredilerde, ticaret mallarına uygulamış oldukları kotalarda daima kendi menfaatlerini göz önünde bulundurmuşlar, bunun sonucunda kendileri gelişmeyi başarırken diğer geri kalmış ülkeler başarılı olamamıştır.

Küreselleşmedeki bu iki yüzlülüğün sonucunda dünyada pek çok sorun baş göstermiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, işsizlik probleminin artarak devam etmesi, dünyadaki yoksul insan sayısının her geçen gün daha da artması sadece birkaç madde olarak sayılabilir. Küreselleşmeyi yönetenler bu verileri göz önünde bulundurmazlar ve çözümler getirmezlerse gelecek yıllarda daha büyük tehlikelerle karşılaşacaklarının farkındalar. Bu eleştirileri kendi içlerinde de yapmaktadırlar.

4. KÜRESELLEŞMENİN TÜRK TOPLUM YAPISI ÜZERİNE ETKİLERİ

4.1. Modernleşme, Kapitalizm ve Modern Toplum Kavramları

Küreselleşme sürecinin ilk başlangıç noktası olarak modernleşme kabul edilmektedir. Modernleşme süreci beraberinde küreselleşmeyi getirmiş ve insanoğlunun hayatını her yönüyle değiştiren başlangıç noktası olmuştur.

Modernleşme kavramı değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bu farklı tanımlara rağmen geleneksel tarımsal üretim ve küçük çaplı el sanatlarına dayalı durağan bir yapıdan sanayileşmiş, şehirleşmiş, okur-yazarlık oranının arttığı, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının geliştiği, dinamik bir yapıya geçiş, modernleşme olgusunun ortak özellikleri olarak ele alınmaktadır. Hakim özellik ise tarıma dayalı toplumsal bir yapıdan sanayiye dayalı toplumsal bir yapıya geçiş olarak belirmektedir.

Gerçekte ise modernleşme, sosyal ve fiziki çevreyle ilgili olduğu kadar kişilerin tutum ve değerleri, zihinsel yapıları, ve kişiliğiyle de ilgili bulunmaktadır. Diğer bir değişle modernleşme; modern sosyal ve fiziki çevreye uygun zihinsel yapı, tutum, değer ve kişilik gerektirmektedir. Bunlardan hangisinin öncelikli olduğu hususunda ortak bir anlayış da bulunmamakta, kurumsal yapıya, sosyal ve fiziki çevre ile üretim ilişkilerine öncelik verenler olduğu gibi, zihinsel, kültürel ve kimlik yapısına öncelik verenler de bulunmaktadır [Yılmaz,1996: 19].

Modern toplumların geleneksel toplumsal oluşumlardan fiilen ne zaman ayrıldıklarını kesin olarak belirlemek oldukça güçtür. Bununla beraber, modernliğin başlangıcını ve/ ya da modernliğe dönüşümün başlangıcını 18' inci yüzyılın sonu ve 19' uncu yüzyılın başı olarak kabul etmek olanaklıdır. Modern toplumların ortaya çıktığı modern oluşumların vukuu bulunduğu toplumlar Batılı toplumlardır. Batılı toplumların modernliğe dönüşümü ve modern oluşumların ete kemiğe bürünmesinden sonra, bu toplumların diğer toplumlara (modern olmayan -geleneksel- toplumlar) ilişkileri ve onların geleneklerinden kopuşları süreci, modernleşme süreci olarak değerlendirilmektetir.

Batılı toplumlarda modernleşme süreci, yüzyıllara yayılan uzunca bir dönemi kapsamıştır. Bu dönem boyunca, üretim biçiminde (tarzında) köklü değişimler yaşanmıştır. Üretim tarzının kapitalizme dönüşümü, kültürel alanlarda modernleşme süreci ile birlikte yaşanmıştır. Kapitalistleşme ve modernleşme ... , bu toplumların tüm dinamiklerini alt-üst etmiş ve süreç bu toplumlara bir dizi yıkımla birlikte bir dizi de donanım sağlamıştır. Değişim yeni toplum, yeni insan anlamına geliyordu." [Ercan, 1996: 21].

Modernleşme olgusu, kaba bir değişle varolan değişmenin değişmesidir [Ortaylı, 1999: 14]. Batı uygarlığı ve Batı toplumu bir değişimin toplumdur. Batılılık, değişimi fark eden ve ona müdahale etmeye kalkan bir bilinçtir. Gelişme, değişme gibi kavramları Batı kendisi bulmuştur. Çünkü bu olayın içine giren ve en yoğun yaşayan odur. 18'inci yüzyılın Batılısı (Avrupalısı) haklı olarak bu devinimi kendine mal etmiştir [Ortaylı, 1999 :18-19]

Berman, modernitenin tarihsel olarak biçimlendirildiğini savunduğu üç aşama üzerinde yoğunlaşır. 16'ncı ve 17'nci yüzyıllar arasında, bireyleri geleneksel bağlarından koparılmış yeni bir hayat örüntüsünü deneyimlemeye zorlayan modernliğin toplumsal formları gelişmiş; Fransız Devrimi siyasal ve iktisadi olarak bu örüntüye katkıda bulunmuş, bireylerin yeni ve bağlayıcı kimlikler edinmesini sağlamıştır. Nihayet modernizasyonla birlikte kapitalizmin ve pazar ekonomisinin yayılması modern deneyimin nihai aşamasını teşkil etmiştir [Çiğdem;1997: 68].

Bair toplumlarını, tarihin belirli bir döneminde, diğer toplumlardan farklı kılan, farklılığı yaratan nedir? "Farklılığa yol açan şey yeni bir toplumsal yaşam biçimi ve üretim biçimiydi, yani kapitalizmdi [Ercan,1996:23]. Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği ise, muazzam bir meta birikimi" olarak kendini gösterir [Marks;1986:49]. Modernliğin belirginleşen toplumsal düzeni hem ekonomik sistemi hem de diğer kurumlar açısından kapitalisttir. Kapitalizmde, ulusal ve uluslararası pazarlar için yapılan üretimle birlikte, yalnızca sınırsız çeşitlilikte maddi ürünler değil, insanın işgücü de metalaşır [Giddens;1998: 20].

Bu yeni toplumsal yaşamın baş oyuncusu İ. Wallerstein'in vurguladığı gibi burjuvazidir. "Modern dünya mitolojisinde baş oyuncu burjuvadır. Kimileri için kahraman, kimileri için cani, ama çoğu kimse için bir esin kaynağı ya da geçmişi yıkıp, bugünü kuran bir kahramandır." [Ercan;1996: 2].

Modernleşme süreci beraberinde sanayileşmeyi ve endüstri devrimini getirerek insanların yaşam tarzlarını da değiştirebilmeyi başarmıştır. Kırsal kesimden ve tarıma dayalı ekonomik bir toplumdaki şehirlerde yaşayan, işçi sınıfını oluşturan, zenginlik ve refah vaat eden bir düzene geçmiştir. Bu düzeni sağlayan en önemli unsurlardan biri teknoloji alanındaki yeniliklerdir. Özellikle buhar makinelerinin bulunmasıyla başlayan ve elektriğin icadıyla devam eden süreç 1860'lı yıllarda deniz altına döşenen fiber optik kablolarla hızlanmıştır.

Bu hızlanma öyküsü günümüzde adına gelişmiş ülkeler denilen Batılı ülkelerde başlamış ve bütün dünya ülkelerini zamanla etkilemiştir. İşte bu etkilenmeden nasibini alan devletlerden biri olan Osmanlı Devleti ve günümüzde Türkiye Cumhuriyeti olarak yaşayan bizleri nasıl etkilediğini, hangi aşamalardan bugünlere geldiğimizi, kültürel açıdan, sosyal açıdan bizlere neler kattığını veya alıp götürdüğünü incelemeye çalışacağız.

4.2. Klasik Osmanlı Toplumsal Düzeni

Osmanlı Devleti'nin temelinde, zengin bir dini gruplar mozayigini, aşiret birlikteliği, etnik unsurları refah (veya yan refah) içindeki şehirli bir bütün, olarak örgütlenmeyi başarmış olan bir merkez bulunmaktadır. Osmanlı memurları, Osmanlılardan önce yaşamış olan Müslüman imparatorlukların başaramadıkları bu sentezi başarmış olmakla övünürlerdi. Bu gurur, devletin Müslüman niteliği kadar, Osmanlı devletinin karakteristik bir özelliği olan merkezi mekanizmadan kaynaklanıyordu. Devlette bu karakteristik gurur, birbiririnden oldukça farklı iki eğilim sergileyen karmaşık bir eğitim sistemi ile de doğrulanmaktaydı. Bunlar dini eğitim sistemi ile Enderun'a ve buradan da askeri ve idari görevlere gelmeyi sağlayan sistemdir. Bu bağlamda ise, klasik Osmanlı

siyaset teorisinde din ve devletin birbirlerinin ikizleri olarak kabul edildikleri, ancak şüphesiz bunlardan devletin daha fazla eşit olduğu görülebilir. Bu durum, aynı zamanda adli sistem, mali sitemle bütünleşmiş askeri mobilizasyon sistemi, piyade ve süvarilerden oluşan daimi ordu, sicil ve muhasebe sistemi ve gayrimüslimlerle ilişkileri düzenleyen adem-i merkeziyetçi bir sistemle de destekleniyordu [Mardin, 1995:111].

Genellikle 16'ncı yüzyılın ikinci yarısı klasik Osmanlı toplumsal düzeninin sona erdiği ve bu düzenin bozulmaya başladığı dönem olarak kabul edilmektedir. Osmanlı toplumsal düzeninin 16'ncı yüzyılın sonlarına kadar Batı karşısındaki üstünlüğünü koruduğu genel kabulü oldukça yaygın bir görüştür. Osmanlı klasik dönemi Yıldırım Bayezit'in tahta çıkışından Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının sonuna kadar devam eden dönemdir. Klasik dönemin temel özelliklerini Z. Toprak; "güçlü bir merkezi yönetim, Bizans'ın da izlerini taşıyan tımar sistemi ve sürekli genişleme üzerine kurulu bir mali yönetim" olarak belirtir [Toprak,1993:192].

Klasik Osmanlı toplumsal düzeninin temel özelliklerinden birisi merkezi yönetimin güçlü olmasıdır. Bu dönem boyunca, merkez, merkez-kaç güçleri denetim altında tutabilmiştir. Merkezin ayakta kalmasını sağlayan en temel etkenlerden biri, doğrudan üreticilerin (reaya) yerel güçlerin insafına bırakılmaması ve bu güçlerin baskısına karşı korunmaları uygulamasıdır. Kılıçbay, bu uygulama uğruna, Kanuni Sultan Süleyman'ın imparatorluğun marjinal bir topluluğu için büyük bir sefer düzenleme zahmetine ve hastalığına karşın bu sefere bizzat katılma özverisine katlandığını belirtir [Kılıçbay; 1985: 358].

Osmanlı klasik düzeninin özü tımar sistemidir. Ö. L. Barkan tımarı; "Osmanlı İmparatorluğu'nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsil selahiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bu arada bilhassa defter yazılarındaki senelik geliri 20.000 akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isim biçiminde tanımlamaktadır. H. İnalçık da aynı doğrultuda, tımarın belirli bir toprağın veya toprağa ait hakların temlikinden çok, bir takım vergilerin bir kimseye havalesi olduğunu söylemektedir. Tımar aslında, topraktan doğan vergi gelirlerinin bir kimseye

havale edilmesinin ötesinde, herhangi bir hazine gelirinin bir görev karşılığı verilmesi anlamını taşır [Kılıçbay;1985:361].

Sencer Divitçioğlu, Osmanlı topraklarının neden ve kimlere tımar ve verildiğini şöyle özetlemektedir. "1-Tımarlar sultanın beratı ile devleti idare eden kimselere verilmiştir, 2-Tımarlar fethedilen topraklardaki eski tımar sahiplerine onları da devlete katmak için verilmiştir, 3-Tımarlar- taht kavgalarında şehzadeleri tutan devlet recalini ödüllendirmek için verilmiştir [Divitçioğlu; 1981: 51].

Osmanlı toplumunda, devletin özel mülkiyete sık sık müdahale etmesi ve özel servetlerin müsadere tehlikesi ile karşı karşıya bulunması, vakıf kurumunun gelişip yaygınlaşmasına neden olmuştur. "İslam hukukuna göre vakıf, özel mülkiyet altındaki bir malın gelecekteki gelirinin kamu yararına veya hayır amacıyla tahsis edilmesi demektir [Pamuk,1988:93]. Vakıf, Osmanlı İmparatorluğunda iyice yerleşmiş eski bir İslam kurumudur. Başlangıçta dini amaçlarla yapılan bir toprak veya geliri bir mülk tahsisiydi. Zamanla, mülkiyet hakkının genel güvensizliğine karşı bir koruma aracı olarak, kurucusunun ailesinin ve çocuklarının yararına aile vakfi kurma şeklinde bir uygulama haline girdi. Sultandan başka hiç kimsenin tımar, iltizam, has ve benzeri şeyleri vakıf haline getirememesi ve sadece mülk vakıf yapabilmesinden dolayı tarım bölgelerinde vakıfların sayısı sınırlı kaldı. Vakıflar daha çok kent çevrelerinde kuruldu [Lewis;1998:93]

Osmanlı toplumsal kuruluşunda şehirlerdeki zanaat üretimi sıkı devlet düzenlemeleri altındaki loncalar tarafından yapılırdı. Devlet üretim sürecini, hammaddelerin dağıtımını, ürünlerin nitelik ve niceliğini denetler ve fiyatları saptardı. Şehir üretimi üzerindeki bu denetim kısmen, devletin iç ticaret üzerinde kurduğu kontrol mekanizmasıyla gerçekleştirilirdi. İç ticaretin örgütlenmesi, bölgesel ve bölgeler arası pazarlar yoluyla olurdu. Devlet bu pazarları teşvik eder, ticaret yollarında ve pazarlarda tüccar ve malının güvenliği ve ticari işlemleri sıkı sıkıya denetlerdi [Keyder;1983:120-122]. Üretimin merkezi bir anlayışla kesin kurallara bağlanması, malın kalitesinin, fiyatının arz ve talep dengelerine göre oluşmasını engelliyordu. Devlet, temel malların standart kalitesini ve fiyatını belirliyordu. Bunun dışına çıkılması kesin şekilde

yasaklanıyordu [Öztürk;1999:141]. Devletin iç ticareti denetim altında tutması, özel sermaye birikiminin oluşmasının da sınırını çizmekteydi. Osmanlı toplumunda dış ticaret sadece lüks mallara özgü değildi, besin maddeleri ve loncalara gerekli hammaddeleri de kapsardı [Keyder, 1983: 123].

Osmanlı Devleti, 14'üncü yüzyılda kuruluşundan beri, uluslararası ticaret yollarını denetlemeyi amaç edinmişti. Bu amaç, genişleme siyasetinin başlıca belirleyicisiydi. 16'ncı yüzyıl boyunca Osmanlılar ipek ve baharat ticaretini tekellerine aldılar [Keyder; 1983: 123-124].

Osmanlı klasik döneminde kent yönetimine ve belediye hizmetlerinin yürütülmesinde önemli iki kurum olarak kadılık ve vakıflar karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kurum, belediye hizmetlerin yürütülmesinde önemli işlevler yüklenmişlerdir.

Osmanlı şehir yönetiminin en yüksek otoritesi kadıdır. Hukuki ve adli konularda, şehir ve kasabaların güvenlik, asayiş ve belediye hizmetlerini kadılar yürütmekteydi. Kadı, hem şer'i ve idari yargının başı, hem belediye başkanı, hem de merkezi yönetimin temsilcisiydi. Kadının dairesi, bir mahkeme binası olduğu gibi, aynı zamanda belediye hizmetlerinin yürütüldüğü bir yerdi. Devlet, askeri hizmetlerle, sivil ve yargı işlerini birbirinden ayırmıştı [Eryılmaz; 1997: 33-34].

Kadının belediye hizmetlerinden sorumlu yardımcısı muhtesibtî. Osmanlı devletinde muhtesibin görevi, bazı tüketim maddelerine narh koymak, bunu denetlemek; çarşı ve pazar işlerine nezaret etmek; tartı ve ölçü aletlerini kontrol etmek; gıda maddelerinin üretildiği ve satıldığı dükkan ve işyerlerini denetlemektir. Belediye zabıtasının gördüğü işler, o dönemde bütünüyle muhtesibe bırakılmıştı [Eryılmaz;1997:35].

Osmanlı belediye hizmetlerinin bazen vakıf esasına göre de yürütüldüğünü görmekteyiz. Hatta, Batılı anlamda belediyelerin kurulmasından sonra da vakıflar, ikinci bir belediye yönetimi gibi çeşitli yerel hizmetleri yürütmeye devam ettiler.

Vakıf düşüncesi kent içerisinde "külliye, kent dışında ise, "kervansaray" sistemini

doğurdu. Vakıf binalarının çevresinde bulunan kaldırım ve yollar, o vakfın gelirinden yapılırdı. Şehirlerin su ve kanalizasyon tesislerinin yapım ve bakımı klasik devirde, vakıflar ve çarşı esnafının kendi avarız sandıkları tarafından karşılanırdı [Eryılmaz; 1997:37].

Osmanlı Devleti hanedanlık sistemine sahip olmasına rağmen yüzyıllar boyunca düzenli işleyişi ve merkezi yapısı sayesinde farklı dillere, dinlere sahip toplulukları bir arada tutabilmeyi başarmıştır.

4.3. Klasik Toplumsal Düzenin Çözülüşü

Osmanlı Devleti'nin her alanda hakim olmasına ve mükemmel işleyen bir meknizmasının olmasına rağmen hangi nedenlerden dolayı çözüldüğü ve bunların sonucunda neler yapıldığı üzerinde tespitler yapılması zorunludur.

Kendi içerisinde belirli bir tutarlılıkla işleyen Osmanlı sistemi, 16'ncı yüzyılın sonlarına doğru eski işleyişini yitirerek çözülmeye başladı. Braudel, 16'ncı yüzyılın ortasından öncesine ait bir oluşum olarak büyük mülkiyetin geliştiğini ve 1550-1570 yılları arasındaki dönemin belirleyicisi olduğunu belirtmektedir. Braudel'e göre, bu dönemdeki asıl yenilik, verimli Türk fetihlerinin daha Kanuni S. Süleyman'ın ölümünden (1566) önce durmasıdır [Braudel;1994: 86].

Bu dönemde başlayan fiyat yükselmeleri ise, eski sistemde aksamalara neden olmuştur. Pamuk, 1584 tağşişi sonrasında bütçe açıklarının, bütçe açıklarını kapatmak için başvuru olan tağşişlerin ve iç borçlanmaların birer istisna olmaktan çıkarak neredeyse kural durumuna geldiğini belirtir (Pamuk, 1988: 126). Bu gelişmelerin ekonomi üzerindeki en önemli sonucu ise, tımar sisteminin çözülmesidir. Bir yandan sipahi ordusunun etkinliği azalır, bir yandan da merkezi hazinenin parasal gelir gereksinimleri artınca, merkezi devlet tarımsal artığa doğrudan el koymanın yollarını aramaya başlamıştır [Pamuk;1988:126].

Bu dönemde, merkezi devletin savaş gibi olağanüstü dönemlerde topladığı avarız-ı

divaniyye ve tekalif-i örfiyye gibi vergileri sık sık talep etmeye başladığı görülür. Bu vergilerin miktarları daha önceden belirlenmiş olmadığı için, uygulamada devlet her yıl artan miktarlar isteyebiliyor, mali bunalımın yoğunlaştığı yıllarda devletin reaya üzerindeki baskıları daha da artıyordu. Bu gelişmeler karşısında yalnızca reaya değil, sipahilerde güç duruma düştüler, yoksullaşmaya, savaş sırasında orduya katılmamaya ya da asker göndermemeye başladılar. Yüzyılın sonlarına doğru, gelirleri iyice azalan kimi sipahiler tımarlarını terk etmeye başladılar [Pamuk,1988:126-127]. 17'nci yüzyılda sipahiler kırlardaki konutlarını terk ederek kentlere yerleşeceklerdi [Braudel, 1994: 88].

Düzenin bozulması ve parasal ekonominin getirdiği fiyat artışları, askeri sipahi sistemini işlemez hale getirmiştir. Askeri hizmetten kaçılmaya başlanmış ve merkezi yönetimin emrettiği denetimler komedi haline dönüşmüştür [Braudel;1994: 87].

Merkezi yönetimin tarımsal artığın daha büyük bir bölümüne doğrudan el koyma çabalarının ikinci ve en uzun dönemde daha önemli sonucu ise, dirlik düzeninin ya da tımar sisteminin gerilemesi ve iltizam düzeninin tarımsal kesime yayılması olmuştur [Pamuk,1988:127]. İltizam usulünde, devletin ticaretten, tarımsal üretimden ve diğer kaynaklardan aldığı vergilerin bir bölümünün toplanması işini açık artırma yoluyla mültezim adı verilen araçlara bırakması söz konusudur. Açık artırmayı kazanan mültezimlerin temel hedefleri ise, ödedikleri bedelden daha fazlasını gelir kaynaklarından sağlamaktı. Bu da, gelir kaynaklarındaki üreticiler üzerinde varolan baskıların artması sonucunu doğurmaktaydı.

Sipahilerin askeri önemleri azalıp, merkezi hazinenin para gereksinimleri artınca, iltizam düzeni tarımsal kesimde yaygın olarak uygulanmaya başlandı. Bu yöntem, sipahiyi devreden çıkarıyor ve tarımsal üreticileri en kısa zamanda en çok kar amacıyla vergi toplayan mültezimlerle karşı karşıya bırakıyordu [Pamuk,1988:127].

Bu dönemde Osmanlıların dış ticaretteki etkinliği de zayıflamaya başlamıştır. R. Mantran, 17'nci yüzyılda Osmanlı toprakları üzerinden yapılan transit ticaret hacminin henüz önemli ölçüde azalmadığını, bununla beraber, uluslararası ticaretin, imparatorlukta gerçekleşen değiş-tokuş miktarının zayıf bir bölümünü temsil ettiğini

belirtir. Geleneksel ticari örgütlenişler (kervanlar, menziller, aracılar, vb.) kaybolmamıştır, rollerini oynamayı sürdürmektedirler. Ancak, Osmanlılar uluslararası ticarete önde gelen bir yer tutmamaktadırlar [Mantran;1995:309].

Osmanlı toplumunda 16'ncı yüzyılın son çeyreğinde başlayan bunalım ve gerileyişin en önemli nedeni ekonomiktir. Batıdan ticaret ve değerli maden girişi yoluyla ekonomik bunalım baş gösterir ve fiyatlar hızla yükselmeye başlar. Ş. Pamuk'un belirttiği gibi, 1600'lerin başındaki Osmanlı fiyatları 1500'lerin başındaki düzeylerinin altı katına ulaşmıştır [Pamuk;1988:122]. Bunun nedeni ise, merkezi devletin mali güçlükleridir. Ortaya çıkan mali kriz, merkezin kırsal alanlardaki merkez-kaç eğilimi durdurabilecek zorlayıcı aygıtı harekete geçirmesini önlüyordu. Vergi gelirlerini artırma girişimleri, tarımsal yapının dengesini daha da bozarak durumu ağırlaştırdı [Keyder;1993:25].

Bu durum taşrada, ayan olarak adlandırılan kesimin güçlenmesini sağladı. Güçlenen ayan, merkezi otorite karşısında yeni tavizler elde etmenin yollarını aradı. Bu süreç, 1808 yılında, padişahın ayan ile anlaşmasını gösteren ve "*sened-i ittifak*" olarak anılan belgenin imzalanması ile sonuçlandı. Bu belge ile padişah, iktidarının mutlak olmadığını ve bu iktidarı mahalli güçlerle paylaşmayı kabul ediyordu. Ancak bu belge, sonun başlangıcı oldu ve sonraki dönemde merkezi otorite ayan üzerinde iktisadi ve siyasal egemenliğini yeniden oluşturdu.

Ayanın başlattığı evrimin hemen tersyüz olması, bu değişikliğin geçici niteliğine işaret eder, ortalık durulduğunda köylülük yine bağımsız aile üreticileri olarak ortaya çıktı. Topraksız serfler veya tarım işçileri oluşmamıştı. Köylülüğün çözülmesini destekleyecek hiçbir hukuki ve siyasi kurum yoktu. Devletin bütün aygıtları bağımsız köylü statüsünü destekliyordu [Keyder;1993: 28].

Tanzimat'tan sonra yeni idari anlayış gelince, ayanların üstlendiği görevler başka makamlara devredilmiş, ayanlara ise meclis üyelikleri veya bazı devlet hizmetleri verilerek ayanlık sessizce ortadan kaldırılmıştır. Böylece 200 yıl kadar devam eden bir kurum kendiliğinden ortadan kalkmıştır [İşpirli;1999: 238].

Mahalli güçler karşısında padişahın ve merkezi otoritenin hakimiyetinin kurulması, batıdaki oluşumların gerçekleşmesini engelledi. Batıdaki anlamda sermaye birikimine sahip bir burjuva sınıfı oluşmadığı gibi, bu sınıfın karşısında topraksız köylü ve tarım işçileri de oluşmadı. Bu dönemde; artığın büyük bölümü ... devlet memurlarının tüketimi ve lüks harcamalar için kullanılıyordu [Keyder;1993:39].

Osmanlı şehir düzeninde küçük zanaatkarlar ve tüccarlar önemli bir yer oluşturuyorlardı. Özellikle yeniçerilerin bu sınıflarla bağlar kurması, Osmanlı dengesini oluşturan yeni ve önemli bir unsur olmuştur. 17'inci yüzyılda Osmanlı tarım düzeninin bozulmasıyla, şehir hayatı da dejenere olmaya başlamış; bir yandan köylerden kaçarak şehirleri dolduran işsiz-güçsüzler ordusu, diğer yandan da yeniçeri-esnaf ilişkilerinin yarattığı toplumsal sorunlar şehir hayatını da alt üst etmiştir [Timur;1994: 259].

15'inci yüzyılın sonlarından itibaren Batı Avrupa'daki gelişmelerin Osmanlı ekonomisini etkilemesi ve bunalım sürecini başlatmasına karşın, bunun etkileri 18'inci yüzyılın başlarına kadar pek hissedilmedi ya da bunun farkına varılmadı.

Osmanlı toplumunda gerileyişin en fazla hissedildiği alan ordudur. Ordunun donanım ve teknik düzeyinin gerilemesi, Osmanlı ilerleyişinin durması sonucunu da getirdi. Savaş kazanamayan ordu, ekonomi üzerinde yük olmaya başladı. Ayrıca, kazanılan zaferler sonucunda sağlanan ganimetlerde ortadan kalktığından, ekonomi üzerindeki yük daha da ağırlaştı.

Osmanlı ve Avrupa ordularının eğitim ve donanım standartları arasındaki gerilik farkı Osmanlı ilerleyişinin durdurulmasından sonra görülmeye başladı. Başlangıçta Osmanlıların geriliği mutlak değil, nispi idi. Bir zamanlar askerlik biliminin ön safında iken, geride kalmaya başladılar. 17'nci yüzyılda Avrupa ordularındaki büyük teknik ve lojistik gelişmeler, Osmanlılar tarafından geç ve etkisiz bir şekilde izlendi. Ordudaki güç kaybı, daha güçlü düşmanlar karşısında toprak kaybına yol açarak yıkılışın başlıca nedenlerinden birini oluşturdu [Lewis;1998:25-26].

Türkiye'nin Avrupa devletleriyle yaptığı savaşlarda yenilgiye uğraması kaçınılmaz

olmaktaydı. Bu yenilgiler Osmanlı-Türk toplumunun özel yapısına dayanan, geleneksel sosyo-ekonomik ve politik kurumlarının yıkılmalarına yol açtı [Steinhaus;1999:32].

Osmanlı kudret ve azametinin çöküşündeki en önemli evre ise, uluslararası antlaşmalarda kendini gösterir. Bunlardan birincisi 1606 (91 Kasım) tarihli Zıttoruk antlaşmasıdır. Padişah I. Ahmet ile imparator Rodolf ve arşidük Mathias arasında imzalanan antlaşmanın temel maddeleri şunlardır. İmparatorun Macaristan için ödediği yıllık vergiye son verilir, sınırlar anlaşmazlıktan önceki haliyle sürer, diplomatik davranış ve teşrifatta, sultanlar imparator arasında eşitlik sağlanır [Lewis;1998:279].

Osmanlı da dış dünyaya karşı tutum değişikliği içeride bazı yenilikler ıslahatlar yapılması gerekliliği, Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşların sonucunda yapılan iki barış antlaşmasından sonra anlaşılmıştır. Bunlardan birincisi 1699'da yapılan Karlofça antlaşması, ikincisi 1718'de yapılan Pasarofça antlaşmasıdır [Berkes;1978:39]. 26 Ocak 1699'da imzalanan Karlofça barış antlaşması bir devrin bittiği, bir diğersinin başladığını belirtir [Lewis,1998:37]. 1699 yılı, aynı zamanda Osmanlıların nihayet Avrupa savaş teknolojisinin üstünlüğünü kabul edip, onu örnek almaya karar verdiği tarihtir. Bundan sonra, Osmanlı ordusunu mademize etmek üzere Avrupa'dan uzmanlar çağrılacak ve tarihimizde, ordunun Batılılaşma sürecinde ön safta yer alması süreci başlayacaktır [İnalçık;2000:11].

Başlayan bu dönem, Osmanlıların gelişen Batı kapitalizmi karşısındaki gerileyişinin kendini hissettirdiği bir dönemdir. Bu gerileyişin Osmanlı yöneticilerince kabulü kolay olmamıştır. Dolayısıyla, çözüm olarak nelerin yapılabileceği yönündeki çalışmalar daha sonraları, 18'inci yüzyılın sonlarına doğru başlayacaktır. Artık, Osmanlı yönetimi, bu geri kalıştan nasıl kurtulabileceğinin hesaplarını yapar hale gelmiştir. Eski güçlü Osmanlı toplumsal sistemini yeniden yaratmak temel hedeftir. Yaşanan son iki yüzyıllık tarih, bu hedef çerçevesinde Osmanlı-Türk modernleşme Batılılaşma sürecidir.

Osmanlı Devleti'nin 15.yüzyıldan itibaren coğrafi keşifler ile başlayan, rönesan ve reform hareketleri ile devam eden Batı'nın ilerleme sürecini göremeyişi ve bu süre içerisinde her türlü teknolojik, bilimsel gelişmeleri takip etmeyişi adeta sonunu

hazırlamıştır. Burada Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeleri takip etmemesinden dolayı hem ekonomik hem de askeri açıdan kayıplara uğradığını görmekteyiz. Özellikle coğrafi keşiflerle ortaya çıkan yeni ticaret yolları, ipek yolu üzerinde bulunan ve uluslar arası ticarete söz sahibi olan Osmanlı Devleti'ni ekonomik açıdan zayıflatmaya başlamıştır. Ticaret gelirleri azalan ve bunun ötesinde kendisinin satıcı durumundan alıcı durumuna geçmesinden dolayı büyük kayıplara uğramaya başlamıştır.

Batı devletlerinin teknolojik alanda büyük ilerleme kaydetmesi, buharlı makineyi kullanmaya başlaması, elektriği icat etmesi ve sanayi toplumuna hızlı bir şekilde giriş yapması Osmanlı Devleti'nin geride kalmasına neden olmuştur. Teknoloji alanında Batı'nın kaydetmiş olduğu yenilikler özellikle Osmanlıyı savaş alanında zora sokmuştur. Batılı devletler üstün silah teknolojilerine sahip olmuşlar ve her geçen gün silhalanma ve ordudaki eğitim konusunda yenilikler yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nin silah teknolojisini takip etmemesinden dolayı savaşlarda ilk yenilgilerini almaya başladığını görüyoruz. Bu yenilgiler özellikle ekonomisini yayılmacı bir politika ve fethettiği ülkelerden alınan ganimetler ve vergilere bağlayan Osmanlı Devleti'ni zora sokmuştur.

Ekonomik anlamda savaşlardan dolayı kayıplar yaşamaya başlayan devlet çareyi daha fazla vergi toplamakta bulmuş, bu durumda tımarlı sipahilerin topraklarını terk ederek çiftçiliği bırakmalarına ve şehirlere göç etmeye başlamalarına neden olmuştur. Osmanlı Devleti ikinci büyük darbeyi de tımarlı sipahilerden yemiş, hem alacağı vergilerden hem de ücretsiz olarak beslediği askerlerden olmuştur. Bunun sonucunda Osmanlı ordusu iyice zayıflamış, asker sayısı her geçen gün düşmüştür.

Ayrıca devleti bekleyen başka sorunlar da ortaya çıkmıştır. Özellikle askerlerin şehirlere göç etmesiyle başlayan süreç işsiz insanların şehirlere çoğalmalarına neden olmuştur. Şehirlerde asayiş yönünden sıkıntılar ortaya çıkmış, toplumda yozlaşmanın ilk emareleri görülmeye başlanmıştır.

Merkeziyetçiliği ve otoritesi ile yüzyıllar boyunca ayakta kalmayı başaran devlet daha fazla vergi toplamak adına vergi toplama işini daha fazla para verene bırakmış, bunun

sonucunda mültezim adı verilen sistem ve bu sistemle birlikte ayanlar ortaya çıkmıştır. Ayanlar devletin içinde bulunduğu fırsatı çok iyi değerlendirerek imtiyazalar koparmaya ve buldukları bölgelerde otorite kurmaya başlamışlardır. Bu durum devletin 1808 yılında imzalamış olduğu Sened-i İttifak ile sonuçlanmış ve padişah kendi otoritesi dışındaki bir otoriyi kabul etmek zorunda kalmıştır.

Ayanlar özellikle devlete vaat ettikleri vergiyi toplayabilmek ve kendileri adına da para kazanabilmek için köylü üzerindeki vergileri her geçen gün artırmışlardır. Bunun sonucunda köylerden şehirlere doğru her geçen gün artan göç olayları yaşanmaya başlamıştır. Bu durum beraberinde toplumsal çözülme getirmiş, şehirlerde suş işleme oranlarını artırmıştır. Devletin otoritesi her geçen gün sarsılmaya başlamıştır.

Coğrafi keşiflerle başlayan modernizm Osmanlı Devleti'ni yavaş yavaş hem ekonomik hem sosyal yönlerden kemirmeye ve zayıflatmaya başlatmıştır. Küreselleşmenin ilk adımı olan modernizm kendisini takip edemeyen Osmanlıyı teknolojik ve askeri alanda geri bırakmış, süper güç olarak dünyayı yönetmekten yönetilen duruma sokmaya başlamıştır. Bozulan ekonomi, askeriye ve merkezi yönetimle birlikte padişahın otoritesi sarsılmış, güç kaybına uğramıştır.

Osmanlı Devleti geri kalmışlığını gidermek ve aradaki mesafeyi kapatmak için reform çabalarına girmeye başlamış, modernleşme yolunda girişimlerde bulunmuştur. A.J. Toynbee, başlayan Osmanlı -Türk modernleşmesinin karşılaştıkları güçlükleri beş nokta etrafında toplamıştır [Toynbee; 1999:52].

Her şeyden önce, "Türk Batılılaşması" hükümet tarafından başlatılan suni bir hareket olmuş ve bazı özel kişilerin içinden doğmamıştır. İkincisi, geç başlamıştır. Bu konuda Rum ve Rus hareketlerinden yüz yıl geç davranılmıştır Böyle bir harekete girişilmesini de askeri tehlikelerle askeri başarısızlıklar sonucu yok olma tehlikesi zorlamıştı. Üçüncüsü, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Türk Rus Barış Anlaşması'ndan 1856 Paris Antlaşması'na kadar süren uzun yıllar içinde ve Osmanlı İmparatorluğunun varoluşunun ayaklanmış Hristiyan tebaa ve dış düşmanlarca sürekli tehdit edildiği bir devre içine sürdürülmüştür. Dördüncüsü, -yukarıda belirttiğimiz nedenler- harekete bir askeri

görünüş vermiştir ve -ne yazık- problem bu kisve altında ele alınmıştır. Beşincisi, Türk reformcuları, -Batılı ve Batılılaşmış komşularıyla Doğulu Hıristiyan tebaalarının yarattıkları belalar azmış gibi- sultanın bendelerinden ve İslam toplumundan gelen kuvvetli dirençle de baş etmek zorunda kalmışlardır.

Araştırmanın bundan sonraki bölümlerinde, Osmanlı-Türk modernleşmesinin serüveni ele alınacak ve bu serüvenin ne ölçüde başarılı olduğu ve bugün yaşanmakta olunan durumun genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

4.4. Tanzimat Öncesi Reform Girişimleri

4.4.1. Lale Devri

Osmanlı reform eğiliminin ilk ortaya çıktığı dönem olarak Lale Devri kabul edilebilir. III. Ahmet'in saltanatının Pasarofça antlaşmasından sonraki 12 yılına, ince bir zevk ve kültürel girişimlerin simgesi olarak Lale Devri denir. E. Z. Karal'da, Lale devrini gerçekte, her şeyden önce yeni bir yaşama anlayışının ifadesi olarak görür. "Lale Devri, güzel sanatların ve tefekkürün de kutsal sayıldığı ve insanı yükselten bu iki branşın beraber geliştikleri devirdir. Devrin bütününde Avrupa tesirlerinin de olduğu kesin bir gerçektir." [Karal;1999:55-56].

Lale Devri adı, laleye karşı Osmanlı yönetimindeki tutkuyu vurgulamakla birlikte, aynı zamanda Osmanlı payitahtında Avrupa'ya karşı uyanan merakı da belirtir. Bu dönemde, Osmanlı süsleme sanatlarında hatta mimarisinde Avrupai motiflerin ilk kez görülmeye başlamasının yanı sıra; ordu da ve kültür hayatında da Avrupa örneğinde yenilikler ortaya çıkmaya başladı [Kunt;1993:53].

İlk Osmanlı reformcusu olarak 1718-1730 yılları arasında sadrazamlık yapan Damat İbrahim Paşayı kabul etmek gerekir. İbrahim Paşa, Padişahın en büyük kızıyla evli olduğundan Damat İbrahim Paşa olarak anılır. Avrupa başkentlerine, elçiler İbrahim Paşa döneminde gönderilmiştir. Bu elçilerden biri de 1721 yılında Paris'e gönderilen

Yirmisekiz Mehmet Sait Efendi'dir [Karal;1999:56].

Yirmisekiz Mehmet Sait Efendi, "Sadrazama Fransız sarayıyla, Paris'in sokak manzaralarıyla, hastaneleri, askeri eğitim alanları ve okullarıyla ilgili raporlar yollayıp Çelebi her şeyden çok da kütüphanelerdeki kitapların sunuluşunu ve matbaanın ne harikulade bir şey olduğunu anlatıyordu [Palmer;1995:57].

Osmanlılarda ilk matbaanın 1492 yılında İspanya'dan gelen Yahudiler tarafından İstanbul'da 1493-1494 yıllarında kurulmasına ve bunu diğer illerde yine Yahudiler tarafından kurulan matbaaların izlemesine rağmen, Türkçe ve Arapça dillerindeki basım yasağı nedeniyle, matbaa Türkler tarafından uzun yıllar kullanılmamıştır. Lale Devrinin en önemli girişimi olan ilk matbaa kurulması, Aslen Macar olan İbrahim Müteferrika ile (Yirmisekiz Mehmet Sait Paşanın oğlu) Sait Çelebi'nin işbirliği,, Damat İbrahim Paşa'nın desteği sonucunda 5 Temmuz 1727 tarihinde gerçekleşmiştir. Türkçe kitap basımına izin verilmekle beraber, Kuran, Kuran yorumları, hadisler, teoloji ve şeriat hakkındaki kitapların basılmasına izin yoktu. İlk Türkçe kitap basımı 1729 yılında yapıldı. Matbaanın kapandığı 1742 yılına kadar toplam 17 kitap basıldı. Çoğu Türkçe olan bu kitapların konusu coğrafya, tarih ve dil idi. Matbanın yeniden açılması ise, 1784 yılında oldu.

İbrahim Müteferrika, matbaa ile ilgili çalışmalarının yanı sıra düşünce hayatına ilişkin de önemli eserler vermiştir. Bu eserlerden biri de, Usulu'l Hikem Fi Nizam Ümem'dir. Bu eserde bilimin, özellikle de coğrafya biliminin büyük önemini belirtmiş ve Osmanlıların geri kalış nedenleri üzerinde de durmuştur. Müteferrikaya göre Osmanlıların geri kalış nedenleri şunlardır: [Palmer;1995:65]

"Kanunların uygulanmaması, adaletsizlik, devlet işlerinin ehil ellere verilmemesi, bilginlerin düşüncelerine tahammülsüzlük, askerlik alanında teknik bilgilerden yoksunluk, orduda disiplinsizlik, rüşvet almak, devlet parasını kötüye kullanmak nihayet dış dünyadan habersizlik." Rusya'ya verilen ödünler arkasından İran askeri karşısındaki gerileme ve Tebriz'in düşmesi, padişah ve vezir-i azamın sefere çıkacaklarını ilan etmelerinden, sonraki kararsız, hatta isteksiz tutum, Osmanlı

payitahtında zaten öteden beri Lale Devri'nin zevk ve lüks müsrifliğiyle suçlanan yöneticilerine karşı sert bir hava esmesine yol açtı. Bir kısım yeniçerinin başlattığı ayaklanma havası, uzun zaman, karşıt siyasal tutumda olan bazı ulemanın ve yöneticilerin de katılması ile büyüdü. Önce vezir-i azamı hedef alan hareket, İbrahim Paşanın idamından sonra yatışmayınca III. Ahmet tahtını yeğeni şehzade Mahmut'a bırakmak zorunda kaldı. Ancak, ayaklanma saltanat ve yönetim değişimi ile de bitmedi. Eski yönetimin ve siyasetin simgesi olan, III. Ahmet saltanatında saraylar ve konaklarla donatılmış, Sadabad Lale Devri'nin izi kalmasın diye yerle bir edildi [Kunt;1993:55].

Ayaklananların başında Patrona Halil adlı kişinin bulunması nedeniyle ayaklanma Patrona Halil Ayaklanması olarak anılmıştır. Ayaklanma, reform hareketlerinin sonu oldu. Ancak, daha sonra yeni yöneticiler padişahla işbirliği yapınca Mahmut tahta çıkışından iki ay sonra yeniçeri elebaşılarını idam ettirdi. Böylece Patrona Halil ayaklanması da sona ermiş oldu.

Halk arasında da benzer değişimler yaşanmıştır...Özellikle kahve içiminin serbestleşmesi sonucunda açılan kahvehaneler, ibadet yerleri dışında toplantılar olan yerler olmaya başladı. Buralarda toplanan halk, eğlenme ve dinlenmeden ziyade konuların değerlendirmesini yapıyordu. N. Berkes; kahvehaneleri, özellikle İstanbul'da cami ve mescidin yerini alan ilk siyasal dedikodu hatta komplo yuvası olarak değerlendirmektedir [Berkes; 1978 :44]. Basının gelişmediği bir ülkede tüm, memleket sorunları ve toplum haberleri kahvehanelerde öğreniliyor ve tartışılıyordu. Özgürlüğün bulunmadığı bir memlekette, bu tip kahvehaneler biraz nefes alabilmek için bireylerin başvurabilecekleri tek sığınaktı [Timur;1989:143].

Lale devri ile ilgili değerlendirmeler, genellikle iki kategoriye ayrılabilir. Birinci değerlendirme, bu dönemin bir zevk ve eğlence, gereksiz bir israf dönemi olduğu, şeklindedir. Diğer bir değerlendirmeye göre ise, Lale devri, özellikle Türk sanatında bir rönesans döneminin başlangıcıdır. Bu iki değerlendirmede de bir aşırılık söz konusudur. E. Z. Karal'ın Lale Devri ile ilgili değerlendirmesi ise şöyledir: "Lâle devri her şeyden evvel yeni bir yaşamak zihniyetinin ifadesidir. Nedim "Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyadan" mısraı işte bu zihniyeti ifade etmiştir. Lâle, yeni zihniyetin sembolünden

başka bir şey değildir. Hayat ve tabiat ile insanın barışmasını ifade eder. Eğer Lâle devrinde yalnız yaşamak, güzel yaşamak ciheti ihtiyar edilse idi bu devir epiküriyen olup kalırdı. Halbuki Lâle devri güzel sanatların ve tefekkürün de takdis edildiği ve insanı yükselten bu iki branşın beraber inkişaf ettikleri devirdir [Karal;1940:19].

4.4.2. III. Selim Dönemindeki Reform Girişimleri

III. Selim döneminde idari alanda da bir takım düzenlemeler yapıldı. Özellikle Anadolu ve Rumeli 28 İl'e bölündü ve vezirlerin sayısı da buna göre belirlendi. Vezirleri seçme hakkı sadece Padişah ve Sadrazama bırakıldı. Vezirlerin kimlerden seçileceğine yönelik bir kanunname çıkarıldı. Vezirlerin görev sürelerinin 3 ile 5 yıl arasında olması uygun görüldü. Kadılar mazeretleri olmaksızın görev yerlerine gitmemezlilik etmeyecekler, kanunnamelerin belirlediği miktardan fazla halktan para alamayacaklardı. Tımar ve zeamet usulü yeni kanunnamesinde gösterildiği şekilde yürütülecekti [Karal;1999:71].

III. Selim'in reformlarından bir diğeri ise diplomasi alanındadır. Bu döneme kadar, Osmanlı İmparatorluğu yabancı ülkelerde hiçbir sürekli diplomatik temsilci bulundurmamıştı. Yabancı devletlerle olan ilişkilerde, İstanbul'da oturan yabancı elçiler tercih ediliyordu. İlk elçilik 1793'de Londra'da açıldı. Onu Viyana, Berlin ve Paris izledi. Avrupa başkentlerine gönderilen elçilere "...gittikleri ülkelerin kurumlarını incelemek ve İmparatorluğun hizmetkarlarına yararlı dilleri, bilgileri ve bilimlerini öğrenmek talimatı verildi [Lewis;1998:62].

III. Selim tarafından, önemli sorunların çözümlenmesi amacıyla özel bir kalem (Divan-ı Hûmayun Mûhimme Odası) oluşturulması, "...yeni bir bürokratik oluşumun ilk örneğini teşkil edecektir. Zira merkezi yönetimin kuvvetlendirilmesi için oluşturulacak bu yeni kaleme seçilen kişilerin eğitimlerine dikkat edilmesi gereklidir. Bürokratik uzmanlaşmanın alınan eğitim sonucunda oluşması yeni bir şey olmamakla birlikte, bu değişim, eğitimdeki yenileşme hareketleriyle birlikte değerlendirildiği zaman, yeni eğitim kurumlarından yetişen kişilerin kalemiyyede (bürokraside -CB) görev almalarının zaruretini sağlayacaktır ve zaman içinde geleneksel eğitimin öneminin azalması sonucunu doğuracaktır [Say;1998:141-142].

K. Beydilli; ekonomik alanda alınan önlemlerin devletin ve dönemin gereksinimlerine yanıt vermekten uzak kaldığını ve bu alanda üzerinde durulan başlıca önlemlerin giyim kuşamda pahalı kumaşlardan tasarrufla yerli kumaşlara yönelmek gibi pek fazla başarılı sonuç vermeyen düzenlemeler olduğunu belirtir [Beydilli;1999: 75].

III. Selim özellikle bürokrasi alanında reformlara girişmiş ve devletin otoritesini sağlamlaştırmak adına adımlar atılmıştır. III. Selim devletin eksikliklerini tespit ederek memur yetiştirmek için özel odalar oluşturmuştur.

4.4.3. II. Mahmut Dönemi

Merkez-Çevre Çatışması ve Sened-i İttifak

Klasik dönem Osmanlı toplumsal sisteminin çözülmesiyle, toplumun yöneten kesimi içerisinde gücünü her geçen gün artıran bir kesim daha belirmiştir. Bu güç ayanlardı. Ayanların gücü 19'uncu yüzyıl başında doruğa varmıştı. Bu dönem boyunca, sistemin temel militer gücü olan yeniçerilerde ise bir bozulma süreci yaşanmıştır. 18'inci yüzyıl sonu ile 19'uncu yüzyıl başlarında Yeniçeri Ocağı, eski yapısını/özelliğini tümünden kaybetmiştir. Sistemin özünde varolan temel ilkeye göre Yeniçeri Ocağı'nda görevli tüm subay ve erler padişahın kuludur. Bunlar tüm hak ve özgürlüklerini, bütün varlıklarını padişahın iradesine adanmışlardır. Ancak bozulma sürecini yaşayan yeniçeriler 19'uncu yüzyılın başlarında artık kul değillerdir. Yeniçeriler artık ticaret ve zanaatla uğraşmaya başlamışlar, evlenme yasağını bozmuşlardır. N. Berkes'in bu konudaki yorumu şöyledir: " Nizamı Cedit'i yıkan güç, yeniçeri gücü değil, devletin, geleneksellikle çağdaşlaşma çabaları arasındaki çelişkilerdi. Asıl isyan İstanbul'da yeniçeriler arasında değil, Rumeli'de Ruslarla savaş halinde bulunan orduda olmuştu. Yeniçeri Ağası (Pehlivan Ağa) bu ordunun başkomutanı olan Sadrazamı kendiliğinden azlederek savaşı bırakıp orduyu ayaklandırmış; başkent üzerine yürüyüp bir diktatörlük kurmaya kalkmıştı. Fakat karşısına güçlü bir ayan (Alemdar Mustafa Paşa) çıktı. Mustafa Paşa, isyan eden ordunun üstüne yürüyerek Padişahın yapmadığı bir işi yapacak güçte olduğunu gösterdi [Berkes;1978:131].

"İlk kez siyasal alanda bir yeri olduğu kabul edilen Hanedanlar (ayan, ağa ve kendine buyurukluk güden derebeyleri) ile devlet erkani, ulema ve ocak ağaları bir araya gelerek tartışılacak; Osmanlı soyunun egemenliği altında, çıkarları karşılıklı- çatışmalar halinde olduğu iyice beliren bu güçler arasında bir uzlaşmaya varılışı bir senede bağlanacaktı. Bu güçler arasında karşılıklı hak ve ödevlerin belirlenmesini, bunları çiğneyecek olanlara karşı uygulanacak cezalandırma yetkilerinin açıklanmasını tartışmak üzere bir kurultay (Meşveret Meclisi) çağrılmasına karar verildi. Ayan Sadrazam Mustafa Paşa, kurultayı açarak eğitilmiş ordu gerekliliğini anlatarak yeni bir uzlaşma sağlanırsa Nizam-ı Cedid'in başlattığı reformların devamının garanti edilmiş olacağını belirtti [Berkes;1978:132].

A. Rasim, Sened-i İttifak ile güdülen amacın ayan ve hanedan denilen zorbalardan söz dinler duruma getirilmesi olduğunu belirtmektedir. Rasim'e göre, bunların çağrısı kabul edip gelmeleri padişaha değil, Alemdar Mustafa Paşa'nın sözüne güvenmelerinden [Rasim;1989:111].

Sonuçta, Ekim 1808'de Sened-i İttifak (İttifak Senedi) denilen belge kaleme alınır ve taraflarca imzalanır.

- ... (bu belge ile) yürütme erki (...hükümet) bir takım bağımlılık ve koşullar altına girmiş, devlet, kendi uyruklarından olan türedilerle bir antlaşma yapmayı onaylar gibi .., bir alçalmaya razı olmuştur [Rasim;1989:116-117]

Sened-i İttifak'ı imzalayan II. Mahmut, izleyen dönemde ayanları denetim altına alacak ve asi ayanları ortadan kaldıracaktır. Bu durumun reyanın toprak sahibi yapılması ve derebeyliğin yok edilmesi anlamında gerçek bir toprak reformu olmadığını belirten Avcıoğlu, ancak bunun, bu yolda atılmış bir ilk adım olduğunu kabul etmektedir [Avcıoğlu;1987:78].

Sonuç olarak, Berkes, İttifak Senedinin ölü doğmuş bir belge olduğunu belirtir [Berkes; 1978:140].

Merkezin Egemenliğini Kurması ve Yeniçeri Ocağının Kaldırılması

Akşin'e göre esaslı bir icraatçı olan Alemdar Mustafa Paşa, [Akşin;1993:91] – ilk iş olarak yeni bir askeri örgütün oluşturulması işine girişir. Ocak kurulurken Yeniçeri Ocağı ile diğer 6 ocaktan muvafakat senedi alınır. Sekban-ı Cedit Ocağı adını alan ocak Nizam-ı Cedit'in Levent ve Üsküdar kışlalarına yerleştirilir Bu kışlalarda genç asker adaylarının Avrupa usulünde eğitim görmeleriyle, ocak gelişir. Ancak Sekban-ı Cedit Ocağının ömrü uzun sürmez ve yeniçerilerin ayaklanması ile son bulur. Bu ayaklanmada, Mustafa Paşa da öldürülür.

Bundan sonra, yeniçeriler dizginlenemez hale geldiler. Başıbozuklukları ve söz dinlemezlikleri arttı. Seferlere katılmaz oldular. Yunan isyanındaki başarısızlıkları bu örgüte olan tepkileri artırdı. II. Mahmut'un Mısır Valisi M. Ali Paşa'dan yardım istemesi ve Mısır'dan gelen birliklerin Mora isyanına son vermeleri ise, bardağı taşıran son damla oldu.

Mısır ordusunun başarılı olmasından sonra, yeni bir ilimli asker sınıfının kurulması kararlaştırılır. Yeni esasları içeren eğitimin verilmesinde Osmanlı eğitimcileri görev alacaklardır. Talimlerin başlamasından üç gün sonra; 15 Haziran 1826 tarihinde yeniçeriler yeniden kazan kaldırdılar (Akşin, 1993: 104). Ancak bu sefer yeniçeriler başarı sağlayamadılar. Çünkü karşı hareket daha güçlü ve etkilidir. Ayaklanma bastırılır. Sonuçta 17 Haziran 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı kaldırılır. Bu olay, yani Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, tarihte Vaka-i Hayriye (Hayırlı Olay) adıyla anılmaktadır.

T. Baykara, 1826 yılının, 19'uncu yüzyılın ilk yarısının en dikkate değer tarihlerinden birisi olduğunu belirtmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, görünüşte bir askeri örgüte yönelik hareket gibiyse de, aslında sonuçları çok daha geniş ve etkili ve olmuştur [Baykara;1994:264-265].

Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin Kurulması

Vaka-i Hayriye ile birlikte, yeni bir ordunun kurulması kendiliğinden gündeme geldi. Yeni ordunun ismi Muallim Asakir-i Mansure-i Muhammediye, yani, Muhammed'in eğitimli muzaffer askerleri demektir [Akşin;1993:108].

Asakir-i Mansure-i Muhammediye, Avrupa usulünde düzenlendi. Tümen, tabur ve bölüklere ayrıldı. Bir tümen üç veya dört taburdu. Padişah için özel bir tümen kuruldu. Erlerle erbaşlara, Avrupa'da olduğu gibi, tüfek ve kılıç verildi. Elbise olarak vücuda sıkı saran bir ceket, topuklara kadar inen geniş pantolon ve potin kabul eildi. Serpuş olarak da fes alındı [Karal;1999:152].

4.4.4. II. Mahmut Dönemindeki Diğer Önemli Reformlar

II. Mahmut dönemi, merkezi iktidarın gücünü önemli ölçüde artırdığı bir dönem oldu. Özellikle yarı bağımsız bir konum elde etmiş olan ayanlar üzerinde otorite yeniden sağlandı. Bu amaçla, ayanlardan bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da sürüldü. Yaşanan irili ufaklı birkaç ayaklanma ve iç isyanlara rağmen, devlet merkezi otoritesini güçlendirdi. Bunun sonucunda da, bir takım reformlar gerçekleştirebildi. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra, Osmanlı Devletinin önceki başarılı günlerine dönmesi için askeri alanda yapılacak bütün yenileştirmelere herkes açtı. Ancak, T. Baykara'nın da belirttiği gibi asıl önemli olan "... askeri yenileştirmelerin sosyal uzantıları ile ilgilidir." [Baykara;1994:264].

Hükümet Kurumlarının Oluşması

Öncelikle hükümetin örgütlenmesinde çağdaş sayılabilecek bir yapılanmaya gidilerek bakanlıklar (nezaretler) kurulmaya başlandı. Sadaret kethüdalığı 1936'da Umur-u Mülkiye Nezareti, sonra da Nezaret i Dahiliye oldu. Reisülküttaplık Nezaret-i Hariciye (11.3.1836) oldu. Sonradan Nezaret-i Adliye olacak olan bir Nezaret-i Devai kuruldu. İşlevleri gittikçe artırılan Mukataat ya da Mansure Hazinesi bir süre sonra Nezaret i Umur-u Maliyeye dönüştü. (2.1838). Bu sıralarda ordunun adı Mansureden Asakir-i Muntazama'ya çevrildi. ... 1838'de Hariciyenin içinde bir Meclis-i Ziraat ve Ticaret

kuruldu, bunun adı Meclis-i Nafia diye değişen, ve ancak bir yıl sonra tarım, bayındırlık ve ticaret işlerine bakacak Nezaret-i Ticaret ortaya çıkabildi. Sadrazamın durumu da değiştirdi. Padişahın mutlak vekili olmaktan çıktı. Nazırların her biri mühür sahibi oldular. Üstelik bunları padişah atayacaktı. Sadrazamın azalan ve daha çok eşgüdûme dönuşen rolüne uygun bir sıfat bulundu; başvekil. Yukarıda anılan nazırlar, başvekil başkanlığında evkaf nazırı, serasker, kaptan-ı derya, şeyhülislam ile birlikte Meclis-i Hass-ı Vükelayı veya Meclis-i Vükelayı, yani bakanlar kurulunu oluşturdular." [Akşin; 1993:114-115].

İdari Alandaki Reformlar

Bütün memurların atanması ve ilerlemeleri sağlam temellere dayandırıldı. İlerlemelerde ula, saniye, salise ve rabia olarak çeşitli memurluklara karşılık gelen sınıflar kuruldu. [Karal;1999:153]. Devlet görevlileri; sivil görevliler (kalemiye), askeri görevliler (seyfiye) ve hukuk-din görevlileri (ilmiye) olmak üzere üç kümeye ayrıldılar. Birinciler sadrazama, ikinciler seraskere (ordu başkomutanı) ve üçüncüler; ise şeyhülislama bağlıdılar. Kul sıfatı (sultanın hizmetkârı) yerine memur sıfatını taşımaya ve görevleriyle mevkiilerine göre belirlenen bir ücret almaya başladılar. Yine suç işlemleri halinde haklarında özel bir yasa (ceza kanunnamesi) uygulanmaya başlandı [Mantran; 1995:50]

Yönetim alanında yapılan önemli bir yenilik de, valilerin maaşa bağlanması ve merkeze bağlı birer memur haline gelmeleridir. Böylece valilerin ilde yaşayan halkın sırtından geçinmeleri önlenmeye çalışıldı. Bu dönemde illerin yönetimindeki değişiklikleri Karal şöyle özetlemektedir. "Valilerin ödevleri arasında Redif adı altında Avrupa usulunde asker yetiştirmek de vardı. Redifler çoğalınca; eyaletlerde müşrikler kuruldu. Başlangıçta müşirlerin ödevi, çok geniş tutuldu. Mûşirler buldukları yerlerin askeri olduğu kadar mülki ve mali işleriyle de uğraşırlardı. Mûşrikler, sancaklardan birkaçını birleştirmekle kurulurdu. Daha sonra müşriklerin maiyetlerinde ferikler kuruldu. ... Bundan başka, İstanbul vilayetinden başlamak üzere, bütün vilayetlerde halkın hükümetle olan münasebetlerinde aracılık yapmak üzere muhtarlıklar kuruldu. II. Mahmut döneminin mülki idarede yaptığı asıl yenilik, köy ve mahalleler için

muhtarlıkların kurulmasıdır [Karal;1999:155].

Eğitim Alanındaki Gelişmeler

Osmanlı genel eğitim kurumları medrese idi. Eğitim alanında reformlar yapılırken Batının eğitim kural ve kurumları kabul edilmekle birlikte, medreselere dokunulmadı. Eğitim alanında alınan ilk ve en önemli karar ilköğretimin zorunlu hale getirilmesidir. Ancak, bu uygulama, başlangıçta yalnız İstanbul için düşünülmüştü. Yüksek okullara öğrenci yetiştirmek üzere rüştiye okulları kuruldu. Yine sıbyan okullarının üstünde "Mekteb-i Ulum-i Edebiye" kuruldu. Devlet memurlarının yetiştirilmesi için ilkokul derecesinde bir de "Mekteb-i Maarif-i Adli" kuruldu.

II. Mahmut döneminde eskiden kullanılmakta olan terimler yerine yeni terimler tercih edilmeye başlandı. Örneğin " ... yeni bilgi ve teknikler için *ilim* yerine *fen* terimi kullanılmaya başladı. Fenlerle ilgili işler için de *nafia* yani "yararlı işler,,terimi yerleşti. ... yine çok geniş kapsamlı başka bir terim *maarif* terimi" [Berkes;1978:174]'dir. Daha sonraları eğitim anlamına kullanılan *maarif* terimi, o zamanlar medrese ilmine karşılık yeni ve bilinmeyen bilgilerle tanışma, hatta aydınlanma anlamına geliyordu. Bu terimin arkasından da *münevver* (aydın) terimi ortaya çıktı [Berkes;1978: 174].

"Nafia, fen, *maarif* işlerinin hepsi "yararlı işler meclisi" (Meclis-i Umur-u Nafia)nin alanı içine giriyordu. (Berkes, 1978, 174). "... Yararlı İşler Meclisinin projesinde; en üstün amacın dünya işlerinde başarı sağlamak olduğu söylendiği; bol bol bilim, ve sanayiden söz edildiği halde ilköğretimde kabul edilen ilke din eğitimi, ortaöğretimde de memur yetiştirme işi oldu. Din kültürü ortaöğretimde verildikten sonra daha yüksek okullarda fen ve meslek konuları okutulacaktı. İlköğretimin din alanına bırakılması yüzünden askerlik, mühendislik, tıp alanlarında yüksek düzeyde eğitim göreceğ gençlerin geleceği kanal (ortam -CB-) yine tıkanmış oluyordu." [Berkes;1978:178-179].

Anlaşıldığı üzere II. Mahmut döneminde ilk ve ortaöğretimde temel bir yenilik ve gelişme söz konusu değildir. Bu alan sözü geçen din adamlarının gözünde bilgisizlikle savaş, kişilere Müslümanlığı öğretmek, sure ezberletmek, hafız yetiştirmek işiydi.

Ancak, ilköğretimin din alanında kalmış olmasına karşılık, yükseköğretim alanında, II. Mahmut tam tersi bir tutum izlemiştir. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yeni bir ordu kurulması zorunlulukları üç okulun geliştirilmesini ya da yeniden kurulmasını gerektirdi. Bu okullardan birincisi eskiden kalan Mühendishane, ikincisi yeniden kurulan Tıbbiye, üçüncüsü Harbiye olmuştur. Bunların üçü de militer amaçlarla geliştirilmiş olmakla birlikte, kuruluşlarının ya da gelişimlerinin yolları farklı olmuştur [Berkes;1978:179].

Yüksek okul alanında, Batı düşünce ve usulleri benimsendi. Harb Okulu (Harbiye) ile Tıp Okulu (Tıbbiye), Batıdaki benzerlerine yakın okullar olarak kuruldu [Karal;1999:161].

Cehalete karşı başlayan eğitim anlayışı, ilköğretimi pratik meslek bilgileri edinmeye hazırlama, ortaöğretimde devlet memurluğuna hazırlama, yüksek *öğretimi* de subaylığa hazırlama (tıp eğitimi de henüz sadece askeri tıptır) anlamlarını taşır. Bunun arkasından münevver olma ve nihayet en tepede Avrupa eğitimi görme gelir. Dinsel alanda kalan ilköğretimden sonraki eğitimin aşamalarına geçebilenler, gelenekçilikten aydın olmaya giden basamakları geçtikleri halde, dinsel eğitim alanından öteye gidemeyenlerin buldukları basamakta kalmaları eğilimi güçlenmiştir. İdare, siyaset, kültür, eğitim alanlarında birincilerin etkileri arttığı halde, ikincilerin azalmaya başladı. Yani, Lale devrinden III. Selim dönemine kadar yenileşme girişimlerinin başında rol oynayan ulema sınıfının rolü şimdi din sınıfı olarak tersine dönmeye başlamıştır [Berkes;1978: 202].

Tercüme Odası ve Etkileri

Tercüme Odası, Babıali'de dış işleriyle ilişkili olarak kurulmuştur. Geleneksel olarak Rum tercümanlarının tekelinde olan tercümanlık işi önem kazanmaya başlamıştı. Timur, Tercüme Odası'nın kuruluşunu Yunan isyanının başlamasından sonrası olarak tarihlendirmektedir. [Timur;1989:65]. Akşin ise 1833 tarihini vermektedir.1833'de Hariciye Nezaretinde, bir Tercüme Odası' kuruldu. ... dil bilmeyenler burada Batı dillerini öğreneceklerdi." [Akşin;1993:116]. O tarihlere kadar tercüme işleri,

gayrimüslimler tarafından yerine getirilmekteydi ve bu durum sonraları yaratmaya başlamıştı. Tercüme Odası ile bu sorunlarının çözülmesi de amaçlanmaktadır.

"...Batı dillerinin Türkiye'ye asıl girişi Tercüme Odası ile birlikte gerçekleşmiştir." Dil öğretmeyi amaçlayan Tercüme Odası'nda doğu dilleri öğretilmekle beraber, ağırlık Fransızca'ya veriliyor. Tercüme Odası'nda, geleceğin ilk Avrupa dilini öğrenmiş aydınlar yetişmeye başlamıştır. Küçük'e göre; ...Tercüme Odası'nın damgasını taşıyan birisi için yabancı dil yeni bir kimlik kartı sayılıyor [Küçük;1990:474]. Tercüme Odası, "sadece bir daire değil aynı zamanda genç memurlara zamanın diplomatik dili olan Fransızca okuma-yazma ve konuşmanın öğretildiği önemli bir eğitim kurumuydu. [Zürcher;1995:15] Tercüme Odası, aynı zamanda bir tür edebiyat ve siyaset kulübü işlevi de görüyor oraya kabul edilmek talihine kavuşanlar, çağdaş dünyayı çözüp kavramayı da öğrenirler [Dumont, 1995 -II-: 78-79]. Burada öğrenilen Fransızca aracılığıyla Fransız, edebiyat ve düşünüş ile tanışma başlamıştır. Divan edebiyatından Tanzimat Edebiyatı'na geçiş de bu Tercüme Odası yoluyla olmuştur.

Dönemin Diğer Yenilikleri:

Osmanlılarda nüfus sayımına önem verilmiş ve imparatorluğa katılan topraklarda, ilk yapılan işlerden biri toprak yazımı ile nüfus sayımı olmuştur. Ancak Rumeli ile Anadolu'da aynı zamanda ve modern anlamda ilk nüfus sayımı II.Mahmut döneminde yapılmıştır. Yapılan bu sayımda; dört milyon erkek nüfus olduğu saptanmıştır. Bu sayımda, Rumeli'de az sayıda Yahudi ve Kıpti dışında 800.000 Hıristiyan nüfusa karşılık 500.000 Müslüman olduğu belirlenirken; Anadolu'da 2.000.000 Müslüman nüfusa karşılık 400.000 Hıristiyan nüfus olduğu belirlenmiştir [Karal;1999:156].

II. Mahmut döneminde posta sisteminin kurulması yönünde de girişimler oldu. Posta sisteminin kabulü üzerine posta yollarının yapılmasına da girişildi [Karal;1999:157]

İlk gazete de bu dönemde yayın hayatına başladı. Takvim-i Vekayi adını taşıyan resmi bir gazetenin Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmasına izin verildi [Karal;1999:162]

Padişah II. Mahmut, yenilik girişimlerine kendisi bizzat öncülük eder. Padişah, Avrupa giysisi ile dolaşmaya başlar. Topkapı Sarayını terk ederek 1814 yılında Batı usulü ile düzenlenen Dolmabahçe Sarayı'na yerleşir. Arabayla dolaşır, halkın içerisine girer, taşraya yolculuklara çıkar. Fransızca öğrenir, davetler, şenlikler örgütler. Konserler, operalar, baleler aracılığıyla Batı müziği saraya girer [Mantran;1995:54].

II. Mahmut, arkasına ülke içinde etkin hiçbir grubu almadan hemen her yerde değişimler başlatmıştı. Bu değişimleri sağlayabilmek için Padişahın izlediği metotda dikkat çekicidir ve halkı bu konuda bilgilendirmek istemekte, hatta yönlendirmektedir. Propaganda aracı ise, yine yeni bir şey olan gazetedir [Say;1998:145]. Gazete, 1831'de yayın hayatına başlayan Takvim-i Vekayi'dir. Ortaylı, gazate dilinin sadeliğinin dikkat çekici olduğunu ve kendine muhatap olarak halkı seçtiğini belirtmektedir [Ortaylı;1999:46].

II. Mahmut devlette her alanda reform girişimlerinde bulunmuş, özellikle devletin otoritesini sağlamak adına başarılı çalışmalara imza atmıştır. Yeniçeri ocağını kaldırmayı başarması ve ayanları ortadan kaldırması bu başarıyı sağlayan en önemli etkenlerdir. Otorite alanında almış olduğu mesafeleri eğitim alanında özellikle dini kesimden gelen tepkiler üzerine gerçekleştirememiş, ancak yüksek öğretimde büyük gelişmeler kaydetmiştir. II. Mahmut idari alanda da yeniliklere girişmiş, muhtarlık sisteminden belediliyeciğe kadar ve merkezi otoriteye bağlı maaşlı valliğe kadar bir dizi siyasi yenilikler yapmıştır.

İkinci Mahmut'un yenilikleri sadece idari ve askeri alanda sınırlı kalmamış sosyal alanda da yeniliklere girişmiş, kumaş pantolon ve fes giyilmeye başlanmıştır. Osmanlı tepeden tırnağa kadar her alanda yeniliklerle tanışmaya başlamıştır. Bu tanışmanın temelinde hep Batı ülkelerinin ileri durmda olması yatmaktadır. Orduda yapılan ıslahatlarda Fransız ordusu örnek alınmış, Faransa'dan uzmanlar getirilmiştir. Eğitim alanında tamamen Batı örnek alınmış, yeni terimler kullanılmaya başlanmıştır.

II.Mahmut bu yenilikleri yaparken halkın içinde olmaya özen göstermiş, halktan kopuk olmamıştır. Özellikle Anadolu'da turlara çıkmış, halkının arasına katılmıştır. Reformları

yaparken bürokrasi takımına danışmamış bütün kararları kendisi almaya çalışmıştır. Reformların yaygınlaşabilmesi için de en önemli araç olarak gazeteyi kullanmıştır. Gazete de halkın anlayabileceği oldukça bir sade dil kullanılmasına özen gösterilmiştir.

II.Mahmut yenilikleri yaparken özellikle Batı'dan etkilenmiştir. Geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için çok çaba sar etmiştir. Toplumun her alanda yenilenmesini sağlayacak girişimlere önem vermiştir.

4.4.5. Tanzimat

Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı -Tanzimat-ı Hayriye) adı ile anılan belge, bu adla anılan reform hareketinin ilanını ifade eden bir belgedir. Dönemin hariciye nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından yazılmış ve Gülhane meydanında dönemin ileri gelenleri, resmi kuruluşların temsilcileri ve kalabalık bir halk kitlesi huzurunda okunmuştur. (3 Kasım 1839). Döneme göre oldukça basit bir üslup ve olabildiğince sade bir dille yazılmıştır.

Tanzimat ile ilgili hazırlıklara II. Mahmut döneminde başlanmıştır. E. Galip, Tanzimat'ın tasarı olarak hazırlanması sırasında II. Mahmut'un "Memleketime iyilik yapmak arzu ediyorum; öyle bir yapı kurmak istiyorum ki -bütün benim tebaalarım mutluluk ve güvenceyi temin etsin..." [Karahasan;1994:421] dediğini belirtir. V. Popoviç ise, II. Mahmut'un yaşamının sonlarında, M. R. Paşanın liberal etüdü sayesinde, idarenin reformlanmasına giriştiğini, hürriyet aşamasında; yaşamın, namusun, insanların ve mallarının güvencesinin teminatına işaret ettiğini [Karahasan, 1994: 421] belirtir.

Tanzimat'ın Niteliğine İlişkin Görüşler ve Değerlendirmeler

Tanzimat fermanının teminat altına aldığı ilkelerin başında. "cezaların yasallığı ve hakimin hükmüne dayanması" ilkesi vardır. Yasa dışında hiç kimseye ceza verilmemesi ve uygulanacak cezaların herhal ve hakimin hükmüne dayanması ilkesi, başta padişahlar tarafından olmak üzere insanlar üzerinde uygulanmakta olan keyfi örfi cezalar sistemine

kesin bir şekilde son vererek can ve mal emniyetini sağlamayı amaçlamıştır [Taner; 1940:224] Gülhane hattının üzerinde durduğu ilkelerden biri de "cezaların şahsiliği yani suç kimin tarafından işlenmiş ise cezanın yalnız ona çeldirilmesi kuralıdır. Yine yasa karşısında "eşitlik" esası hakların en önemlilerinden, adaletin dağıtımında "cezaların eşitliği" de bunun sonuçlarındandır [Taner;1940:225]. Tanzimatla birlikte, herkesin yasa önünde eşit olacağına betirilmesi, "modern toplumun anayasal bir devlet etrafında örgütlenme esasına doğru yönelişi işaret etmektedir." [Say;1998:153].

Tanzimat, Batılılaşma alanındaki ilk girişim olmamakla birlikte, önceki girişimlerden önemli bir farklılığı bulunmaktadır. Tanzimat, devlete, yeni bir açılım göstermekte ve girişilen reformlar siyasi, idari, adli, mali ve askeri pek çok alanı kapsamaktadır. Önceki reform girişimleri belirli bir alanla ve özellikle askeri alanla sınırlı kalmakta idi. Ancak Tanzimat, Türk Batılılaşma ve modernleşmesinde en önemli dönüm noktasıdır. Türk Batılılaşma ve modernleşmesinde sağlanan sınırlı başarılarla Tanzimat hareketinin büyük ve önemli rolü bulunmaktadır. Tanzimat fermanı, Osmanlı da daha önceki tarihlerde başlamış olan reform, Batılılaşma ve modernleşme girişimlerinin doruk noktası olarak kabul edilmektedir. Ve ayrıca Tanzimat fermanı, bu girişimlerin en somut ifadesidir. Ongunsu, Gülhane Hattı Hümayunu'nun, 17'nci yüzyıldan beri bir türlü durdurulamayan gerileme aşamalarını izleyen bu yeni ve çok tehlikeli aşamada, devlete, yeni sorunların çözümü olanağı vermek üzere, güç kazandırmayı hedeflediğini, bu hat ile açılan Tanzimat döneminin her şeyden önce, reform zincirinin yeni bir halkası, devleti islah ve devamlılık yolu ile gerçekleştirmek ve yenileştirmek girişimi sayılması gerektiğini vurgulamaktadır [Ongunsu;1940: 7].

Cemil Bilsel, Tanzimat'ın, Osmanlı İmparatorluğunun gerileme döneminde bu gerilemeyi durdurmak için yapılan bir kalkınma hareketi olduğunu belirtir. Bilsel, bu hareketi diğer reform hareketlerinden farklı kılan özelliklerini ise şöyle sıralamaktadır [Bilsel;1940:661-701];

1- Tanzimat, genel bir reform hareketidir. Çünkü siyasi, idari, adli, mali ve askeri alanlardaki reformları içerir.

2- Tanzimat, keyfiliği kaldıran bir yasal harekettir.

3- Tanzimat, devletin çökmesini engellemek için yapıldığına göre, gerekli ve iyi; batının ileri kurumlarını ve usullerini örnek aldığı için de *ileri* bir harekettir.

4- Tanzimat, yabancı etkisi ve yabancılara yaranmak amacıyla değil, ilk aşamasında, duyulan gereksinim üzerine yapılmış *iradi* ve *samimi* bir harekettir. Sonraları bu niteliğini kaybeder ve Avrupa'ya yaranma ve onun etkisi ile yapılmış olma niteliği alır.

5- Tanzimat, devletin menfaati için yapıldığına göre faydalı bir harekettir. Ve faydalı olmuştur.

6- Ancak, içinde yapıldığı ortamın ve onu yapanlardaki düşünce yapısının gereği olarak, Tanzimat, hem kusurlu, eksik ve yarım ve hem de arızalı ve tereddütlüdür.

Şerif Mardin'in, Tanzimat Fermanı'nın gerçek niteliğine ilişkin yorumu; söz konusu fermanın büyük oranda kendi döneminin ve çağdaş Avrupa'nın siyasi, hukuki, sosyal, iktisadi düşünce ve anlayışları ve kurumlarından güç aldığını ve bunların etkisinden doğmuş olduğu şeklindedir [Mardin;1995:291].

Eğitim Alanındaki Gelişmeler

Tanzimatın ilanından sonra, 1845 yılında eğitim işleriyle esaslı bir şekilde uğraşmak üzere bir geçici meclis (Muvakkat Meclisi Maarif açılmıştır. Bu meclis tarafından, sıbyan ve rüştiye okullarının reforme edilmesi ile Darülfünununun oluşturulması hakkında hazırlanan tasarı (layiha), bir yıl sonra açılan "Daimi Meclisi Maarif" te incelenmiştir. Bu gelişmelerden bir yıl sonra da "Mekatibi Umumiye Nezareti" kurulmuştur [Antel; 1940:446].

Mevcut rüştiye okullarının seviyeleri darülfünuna öğrenci yetiştirmeye yeterli olmadığından, bu amaçta 1849'da Valide Mektebi" açılmıştır. Sonradan "Darülmaarif" ismini alan ve üç yıllık bir öğretim veren bu okulu, rüştiye okullarının üstünde ilk

idadiye okulu olarak sayabiliriz [Antel;1940:447]. 1858 yılında, kaymakam ve müdürlük gibi mülkiye memurları yetiştirmek amacıyla, rüştiye ve idadiye dereceleri arasında "Mektebi Mülkiye" oluşturulmuştur [Antel;1940:448].

1868'de Türkiye'de ilk defa, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi tam bir orta öğretim veren "Galatasaray Sultanisi" açılmıştır. 1869'da sıbyan okullarından rüştiyeye alınacak öğrencilerin sınava tabi tutulması kararlaştırılmış, çeşitli illerde 31 rüştiye okulu açılmış, İstanbul'un uygun yerlerinde 7 inas rüştiyesi kurulması kararlaştırılmıştır. Mektebi Mülkiye'ye maiyet memurları yetiştirmek üzere "Sabah Mektebi" adıyla bir şube eklenmiştir [Antel;1940: 449].

1870'te ders kitaplarının çoğalmas ve zamanın ihtiyaçlarına uygun çevirilerin yapılması için 35 maddelik bir telif ve tercüme tüzüğü yapılmış, "Maarifi Umumiye" isminde bir broşür yayınlanmış, Ayasofya yakınlarında "Darümuallimat açılmış, illerde "Maarifi Umumiye Tüzüğü'nün uygulanmasına esas olmak üzere 9 maddelik bir yönetmelik yayınlanmıştır [Antel;1940:450].

Tanzimat döneminde, fonksiyonel amacını kaybedip bir bağınazlık ve irtica yuvası haline gelen medreseleri kaldırmak ya da refome etmek konusunda bir girişim olmamıştır. Tanzimatçılar sayıları çoğalmış olan sıbyan okullarını da medresenin etkisinden kurtaramamışlar ve bu okulların, dünyevi amaçlara hizmet eden ve çocuklara kendi anadillerini okuyup yazmayı öğreten basit bir ilkokul haline getirememişlerdi. Medreseciler de, dinsiz saydıkları Tanzimatçıları sıbyan okullarına yaklaştırmamışlar ve bu okullar, ikinci meşrutiyete, medresecilerin egemenliği altında kalmıştır [Antel;1940: 458].

Bu dönemde kadınlar kısıtlı olsa da eğitim olanaklarından yararlanmışlardır. 1858 yılında ilk kız rüştiyesi [Karal;1999:172], 1864'de İstanbul'da ilk Kız Sanat Okulu açılmıştır. 1 Eylül 1869 yılında çıkan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi"nde 6-11 yaş kızları için sıbyan okullarına devam zorunluluğu getirilmiştir. 1870 yılında da İstanbul'da Kız Muallim Mektebi açılmıştır. İlk kadın öğretmenin tayini 1873'de gerçekleşmiştir [Arıkan;1994: 324-325].

Modern anlamda *eğitim bilimi* bize Tanzimat döneminde girmeye başlamış, öğretim yöntemlerinde, ders araç ve gereçlerinde yenileşmeler görülmüştür. Ancak, bugün bize pek doğal gelen bu yeniliklerin bazıları -özellikle toplumun geleneksel eğitim anlayışı ve medrese zihniyetinin etkisi ile- hemen yaygınlaşmamıştır. Tanzimattan itibaren eğitim anlayışı ve uygulamalarında kaydedilen yenilikler, öğretmenlerin mesleki bakımdan daha iyi yetişmelerine ve sınıf ortamının daha iyi düzenlenmesine olanak verdiği için giderek eğitim ve öğretime bir düzen ve etkinlik kazandırmıştır [Akyüz; 1994: 512].

Tanzimat Dönemindeki Yasalaştırma Faaliyetleri

Tanzimat'ın çeşitli cepheleri arasında en önemli olanı, onun hukuki cephesidir. Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde o zamana kadar hüküm sürmüş olan keyfîlik'ten hukukîliğe, 'kanunsuzluk'tan 'meşruiyet'e, 'emniyetsizlik'ten 'emniyete geçişi ifade eder. Gülhane Hattı baştanbaşa bu ruhla doludur [Veldet;1940:139]. N. Berkes'e göre ise, *yasalaştırma süreci*, İslam ve Osmanlı geleneklerinin doğrultusu açısından çağdaşlaşma *sürecinin özüdür*. Yeni yasalar yapılması gereksinimini zorunlu kılan yalnız siyasal ve yönetim alanlarında reformlar yapma sorunu değil, Batı uygarlığı ile ilişkileri de çağın gereklerine göre kurallara bağlama sorunudur [Berkes;1978:215].

Çağdaş anlamda yasalaştırma, yani toplumu düzenleyen hukuku, kapsamlı ve sistemli yasalar halinde belirleme hareketi ilk defa 18'inci yüzyıl sonlarında Avrupa'da başlamış ve oradan bütün dünyaya yayılmıştı [Veldet;1940:139]. Osmanlı geleneğinin, yasa hukukunun ve İslam şariat hukukunun kaynaklarından alınan malzemeyle Avrupa hukuklarından alınan malzemeyi yoğurarak, biçimce çağdaş mecellelere (code'lara) benzer yasalar yapmak İslam ülkelerinin tarihinde ilk defa Tanzimat ile girişilmiş bir iş olmuştur [Berkes;1978:216].

Gülhane Hattı, ülkedeki düzensizliği ve adalet sisteminin bozukluğunu bizzat hükûmdarın ağzından itiraf etmektedir. Bu düzensizliği gidermenin en basit çaresi ise, tabi ki yeni bir düzen koymak olacaktı [Veldet;1940:173]. Gülhane Hattı; konulacak

yasaların can, namus ve mal emniyeti, vergi ve askerlik işleriyle ilgili olacağını belirtmektedir. Gülhane Hattı; ülkedeki hukuki emniyet açısından müslim ve gayrimüslim tebaa arasında hukuki eşitlik ilkesini koyduğu gibi, bütün sınıflar arasında da hukuki eşitlik esasını koymuştur [Veldet;1940:174]. Hat; yasalarını hazırlayacak meclisin "Meclisi Velayı Ahkamı Adliye" olduğunu, bakanlar ile yüksek devlet görevlilerinin de buradaki görüşmelere katılacağını, herkesin serbestçe oyunu kullanabileceğini ve alınan kararların Padişahın onayından sonra yasallık kazanacağını belirlemektedir. "Meclisi Velayı Ahkamı Adliye" ise iki bölüme , ayrıldı. [Karal;1999: 145]. Biri Şûra'yı Devlet (Danıştay) oldu ve başkanlığına Mithat Paşa getirildi. Meclisin ikinci bölümü ise, Divan-ı Ahkam-ı Adliye adını aldı. Temyiz mahkemesi işlevini üstlenen bu bölümün başına da Ahmet Cevdet Paşa getirildi.

Tanzimat Döneminde Kabul Edilen Önemli Yasalar

Yerli Yasalar:

Bu dönemde kabul edilen yerli yasalar 1840-1851 tarihli ceza yasaları, 1858 tarihli arazi yasası ve 1870 tarihli "mecellei ahkamı adliye'dir. 1840 tarihli ceza yasası hazırlanırken Batı mevzuatından yararlanıldığı kesin olmakla birlikte, bu sınırlı kalmış ve yerli hükümler daha ağırlıklı olduğundan bu yasayı Tanzimat'tan sonra hazırlanmış ilk orjinal yasa olarak değerlendirmekte herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Yasa hazırlanırken Avrupa mevzuatından ziyade Avrupa düşüncesinden yararlanıldığını söylemek daha doğru bir ifade olacaktır.

1858 tarihli arazi yasası (Kanunnamei Arazi), Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra getirilen en orijinal, en yerli yasadır. Bunun hükümlerinde Batı mevzuat ve düşüncesinin hiçbir şekilde etkisi bulunmamaktadır. Kökleri tamamen Şer'i hukuka bağlıdır. Bu yasadan da anlaşılacağı gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda arazi hukuku mükemmel bir nitelik kazanmıştı. Bundan daha önceki, özellikle K. S. Süleyman döneminde başlayan düzenlemelerin ve oluşturulan "tapu kütüğü" sisteminin etkisi ve katkısı büyüktür.

Tanzimattan sonraki yasalastırma hareketlerinin en önemli ve mükemmeli, "mecelle" dir. "Mecelle, Cevdet Paşanın 1868-1876 yılları arasında çalışarak hazırladığı Medeni Yasa ve Borçlar Yasasını içermektedir." [Bozkurt;1994:275]. Mecellenin oluşma sürecinde önemli etkide bulunan şartlardan bazılarını, Cevdet Paşanın yapmış, olduğu değerlendirmeler çerçevesinde şöyle özetlemektedir.

- İktisadi şartların değişmiş olması ve Avrupa ile ticaret ilişkilerinin artması,
- Hukukun derlenmesi ve yeni yasalar yapılması konusunda yabancı devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu etkilemeleri,
- Fransız medeni yasasının tercüme ve basımı konusunda güçlü düşüncelerin bulunması,
- Bu düşüncelere rağmen, yasalastırma hareketinin gerçekleşmemesi "ulema gürhunun" korkusundan kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni ise, softa hakimiyetidir. Mecelle, genel hükümler sayılan bir giriş ile 16 kitaptan oluşmuştur. Bu kitaplardan her biri baplara, baplar fasıllara ve fasıllar maddelere ayrılmıştır [Veldet;1940:190].

Alıntı Yasalar :

Tanzimattan sonra hukuki düzenlemelerde, sadece geleneksel ve dini esaslara göre yapılan düzenlemelerle yetinilmemiş, Batıdan ve özellikle Fransa'dan bazı yasalarda alınmıştır. Ancak bu yasalar bütün olarak değil, bazen tercümede kısaltmalar yapılarak ve bazen de şeri hükümlere uymaması nedeniyle birçok maddeler eksik alınmıştır. Kabul edilen yasalardan ilki 1850 tarihli Kanunname-i Ticarettir. Yine 1861'de Ticaret Yargılama Usulü Yasası ve 1863'de de Deniz Ticaret Yasası kabul edildi [Bozkurt; 1994:276].Ticaret mahkemeleri devletçe tayin olunan bir başkan ile iki üyeden ve tüccarın seçtiği diğer dört üyeden oluşuyordu [Belgesay;1940:214].

1879'da çıkarılan "Teşkilat-ı Mehakim Kanunu" ile ceza mahkemelerinde yargıçların sayısı artırılıyor, ayrıca savcılık, noterlik kurumları getiriliyordu. 1875 yılında da bir fermanla avukatlık Osmanlı hukuk sistemine girmişti [Ortaylı;1999:182].

Kabul edilen diğer yasalar ise Şunlardır. Ticareti bahriye kanunnamesi (6 rebiülevvel 1280), usulü muhakemei ticaret nizamnamesi (10 rebiülahir 1278), ceza, kanunnamei humayunu (28 zilhicce 1274), usulü muhakematı hukukiye kanunu (2 recep 1296, usulü muhakematı cezaiye kanunu (5 recep 1296) [Veldet;1940: 199].

Ancak, Tanzimatın başlattığı reform, adli alanda olduğu gibi yasalastırma alanında da sınırlı kalmıştır. Bir taraftan dini kurallardan oluşan yasalar konulurken, diğer taraftan önemli Fransız yasaları alınmış (eksik olarak) ve böylece ölkede mer'i yasalar ve bu yasaları uygulayan mahkemeler arasında bir ikilik oluşmuş; fıkıhtan oluşan yasalarda Batıdan alınan yasaların yanında, en önemli konular ve ilişkiler için, fıkıh ve feraiz kitaplarındaki kurallar bile mer'i olarak kalmıştır. Eksikliklerine rağmen Türkiye'de meŐruiyetin ve yasaya bağlılık ilkesinin oluşumu bakımından değerlendirilince, Tanzimatın önemi asla inkar edilemez. Gerçi, sonraki zamanlarda bu ilke ihlal edilmiŐse de, yaŐamsal önemini az çok korumuŐtu [Veldet;1940:207].

4.4.6. Dış Baskıların Yoğunlaşması ve Islahat Fermanı'nın İlanı

1856 tarihli Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'ndan bağımsız düŐünülemez. Fermanın, Tanzimat Bildirgesi'nde ileri sürölen vaatlerin gerçekleşmesine ilişkin bir dizi somut önlemleri içerir. Bu önlemlerin baŐlıcaları Şunlardır: Bütçe yapılması, bir bankanın kurulması, ekonomik kalkınma için Avrupa sermayesi ile o ölkelerin yetkili uzmanlarının çağırılması, karma mahkemelerin kurulmasıdır. Islahat Fermanı, aynı zamanda, yerel yönetimler, cemaat meclislerinde halkın temsil edilmesi düşüncesini tartıŐmaya başlayan ilk resmi bildirgedir [Çavdar;1995:23].

Islahat Fermanı da Gülhane Hatt-ı Humayunu gibi, yapılması kararlaŐtırılan yeni düzenlemeleri ve bu düzenlemelerin programını içermekle birlikte aralarında bir farkı bulunmaktadır. Tanzimat Fermanı, Osmanlı yöneticilerinin bir girişimi sonucunda ortaya çıkmıŐken; Islahat Fermanı, yabancı devletlerin dayatmaları ve etkileri sonucunda hazırlanmış ve Osmanlı devletince kabul edilmiş bir programı içerir. Ancak, bu fermanın Osmanlı yönetimi tarafından ilanı, hükümlerinin haklarının Şekil yönünden

devamını gösterir.

Islahat Fermanı ile, imparatorluktaki gayrimüslim tebaaya, Müslümanlara tanınan hakların tanınması sağlanmıştır. Yerasimos, Islahat Fermanı'nın içeriğinin Tanzimat Fermanı'na oranla daha modern ve daha az çelişkili olduğunu belirtir. Artık, imparatorluğun eski gücünden ve bütün tebaanın refahından söz edilmez. Avrupa'nın çıkarlarına karşılık verilirken, ülkedeki çeşitli sınıflar arasında bir denge bulma çabası da söz konusu değildir [Yerasimos;1987:98].

Osmanlılar Islahat Fermanı ile, büyük devletlerin Osmanlı azınlıkların üzerindeki garantörlük isteklerini savmak istemişlerdir. Avrupa'nın büyük devletleri ise, Islahat Fermanı'nı her zaman kendilerine Osmanlı içişlerine müdahale hakkı veren bir belge olarak yorumlamışlardır [Ortaylı;1999:115].

İdari Yapıdaki Reformlar ve Tanzimat Bürokrasisi

19'uncu yüzyıl idari reformları bir bütün oluşturmaktadır. Merkezîyetçi düzenleme ve bütüncülük söz konusudur. Mülki ve askeri bütün birimlerde, hatta toplum, yaşamında ve ülke çapında bir düzenlemeye gidildiği görülür. İdari kadrolar bir bütün halinde birbirine yatay geçişin sağlandığı bir hiyerarşiye bağlanıyor, rütbelere ona göre belirleniyordu. Merkezi yönetimin istihdam edeceği memurların belirli bir eğitimden geçmesi için hizmet içi eğitimin yanısıra ve ondan daha çok modern eğitim kuruluşlarının oluşturulmasına ve yerleştirilmesine önem veriliyor ve medrese dışı, eğitim klasik döneme göre çok ağırlıklı olarak düzenleniyordu [Ortaylı;1999: 284].

Tanzimat devrinin Osmanlı tarihindeki ayırıcı niteliği, reformların sivil bürokratlar tarafından yürütülmesidir. Tanzimat reformlarının başını çeken bürokratların bir özelliği de genellikle dış temsilciliklerde veya merkezde, Hariciye Ofisi'nde bulunmuş olmaları, yani diplomasi mesleğinden gelmeleridir. Tanzimat yönetimi dışişlerini ve dış ilişkileri kurumsallaştırmıştır. Bugünkü Türk diplomasisi ve dışişleri örgütünün ve geleneğinin baştağıcı Tanzimat'tır [Ortaylı;1999:285].

19'uncu yüzyılın bürokrasisi, niteliklerinin oluşması bakımından 18'inci yüzyılın bir ürünüdür. Modern bürokrasinin adını telaffuz etmediği sınırlı Batılılaşma, ön planda Batı dillerinin öğrenilmesi ve Batının bu yolla idari mevzuatının öğrenilmesi, devlet yönetimine ait pratik düsturların bilinmesi, yani Batı yasa, tüzük ve idare el kitaplarının çevirisine dayanmaktadır [Ortaylı;1999:286].

Islahat Fermanı'ndan sonraki gelişmeler ve Osmanlı vilayet yönetiminin aldığı biçim, günümüz Türkiye'sinin idari yapısını büyük ölçüde etkilemiş ve hatta belirlemiştir. 1856 fermanının belirleyici özelliği, idari, mali ve adli organların yeniden düzenlenmesiyle vilayet, liva ve nahiye düzeyinde halkın (özellikle gayrimüslimlerin) yönetime katılımlarının sağlanmasıdır. Osmanlı yönetim sitemini ete-kemiğe büründüren temel belgeyse 1864 (1281) tarihli "İdare-i Vilayet Nizamnamesi" dir [Ortaylı;1999:308]. Nizamnameye göre Osmanlı yönetimi, hiyerarşide yukarıdan aşağı;- ya vilayet, liva , kaza (ilçe) ve köy olarak örgütlendi. Bu birimlerin başında sırasıyla vali, mutasarrıf, kaymakam ve muhtar bulunacaktı.

1864 Vilayet Nizamnamesi'nin getirdiği bir yenilik de yargı alanındaki taşra kuruluşlarıdır. Her vilayet, liva ve kaza için hukuk (Meclis-i Temyiz-i Hukuk) ve ceza mahkemeleri (Meclis-i Cinayet) kurulmuştur. Bu mahkeme başkanları şeyhülislam tarafından atanmakta ve her yönetim kademesinde hukuk mahkemesinin öteki üyeleri seçilmiş müslim ve gayrimüslim üyelerden oluşmaktaydı.

Tanzimat döneminde Batılılaşma yönünde gerçekleştirilen reformlar, yerel yönetimlerin doğuşu için de gerekli ortamı hazırlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk belediye örgütü, "Şehremaneti" adıyla İstanbul'da, 1855 yılında kuruldu. Bu belediye çeşitli şubelere ayrılmıştı. Eryılmaz, yerel yönetimlerin ortaya çıkışındaki temel amacın; büyüyen şehirlerin temizlik, aydınlatma, kaldırım ve kanalizasyon gibi temel alt yapı gereksinimleri ile gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının yönetime katılma ve Müslümanlarla eşit siyasi haklara sahip olma yönündeki istemlerini belirli ölçüde karşılamak olduğunu belirtmektedir [Eryılmaz; 9997:18].

İstanbul'dan sonra diğer şehir ve kasabalarda belediye örgütünün yaygın bir şekilde

kurulması, 1877 yılında yürürlüğe giren "Vilayetler Belediye Kanunu" ile gerçekleşti. [Eryılmaz;1997:42].

Askeri Alandaki Yenilikler

Tanzimat döneminde yapılan örgütlenmeye göre, Osmanlı ordusu beş ordudan oluşacaktı. Bu ordular, hassa askerlerinden oluşan Birinci Ordu, Dersaadet ordusu da denilen İkinci Ordu, Rumeli ordusu, Anadolu Ordusu ve Arabistan Ordusu"dur. 1848 yılında bu ordulara Irak ve Hicaz Ordusu da eklendi [Kara; 1999:162].

1843 yılında çıkarılan bir yasayla muvazzaf askerlik süresi beş yıla indirilmiştir. Bu fiili askerlik hizmetini bitirenlerin yedi yıl da ihtiyatlık süreleri vardı. 1847 yılında gayrimüslimlerin de askerlik yapmaları kararlaştırılmış olmasına karşın, bu uygulama 1856 yılına kadar uygulanamamıştır. 1856 Islahat Fermanı'nda tekrar bu yönde alınan karar güçlüklerle neden olmuştur. Sonrasında ise, gayrimüslimlerden askerlik hizmetine karşılık "bedel-i askeri" adıyla bir vergi alınması yoluna gidilmiştir [Özcan;1999:360].

1878'de ordu da yapılan yeni düzenleme ile en büyük birlik tümen olarak belirlendi. Muvazzaf askerlik üç yıla incek, ihtiyatlık üç yıl olacak ve rediflik sekiz yıla çıkacaktır [Turan;1940:136].

Modern Bir Devlet Yapılanmasının Oluşamamasının Nedenleri ve Bir Değerlendirme

Osmanlı Devleti girişmiş olduğu yenilenme çabalarında adeta Tanzimat ile doruk noktaya ulaşmış, her alanda Batı'nın üstünlüğünü kabul etmiş bir devlet ortaya çıkmıştır. Batı'nın her alandaki yeniliklerini kendisine uydurarak ayakta durmaya ve Batı'yı yakalamaya çalışmıştır.

Özellikle eğitim alanında dini ulemanın etkisi kırılmış, bu dönemde fen okulları, mühendislik okulları açılmaya, müfredette sadece dini bilgiler değil fen ve sosyal ilimlere yer verilmeye başlanmıştır. Her şeyden önemlisi ilköğretimin zorunlu olmasına

dair yasalar çıkarmıştır. Kız çocukları bu dönemde okulla tanışmaya başlamıştır.

Hukuk alanında büyük aşamalar kaydedilmiş, batılı ceza yasalarının yanı sıra yerli yasalarda hazırlanarak ceza hukukunun Türk toplumunun adapte olması sağlanmıştır. Hukuk ilk kez Tanzimat zamanında büyük ilerleme göstermiş, avukatlık mesleği ortaya çıkmış, keyfi ceza verme olayları engellenmiştir. İnsanların mülkiyet hakları tanınmış, azınlıklar eşit haklara kavuşmuşlardır.

Tanzimat reformlarının toplumun modernleşmesi, batılılaşması alanında önemli adımlar atarken, bunun ülkenin her bölgesinde aynı etkileri yaratmaması gayet doğal bir durumdur. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu her ne kadar eski gücünü yitirmiş ve coğrafi olarak önemli kayıplar vermiş olsa da, hala farklı gelişmişlik düzeylerine sahip geniş bir bölge üzerinde egemenliğini sürdürmektedir (bu egemenliğin bölgeler itibariyle farklı niteliklerde olduğunu da belirtmek gerekir). İmparatorluğun Avrupa kesiminde ulusalcı hareketlenmelerin güç kazanmış ve hatta bağımsız ulusal devletler şeklinde ayrılımlar yaşanmıştır. Merkezi yönetim, bu bağımsızlık hareketlerinin niteliğini anlayıp çözümleyemediği gibi, askeri ve ekonomik olarak da söz konusu girişimleri engelleyebilecek güçten yoksundu. Dolayısıyla da engel olamadı.

Bu dönemde, Batı Avrupa da ulusal devletler zirve noktasına ulaşmış ve emperyal girişimler peşindedirler. Ekonomik olarak ulusal devlet oluşumlarını tamamlamış Batı Avrupa devletleri, bu girişimlerini devletten bağımsız tarih sahnesine çıkan ve sivil oluşumlara öncülük eden bir sınıf, burjuvazi öncülüğünde gerçekleştirmişlerdir. Ekonomik alanda liberal düşünceden etkilenen bu gelişimde özel mülkiyet en kutsal değerdir. Yine, bu ulusal devletlerin siyasal ve kültürel oluşumunda, rönesansın, aydınlanma felsefesinin etkileri bulunmaktadır. Burjuvazinin egemenliğindeki ve denetimi artıkça, ekonomik alanda feodal güçlere ve siyasal alanda kiliseye karşı yürüttükleri mücadeleden zaferle çıkmışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise, klasik yönetim mekanizmasında çözümler yaşanmakla birlikte, yeni oluşum Batı Avrupa ulusal devletlerinin çok uzağında kalmaktaydı. Her şeyden önce, Berkes'in yerinde belirlemesi ile, devletin siyasal,

ekonomik, kültürel dayanağı olarak bir ulus temeli yoktu [Berkes;1978:244]. Devlet çok uluslu bir imparatorluktu. Merkezi yönetim, ekonomik, siyasi ve özellikle kültürel anlamda ülkenin bütününe aynı egemenlik ilişkisi içerisinde egemen değildi. Merkezi devlet, ekonomik ve siyasi kararlarını tek başına alamamakta idi. Bu alanda dış ülkelerin önemli etkinliği ve hatta belirleyiciliği söz konusuydu. Akşin'in belirttiği gibi, Osmanlı Devleti bağımsız olma niteliğini büyük ölçüde yitirmişti [Akşin;1993:119].

Osmanlı toplumunda, hem düşünsel ve siyasi anlamda, hem de ekonomik anlamda ulus devletinin oluşumunu sağlayacak ön donanımlar bulunmamaktaydı. Ulusalcılık akımları, düşünsel yaşamda kendine yer bulamamaktaydı. Bu dönemde, hakim düşünce Osmanlılık olarak kendini gösteriyordu. Her şeyden önce ulusalcı düşüncelere öncülük edecek ve bunun motor gücü olacak bir burjuva sınıfı yoktu. Çünkü devlet ekonomik, siyasi ve kültürel yaşamda egemendi ve bu egemenliğin başka güçlere bırakılmasına izin verecek bir toplumsal pratik söz konusu değildi. İsmail Cem, Türkiye'de yerli burjuvazinin, memleketin en zayıf olduğu bir dönemde iç ve dış şartların zorlaması ile meydana geldiğini, bu nedenle cılız kaldığını ve Avrupa'da başarıyla yerine getirdiği tarihi görevi bizde yüklenemediğini belirtir [Cem;1974:353].

Bu dönemde para sermaye olarak elinde belirli bir sermaye birikimine sahip unsurlar bulunmakta idi. Ancak, belirtilen bu unsurlar Müslümanlar dışındaki, Yahudi, Rum ve Ermenilerden oluşmaktaydı. Bankacı, sarraf, tefeci ve tüccar olarak faaliyet gösteren bu unsurlar, ulusal bir ekonomik pazar yaratacak güç ve nitelikten yoksundular. Bu unsurların ekonomik beklentileri çıkarları imparatorluktan ziyade, Avrupa devletleri lehineydi.

19'uncu yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunda sanayi üretimi pek cılızdı. Bazı Balkan kentleri ile Bursa, Halep, Trablus gibi kent merkezlerinde bazı manifaktür üretimin yapıldığı görülmektedir. Ortaylı, 1850'lerde Bursa'da ipek ipliği üreten 8-10 fabrika, Ege bölgesinde zeytinyağı presleri, Halep ve Suriye vilayetlerinde pamuklu ve ipekli üreten dökümhanelerin bulunduğunu belirtmektedir. (Ortaylı, 1999 -a-: 211). Sanayi sermayesinin yetersizliği ve belirli küçük sanayi yatırımlarını devletin yapması devetten bağımsız bir sermaye gücünün gelişmesini engellemiştir. Bu oluşumda

Osmanlı egemen ideolojisinin toplumu sürekli olarak donuk tutmasının rolü de etkili olmuştur. Osmanlı toplumunda kütlelerin yaşam düzeylerinde önemli değişiklikler görülmemektedir. 14'üncü yüzyılın başlarındaki Osmanlı köylüsü (reaya) ile 19'uncu yüzyılın başlarındaki, hatta sonlarındaki Osmanlı köylüsünün yaşam şartlarında kayda değer bir değişim yoktur.

Toplumsal yaşam biçimlerinde önemli değişikliklerin olmaması, toplumun alt katmanlarında bir değişim isteğinin de ortaya çıkmaması sonucunu doğurmuştur. Böyle bir istek ve beklentinin olmaması Tanzimat'ı toplumsal dayanaklarından yoksun bırakmıştır. Dolayısıyla, Tanzimat, kendiliğinden gelişen bir değişim sürecinin ürünü olamamıştır. Bir kısım üst düzey Osmanlı yöneticisinin, kendi iradeleri sonucunda, Osmanlı toplumunu eski güçlü ve haşmetli dönemine, diğer bir ifade ile "nizam-ı alem" e döndürme çaba ve girişimlerinin bir sonucudur. Bu amaçla, gerçekleştirilen reformlar halk tarafından destek görmemiştir. Daha doğrusu halk, bu reform çabalarını değerlendirebilecek konumdan çok uzaktır. Eğer halkın katılımını ve desteğini sağlayabilecek düşünsel bir etki bulunsaydı, Tanzimat hareketi daha radikal dönüşümleri sağlayabilirdi. Ekonomik, siyasal ve sosyal yapıda belirgin değişim yaratacak gerçek bir devrim hareketi gerçekleşmiş olabilirdi. Bu da, daha sonra yapılan reformların sağlam temellere oturmasını ve modernleşme girişimlerinin sağlıklı yönde gelişmesini sağlayacaktı. Geniş halk katmanlarının katılımı, değişik nedenlerle gerçekleşmeyince, hareket etkili ve yetenekli birkaç devlet adamının insifiyatine bağlı kalıyordu. Bu devlet adamları içerisinde en fazla öne çıkan isim Musafa Reşit Paşadır. Zaten, Tanzimat ile Reşit Paşa ismi birbirinden ayrılamamaktadır.

Tanzimat hareketi her ne olursa olsun koymuş olduğu yasalar, yaptığı icraatlar ile Osmanlı Devleti'nde bir dönüm noktası olmuştur. Modernleşme anlamında çok büyük mesafeler alınmış, idari, sosyal ve hukuk alanlarında reformlar yapılmış, geriliğin izlerinin kaldırılabilmesi için çok çalışılmıştır.

4.5. İlk Anayasanın (Kanuni Esasinin) İlanı ve İlk Meclis Çalışmaları

23 Aralık 1876 tarihinde Kanuni Esasi'nin ilanı ile, reform hareketleri yeni bir gelişim

kazanıyordu. Bu; Osmanlı tarihinde gerçek bir dönüm noktasına işaret eder. Ancak Kanuni Esasi, Batılı anlamda bir anayasa olmaktan uzaktır. Anayasa, ikili bir meclis öngörmektedir. Birinci meclis, Mebuslar Meclisi'dir. Bu meclise her 50.000 erkek için bir mebus seçilecek ve seçim gizli yapılacaktır. İkinci meclis ise, Ayanlar Mecisi'dir. Ayanlar Meclisi'ne, Mebusan Meclisi üyelerinin üçte birini aşmamak üzere, doğrudan Padişah tarafından atama yapılır.

Birinci Meşrutiyet'in Mebusan Meclisi, dünya siyasi tarihine önemli bir örnek sunmuştur. Anayasa ile meclise verilmeyen yetkiler, meclis istemeye ve kullanma girişiminde bulunmuştur. Mebuslar, Batı'daki meslektaşları gibi çalışabilmek için gerekli yetkileri almak yoluna gitmişlerdir. Yasa teklifi yetkileri yok denecek kadar az olan mebuslar, 1876 Osmanlı-Rus savaşının kötü yönetiminin sorumlularını Divan-ı Ali'ye sevk etmişler, kabine düşürmek yetkileri olmadığı halde Sadrazam İbrahim Ethem Paşayı azletmişlerdir. Yine, "Meclisi Mebusan, demokratik ve ilerici düşüncelerin dile getirildiği bir kürsü olarak, demokrasi tarihimizde önemli ve şerefli bir yere sahiptir. Mizah gazetelerinin yasak olmaması, seçmenlik yaşının 24'ten 21'e indirilmesi, oy verme hakkının mülk sahiplerine inhisar ettirilmemesi, mebus olmak için vergi vermek gerekmediği, seçimlerin tek dereceli olması, mahalli idarelerde daha da demokratikleşme savunuldu. İktisadi kalkınmanın, yol yapımının, eğitimin önemi çok kez vurgulandı. Zaman zaman laik görüşler ileri sürüldü. Memur teminatı, yüksek memurların maaşlarını azaltma, küçük memurların ve maaşlarının yükseltme, İstanbul'un ve İstanbulluların ayrıcalıklarına son verme gereği üzerinde duruldu." [Akşin;1993:160-161].

II. Abdülhamit'in En Başarılı Olduğu Alan; Eğitim

II. Abdülhamit döneminde en önemli gelişme eğitim alanında gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ortaöğretim alanında çok sayıda yeni okul (rüştiye, idadi ve sultani) açılmıştır. Ancak N. Berkes'e göre ilköğretim eski durumunu korumuş ve bu kurumda dinsel ve geleneksel yapı devam etmiştir. [Berkes;1978:360]. Mesleki eğitim, alanında ise, önemli gelişmeler sağlanmıştır. İstanbul'da Maliye Mektebi, Hukuk Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisi, Ticaret Mektebi gibi yüksek okullarla meslek kuruluşları açılmıştır.

Bu dönemde, kültürel ve bilimsel amaçlı bazı örgütler ve halk kütüphaneleri de kurulmuştur. Eğitim ve bilgi, devletin geliştirilmesi için ciddi bir biçimde ele alınmıştır [Behar;1996: 52].

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir üniversite (Darülfünun) kurma düşüncesi uzun yıllardır gündemde olmasına karşın, 1870 yılında uygulamaya geçirilmiş, ancak, bir yıl sonra kapanmak zorunda kalmıştır. II. Abdülhamit döneminde tekrar gündeme gelen Darülfünun'un kurulması düşüncesi 1900 yılında gerçekleşmiştir. Yeni Darülfünun da, daha önceki tıp ve hukuk bölümlerinin yanında ilahiyat, fen ve edebiyat bölümleri ilk kez kurulmuştur.

Kentlerin Yapısının Değişmesi

II. Abdülhamit döneminde, kentlerin görünümü de değişir ve modern bir görünüm kazanır. Bürokrasinin ve merkezîyetçiliğin gelişmesi, beraberinde kentin merkezinde modern devlet yapılarının kurulmasını getirir. Bunlar hükümet konakları ya da belediye binaları, hastaneler, okullar, kışlalar, demiryolu garlarıdır. Bu türden ilk yapılar Ankara'da 1882'de, Afyon'da 1896'da, Çorum'da 1900'da ortaya çıkarlar. Bu yapılar mimari yönden bir örnektirler. Kent içerisindeki modernleşme, altyapının kurulmasında kaldırımlar, yollar, kent aydınlatması, lağımlar ve ulaşım yollarının düzenlenişinde de kendini gösterir. Ankara'daki İstasyon Caddesi gibi, geniş caddeler açıldı. Kentlerdeki meskenlerde de değişim görülür. Geleneksel Osmanlı evlerinin yanında birçok katlı modern evler yapılmaya başlanır. Büyük kentlerin yakınlarında yazlık bölgeler ortaya çıkar. Rum ve Ermeni burjuvazisi ile yüksek Osmanlı görevlileri, yazlarını buralarda geçirir. İzmir yakınlarında Foça, İstanbul'da ise Boğaziçi ve Adalar ikinci ikametgahlarla donanırlar [Georgeon;1995:186]

Tarımsal alanların dış pazarlara açılması ve ticaret burjuvazisinin gelişmesi ile birlikte yeni sosyal kesimler oluşmaya başlamıştır. Bu sosyal kesimlerin oluşması, kent merkezlerinin görünümünde farklılaşmaları da beraberinde getirmiştir. "Üst sosyal kesimin yerleştiği yeni mahalleler, Avrupa kentlerinin bir örneği olarak birbirini dik kesen geniş sokaklar, "dama tahtası,,düzeninde gelişme gösterirler. İkinci kesimin

yaşadığı mahalleler geleneksel dokuyu korurlar." Yine, "at arabasının ulaşım aracı olarak toplum yaşamına girişi, kentlerin yatay gelişmesine olanak sağlamış ve kent çevresinde "bağ evleri,, kümelenmeye başlamıştır. Göçmen mahalleleri ve burjuva mahalleleri bu dönemde oluşmuş yeni kent birimleridir." [Ödekan;1993:350].

Kent içi ve kent dışı ulaşım ağının kurulması kentsel gelişim açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Boğaz kıyıları arasında seferlere başlanmış, yapılan Tünel, Beyoğlu ve Galata'yı Karaköy'e bağlamıştır. Karaköy Köprüsü ise, Galata ticaret bölgesiyle Eminönü ticaret bölgesini birleştirmiştir. Atlı tramvay da kent içi ulaşımı hareketlendirmiştir. 1873 yılında Haydarpaşa-İzmit demiryolu, 1874 yılında da Edirne-İstanbul demiryolu ulaşımına açılmıştır [Ödekan,1993:351-352]. Bütün bu gelişmeler, başta İstanbul olmak üzere belirli kentlerin Avrupa tarzında modern kent merkezleri haline gelmelerini sağlamıştır.

II. Abdülhamit dönemi, "... Osmanlı tarihinde moderleşmenin fikri düzeyde en yüksek noktaya çıktığı gelişmeleri sağlamaktadır. En yüksek nokta olarak kabul etmemizin nedeni, Padişahı tahttan indirecek derecede güç kazanmış ve bundan sonra da I.Dünya Savaşı ertesinde, Cumhuriyet'e giden yolu açmış olmasından kaynaklanmaktadır [Say; 1998:166]. Bu niteliğiyle, İkinci Abdülhamid devri, 1839'dan beri yapılan değişikliklerin bir odak noktasında toplandığı bir devirdi. Çağdaş Türk edebiyatının temelleri o devirde atılmıştı ve Jön Türkler her ne kadar Abdülhamid'e karşı baş kaldırmışlarsa da Batı hakkındaki fikirlerini Tanzimatın devamı olan Osmanlı topluluğunda kazanmışlardır. [Mardin;1995:92].

Abdülhamit rejimi, bizdeki genel bir sanının zıddına, Namık Kemal'in görüşünün bir devamından, hukuken yerleştirilmesinden başka bir şey değildir. Namık Kemal gibi düşünenlerle Abdülhamit arasındaki çatışma, Batılılaşma ve "biz,, ile ilgili meselelerden değil, üzerinde uzlaşmış olan saltanat ve hilafet anayasası düzeninde egemen iradenin toplumun temsilcisi parlamento mu, hükümet mi, yoksa sultan halifede mi olacağı meselesinden çıkmıştır [Berkes;1997:77].

Tanzimattan sonra Birinci Meşrutiyetle başlayan yeni süreç Osmanlı Devleti'nin Jön

Türklerle tanışmasına ve ilk defa muhalif bir hareketle karşılaşmasına sebep olmuştur. Bu dönemde ilk anayasa kabul edilmiş, mebuslar meclisi oluşturulmuştur. Böylece padişah ahricinde ilk kez farklı bir otorite ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu otorite başta padişah olmak üzere Türk halkına pek çok yenilikleri yaşatmıştır. İlk kez seçimler yapılmış, insanlar sandık başına gitmiştir. Mecliste padişahın dediklerinin aksine kararlar alınmıştır. Bu durm Osmanlı'da artık pek çok şeyin değiştiğini göstermektedir. Özellikle aydın bir tabakanın yetiştiğini ve bunların emir kulu olmadıkları ortaya çıkmıştır.

Sosyal hayatta pek çok yeniliklere gidilmiş, eğitim alanında büyük mesafeler alınmıştır. Değiş her meslek grubundan okullar açılmaya başlanmış bir türlü kırılmayan dini otorite bu dönemde kırılmıştır. Bunların olmasında zamanın padişahı II. Abdülhamit'in büyük çabası vardır. Devlet memurluğu kavramını kurumsalalaştırmış, şehirlerde büyük bir modernizasyona girişmiştir. Demiryolları onunla başlamış, şehirler tren garlarıyla tanışmıştır. İnsanlar yaşamlarına yeni kavramlar eklemiş, yaşadıkları yerleri yazlık ve kışlık olarak ayırt etmeye ve yazlıklarda oturmaya başlamıştır.

Kültürel anlamda ise en aydın kesim bu dönemde yetişmiş, edebiyat tiyatro ve diğer alanlarda büyük mesafeler kaydedilmiştir.

Sosyo- Ekonomik Alandaki Düzenlemeler ve Etkileri

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarda bulunduğu 1908-1918 yılları arasında uygulanan ekonomik, askeri ve siyasi politikalar, Müslüman olmayan burjuvazinin sahnedan çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak, sürecin bu şekilde sonuçlanması, imparatorluğun çözülmesi sürecinde sınıf mücadelesinin niteliğini de belirlemiştir. Dolayısıyla gerçekleştirilen reformlar, modernleşme girişimleri bürokrasinin öncülüğünde yürütülmüştür.

"Gerçekte, Jön Türk düşüncesin ön planında bir iktisadi program değil, devleti kurtarmayı amaçlayan bir siyasi eylemcilik yer alıyordu. (Bu düşünce daha sonraki reformlar içinde geçerlidir- CB) ... "devleti kurtarmak,, geleneksel düzeni bürokrasinin

ayrıcalıklı konumunu değiştirmeden korumanın sembolik formülü oldu. [Keyder;1993: 78].

Jön Türklerin önderleri için önemli olan, iç reformları yapmaktan çok, imparatorluğun çöküşünü önlemektir. Anayasanın buna yeterli olmadığını anlayınca, Abdülhamid'in yöntemlerine başvurular. Aradaki tek fark, Abdülhamid'in göze çarpmayan sürgünleri yeğ görmesine karşılık, şimdi darağaçlarının yerden ot gibi bitmesiydi. [Keyder;1993: 78].

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meclisten geçirdiği "... yasalardan Anayasa değişiklikleriyle ilgili olanlar dışındakilerin ortak amacı, 1908 devrimiyle tanınan özgürlüğü kısmen olsun kısıtlayıcı ve daha yeni bastırılan karşı devrim hareketinin yinelenmesini önleyici olmalarıydı. Bu yasalar, ayrıca İttihatçıların, hükümete daha merkezî bir nitelik kazandırma ve İmparatorluğun çeşitli unsurlarını "Osmanlılaştırarak,, ülkeye bir birlik ve bütünlük getirme çabalarını da yansıtmaktadır. Böylelikle birkaç ay gibi kısa bir sürede, "Serseriler ve Zanlı Kişilerle İlgili Kanun,, "Kamu Toplantıları Kanunu,, "Basın ve Yayın Kuruluşları Kanunları,, "Müslüman Olmayan Vatandaşların Askere Alınmalarıyla, İlgili Kanun,, "Cemiyetler Kanunu,, ve "Eşkiyalık ve Fesatçılığın Önlenmesiyle İlgili Kanun,, meclisten geçiyordu." [Ahmad; 1995:84].

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devleti kurtarma misyonu, yaşanan süreç içerisinde başarısızlıkla sonuçlandı. Bu yıllarda, gayrimüslim (Rum ve Ermeni) burjuvazi - siyasi amaçlarını imparatorluk bütünü içerisinde kullanmayarak, Avrupa devletleri güdümünde bir tercihte bulundu. Bu tercih ve yaşanan süreç, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başlangıçtaki, ülkenin çeşitli etnik ve dini grupları arasında eşitlik ve federasyon amacını güden Osmanlılık düşüncesinin gerçekleşmesini zora koşuyordu. Nitekim, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu konudaki temel politikaları köklü bir değişime uğradı. Gerek Ermeni ve Hristiyan unsurların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden tercihini çekmesi ve gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gelişen Türk milliyetçiliği düşüncelerinin etkisinde kalması bu süreci hızlandırdı. Ve İttihat ve Terakki Cemiyeti, azınlıkları dışında bırakan aktif bir Türk milliyetçiliği politikasına ulaştı.

Bu dönemde, emperyalist devletler arasındaki mücadelenin kızışması ve 1914 yılında savaşıla sonuçlanması, Osmanlı bürokrasisine ekonomik denetim mekanizmalarını daha da artması olanağını verdi. Bu dönemde, ekonomik anlamda yapılan önemli reformları şöyle özetleyebiliriz:

Savaş başlamadan, iltizam sisteminin yerine vergilerin doğrudan toplanmasını öngören vergi reformları yapılmıştı. Bu durum ve diğer idari refomlarla birlikte bütçe gelirleri artmış; yeni gümrük vergileri de ek bir gelir kaynağı oluşturmuştu. Daha da önemlisi, savaşın başlaması ile Duyun-u Umumiye'nin işlevi sona ermişti. Aynı zamanda, Osmanlı Bankası'nın faaliyeti durdurulmuştu. Böylece, Osmanlı Bankası'nın para basma imtiyazı sona ermişti. Bu da hükümete ilk defa para politikası uygulama olanağı vermiş, yani büyük miktarda kağıt para basılabiliyordu.(Keyder, 1993: 91-92). Yine, kapitülasyonlar kaldırılmış, kooperatifçilik gelişmiş, Türkler serbest mesleklere girmiş ve ticari faaliyetlere atlamışlardır. Ulusal sermayelerine özel işletmeler, şirketler, fabrikalar, imalathaneler ve nihayet bir banka (İtibari Milli Bankası) kurulmuştur. [Tunaya;1999:63-64].

Bu yıllarda, işçi sınıfının muhalefet gücünün kırılması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Müslüman girişimcileri özendirme ve destekleme politikalarına ağırlık vermesini sağladı. Bu gelişmeler savaş döneminde taşra kökenli Müslüman tüccarların ortaya çıkmasına neden oldu. O döneme kadar zengin Hıristiyan tacirlere göre ikinci planda olan bu grup, devlet mekanizmasıyla ilişki içinde büyük tüccar düzeyine yükseltilerek daha önemli bir rol oynamaya başladı. Taşradaki tabanlarını korurken yeni milliyetçilikten yararlanan Müslüman eşraf daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda önemli bir rol oynayacaktır [Keyder;1993:94].

Böylece, 20'nci yüzyılın başlarında kapitalist sistemle bütünleşme süreci hızlandı. Bu bütünleşme süreci, diğer çevre ülkelerde yaşananlardan farklı .olmadı. Ancak, Türkiye örneğinde kendine özgü olan şey, Ç. Keyder'in belirtmesi ile, " ... bu yeniden yapılanmanın beraberinde getirdiği sınıf çatışmasının, dini ve etnik farklarla da belirlenmesiydi. Geleneksel sistemin esas iki sınıfı olan bürokrasi ve köylülük bu

dönüşüm sırasında varlıklarını korudular." [Keyder;1993:50].

- **Toplumsal ve Siyasal Alandaki Değişiklikler :**

Ekonomik alandaki gelişmelerin yanında idari, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda da, İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimince önemli atılımlar gerçekleştirildi. Bu atılımlar ve gerçekleştirilen refomlar Osmanlı İmparatorluğunun son dönem görünümünün tamamen değişmesini sağladı.

a. Yerel Yönetimlerde Yeni Düzenlemeler :

15 Mart 1913 tarihli “İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı,, adıyla uygulamaya giren yeni yasa, valilerin konumunu güçlendirdi. Vilayet merkezinde valinin yanında vali yardımcısı, mektupçu, defterdar, jandama alay komutanı, maarif, müdürü, nafia müdürü, ziraat müdürü, defter-i hakani müdürü, polis müdürü, evkaf müdürü, nüfus müdürü, sıhhiye müdürü ve umur-u ecnebiye (yabancı işler) müdürü olmak üzere il şube müdürlerinin görev ve yetkileri belirlendi. Ayrıca, il yönetiminde, vali ya da yardımcısının başkanlığında, naib, mektupçu, maarif müdürü, nafia müdürü, ziraat müdürü ve müftü ile seçimle gelen üyelerden kurulu “Vilayet İdare Meclisi,, ne yer verildi. Vilayet Genel Meclisi de varlığını korudu.

İstanbul'da kurulan yeni belediye örgütü, etkin bir yönetim sağladı. Uygulanan bayındırlık programı kentin güzelliklerini geniş ölçüde artırdı. İstanbul'un lağım kanalları yapıldı. Polis, itfaiye, ulaştırma ve diğer kamu hizmetlerinin örgütlenmesi de sağlandı. Abdülhamit döneminde Makedonya'da başlatılmış olan yeni stil jandarma örgütü imparatorluğun bir çok bölümüne uzatıldı. Şubat 1912 tarihli bir yasayla jandarma, Harbiye Nezareti'nden alınıp Dahiliye Nezareti'ne bağlandı ve illerdeki jandarmaa kuvvetleri valilerin emrine verildi [Lewis;1998:227].

b.Laiklik Yönünden Atılan ilk Adımlar:

Bu dönemde, Şer'i mahkemelerin Adliye Nezareti'ne bağlanarak yargı birliği

sağlanmaya çalışılmıştır [Tunaya;1999:64]. Ayrıca, din okulları da, Maarif Nazırlığı'nın vesayetini kabul etmek zorunda kalacak, öte yandan vakıflar, Maliye Nazırlığı'nın gözetimine daha fazla uyacaklardır. Önemli bir gelişme de, Tanzimattan kalan bir kurum olan Meclis-i Meşayih (Şeyhler Meclisi) Şeyhülislamın otoritesi altında, ülkedeki bütün tarikat ve tekkelerin bir araya getirilmesi ile görevlendirilecektir. Bu dönemde Şeyhülislam da yetkilerinden büyük bir bölümünü kaybedecek, kabinedeki yerini yitirecek ve ilke olarak sadece din işlerinin yönetimi ile uğraşan, sıradan bir daire olacaktır [Dumont;1995: 288-289].

c. Basın Alanındaki Canlanma :

Siyasal alandaki gelişmelerden en dikkate değerlerinden biri, basın alanındaki gelişmelerdir. 1908 devriminden sonraki özgürlük ortamında, İstanbul gazetelerinin baskı sayısı hızla artmıştır. İkdam 60.000, Sabah ise 40.000 adet basılıyordu.1908-1909 yıllarında 350'den fazla gazete ve süreli yayın yayınlanmaktaydı. Ancak bu gelişme daha sonraki yıllarda azalacaktır. 1910'da 130'a ve 1911'de de 124'e düşecektir [Dumont;1995:227].

d. Kadınların Konumundaki Değişmeler:

1900'lü yıllarda Osmanlı kadınlarının durumlarında değişmeler görülmektedir. Özellikle toplumun üst katmanlarındaki Müslüman kadınlar, gitgide Batılı davranışlar içine giriyorlardı. Fransızca öğrenmeye, evlerini Avrupa biçiminde dayayıp döşemeye, piyano dersleri almaya, Avrupalılar gibi giyinmeye, sokağa yalnız başlarına çıkmaya başlıyorlardı. Ancak Abdülhamit döneminin ahlakçılığı, gelişmelere sınırlama getirmekte gecikmedi. 1901 tarihli bir tüzük, kadınların, Avrupalı dükkanlara uğramalarını önlüyor ve onları arabada bile peçe takmaya zorluyordu, çarşafın uzunluğu ve kalınlığı ile giyecekleri ayakkabıların tipi ayrıntılı olarak düzenleniyordu. Sokağa, yanında biri olmadan çıkan kadınlar ise tutuklanacaktı [Dumont;1995:227-228].

Çalışma hayatında da kadınlara yönelik alanların geliştirilmesi yoluna gidildi. [Say;

1998:184]. Kadınların çalışma hayatına girmelerinde önemli bir faktörde savaş sırasında erkek nüfusun azalmasıdır. Bu olgu, kadınları belirli alanlarda çalışmak zorunda bırakmıştır. Kadınlarla ilgili yasaklamaların 1908 sonrasında da devam etmesine karşın, bu dönemde kadınlar kendi sorunlarına sahip çıkmaya başlamışlardır. Sokak gösterilerinde bulunuyorlar, miting ve konferans düzenliyorlardı. Giyim kuşamlarında da değişiklikler devam ediyordu. Bu dönemde, kadınların dernekler aracılığıyla örgütlendikleri de görülmektedir. Bu demeklerden birisi Halide Edip'in 1900 yılında kurduğu Teali-i Nisvan Cemiyeti (Kadınları Yükseltme Derneği). [Dumont;1995:228] 'dir. Bu dernek daha çok feminist amaçlara sahiptir. Bir diğer demek, Balkan Savaşı başlarında kurulan Müdafaa-ı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (Kadın Haklarını Savunma Derneği). (Dumont;1995:229]'dir. Bu dernek de, kadınların çalışma hayatına katılımını sağlamak ve böylece ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını hedefliyordu. Yine İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul ve Selanik'te İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi kurmuştu.

Kadın hareketindeki bu hareketlilik ve giyim kuşamlarındaki değişiklik yeni bir tepkiyi de beraberinde getirdi. Kadınların Avrupalı kadınlar gibi giyinmelerini yasaklayan bir ihtar Şeyhülislam tarafından yayınlandı.

Ancak bu önlemler, toplumun artan modernleşmesini durdurmakta pek az işe yaradı. Eğitim alanında önemli başarılar sağlandı. Bu alanda, başta İstanbul Darülfununu olmak üzere, yeni bir laik ilk ve orta dereceli okullar sistemi, öğretmen okulları ve özel kurumlar kuruldu. Büyük bir değişiklik olarak kızlar için eğitim fırsatlarının geliştirilmesi sağlandı. Bu alanda bazı girişimler Tanzimat reformları ile sağlanmıştı.

Genç Türkler ise, önce orta dereceli okulların, sonra da üniversitelerin kapılarını kız öğrencilere açılar ve böylece onların mesleklere ve kamu hayatına girmelerinin yolunu hazırladılar. 1917 yılında ise, kadın haklarının sağlanması yönünde önemli bir ileri adım oluşturan yeni bir "Aile Hukuku Karamamesi,, kabul edildi. Bir İslami devlette kadınların başlıca iki yetkisizlik konusunu (çok karılılık ve boşanma) ortadan kaldırmak olanaklı olmamakla beraber, yeni karamame, boşanma ve tek karılılık hakkı da dahil olmak üzere, kadınlara evlenme akdine bazı şartlar koydurmak ve uygulatmak hakkı vermek suretiyle, onlar lehinde bir çok değişiklikleri kapsıyordu. Parlamento

çoğunluğunu sağlaması olanaklı olmayan bu kararname, olağanüstü bir karamame (kanun-u muvakkat) şeklinde yürürlüğe kondu. Ancak, bundan az sayıda eğitim görmüş kadın yararlanabildi [Lewis;1998:228-229].

4.6. II.Meşrutiyet Dönemine İlişkin Kısa Bir Değerlendirme

Siyasi partiler, iktidar ve muhalefet olarak, bütün eksikliklerine karşın, bu dönemde ortaya çıkmışlar ve çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu yönüyle de, II. Meşrutiyet dönemi, Batı düşünce ve kurumlarına sonuna kadar açık olmuştur. Ve zamana göre en modern düşüncelerin uygulanmasına girişildiği Doğulu ve hazırlıksız bir toplum örneğini vermiştir. Otoriter özellikleri yanında, reformların milli, laik ve otarşik bir devlet formülüne varmak istediği açıkça görülmektedir. Böylelikle, II. Meşrutiyet, uzun zamanlar bir türlü cesaret edilemeyen kararları almıştır. Ancak, II. Meşrutiyette, yapılması düşünülen ve yapılan reformlar daima İslamcı cephe ve ilmiye sınıfının müdahalesi, muhalefeti ve engellemesiyle karşılaşmıştır [Tunaya;1999:65].

"(İkinci -CB-) Meşrutiyet, her şeyden önce, Türk toplumuna "Vatandaş,, tipini hediye etmiştir. "Tebaaî şahane'nin "Vatandaş"lığa yükselişi tarihimizde anılacak büyük askeri zaferler kadar önemlidir. Vatandaş, devletin kendi yapısı, insan yapısı olduğuna, kendi hayatı ile devletin alın yazısı arasında sınıksız bir bağ bulunduğuna inanan insandır. Meşrutiyet bize bu tip insanı yetiştirmiş olan bir okuldur." [Tunaya;1997:26].

Meşrutiyet, İttihat ve Terakki iktidarının bazı gerçekleştirmeleriyle de, yakın tarihimizde, önemli köprübaşlar tutmuştur. Türkler'in millet olarak yirminci yüzyıl sahnesine çıkışları, ulusal bilince sahip kılınmaları yolunda alınan sosyal ve siyasal önlemler, aynı zamanda bir devlet politikasının da temelleri olmuştur. Ekonomik alanda, kendi kendine yetme esasına dayanan bir politika pek de yararsız olmamıştır. Kültür ve hukuk alanlarında elde edilmiş olan sonuçlar, özellikle laikleşmenin başlangıcı sayılır [Tunaya;1997:27]. "Yepyeni bir düzen arayışından yola çıkan Jön Türkler "Osmanlı Milleti'nin içinden bir "Türk Milleti" çıkarmaya çalıştılar, Osmanlı'nın farklılıklar ötesi meşrutiyet düzeninin karşısı bir siyaset izlerler [Aktar;1993:112].

İttihat Terakki üyeleri modernleşme yolunda hem topluma hem de devlete çok büyük yol aldırılmıştır. Bu dönemde özellikle sosyal hayatta kadının yerini sağlamlaştırılmış, anayasal haklar verilmiştir. Kadının çalışmasına ve yüksek öğretimde okumasına ilk defa bu dönemde izin verilmiştir. Ayrıca sosyal hayata yönelik olarak gazetelere olanaklar sağlamışlar bunun sonucunda gazeteler satışlarında ciddi yükselmeler kaydetmiştir.

Ekonomik anlamda çok büyük başarılar imza atılmış, Duyun-u Umumiye kaldırılarak borçlar ve kapitülasyonlar tasfiye edilmiştir. İlk defa devlet yerli zenginleri oluşturmaya başlamış, Hristiyan, Ermeni ve Yahudi azınlığın elinde olan ticaret yerli Osmanlılar tarafından da yapılmaya başlanmış ve bu dönemde Müslüman burjuva ortaya çıkmıştır. Bu durum Osmanlı halkının geçirmiş olduğu modernleşme sürecinin en etkili boyutunu göstermektedir. Önceleri ticarete pek ilgi duymayan halk modernleşmenin sonucunda ticaretle uğraşmaya başlamış, para kazanmayı öğrenmiş, bunun sonucunda rahat yaşamla ve onun sağladığı gaydalarla tanışmaya başlamıştır. Bununla birlikte sosyal hayata kadını da sokmuş, çalışmasına olanak sağlamaya başlamıştır. Bu durum Osmanlı'nın modernleşme sonucunda nasıl bir evrim geçirdiğini açıkça göstermektedir. Sokağa bir başına çıkması yasak olan kadından çalışabilen kadına bu dönemde geçilmiştir. Bunun yanında kadına pek çok haklar tanınmıştır.

II.Meşrutiyetle toplumun her alanın yenilikler yapılmaya devam edilmiş, büyük aşamalar kaydedilmiştir. Siyasetten, ekonomiye, sosyal hayattan devlet düzenine kadar her alanda modernleşmenin gereklerini yapılmaya çalışılmıştır.

Fakat tüm yapılanlar Osmanlı Devletini kurtarmaya yetmedi. Özellikle vatandaş kimliğinin ortaya çıkarılması, milliyetçilik akımlarının yaygınlaşması ve dini otoritenin her zaman olduğu gibi direnmesi modernleşme yolunda önemli sorunlar olarak ortaya çıktı. Bu gelişmeler savaş sonrasında, çok uluslu imparatorluğun miladının dolduğu gerçeğini ortaya çıkardı. Artık çok uluslu imparatorluğun ulusal bir devlete dönüştürülmesi gerekiyordu. Böylece, reformlar hız kazanabilecek ve toplumsal tabana oturtulabilecekti.

5. CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİ

5.1. Cumhuriyet'i Hazırlayan Koşullar (Milli Mücadele)

Savaş Sonrasındaki Gelişmelere Kısa Bir Bakış

Osmanlı İmparatorluğu, birinci paylaşım savaşına büyük umutlar ve emperyal beklentiler içerisinde girmiş, ancak savaştan yenilgi ile çıkmıştı. Savaş öncesinde 22 milyon nüfusa ve 1,7 milyon km² toprağa sahip bulunulurken, savaş sonrasında, bu toprakların 1 milyon km² si ile bu topraklarda oturan 10 milyondan fazla insan [Selek;1968:60] İmparatorluk adına kaybedilmiştir.

Savaşın yenilgi ile sonuçlanması üzerine Talat Paşa başkanlığındaki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin son kabinesi istifa etmiştir. Bunun üzerine, A. İzzet Faşa başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuş ve bu hükümetin ilk icraatı ise, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros antlaşmasının imzalanması olmuştur. Bu antlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun teslimiyeti anlamına geliyordu ve aynı zamanda bir dönemin bitişini de belgeliyordu.

23 Nisan 1920'de Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış ya da M. Kemal'in tanımlamasıyla "selahiyet-i fevkaledayi haiz" meclisin toplanması, Anadolu hareketini fiillikten kurtarıp, atılan yeni adımlarla yeni Türk Devleti rejiminin temellerini kurması, Osmanlı Devleti'ni tüm kurumlarıyla sürdürmeye çalışan Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin yönetimine kısa sürede son vermiştir (Demirel, 1994: 151). Tunaya'ya göre ise, meclis bir devrim organı olarak Doğu ile Batı arasında; eski ile yeni çatışmasını çözmeye savaşmıştır. "Doğu-Batı arasında, her iki blokun ideolojik çarpışmaları içinde, TBMM'nin hareket tarzı Batılılaşmak problemi bakımından birinci derecede önemi haizdir." [Tunaya;1999:11].

Büyük Millet Meclisi'nin, birinci yasama döneminde ilk ve önemli icraatı "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu,, nu (Anayasa) kabul etmek olmuştur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile meclis hükümeti sisteminin yasal çerçevesi oluşturulmuş ve devlet yapısının

belirlenmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır. Böylece, meclis çalışmalarının başından itibaren geçerli olan, yasamanın üstünlüğü ilkesinin en sert uygulamalarından biri olan meclis hükümeti (kuvvetler birliği ilkesi) sistemine anayasal bir çerçeve oluşturulmuştur.

Cumhuriyet'e Giden Yolda İlk Adım; Saltanatın Kaldırılması

Milli mücadelenin kazanılmasından sonra sıra yeni devletin niteliğinin belirlenmesine gelmiştir. Bu konuda atılan en önemli ve ilk adım saltanatın kaldırılması olmuştur. 1 Kasım 1922 günü Mecliste saltanatın kaldırılması oybirliği ile kararlaştırılmıştır. Hilafet makamı ise, Osmanlı Hanedanında kalmaya devam etmiştir. Artık tek yetkili organ Büyük Millet Meclisi'dir. Saltanatın kaldırılması, Osmanlı İmparatorluğunun da sonuna anlamına geliyordu.

Saltanatın kaldırılması, M. Kemal'in önündeki en önemli engelin ortadan kalkmasını sağlıyordu. Bu olayın ardından birinci meclisin kendisini fes etmesi ve 1 Nisan-11 Ağustos 1923 seçimleri sonucunda oluşan yeni meclisin (ikinci meclis) üyelerinin tamamına yakınının M. Kemal yanlısı olması, M. Kemal'in manevra alanını genişletiyordu.

5.2. II-Cumhuriyet

Mili mücadele kazanıldıktan sonra yapılan Lozan anlaşması ile birlikte barış ortamı sağlanmış, Mustafa Kemal ve arkadalarının önündeki büyük engeller kalkmıştır. Artık önlerinde yeni bir dönem başlamıştır. Özellikle saltanatın kaldırılması ve yerine konulacak olan düzenin belli olmayışı karşılatıkları ilk önemli sorundur. Mustafa Kemal modern, çağdaş bir devletin temellerini son derece emin adımlarla atmak istiyordu. Bunun için her zaman doğru zamanı bulmaya çalışıyordu.

Cumhuriyet İlan Edilişi

9 Ekim 1923 tarihinde kabul edilen yasa ile, yeni devletin hükümet merkezi Ankara

olarak kabul edilmiştir. Hükümet merkezinin de değiştirilmesinden sonra, yönetim biçiminin belirlenmesi gereği daha fazla kendini hissettirmeye başlamıştır. Nihayet, M. Kemal 28 Ekim 1923 akşamı Çankaya'da topladığı İsmet, Kazım, Kemalettin Sami ve Halit Paşalar ile Fethi, Fuat ve Ruşen Eşref Beylere beklenen açıklamayı yaptı: "Yarın Cumhuriyeti ilan ediyoruz." Bunun üzerine, o geceyi İsmet Paşa ile birlikte önerilecek yasa tasarısını hazırlamakla geçirdiler. Ertesi gün (29 Ekim 1923 günü) yapılan görüşmeler sonucunda aşağıdaki yasa kabul edildi.

"Anayasanın bazı maddelerinin açıklığa kavuşturulması için yapılan değişikliğe ait kanun:

Madde 1-Egemenlik kayıtsız ve şartsız ulusundur. İdare usulü halkın kaderini eliyle yönetmesi temeline dayanır. Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir.

Madde 2-Türkiye Devleti'nin dini İslam dinidir. Resmi dili Türkçe'dir.

Madde 4-Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisince yönetilir. Meclis, hükümetin bölündüğü idare şubelerini bakanlar aracılığı ile yönetir.

Madde 10-Türkiye Cumhurbaşkanı, TBMM Genel Kurulunca ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir: Başkanlık görevi, yeni Cumhurbaşkanı'nın seçimine kadar sürer. Yeniden seçilmek caizdir.

Madde 11-Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu niteliği ile gerekli gördükçe Meclis'e ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder.

Madde 12-Başbakan, Cumhurbaşkanı'nca, Meclis üyeleri arasından seçilir. Öteki bakanlar, başbakanca yine meclis üyeleri arasından seçildikten sonra tümü Cumhurbaşkanı'nca Meclis'in onayına sunulur. Meclis toplantı halinde değilse onaylama işi meclisin toplanmasına ertelenir [Çavdar;1995:248].

Bu yasanın kabul edilmesinden sonra Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiş ve yapılan

oylama sonucunda, oylamaya katılan 158 milletvekilinin oybirliği ile M. Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

İmparatorluğun Cumhuriyete dönüşmesinden sonra, yeni kurulan rejimin hedefi, Cengiz Aktar'a göre şöyledir. "Yeni hedef, Osmanlı patrimonyal egemenliğinin yapısını baştan ayağa değiştirmek yerine yasal ve akılcı bir egemenlik getimekten ibarettir. Bu dönüşüm biri din ve patrimonyal sistem ikilisinin ortadan kaldırılmasını, diğeri Batı'dan kopya edilen modern ve akılcı bir göndergeyi yerleştirmeyi amaçlayan iki koşut süreci kapsar. Bu iki süreç ikinci evrede birleşerek ulusal süreci doğurular. Başlangıçta, bu iki süreci başlatmanın basit bir aracı olarak düşünölen ulus, daha sonra cumhuriyetçi söylemin özü ya da yeni yasal egemenliğin tek meşru alanı haline gelir. Seçkinlerin söylemlerinde ortaya çıkan bir kavram olarak Türk ulusu ancak politik kopuş ile ortaya çıkan bir bütönlüktür. Seçkinler egemenliklerini onun üstüne oturtmaya çalışırlar." [Aktar;1993: 46].

Halifeliğin Kaldırılması

Cumhuriyetin ilanından sonra, halifelik makamının eski gücüne kavuşturulması yönünde bazı etkinlikler gözlenmiştir. Halifeliğin meclisin üstünde bir güç olduğu yönünde yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Bu girişimleri önlemek amacıyla, M. Kemal halifelik aleyhine bir kampanya başlatmış ve sonuçta 3 Mart 1924 tarihinde Halifelik kaldırılmıştır.

Büyük Millet Meclisinin 3 Mart 1924 tarihli toplantısında yapılan görüşmelerden sonra, 429 sayılı kanunla şeriye, Evkaf ve Erkanı harbiye (Genel Kurmay) bakanlıkları kaldırılmış, 430 sayılı kanun ile de Tevhidi Tedrisat (öğretimin Milli Eğitim Bakanlığında birleştirilmesi) kabul edilmiş ve 431 sayılı kanunla da Hilafet kaldırılmıştır [İnan;1991:132].

Karpat, halifeliği kaldırma kararının görünüşteki siyasi amacından çok daha önemli kültürel ve tarihi mirası olduğu kanısındadır. Halifeliğin kaldırılması Karpat'a göre; "On dokuzuncu yüzyılın başlarından beri sürüp gelen mücadelede laik-yenilikçi grubun,

dinci-muhafazakarlara karşı zaferini ifade ediyordu. Bu zafer ancak 1920-24 yılları arasında laik-yenilikçi grubun bir daha asla tekrarlanamayacak müsait siyasi durumda bulunmasıyla mümkün olmuştu. Devrimcilere göre halifeliğin kaldırılması ile laikliği ve dolayısıyla, yenileşmeyi önleyen baş engel de ortadan kalkmış oluyordu [Karpat;1996: 58].

Halifeliğin ortadan kaldırılmasının iki anlamı vardır. Öncelikle Türkiye, İslam dünyasının merkezi olmaktan çıkmıştır. Türkiye, İslam'ın manevi önderliğini bırakıp dünyevi bir hükümet kurup halifeyi sınır dışı edince, Batılılaşmanın nimetlerine karşılık İslam birliği ve İslamın desteğinden vazgeçer olmuştur. Bu değişiklik sadece Türkiye'de değil, bütün İslam dünyasında da olmuştur. O güne kadar teorik olarak İslam dünyasında bir tek halife vardı. (1801 yılına kadar Batı Hıristiyan dünyasında bir tek imparatorun olması gibi). Her şeye karşın, halifelik, İslam toplumunun en birleştirici ve İslamın geçmişi ile en güçlü bağı sayılmıştı [Toynbee; 2000:93]

1924 Anayasasının İlanı

Cumhuriyetin ilanından sonra, yeni rejime yeni bir anayasa gerekliliği ortaya çıktı. Bu amaçla bir komisyon oluşturulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. "Kanun-ı Esasi Encümeni konuyla ilgili ilk toplantısını-20 Kasım'da yapmış ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerde izlenecek yolu tartışmıştır. [Alpkaya;1998:246]. Hazırlanan yasa önerisi, 27 Şubat 1924 tarihinde meclis gündemine gelmiştir. Büyük Millet Meclisi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili son görüşmesini 20 Nisan 1924 tarihinde yapmıştır. Yapılan son görüşmeler sonrasında 105 asıl ve 1 geçici maddeden oluşan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu "ittifaka yaklaşan bir ekseriyetle" kabul edilmiştir. "Yeni anayasa, 1921 anayasasının prensiplerine uygun olarak yeni rejimi ve görevlerini daha tafsilatlı tarif ediyordu. Anayasanın dayandığı temel prensip üç kuvvetin millet meclisinde toplanmış olmasıydı. Meclis üyeleri araçlı oyla seçileceklerdi. Yeni anayasa Müslümanlığı devlet dini olarak kabul ediyordu." [Karpat;1996:59].

Bir dünya anayasaları derlemesinin Türkiye ile ilgili bölümünün sunuşunda, belirtildiği gibi 1920 Polonya Anayasa'sından esinlendiği ileri sürülen 1924 Anayasası, M.

Kemal'in yönetimi altında, geniş ölçüde kağıt üstünde kalan bir belge olmuştur. [Tuncay;1992:90]. "Siyasal bakımdan Anayasa, 1919'dan beri oluşmakta bulunan büyük değişiklikleri kesinleştiren bir mühür teşkil etmiş, fırtınalı bir karışıklık ve geçiş dönemini kapamıştır [Toynbee;2000:105].

5.3. Yeni Cumhuriyetin Yeni Yasal Düzenlemeleri (Devrim Yasaları):

Yeni kurulan devlet, yönetim biçimini Cumhuriyet olarak belirlemiş ve ilk Anayasasını kabul etmişti. Ancak, gerekli yasal düzenlemeler yapılmadığından sosyal ve siyasi alanda bir boşluk doğmuştu. Hem bu boşluğun doldurulması ve hem de rejimin otoritesinin kurulabilmesi amacıyla bir takım yasal düzenlemelere gidildi. Bu yasal düzenlemelerden bazıları devrim niteliğinde olup, toplumun çağdaşlaşması ve modernleşmesi amacına yönelikti. Yasal düzenlemelerden bazıları ise, toplumsal (ve ayrılıkçı) muhalefeti sindirip denetim altına almak ve yeni iktidarın kurumsallaşmasını sağlamak amacına yönelikti. Bu yasal düzenlemeler sayesinde, yeni rejim Batılı, çağdaş bir görünüme kavuşurken, aynı zamanda muhalefet yok edilerek denetim altına alınmıştır. Böylece, devletin devamlılığı sağlanmış olunmaktaydı.

Kazancıgil, Kemalizm'in devletin kuruluş aşamasında hukuksal sorunlara büyük önem verdiğini, bu anlamda Kemalizm'i hukuksal yolda devrim diye tanımlamanın olası olduğunu ve bu devrimin araçlarının ise, devlet ve hukuk düzeni olduğunu belirtmektedir. Ulusu yaratmak, İktisadi kalkınmayı sağlamak, toplumu pekiştirmek için gerekli itici güç de devletten gelmiştir [Kazancıgil;2000:150].

Cumhuriyet rejimi modern bir toplum olmak ilkesinin gerçekleştirilmesinde hukuk düzeninin önemli rol oynadığını kabul etmiştir. Cumhuriyet Türkiyesi, oluşturulacak yeni hukuk düzenini doğrudan doğruya bu ideolojik esasa dayandırmıştır. Gerçekten bütün devrim yasalarında Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçiş kararının kesin ifadesi hakim olmuştur [Tunaya;1999:34-35].

Cumhuriyetin ilanı sonrasındaki toplumsal yaşamda değişiklikler-yaratan yasal

düzenlemeleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

-Teşkilatı Esasiye Kanunu (1924 Anayasası) ; 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilmiştir. 1924 Anayasasında 10 Nisan 1928 tarihinde yapılan değişiklik ile, ikinci maddedeki "devletin dini, dini İslam'dır cümlesi kaldırılmıştır [Erüreten;1999:21].

-Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun Değiştirilmesi; 25 Şubat 1925 tarihinde, 29 Nisan 1920 tarihli Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun kapsamı genişletilmiştir. Böylece, dinin siyasi amaçlarla kullanılması vatana ihanet olarak kabul edilmiştir. Vatana ihanet suçunu işleyenlerin cezası ise idamdır.

-Takriri Sükun Kanunu (Huzuru Sağlama Yasası) ; 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan bu yasa, "Doğu'da patlak veren Şeyh Sait ayaklanmasında daha etkili önlemler almak, ... bu kalkışmanın, önlemlerini daha çabuk alabilmek amacıyla yönelik olarak yürürlüğe konulmuştur." [Erüreten;1999:34].

-Hafta Tatili Kanunu; 2 Ocak 1924 tarihinde yürürlüğe giren bu yasa, haftada bir gün tatil zorunluluğu getirmektedir.

-Şer'iyeye ve Evkaf ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Vekaletinin Kaldırılmasına İlişkin Kanun; 3 Mart 1924 tarihinde kabul edildi.

-Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası); 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilmiştir. Yasa, eğitimin tek elden yönlendirilmesini (Milli Eğitim Bakanlığı) amaçlamaktadır.

-Halifeliğin kaldırılması, (3 Mart 1924).

-Şerriye Mahkemelerinin kaldırılması, (8 Nisan 1924).

-Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılmasına İlişkin Kanun; Önce 2 Eylül 1925 tarihinde bir hükümet kararnamesi ile Tekke ve Zaviyelerin kapatılması karar altına

alındı. Ancak, ceza yaptırımını içeren yasal düzenleme 30 Kasım 1925 tarihinde yapılmıştır.

-Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun, (25 Kasım 1925).

-Günün Yirmi Dört Saate Bölünmesine İlişkin Kanun (26 Aralık 1925).

-Uluslararası Sayıların Kabulü; 20 Mayıs 1928 tarihinde kabul edilmiştir. Bu yasanın kabulünden önce Arap rakamları kullanılmaktaydı.

-İktisadi Konularda Zorunlu Olarak Türkçe'nin Kullanılmasına İlişkin Kanun (10 Nisan 1926).

-Türk Harflerinin Kabulü ve Uygulanması Hakkındaki Kanun (Harf devrimi; 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiştir.

-Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kullanılmamasına İlişkin Kanun (26 Kasım 1934).

Adli Reform Yasaları

-Türk Ceza Kanunu (13.03.1926) ; Osmanlı döneminden kalan "Ceza Kanunnamesi'nin yerini almak üzere İtalyan Ceza Yasası'ndan alınmış ve gerekli uyarlamalar yapılarak uygulamaya konulmuştur. 592 maddeden oluşmaktadır.

-Türk Medeni Kanunu (Yurttaşlar Yasası) ; 17 Şubat 1926'da Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği yasa, 4 Ekim tarihinde yürürlüğe girmiştir (Glosneck, 1998 -III-32).İsviçre Medeni Yasası'nın kabul edilmesi, İslam hukuk görüşüne son vermiştir." [Steinhaus; 1999:28].

-Borçlar Kanunu; 23 Nisan 1926'da kabul edilmiş ve 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir.

-Türk Ticaret Kanunu; 15 Mayıs 1926 tarihlidir. Alman ve İtalyan ticaret yasalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

-Hukuk Usulü Mahkemeleri Kanunu; 18 Haziran 1927'da kabul edilmiş ve 4 Ekim 1927'de yürürlüğe girmiştir.

-Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu; 4 Nisan 1929'da kabul edilmiş ve 20 Ağustos 1929'da yürürlüğe girmiştir.

-İcra İflas Kanunu; 9 Haziran 1932'de kabul edilmiş ve 4 Eylül 1932'de yürürlüğe girmiştir.

-Soyadı Kanunu; 21 Haziran 1934'de kabul edilmiş ve 2 Temmuz 1934'de yürürlüğe girmiştir.

-Kadınlara, köy muhtarlığı ve ihtiyar heyetlerine seçme ve seçilme hakkını veren yasanın kabul edilmesi. (26 Ekim 1933).

-Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasanın çıkması. (5 Aralık 1934).

3-Yeni Yasal Düzenlemelere Karşın Toplumsal Ortamın Görünümü :

Avrupa'dan uyarlanan veya aynen alınan yasaların toplum yaşamında hemen benimsendiğini söylemek hayli zordur. Anadolu'nun geri kalmış yapısının dönüştürülmesi için gerekli girişimlerde bulunulmadığını görmekteyiz Bu da, yeni düzenlemelerin benimsenmesinde güçlükler yaratmıştır. (Örneğin, yasaya rağmen uzun yıllar imam nikahı ile evlenmeler, birden fazla kadınla evlenmeler, ailesel sorunların çözümünde din adamlarına başvurulması gibi uygulamalar devam etmiştir. "Köylülerin resmi olmayan nikah biçimini "kendi nikahımız"; medeni nikahı ise "devlet nikahı" diye adlandırmaları, yalnızca psikolojik bir olay olarak yorumlanmamalıdır. Bu durum,

halkla hükümet arasında herhangi bir bağlantı bulunmadığının güzel bir kanıtıdır [Steinhaus;1999:32].

5.4. Yeni Ekonomik Kararlar ve Egemenlik İlişkilerinin Belirlenmesi

İzlenecek ekonomik politikaların belirlenmesi amacıyla 1923 yılında (17 Şubat 24 Mart tarihleri arası) İzmir'de bir iktisat kongresi toplanmıştır. Bu kongreye katılan dört temel örgütlü güç bulunmaktadır. Bunlar; çiftçiler, tüccarlar, sanayiciler ve işçilerdir. Kongre süresince her kesim kendi ekonomik önceliklerini ortaya koymuşlardır. Kongre üzerinde İstanbullu tüccarların belirleyici olduğu ticaret burjuvazisi önemli bir rol oynadı ve alınan kararlar üzerinde bu kesimin etkisi açıkça görüldü. Böylece, kongrede temel olarak yerli üretimin geliştirilmesi, yabancı sermayeye ekonomik gelişmeye katkı sağlaması koşuluyla karşı çıkılmaması, ekonomik hayatta ulusal unsurların ağırlık kazanması yönünde kararlar alınmıştır.

Kongrede yabancı sermayenin kabul edilebileceği yetkili kişilerce ifade edilmiştir: Kongrenin açış konuşmasını yapan Atatürk, "yabancı özel yatırımların, "yasalarımıza uygun olması" koşuluyla kabul etmiş ve Türk toplumunun sınıf menfaatlerine dayandığı fikrini reddetmiştir." Aynı şekilde, kongrenin düzenlenmesinde büyük emeği olan Ekonomi Bakanı M. Esat Bozkurt'ta Atatürk gibi yabancı sermayeye olumlu yaklaşmıştır. Bizim yasalarımıza ve uygulamalarımıza saygı gösterdiği ve Türklerden daha fazla ayrıcalık istemedikleri koşullarda" [Hale;1999:203] yabancı sermayenin kabul edilebileceğini belirtmiştir.

Burjuvazinin gelişmesi ve sermaye birikimi sağlamak amacıyla devlet bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden birisi 1924 yılında bizzat M. Kemal'in verdiği 250 000. lira sermaye ile kurulan İş Bankası'dır. Banka "... İdare Meclisi'nde, Türk büyük burjuvazisinin, eşrafın ve bürokrasinin en üst doruktaki kişilerini bir araya getiriyordu." [Yerasimos;1989:95]. Bu yan resmi kurum her şeyden önce özel teşebbüse kredi veriyor ve kazanca ortak oluyordu [Steinhaus;1999:42]. Bir diğer girişim olarak Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. 1927 yılında ise, özel girişimi uyarmak ve desteklemek için, "Sanayi Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. Devlet eliyle özel sektörün

zenginleştirilmesinin diğerk bir yolu da tekellerdir. Oluşturulan ekonomik sistem içinde devlet, serveterin dağıtıcısı haline gelmiştir. Uygulanan politikalar sonucunda "Türkiye, 1920'li yıllarda, önemli bir kamu sanayi kesimine sahip oldu [Hale;1999:208]. Ancak, bu gelişmelere karşın 1923-1931 yıllarında uygulanan ekonomik politikalar liberalizm olarak değerlendirilmiştir. Uygulanan liberalizm ise, özel bir niteliğe sahiptir. Bu liberalizmin niteliğini Korkut Boratav şöyle belirtir:"1923-31 yılları, özel girişimcilik hareketlerindeki özgürlüğün devlet müdahalesiyle en az karşılaştığı ve devlet girişimciliğinin en az olduğu dönemlerdi. Bu nedenle bu yıllara 'liberal dönem' adı verilir. Ancak, eğer liberalizm devletin özel girişime *karşı* müdahalesini en aza indirmek anlamına geldiği kadar, *her türlü* ekonomiye müdahale etmemek anlamına da geliyorsa ve devlet ekonomik faaliyetlere ancak rekabet koşullarını güven altına almak ve eşitlik sağlamak amacıyla karışiyorsa (bir polis devletine mali destek vermek dışında), o zaman bu döneme 'liberal' demek biraz güç olur. Bunun nedeni ise, 1923-31 yılları arasında devlet özel sektör *lehine* sayısız müdahalelerde bulunmuş (örneğin Sanayi Destekleme Kanunu) ve daha da önemlisi, bu müdahalelerden bazıları ... belirli kapitalist grupların lehine olmuştur [Aktaran Hale;1999: 208].

"Batı tipi bir toplum oluşturma sürecinde kapitalist sanayileşmeyi gerçekleştirme amacıyla devlete "devletçilik" adı verilen bir sanayileşme programı, 1923 İzmir İktisat Kongresinden başlayarak yüklenilmiş, siyasal devletçiliğın bir türevi olarak uygulamada kendini göstermiş ve 1930'lar sonrasında iktisadi devletçiliğın boyutları hızlandırılarak genişletilmiştir." [Keser;1993:86].

Büyük ekonomik bunalım ile Sovyet ekonomisindeki gelişmeler 1930'lu yılların başlarında devletin ekonomik ve gelişim faaliyetlerini yönlendirmedeki rolünü neredeyse evrensel bir kural haline getirdi. Türkiye'de ise, devlet geleneksel olarak insanların günlük yaşamlarıyla bile iç içe olduğundan, bu müdahaleler diğerk ülkelerde olduğundan daha yoğun ve kapsamlı oldu [Hershlag;1999:230].

Bu dönemde önemli ekonomik girişimler olan Beş Yıllık Plan'ın hazırlanması ve uygulanması, 1933 yılında Sümerbank'ın ve 1935 yılında Etibank'ın kurulması devletin ekonomi üzerindeki ağırlığının ve belirleyiciliğinin somut ifadeleri olarak

görülmektedir. Birinci plan, "ülkenin çeşitli yerlerinde 12'si devlet tarafından inşa edilecek olan 15 fabrikanın kurulmasını öngörüyor, cam ve kağıdın yanı sıra tekstil endüstrisine ağırlık veriyordu. Böylece pahalı ithal ürünlerinin tüketiminin sona ereceği umuluyordu." [Ahmad;1999:121].

Tarımsal alanda ise, pre-kapitalist ilişkilerin çözülmesi yönünde bir takım girişimlerin gerçekleştirilmesi zorunluluğu bulunmaktaydı. Bu amaçla, büyük toprak sahiplerinin kapitalist çiftçiler haline getirilmesi yönünde girişimler söz konusudur. Bunun yanında, az topraklı veya topraksız köylülerin toprak sahibi yapılması yönünde girişimlerde olmuştur. Bu amaçla, "İskan Kanunu" çıkmıştır. Bu yasa, "nüfusu ırk esasına göre yeniden yerleştirmeyi amaç edinen bir kanundur." [Timur;1993:131] Toprağın yeniden dağıtımı ise, toprak ağalarının hizmetinde olan emek gücünü büyük oranda daraltabilir, toprak rantı düşeceğinden, daha yüksek ücretler ödemek zorunda kalınabilirdi. Bu iki nedenle toprak ağaları, köylük bölgelerde toprak reformu ya da başka bir yapısal değişikliğe direndiler [Ahmad;1999:189-190].

Bujuvazi, Cumhuriyetle birlikte kendi iktidarını gerçekleştiremediğinden, gerekli burjuva demokratik reformlarda yapılamıyordu. Bunun yerine iktidarı elinde bulunduran asker ve sivil bürokratlar bu alanda açığı kapatmaya çalışıyorlardı. Bu amaçla, bir takım hukuki ve kültürel reformlar gerçekleştirilmeye çalışıldı. Diğer yandan da, oluşturulan ideolojik yapının kitlelerce benimsenmesini sağlamaya yönelik olarak merkezi bürokratik sistemin yayılmasına çalışıldı. Zaten Cumhuriyet kadroları, merkezileşmiş bir bürokratik yapıyı miras almışlardı. Bu yapının oluşma süreci II.Mahmut ile başlamış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarda olduğu dönemde ise doruğa çıkmıştı.

5.5. Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş

CHP, Mustafa Kemal Atatürkle birlikte devrimleri çok rahat bir şekilde gerçekleştirmiş, otorite boşluğuna izin vermemiştir. Ama Atatürk'ün vefatından sonra izlenen ekonomik ve sosyal politikalar CHP'ye tepki oluşturmuş, giderek yaygınlaşan bir muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bütün bu olaylar CHP'nin

politikalarını gözden geçirmesine neden oldu ve Kasım 1947 kongresinde parti programında değişiklikler görülmeye başlandı. Serbest girişim savunulmaya başlandı. Okullarda din eğitime izin verildi. Ekonomik hayatta ise, 1930'ların devletçi olarak kabul edilen politikalarından vazgeçildi. Uluslararası Para Fonu (IMF) üyeliğine hak kazanmak amacıyla 1947'de 7 Eylül kararları alındı. Bu kararlar, "... Türk lirasının % 120 devalüasyonunu ve Türk ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hedefleyen bir takım liberalleşme tedbirlerini gerektirmekteydi." [Zrücher;1995:313]. CHP tarafından 1946 yılında hazırlanan ve kendi kendine yeterlik siyasetine ve devlet denetimine öncelik veren plan terk edilerek 1947 yılında İstanbullu işadamlarının ve DP'nin isteklerini yansıtan yeni bir "Türk Kalkınma Planı" benimsendi. Yeni plan serbest girişime, tarımın ve (ağır sanayi yerine) tarıma dayalı sanayinin gelişmesine, demiryolları yerine karayollarına ve enerji (petrol) sektörünün gelişmesine ağırlık veriyordu [Zrücher; 1995: 313-314].

CHP'nin uygulamaya çalıştığı bu politika değişiklikleri fazla işe yaramadı ve 14 Mayıs 1950 seçimlerini DP kazandı. Seçimlerde DP 53,4 ve CHP 39,8 oranında oy aldılar. Ancak, DP meclisteki sandalyelerin 408'ini kazanırken, CHP 69'unu kazanabildi. Böylece, bu seçimler tek parti iktidarının sonu oldu.

DP'nin iktidarda olduğu dönem, liberal politikaların uygulandığı dönem olarak kabul edilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren oluşturulmaya çalışılan burjuvazinin güçlendirilmesi çalışmaları bu dönemde de devam ettirildi. Bu dönemde değişen iktidar söylemini Selahattin Özmen, DP'nin programındaki sözcüklerle şöyle ifade etmektedir, ... devlet bundan böyle, ekonominin içinde değil, üstünde yer alacaktı. Devlet eliyle gelişme düşüncesinden doğan bu güdümlü ekonomide liberalizm, ancak tek bir biçimde varlığını sürdürülebilirdi: Liberal devletçilik [İnsel;1996:143].

Türkiye gibi bir ülkede ciddi bir modernleşme hamlesinin tarımdan başlatılması gereğini kavrayan DP, Türk tarihinde ilk kez çiftçinin çıkarlarına öncelik verdi ve sonuna kadar da bunu devam ettirdi. Çiftçiye ucuz kredi olanakları sağlandığı gibi, Amerikan yardımları sayesinde çiftçilerin kullandıkları traktör sayısı hızla arttı. 1948'de 1.750 olan bu sayı 1952'de 30.000'e yükseldi. Bu da 1948'de 14,5 milyon hektar olan

ekilip biçilen arazilerin 1958'da 22,5 milyon hektara ulaşmasını sağladı [Zrücher;1995: 326]

Bu dönemdeki keskin liberal söylemlere karşın "... yatırımların % 40-50'sini devlet yapmak zorunda kaldı. 1950-1954 yıllarında toplam yatırımlar % 256 arttı. Bu yatırımların yoğunlaşmış olduğu en önemli alanlar karayolu ağı, inşaat sanayii ve tarım sanayii idi [Zrücher;1995:327], Karayolu ağının genişlemesi sayesinde, "... 1948 ile 1953 arasında binek arabalarının sayısı 8.000'den 28.000'e, ticari taşıtların sayısı ise 14.000'den 34.000'e çıktı." (Keyder, 1993: 184). 1950 ile 1960 yılları arasında 14.000 km karayolu yapılmıştır [Başkaya;1991:174].

1950 ile 1960 yılları arasındaki önemli bir gelişmede elektrifikasyon alanında gerçekleşmiştir. Elektrik üretimi bu dönemde, bir önceki on yıla oranla, 3,5 kat artmıştır. Ancak, bu olumlu gelişme, tren-yolu taşımacılığını özendirceği yerde ters bir durum ortaya çıkmıştı. Ülke ekonomisi için oldukça ucuz, temiz, çevre kirliliği yaratmayan tren taşımacılığı gözden düşmüştür [Başkaya;1991:175].

1946-1953 döneminin ortalarında DP'nin iktidara gelmesi, yaygın bir kanının aksine, iktisat politikalarının ve ekonominin genel yönelişi üzerinde belirgin bir değişiklik ortaya çıkarmamıştır. (Boratav, 1990: 76). Yani devletin ekonomi üzerindeki belirleyiciliği bu dönemde de devam etmiştir. Tunçay'a göre, bu dönemin yadsınamayacak bir olgusu, Türkiye'nin o zamana kadar görülmemiş bir gelişme içine girdiğidir. (özellikle ilk yıllarda). Üretim artmış, milli gelir hızla yükselmiş, karayolları, barajlar vb. yapılmıştır. Köy Enstitüleri'nin önü kesilmekle birlikte, eğitim alanında kurum, öğretmen ve öğrenci sayısı on yılda bir kat artmıştır. Silahlı kuvvetler, sağlanan dış yardım sayesinde daha fazla güçlenmiştir [Tunçay;1992:178], Siyasal ve ekonomik alandaki gelişmeler toplumun yaşam biçiminin de önemli, ölçüde değişmesine neden oldu. Bu dönemde, Anadolu köy ve kasabası dış dünya ile ilişki kurmaya başladı. Yapılan yeni karayolları, ülkenin en ücra köşelerinin pazara açılması sürecinin hızlanmasını sağladı. Tarımsal alanın makineleşmesi, tarımsal alana uygulanan kredi ve teşvik kolaylıkları ekilebilir toprakların miktarını ve üretimdeki verimliliğini artırdı. Böylece, Türkiye bir tahıl ihracatçısı konumuna geldi. Kore savaşının olumlu etkisi ve

hava koşullarının çok iyi gitmesi gibi nedenler bu süreci hızlandırdı. Bu da tarımsal alanda önemli bir gelir artışı sağladı. Bu gelir artışı, toplumsal dengelerin değişmesine neden oldu. Kırsal alandaki gelir ve refah artışı zamanla ... tüketimi hızlandırdı ve ekonominin karşılayamayacağı bir talep yarattı. Gıda maddesi fiyatlarında keskin bir yükselme oldu ve bütün ekonomiyi sarsan bir enflasyon trendi oluştu. Bu gelişme nüfusun neredeyse bütün kesimlerini, özellikle memurların, subayların ve işçileri kapsayan sabit maaşlı ve ücretlileri etkiledi." [Ahmad;1999:142]. DP iktidannın ilk dört yılında (1950-1953) Türkiye, yılda %13'lük bir ekonomik büyüme yaşadı. 1954 yılında bu oran % 9'a düştü. Sonraki yıllarda bu oran giderek düştü. Sonrasında ise, büyüme oranı, nüfus artış oranını pek karşılamayan % 4 gibi vasat bir düzeye geriledi. (Ahmad, 1999 -b-: 141). 1954 yılında tarımsal üretim ve ihracat %15, kişi başına gelir % 11 oranında azaldı. (Keyder; 1993: 184-185). 1955'lerden sonra ithalatın kısılması sonucunda, azalan ithalat içinde tüketim mallarının payı % 10'a geriledi. Bu durumdan, sanayi kesimi yararlanmaya başladı. Böylece yurt içinde üretilen bütün sanayi malları yüksek karlarla satılabiliyordu. Bu teşvikler sayesinde, sanayi kesimi tarımdan daha hızlı büyümeye başladı. Ve sanayinin milli gelirden aldığı pay % 10'luk ortalamadan % 14'e yükselirken, tarımın payı % 49'dan % 43'e düştü [Keyder;1993:186-187].

DP iktidannın ekonomik istikrarı sağlayamaması daha radikal önlemleri gündeme getirdi. Bu dönemde, ABD ile geliştirilen yeni ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler nedeniyle, bu ülkenin izlenen politikalar ve karar alma süreçleri üzerinde bir belirleyiciliği söz konusudur. Ayrıca, üyesi olunan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlar ekonomi politikalarını doğrudan belirlemekteydiler. Askeri alanda ise, Türkiye 1952 yılı şubat ayında girmiş olduğu NATO'nun kararlarına uymak zorundaydı. Uluslararası kuruluşlarla gerçekleştirilen ittifaklar, Türkiye'de bağımsız politikalar oluşturulmasını engellemekteydi. Bu süreç, Türkiye'nin uluslararası sermayeye ve ABD'ne bağımlılığını artırmıştır. Bu bağımlılık, Türk yöneticilerinin söylemlerine de yansımış ve "Küçük Amerika" olma hedefi benimsenmiştir.

Yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek amacıyla 1951 yılında, 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Yasası" çıkarılmıştır. Bu yasanın birinci maddesi şöyledir: "Memleket ekonomisinin, kalkınmasına yarayacak mahiyette olmak,

Türk hususi sermayesine açık ilerde kullanılmak, herhangi bir inhisar ve imtiyazı tazammun etmemek şartıyla ve sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sahalarına yatırılmak üzere getirilecek yabancı sermaye bu kanunda yazılı hak ve menfaatlerden faydalanır." [Küçük;1989:403].

Yine 1954 yılında meclisten geçen 6326 sayılı "Petrol Yasası" na göre; Türk devleti petrolün aranmasına ve işletilmesine doğrudan doğruya katılmaktan vazgeçmektedir." (Yerasimos, 1989: 215). Kamu sermayesi, ancak bu amaçla devletten kredi alacak olan özel kişilerinde katılacağı ortaklıklar kurarak, petrol araması ve işletilmesi ile uğraşabilecektir. Bu yasaya göre, Türk devleti ve şirketleri Shell ve Mobil ile aynı hukuki haklara sahip bulunmaktadır [Yerasimos;1989:215].

Bu iki örnek, Türkiye'nin uluslararası sermayenin güdümüne girdiğinin en önemli göstergeleridir. Türkiye toplumunda, kapitalistleşme süreci bu dönemde önemli oranda hızlanmıştır. Bu süreci Yerasimos aşağıdaki şekilde betimlemektedir, "... 1945 yılından sonra yabancı sermayenin ülkeye girişiyle, emperyalist ülkelere açılış böylece olmuştur. Ve bu tarihten itibaren emperyalizm, ülkenin daha yoğun bir biçimde sömürülmesi için sermaye ve teçhizat verir; bu yolla sağlanan artı-değerin ise aslan payını kendine ayırır. Kurulan bu yeni ilişkiierde yerli burjuvazi aracı olarak hizmet görür. Bu da ona, üretimin giderek artması yüzünden, milli dönemdekinden daha büyük bir sermaye birikimini gerçekleştirme yoluna girme imkanını verir.(Yerasimos, 1989; 401). Yine bu dönemde, sanayiye verilen banka kredisinin uluslararasılaşması, Türk sermayesinin uluslararasılaşmasını sağlayan mekanizma olmuştur [Keyder;1993:193].

Ekonomik yapının yeterince gelişmemiş olması, dışa bağlı sanayileşme ve kalkınma çabaları ülkenin darboğazlara sürüklenmesine neden olmuştur. Ödemeler dengesinin ağırlaşması, dış ticaretin açık vermeye başlaması gibi nedenler bir yandan, uluslararası kuruluşların istekleri doğrultusunda ekonomik kararlar alınmasına neden olurken (1958 kararları gibi)., diğer yandan iktidarı korumacı ve müdahaleci politikalar almaya yöneltmiştir.

Bu dönemde yaşanan hızlı gelişmeler, köyden kente ve özellikle başta İstanbul olmak

üzere büyük şehirlere göç olgusunu da başlatmıştır. Toplumun kapitalistleşmesiyle birlikte, kırsal alanlardan kentlere göçün artması olgusu bilinen bir süreçtir. Türkiye'de de, tarımsal alanda makineleşme ve traktör kullanımının artması, topraksız köylülerden bir bölümünün kentlere göç etmesine neden olmuştur. Ayrıca, kentlerdeki yeni iş olanakların da bu göç olgusunu hızlandırmıştır. Başlangıçta, şehirlere olan göçler geçicidir. Göç edenler mevsimlik işlerde istihdam edilmekteydiler. Keyder'in de belirttiği gibi, özel konut yapımında ve bayındırlık işlerinde görülen inşaat patlaması, göç edenlerin şehirlerde yaşamalarına neden oldu. Bunlar şehirlerde yaşıyor, sadece hasat dönemlerinde köylerine gidiyorlardı. [Keyder;1993:188]. Zamanla sanayi kesiminin gelişmesi ve fabrikaların sayısının ve büyüklüğünün artması ile yeni istihdam olanakları gelişti. Bu olgu, büyük şehirlerde gecekondulaşmayı gündeme getirdi. Gecekondulaşma, 1960'lı yılların sonlarına doğru artmış ve 1970'li yıllarda büyüyen bir sorun olarak ülke gündeminde önemli bir yer işgal etmiştir.

Demokrat Parti iktidarı ile tek partili dönemden çok partili döneme geçilmiş, Türkiye yeni bir siyasi anlayışa sahip olmuştur. Demokrat partinin izlemiş olduğu ilk yıllardaki olumlu ekonomik politikalar tarımı ve dolayısıyla çiftçileri ihya etmiş, köylü hayatından memnun kalmaya başlamıştır. Fakat sonraları tarım alanındaki ekonomik politikaların zayıflaması, tarımda makineleşmenin yaygınlaşması sonucunda Türkiye yeni bir kavramla tanışmıştır: Göç. Köylerinde özellikle az arazisi olanların geçinemeyişinden dolayı bu süreç başlamış, şehirlerdeki sanayileşme hızıyla birlikte daha da artmıştır. Bu durum aslında Türkiye'nin toplumsal yaşayış olarak bir kabuk değiştirdiğini göstermektedir. Tarıma dayalı toplumdaki sanayi toplumuna geçişi ifade etmektedir. Batının 1900'li yıllarda yaşamaya başladığı sanayi toplumu olgusunu biz Türkiye olarak ancak 1955'lerden sonra yavaş yavaş yaşamaya başlamış olduk.

Sanayi toplumuna geçişte Türkiye pek çok sorunla karşılaşmıştır. Özellikle 1960'lı yıllarda ortaya çıkan gecekondu kavramı ve gerçeği günümüzde hala varlığını devam ettirmektedir. Ayrıca bu kavrama günümüzde "şehirin varoşları" da eklenmiş, şehirlerde fakir insanların olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

5.6. Küreselleşmenin Son Dönem Türkiye'deki Etkileri

Son yıllarda Türkiye'de görülen eğilimlerden biri de, devleti küçültme ve devletin etkinlik alanını kısıtlamaya yönelik çabaların ortaya çıkmasıdır. Devleti küçültmenin iki önemli argümanı ise; ekonomik alanda özelleştirme ve bürokratik alanda klasik bürokrasinin etkinliğini azaltan alternatif bürokrasinin oluşturulmasıdır. Alternatif bürokrasi ve bu bağlamda 1980'li yılların idari reform çalışmalarına gelmeden önce, Türkiye'de dönüşümün miladı olan "24 Ocak Kararları" üzerinde durmanın yararlı olacağı kanısındayız.

24 Ocak Kararlarının Nedenleri ve Amaçları

1970'li yılların başlarında başlayan ve dünya ekonomisini etkileyen krizin, Türkiye'deki etkileri 1977 yılına kadar önemli oranda kendini hissettirmemiştir. 1977 yılından itibaren Türkiye'yi de etkisi altına alan kriz, artık ithal ikameci sanayileşmenin sonunun geldiğinin habercisi olmuştur. 1978-1979 yıllarında dış kaynakların tıkanması nedeniyle ithalat durmuş, gayri milli hasıladaki büyüme giderek azalmaya başlamış, ihracat ise belli bir artış eğilimine girmiştir. Kapasite kullanımının azalması, karların ve sanayi yatırımların azalmasına neden olurken, ekonomik büyüme durmuş ve çeşitli toplumsal kesimlerde çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sonuçta; Türkiye ekonomisindeki tıkanma ve kriz derinleşmiştir. Bu durum, uluslararası ve yerli sermaye ile bu kesimlerle ittifak halinde olan bürokratik elitin yeni bir açılım; yapma zorunluluğunu ortaya koymaktaydı. Nitekim, 24 Ocak Kararları, böyle bir gereksinimden doğmuştu.

24 Ocak (1980) istikrar programı ile amaçlanan hedefleri beş nokta halinde özetlemek mümkündür. Bunlardan birincisi; gerek mal ve hizmet ve gerekse emek ve sermaye fiyatının arz ve talep yasasına göre serbestçe oluşmasıdır. Aynı görüş, "Türk parası (lira) içinde geçerlidir. Serbest piyasada daha bol olan emek fiyatları (ücretler) düşecek, daha kıt olan sermayenin fiyatı (faiz) ise yükselecektir. Böylece kaynaklar daha etkin kullanılmış olacaktır. İkinci olarak; ekonomik büyüme ihracatla sağlanacaktır. Ülke kaynakları ve üretim ihracata göre düzenlenecektir. Üçüncü amaç ise; ekonomide kamu kesiminin ağırlığını azaltmaktır. Çünkü benimsenen görüşe göre, kamu kesimi

kaynaklarının optimal dağıtımını engellemektedir. Dördüncü amaç; ücretlerin dondurulması ya da reel ücretlerin düşürülmesidir. Böylece maliyetler düşecek, karlar artacak ve ücretli kesimin satınalma gücünün azalması ile iç talep kısılacak ve böylece ihraç edilebilir mallar artırılabilecektir. Son amaç ise; yabancı sermayenin özendirilmesidir.

24 Ocak Kararlarının yürütülmesini sağlayacak bir siyasal ortamın mevcut olmaması, programın salimen yürütülmesi açısından bazı zorlukları gündeme getirmiştir. Ancak, 12 Eylül (1980) askeri darbesi, bu olumsuz (!) koşulları ortadan kaldırmıştır. Böylece, emekçi kesimler açısından, başka koşullarda uygulanması söz konusu olamayacak karar ve politikalar bu dönemde uygulanabilmiştir.

Alınan ekonomik kararların uygulanabilmesi için toplumun hazırlanması gereği sorunu da bir ideolojik bombardımanı zorunlu kılmıştır. Öncelikle bu kararları uygulayacak bürokratların göreve getirilmesi ve bürokratik yapının dönüştürülmesi sorunu çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu da alternatif bürokrasi [Güler;1996:26] dediğimiz bürokrat tipi ile çözülmeye çalışılmıştır. Bunun ideolojik açıklaması ise; idari reform, bürokrasinin ve kırtasiyeciliğin azaltılması olarak gündeme getirilmiştir.

1960'lı yılların en önemli idari reform çalışması "Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP)" kapsamındaki çalışmalardır. Mehtap projesi Nisan 1962-Nisan 1963 tarihleri arasında hazırlanmıştır. Rapor Bakanlar Kurulu'ndan başlayarak başbakanlığa bağlı kurumları ve bakanlıkları kapsamıştır. 12 Mart hükümeti döneminde ise, KİT Reform Komisyonu ve İdari Reform Danışma Kurulu" oluşturulmuş ve bu kurulun çalışmaları sonucunda bir rapor hazırlanmıştır. Ancak, hazırlanan rapor ve çalışmalar uygulamaya sokulamamışlardır.

12 Eylül döneminde de reform çalışmaları devam etmiştir. Askeri darbenin ertesinde bazı bakanlıklar birleştirilmiştir. Bakanlıkların birleştirilmesi süreci sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bazen de bakanlıkların ayrılması ya da bir bakanlık bünyesindeki birimin ayrılarak başbakanlığa bağlanması veya farklı bir statüye kavuşturulması da görülmüştür.

24 Ocak kararları ile başlayan uluslararası piyasalara eklenme, ekonominin dışarıya açılması ve IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların müdahaleleriyle idari reform süreci yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemin önemli reform projesi "Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA)" dir. Araştırma KİT'ler ve askeri örgütler dışında kalan kamu yönetimini kapsamıştır. KAYA Projesinin bir reform araştırması olarak tutucu ve yeniliklere sıkı bir şekilde kapalı kaldığını belirten Güler, projenin eksikliklerini şöyle sıralamaktadır. 1-Kamu yönetiminin araştırılmasına ve reforma neden ihtiyaç duyulduğu sorgulanmamıştır. Dolayısıyla amaç muğlak bırakılmıştır. 2-1980 başlarından itibaren köklü bir değişim yaşayan uluslararası sistem ve işbölümünün yapısı sorgulanmamış; yeni dünya düzeninde Türkiye'nin değişen konumu tahlil edilmemiş; bu konu ile ilgili olarak Proje Yönetimi'nin görüşü ve önkabulleri ortaya koyulmamıştır.

3-Bir bütün olarak devletin değişen işlevleri tümü ile sorgu dışı bırakılmıştır. 4. Kaya Projesi, idari reform döneminin diğer projeleri gibi hızlı, etkili, verimli çalışacak bir idari aygıt yaratmak üzere geleneksel örgüt geliştirme yöntemlerine dayandırılmıştır [Güler; 1996:39-40].

İdari reformlar, 1980 sonrası yıllarda kanun hükmünde kararnamele gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1972-1978 yılları arasında toplam kanun hükmünde kararname sayısı 17 iken, 1982-1990 yıllarında çıkarılan 305 kanun hükmünde kararnamenin 261'i doğrudan kamu yönetimi ile ilgilidir. Çıkarılan kanun hükmünde kararname üç alanda yoğunlaşmıştır. 1-Kamu yönetiminin kurumsal yapısı, 2.Personel rejimi ve 3-Yönetimsel usullerin düzenlenmesi." [Güler;1996:63].

Siyasal ve Kültürel Dönüşüm

1980 askeri darbesi, Türk toplumunun yeniden biçimlendirilmesini, kimliğinin yeniden oluşturulmasını, siyasal tercihlerin yeniden belirlenmesini ve en önemlisi devletin otoritesinin yeniden sağlanmasını amaçlamaktaydı. Bu amaçlarında başarılı olduğu da söylenebilir. 1982 Anayasası ile siyasal sistemin ve bürokratik yapının yanında ve onlara rağmen Milli Güvenlik Kurulu'nun etkinliği artırılmıştır. Kurul, siyasal

kararlarda tek otorite konumuna getirilmiştir. Yine, yasamanın yetki ve manevra alanı sınırlandırılırken, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere yürütmenin yetki ve etkinliği artırılmıştır. Yönetimin daha da otoriterleşmesi ve anti demokratik uygulamaları sonucunda toplum denetim altına alınmış, etkisizleştirilmiştir. Anayasa ve yasalardaki anti demokratik hükümler sayesinde kitlelerin, özellikle emeği ile geçinen kesimlerin sistemli bir depolitizasyon süreci yaşanmıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise, devletin ve toplumun bir kriz sürecine girdiği ve uygulanmakta olan modernleşme projelerinin iflas etmekte olduğu dile getirilmektedir. Bu koşulların ortaya çıkmasına sadece yurt içindeki gelişmeler neden olmamakta, bu gelişmelere paralel olarak, bölgesel ve uluslararası gelişmelerinde önemli bir rol oynadığı genel kabul görmektedir.

Kahraman ve Keymen, bu krizi, devlet krizi olarak adlandırmaktadırlar. “ ... günlük yaşamdan devlet-birey ilişkilerinin düzenlenmesine kadar geniş bir yelpaze içinde yaşanan bu ontolojik güvensizlik durumu, modernleşmeyi Batılılaşma, Batılılaşmayı da ulus-devlet kurmak olarak tanımlayan ve bu anlamda toplumu devlet içinde eriten çağdaşlaşma isteminin bir sonucudur., Laçiner ise, yaşanan kriz ve çözülmenin devlet ve kamusal yönetim alanıyla sınırlı kalmadığını belirtmektedir. Şöyle ki; 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye toplumunun sadece devlet ve kamusal yönetim düzeyinde değil, bizzatihi toplumun, toplum dokusunu oluşturan hemen her boyutunda da tam bir çözülme ve çözülme süreci yaşadığı söylenebilir." [Laçiner;1999:13].

Günümüzde devletin yapısı ve niteliği üzerine geniş ve kapsamlı bir tartışma söz konusudur. Bir sorgulama olarak devam eden bu tartışma sürecinin, merkezi otoritenin hakimiyetinin nispeten sağlanmaya çalışıldığı ve devletin otoriter niteliğinin ve etkinliğinin arttığı bir askeri darbe sonucunda yapıyor olması ise anlamlıdır. "Devlet, hem de devleti yeniden güçlendirmek, aşkınsal gücüyle yeniden buluşturmak, resmi ideolojiyi yeniden hakim kılmak, bir tahakküm aracı olarak kullanmak isteyen bir askeri darbenin ardından sorgulanmaya açılmıştır." [Kahraman;1999:136].

1990'lı yıllar Türkiye'de devlet parti ve partiler-arası ilişkilerle sınırlandırılmış siyasal

mekanın düştüğü çıkmaza da sahne olmaktadır. Bu anlamda, devletle siyasi partiler ile toplum arasında, toplumsal taleplerin karar alma süreçlerine eklenmesi bağlamında bir temsilîyet krizi yaşanmaktadır. Yaşanmakta olan ekonomik, siyasi ve kültürel sorunlara çözüm üretmeyen devletçi söylemin içine girdiği siyasi çıkmaz ve siyasi partilerin yaşadıkları temsilîyet ve güven krizi, Türkiye'de bugün ciddi bir "sistem krizi"nin yaşandığına işaret etmektedir [Keyman;1999:45].

Yaşanan sistem krizine çeşitli toplumsal kesimlerden farklı tepkiler ve çözüm önerileri gelmektedir. Devlette bir şekilde kendi yanıtını vermekte ya da bu tepkilere karşı duruşunu belirlemektedir. Türkiye'de ekonomiye egemen olan yüksek endüstri ve finans burjuvazisinden oluşan yüksek burjuvazi, hemen hemen ittifakla, öteden beri siyasi düzende ve devlet organizasyonu içinde (kendi açılarından) köklü düzenlemeler yapılması taleplerini açıkça dillendirmektedirler. Üst sınıfların siyasi partileri aşan ve doğrudan kendi mesleki örgütleri (TUSİAD) aracılığıyla siyasi taleplerinin dile getirilişi 1990'lı yılların başlarından itibaren bir süreklilik taşımaktadır. Benzer tepkileri, orta sınıflarında, benzer bir şekilde dile getirdikleri görülmektedir. Orta sınıfların yeni olan bu talepleri, sivil toplum kuruluşları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu sınıfların partiler, yüksek siyasi düzen kurumları ile mesafelerini açmaları ve ayrı bir siyaset zemini oluşturmaları ve oradan siyaset yapmaya başlamaları ile birlikte devlet ile de mesafeli bir tavır almaya başladıkları görülmektedir. Ancak, son on yıldır siyasi iddia ve özgüveni, hatta ilgisi kırılmış olan alt sınıflar, özellikle işçi sınıfı, şu anda yüksek burjuvazi ve orta sınıflarda görmekte olduğumuza benzer bir "özerk hareketlenme" içinde değillerdir [Laçiner;1999:11].

Devlet ise, topluma kendi belirlediği şekli, hayat tarzını ve gidişatı empoze etmek gibi bir hakkı olduğu zihniyetine sahiptir. Bu anlayış ve uygulama toplumun gelişmesi karşısında bazı alanlarda gerilemiş, bazı alanlarda tutumunu gevşetmiş olsa da, direnişini ve gücünü sürdürmektedir [Laçiner;1999:15].

Türkiye'de devletin yönetememe krizinin varolması, sadece yurtiçi gelişmelere bağlı bir olgu da değildir. Aynı zamanda bu kriz, uluslararası gelişmelerinde bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ve postmodernleşme dediğimiz durumların

Türkiye'yi etkileyiş biçimleridir. Ve Türkiye'de yaşanan sorunlarda, bu oluşumların içindeki çelişkilerle harmanlaşması sonucunda ortaya çıkan bize özgü şartların bir dışavurumudur. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Türk toplumu birden fazla geçişi bir arada yaşamaktadır. Ekonomik anlamda, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci daha tamamlanmamışken, sanayi sonrası toplumun üretim ve kurumsallaşmış yapısının bazı yönleri yaşanmaktadır. Bu anlamda, Türk toplumu birden fazla geçişi içiçe yaşamakta ve geleneksel, modern ve postmodern özerklikler bir arada yaşanmaktadır.

Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra sivil toplumun önemli bir gelişme gösterdiği pek çok kişi tarafından dile getirilen bir olgudur. Nitekim Nilüfer Göle, 1980'lerle birlikte ekonomi, kültür, toplumsal cinsellik gibi alanların devletten bağımsızlaşmaya ve özerk toplumsal alanlar olarak kurulmaya başladıklarını belirtir. Bu dönemde yükselen siyasal akımlar olarak liberalizm, İslamcılık ve yeni sol, bu toplumsal özerkleşmenin siyaset ve ideoloji düzlemindeki ifadeleri olmuşlardır. Devletin enformasyon üretim ve dolaşımındaki tekelinin kırıldığı ve dolayısıyla sivil toplumun geliştiğinin bir diğer göstergesi olarak; 1980'li yıllarda yazılı basında (özellikle de haber dergiciliğinde), 1990'lı yıllarda ise özel radyo ve televizyonlarda ve internet kullanımındaki patlama gösterilmektedir [Yılmaz;189:167].

Daha öncede yer yer değinildiği gibi Türkiye'de devlet toplumsal ilişkilerde temel egemen güç olma konumunu sürdürmektedir. Bu egemen güç olma özelliği, toplumu dönüştürme sürecinde belirgin olarak gözlenmektedir. Toplumsal reformların gerçekleştirilmesi, toplumun belirli şekil şartlarına uydurulması görevi tepeden, merkezi otorite tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Batı'da devletten bağımsız gelişen belirli mücadele süreçlerinden geçerek ortaya çıkan oluşumlar, biz de devletçe ve devletin etkisi ve denetimi altında oluşturulmaya çalışılmaktadır. Günümüzde, hala devletten bağımsız burjuva, demokratik oluşumlar ortaya çıkamamaktadır veya ortaya çıkan sınırlı ve yetersiz girişimler devletin "*görünmez, irade*" si tarafından engellenmektedir. Burjuvazi ise, devlete rağmen varolamamaktadır. Sivil toplum oluşturma çaba ve girişimleri başarılı olamamakta ve bu alandaki boşluk merkezi otorite tarafından doldurulmaya çalışılmaktadır. Merkezi otoriteye ve merkezi elitlere karşın

varolan sınırlı sayıdaki sivil toplum örgüt ve oluşumlarını, devlet ya denetim altına almaya çalışmakta ya da düşman ilan etmektedir. Bunun en somut örneği olarak, 17 Ağustos depremi sonrasında kurtarma çalışmalarında, devletin görevli kuruluşlarına göre çok daha fazla başarı sağlayan ve toplumda yüksek bir sempati kazanan AKUT' un başına gelenler gösterilebilir. Başlangıçta karalanmaya çalışılan ve başarıları sansür edilen AKUT'a karşı kampanyanın etkili olmaması sonucunda, örgüt sahiplenilmeye ve denetim altına alınmaya çalışılmıştır.

Türk toplumunun gelinen bugünkü aşamada hala sivil toplun- oluşumlarına, demokratik gelişimlere çok olumlu baktığını söylemek mümkün değildir. Toplumda geleneksel olarak varolan önemli bir olgu resmiyete tapınma ve devlet mitosudur. Ve bu olgu, günümüzde kültürel yapımızın dokusunu oluşturur niteliktedir. Bu bağlam ülke içinde ve dışında gelişen olaylara resmi görüşün dışında başka perspektiflerden bakması söz konusu olamamaktadır. Ögün'ün vurguladığı gibi, 'Türkiye'de her şey resmiyetin bir parçası olmak, iktidarın yaygınlaşması içinde bir yer edinmeye göre ayarlanmıştır.' [Ögün;1997:221]. Bunun sağlanmasında yazılı ve görsel basının üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirdiği unutulmamalıdır. Bu gelişmeler ise, toplumda potansiyel olarak varolan muhalefet kültürünün bir türlü toplumsal bir tabana oturmasını engellemektedir. Bu sağlanamadığı, yani bir toplumsal muhalefet oluşturulamadığı içinde resmiyete bağlı statükoculuk aşılamamaktadır. Muhalefet, iktidarın etkisinden ve biçimlendirmesinden kurtulamamıştır/ kurtulamamaktadır.

"Küreselleşme ve postmodernizm Türkiye'de merkezi otoritenin devlet kökenli paradigmasının sarsılmasına yol açmış, bu da tekil (monistic) kültür anlayışının parçalanarak çoğulcu (pluralistic) bir yapının öne çıkmasına olanak vermiştir." [Kahraman;1999:139]. Eğer modernizm gelenekten kopuş olarak tanımlanacaksa ve öte yandan eğer aklın egemenliği, kurumsal yapılaşmanın gücü olarak ele alınırsa Türkiye bu süreci hemen hiç yaşamamış gibidir. Bu nedenle, adeta modernizmi değil postmodernizmi öncelikle kurmuş bir toplumun şimdi giderek 'kiç'le bütünleşmiş yapısına tanıklık etmektedir. Kiç, gerçekte yaşanan sorunlu bir ilişkidir. Çok önemli özelliklerinden birisi 'benzetme' ve 'temsil' kavramlarının olabildiğince, gerçeğin üstüne çıkacak, Onun yerine geçecek kadar güçlenmesidir, giderek de 'ironik' bir nitelik

kazanmasıdır. Sorun kurma kavramının ortadan kalkmasıdır [Kahraman;1999:140-141].

Türkiye, bugün kültürel alanda böyle bir ortamda bulunmaktadır. Toplumun gerçekte yaşadığı ilişkinin çok yakıcı bir sorun haline geldiği söylenebilir. Gerçek, her boyutta anlamını, etkinliğini yitirmiş gibidir. Medyatik ortam bir tür dilsizlik getirmekte, iletişim ortamı olmasına karşın iletişimi olanaksızlaştıran bir içerik kazanmaktadır. Bu, kendisini bireyleş(eme)me olgusuyla da dışavuran bir konumdur ve kültür bağlamında asıl üstünde durulması gerekende budur. Türkiye'nin kültürel ortamında bir çelişki yaşanmaktadır. Kültürel paradigmasını geleneksizleşme, kopuş üstüne kurmuş olan bu toplum, şimdi kültürü ancak geleneğin içinde kalmakla üretebileceğini varsaymaktadır. Dolayısıyla, çok ciddi bir örneklik toplumsal-kültürel yapıya egemendir [Kahraman; 1999:141].

Bir yanda çok kültürlü bir yapı, parçalanmışlık, farklı cemaatler ve topluluklar oluşmuş ve kendi varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Diğer yandan ise, tek bir kültürel yapının topluma egemen kılınmasına çalışılmaktadır. Bu çelişki de, yakın gelecekte Türkiye toplumunun kültürel sorunsalı olarak çözülmeyi beklemektedir. Bu sorunun farklı çözüm yolları/çözüm olasılıkları, aynı zamanda Türk demokrasinin gelişim seyrini de belirleyecektir.

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti Modernleşme süreci Üzerine Değerlendirme

Modernleşmenin geleneksel toplumdan bir kopuş süreci olarak ele alınması, üretim tarzının kapitalistleşmesi süreci içerisinde irdelenmesi sonucunu doğurmaktadır. Üretim tarzının kapitalizme dönüşümü toplumsal yapının bir alt-üst olmasını da beraberinde getirmiştir. Değişimin süreklileşmesi toplumu, insanı ve çevreyi de değiştirmiştir. Bu değişimi sağlayan siyasi ve ekonomik güç ise burjuvazi olmuştur. Değişim, belirli bir mekanda ve belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkmıştır. Bu sürecin yaşandığı mekan ise, Batı Avrupa'dır.

18'inci yüzyılda eski güzel günlerin düzeyine dönülmek amaçlanırken, 19'uncu yüzyılda eski yapı bırakılmış ve yeni kurumlaşmaya geçilmiştir. Devlet adamlarının eseri olan ve hükümet emirleri ile gerçekleştirilmeye çalışılan bu yenilik çabaları, Batı ülkelerinin ilke ve yöntemlerini taklit biçiminde gerçekleşmiştir [Ülker;1988: 33].

Osmanlı'nın eski güçlü ve haşmetli döneminin geri getirilmesi amacı, Cumhuriyete kadar (Cumhuriyetin ilanına kadar ki dönemde dahil) bütün reform girişimlerinin temel güdüleyicisi olmuştur. Bu amaç, milli mücadelenin halk kitleleri nezdinde meşrulaştırılmasında önemli bir propaganda aracı olarak da kullanılmıştır. Ancak Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, özellikle ideolojik anlamda, Osmanlı ile köprülerin koparılmasına yönelik olarak bu amaç terkedilmiş ve modernleşme projesinin yeni amacı; "muasır medeniyetler seviyesine ulaşma" şeklinde formüle edilmiştir. Ve bu bağlamda Kemalist seçkinler; "Batı modernitesinin evrensellik savını ve evrensel geçerliliğini, modern Türkiye'nin kurulma sürecinin tek yolu olarak [Keyman;1999:175] kabul etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkan reform ve Batılılaşma çalışmaları, belirli bir süre sonra karşıtlarını da üretmiştir. Yani gerçekleştirilmeye çalışılan reformlar ve Batılılaşma girişimleri bir tepki hareketini de ortaya çıkarmıştır. Bu tepki hareketi sonucunda, bir çatışma ortamı yaşanmaya başlanmıştır. Bu çatışmanın en bariz olarak görüldüğü dönem ise Tanzimat sonrası dönemdir.

Çatışmanın her iki tarafı da Batının üstünlüğünü kabul etmektedir. Ancak sorun, üstün olduğu kabul edilen Batı bilim ve teknolojisi ile kurumsal yapısının Osmanlı toplumuna aktarılmasında izlenecek yöntemler ve bunların İslami kurullarla nasıl bağdaştırılacağı noktasında ortaya çıkmaktadır. Taraflardan ilerlemeci kesim (!) olarak adlandırılanlar Batının tüm kurum ve kuralları ile aktarılmasını savunurlarken; gerici kesim (!) olarak adlandırılanlar ise, Batı bilim ve teknolojisinin alınmasını ve fakat sosyal ve kültürel yapısının alınmamasını ve toplumun kendi değerlerinin korunmasını savunmuşlardır. Ve bu iki kesim arasındaki mücadele, modernleşme serüveninin gidişatını da belirlemiştir. Ayrıca bu mücadele, modernleşme serüveninin zaman zaman tökezlemesi ve farklı yönetimlere girmesi sonucunu da doğurmuştur. Bu ikili yapı, Cumhuriyetle birlikte,

yani Kemalist modernleşme döneminin başlamasıyla birlikte, birinci kesimin iktidarı ele geçirmesi ile askıya alınmıştır. İkinci kesimin temsilcilerinin (diğer muhalif kesimleri birlikte) baskı altına alınmaları, bunların etkinliğini en aza indirmiştir.

Öte yandan, "Batılılaşma, stratejik kararı benimsemiş, dinsel normların yanında laik normlar geliştirilmiştir. Böylece, giderek ikili bir kurumlaşma örüntüsü ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar dinsel normlar egemen olmakta devam etmiştir. Atatürk ve arkadaşlarının kesin laikleşmeye yönelen yasallaştırma kararı, laik-emredici bir değerler sisteminin, yine emredici fakat dinsel bir normatif düzenin yerine geçmesi sonucunu doğurmuştur. Genellikle patrimonyal özelliklerini koruyan uzak bir nitelik taşıyacaktır. Oysa Cumhuriyet rejiminde vatandaş, sorumlulukları ve yükümlülükleri bulunmakla birlikte bireysel haklara da sahiptir. Sorumluluk ve yükümlülükler ile haklar arasındaki ilişki ise bireysel özgürlükle sağlanacaktır. Bireyin özgürleşmesinin sağlanabildiği toplumlarda birey, bireysel haklara ve tercihte bulunma özgürlüğüne sahiptir. Bu niteliklere sahip birey, aynı zamanda, yükümlülüklerinin de bilincinde olacaktır.

Toplumsal dönüşüm devlet tarafından gerçekleştirilecek ve bu toplumun yararına olacaktır. Böylece toplumsal düzen de sağlanmış olacaktır. Vatandaşlar ve/ ya da toplumsal oluşumlar, bu dönüşümün gerçekleştiriliş biçimi üzerinde söz-söyleme ya da etkide bulunma gibi bir konumda değillerdir. Toplumsal düzen ya da toplumun düzeni bir koşullandırmayı da beraberinde getirmiştir. Bu düzenin veya düzensizliğin varlığı da devletin bekasını garanti altına alacaktır.

Toplumda çelişkinin olmaması sonucunda ise, devlet-birey veya devlet-toplum ilişkileri tek taraflı bir görünüm göstermiştir. Modernleşme süreci boyunca devlet, bireyleri ya da toplumu muhatap olarak almamıştır. Vatandaşlık kavramı, devlete karşı görev ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi olarak algılanmıştır. Devlet toplumsal yaşamın tüm alanlarında kuralları koymuş ve vatandaşların bu kurallar çerçevesinde davranışlarda bulunmalarını istemiştir. Çizilen kuralların dışına çıkanlar ise cezalandırılmışlardır. Bunun sonucunda ise, bireyin özgürleşmesi gerçekleşmemiştir. Tarihsel olarak

Cumhuriyet öncesi dönemlerden kaynaklanan bu durum günümüzde de önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır.

Bir siyasal sistem içinde bürokrasi daima etkin bir role sahip olmuştur. Batılılaşma süreci içinde sivil bürokrasi önemli bir rol oynamıştır. Fakat daha çok kültürel ve siyasal normlar ilgi alanını oluşturmuş, verim ve benzeri idari ilkeler ikinci planda kalmıştır. Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte sivil bürokrasi; milliyetçilik, halkçılık ve devletçilik gibi ilkelere somutlaşan laik, emredici ve statik bir siyasal değerler bütününe sahip olmuştur." [Ülker;1988:37].

Kemalist modernleşme projesi, kendisinden önceki ideolojilerden, özellikle Jön Türk ideolojisinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Daha önceki modernleşme girişimlerinden farklı olarak "Kemalizm, topyekün ve ödünsüz bir Batılılaşma programına sahiptir. Bu yönüyle (de -CB-) Jön Türk ideolojisinden görece daha radikal" (Köker, 1995: 234) bir oluşumu ifade etmektedir. Kendisinden öncekilerden daha kapsamlı ve radikal bir nitelik taşıyan Kemalist modernleşme projesinde amaç, modern bir ulus yaratmaktır. Kemalist elitler aracılığıyla yukarıdan aşağıya oluşturulmaya çalışılan modern ulus-devletin en etkin araçlarından biri milliyetçilik söylemi olacaktır. Türk kimliği temelinde kitlelerin tek tipleştirilmesi Kemalizmin temel hedeflerinden biridir. Böylece toplumun Türk kimliği etrafında dönüştürülmesi ve birleştirilmesi sağlanmış olacaktır. Kahraman ve Keyman'ın da belirttikleri üzere, toplumsal değişimin aktif öznesi, toplumsal yaşamın planlayıcısı, güvencesi ve dönüştürücüsü ise, devlet olacaktır. [Keyman;1998: 73].

Türk modernleşme tarihi içinde, Batılılaşma geleneksel topluluktan modern topluma geçiş olarak değil, geleneksel topluluğu modern topluma dönüştürmeyi amaçlayan modern ulus-devlet temelli ve devlet egemenliğini toplum üzerinde ayrıcalıklı konuma sokan bir siyasal topluluğun ortaya çıkması olarak düşünülmelidir. Devlet modernleşme projesine anlam veren siyasal topluluktur." [Keyman;1998:73].

Devlet-birey ve devlet-toplum ilişkilerinin modern toplumlardakine benzer şekillerde çözülememesi, toplumun demokratikleşememesi sorununu da beraberinde getirmiştir.

Rejimin adının Cumhuriyet olması ve modern siyasi kurumların zaman içerisinde topluma kazandırılmasının bir anlamda demokrasi sorununu çözeceği ön kabul olarak benimsenmiştir. Nitekim, çok partili sistem denenmiş ve fakat konjonktörün buna elverişli olmaması nedeniyle terkedilmiştir. Bu anlamda ikinci deneme, Atatürk'ün ölümünden sonra, ikinci paylaşım savaşı sonrası dünyanın yeniden yapılandırıldığı bir dönemde ve yurt içi ve yurt dışı koşulların dayatmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak, çok partili sistem toplumun demokratikleşmesini getirememiş ve demokrasi sorunu çözülememiştir. Toplumumuzda demokrasinin kurumsallaşamamasının en önemli nedenleri olarak demokrasi geleneğinin ve bilincinin bulunmaması, demokrasi için bir mücadelenin ve savaşımın verilmemiş olması ilk anda sayılabilir. Bu anlamda, sivil toplumun oluşmaması/ oluşturulamaması ve devletle sivil toplum arasında demokrasinin oluşumunu sağlayacak bir siyasi toplumun oluşmaması bir eksiklik olarak kendisini göstermektedir.

Günümüzde ise, dünyanın küreselleşmesi ile birlikte bilgi ön plana çıkmakta ve teknolojik gelişmeler hızla günlük yaşamımızı kolaylaştırmakta ve değiştirmektedir. Bu da tüm insanları etkilemekte ve değiştirmektedir. İnsanların olaylara bakış açıları değişmekte ve eski değerler yerlerini yenilerine bırakmaktadır. Demokrasi, özgürlük, insan hakları, bireyin devlet karşısındaki konumu gibi kavramlar geliştirilmekte ve yeniden tanımlanmaktadır. Örneğin devletin bireylerin mutluluğu için var olduğu vurgusu öne çıkmaktadır.

Türkiye'de ise, bu konularda başından beri sorunlar yaşanmakta ve Batı'daki anlamda bir sonuca ulaşılamamaktadır. Devletin belirleyiciliği etkisini sürdürmektedir. Bunun aşılması yönündeki cılız çabalar ise başarısız kalmaktadır. Ve bu anlamda Türkiye toplumunun modernleşme serüvenini olumlu bir sürece dönüştürememektedir. Diğer bir deyişle, başından beri sorunlu olan toplumun modernleşmesi başarılamamaktadır. Ayrıca, geleneksel yapıların tam olarak çözülüşü gerçekleşmemekte ve Türkiye toplumunda başka bir süreç olarak adlandırılan postmoderniteye geçiş sorunsalı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Hatta Türkiye toplumunun birden fazla geçişi aynı anda yaşadığı da belirtilmektedir. Ekonomik anlamda tarımsal toplumdan sanayi toplumuna geçiş süreci yaşanırken, aynı zamanda sanayi sonrası toplumun üretim ve kurumsal yapısı da

bazı yönleri ile yaşanmaktadır. Siyasi alanda ise, ulus devletin sağlam temellere oturamadığı ve bir takım sorunlar yaşandığı görülmektedir. Laik toplumsal yapının kurumsallaşması sağlanamamaktadır. Devlet dini denetim altında tutmaya çalışmakta, siyasallaşan İslamın devletle sorunları ve çelişkileri varlığını sürdürmektedir. Öte yandan da, devletle siyasal İslam arasında zaman zaman önemli etkileşimler ve örtüşmelerde yaşanmaktadır.

Küreselleşen dünyada ulus-devletlerin sorgulanması ile birlikte artık devletler yeni bir yapılanmanın eşiğinde bulunmaktadır. Günümüzün önemli bir gelişimi küreselleşme ise, diğer önemli bir gelişmede yerelleşme yönündedir. "Modern devlet, otoritesinin bir kısmını, uluslararası örgütlere, bir kısmını da yerel yönetimlere ve sivil topluma devretmek gibi iki yönlü bir baskının altında bulunmaktadır. Devletin, üste devretmek zorunda kaldığı otorite, küreselleşmenin; alta devretmek zorunda kaldığı yetki ise, yerelleşmenin bir sonucudur." [Eryılmaz,1997: 11]. Bu bağlamda Türkiye, uluslararası ilişkiler sisteminde etkin olabilmek/ bu sisteme entegre olabilmek için, otoritesinin bir kısmını, bu alandaki örgütlere (AT gibi) aktarma konusunda fazla tereddüt göstermediği halde, yerel yönetimlere yetki devrinde ve karar merkezlerini vatandaşa yaklaştırmak konusunda hep tereddütlü ve son derece isteksiz davranmaktadır [Eryılmaz;1997:11].

Yerel yönetimleri geliştirmede ve yetki devretmekte isteksiz davranılmasının en temel gerekçesi ise, merkezi otoritenin halka, yerel ve sivil inisiyatiflere güvenmemesidir. Çünkü, yetkilerin yerel birimlere devredilmesi, birlik ve beraberliği bozacak ve ülkenin parçalanmasına giden yolu başlatacaktır. Dolayısıyla, günümüzde yerel yönetimlerin gelişme düzeyleri, F. D. Yaramış'ın da belirttiği gibi, merkezi yönetimin istediği ve izin verdiği düzeyde olmuştur [Yaramış;1993:12]. Bu durum ülkenin demokratikleşme düzeyiyle koşutluk ve benzerlikler göstermektedir.

Bu anlatımlardan sonra, Osmanlı-Türk modernleşmesi olarak ifade edilen sürecin bir modernleşmeme sürecide olduğunu söylemek olasıdır. Bununla birlikte, bugün Türkiye'de modernleşme alanında önemli mesafelerde alınmıştır. Türkiye toplumunun bu anlamda önemli bir tarihsel geçmişi ve sahip olduğu birikimleri bulunmaktadır. Ancak, Türkiye aynı zamanda, bu konuda bir takım sorunlarla da karşı karşıyadır.

Türkiye geçmişten gelen ve bugün yaşadığı bu sorunları bir şekilde çözmek zorundadır. Bu belirsiz ve karmaşık durumun bu yapısıyla sürmeyeceği bir gerçektir. Bu noktada önemli olan bu çözümün hangi yönde olacağıdır. Yeniden yapılanan dünyada, Türk modernleşmesinin en önemli sorunsalının modernleşme projesinin demokratikleştirilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, toplumun demokratikleşmesi bir gereksinim olarak karşımızda durmaktadır.

Türk toplumu özellikle Coğrafi keşifler ile başlayan sanayi devrimi ile devam eden modernleşme ve arkasından gelen küreselleşme rüzgarları karşısında sürekli olarak yüzünü Batı'ya dönmüş, çareyi gelişmiş ülkelerin takip etmiş olduğu yollarda aramıştır. Anayasaların hazırlamaktan, kılık-kıyafetine, alfabesinden, ticaret kurallarına, yaşam tarzından, yeme içme kültürüne kadar her alanda Batı'yı taklit etmiştir.

Tanzimatla başlayan ve cumhuriyetle hızlanan bu süreçte hiç şüphe yok ki en fazla zararı gören ve yok olma tehlikesi ile karşılaşan kültürümüz olmuştur. Milli değerlerimiz ve ortak yaşam felsefemiz, aile yapımızdan, eğitim hayatımıza, sosyal yaşantımızdan, dünyaya bakış açımıza kadar her şeyi değiştirmiştir. Bu süreç sonunda köylerde yaşayan nüfusumuz azalmış, kentli nüfus artmış ve yeni bir sosyal toplum oluşmuştur.

Kültürel değerlerimizi ortaya koymak, sahiplenmek ve envanterlerini çıkarıp gelecek nesillere aktarmak kendi kültürümüzü yaşatmak adına en önemli görevdir. Bu sebeple çalışmanın bundan sonraki bölümünde modernleşme ve küreselleşme süreçlerinin bizlerden hangi değerleri tamamıyla alıp götürdüğü ve geri kalanların da nasıl kurtarılacağı noktasında olacaktır.

6. KÜRESELLEMENİN TÜRK HALK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ

Küreselleşme olgusu günümüzde en çok kültürü tehdit etmektedir. Dünyada bugün sadece üç-beş moda evinden yayılan elbiseler giyilmekte, Mc Donold's'ın ortaya çıkardığı hamburger tüketilmekte, Coco Cola'nın içecekleri içilmektedir. Kısacası dünya yerel olan bütün değerlerini kaybederek tek bir kültüre doğru hızla yol almaktadır. Bu bölümde Türk Halk kültürünün nasıl etkilendiğini ve Türk Halk Kültürünün neleri içerdiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Türk halk kültürü; Türklerin göçüp yerleştikleri devlet kurup egemen oldukları bütün ülkeleri kapsar. Türk halk kültürü, Anadolu'da geleneksel yaşamı sürdüren toplulukların yüzyıllar boyunca kendi dil, kültür ve beğenileriyle oluşturup yaşattıkları kültürün ortak adıdır. Bu kültür halkın duygu, düşünce ve beğenisiyle süzülerek günümüze gelmiş, toplum, insan ve doğa gerçeğiyle şekillenmiştir [Artun;2002:5].

Anadolu'ya akıp gelen insan dalgaları, dokuz yüzyıl önce kendilerine özgü inanışlarını, törelerini, geleneklerini, sanatlarını da beraberlerinde getirdiler. Bunlardan bazıları aynen saklanmış bazıları da Anadolu kültüründe yeni bir oluşumla yeniden şekillenmiştir. Türk kültürü tarih sürecinde kendine miras kalan kültürleri Türk kültürü potasında eriterek kendi damgasını vurmuştur. Halk kültürü ürünleri bir milletin milli kimliğini belirler, oluştukları toplumun ortak kabullerini alarak kendilerine özgü gelenek yaratırlar [Yıldırım;1998:37].

Türk halk kültürü çok zengin bir yapıya sahiptir. Bu zenginlik köklerini tarihin zenginliklerinden almaktadır. Türkler Sibiryadan, balkanlara, Yemenden Hindistan'a Çin'e kadar çok geniş coğrafyaya yayılmış bu coğrafyalarda devletler kurmuş, bir çok uygarlığa etki etmiş, çeşitli uygarlıklardan aldığı kültür öğelerini de kültür Türk kültürüyle yoğurmuştur. Bu hareketlilik Türk kültürünü sürekli ve dinamik kılmıştır. İki binli yıllara girdiğimiz bu yıllarda dinamikler dünyada hareketlenmiş, çınar ağacı hem hem köklerinden hem dallarından filizler vermeye başlamıştır [Fıglalı;1996:3]. Halk kültürü ürünleri halkın kültür yapısını belirleyen yaşadığı toplumun dokusu milletin sanatlarındaki sembolüdür. Halk kültürü ürünlerinin Türklerin ortak duygu ve

düşüncelerini dile getirmesi bakımından ve kültürün korunmasında, yaşatılmasında önemli işlevi vardır [Eroğlu;2002:137].

Anadolu coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca Asya, Avrupa, Afrika, Mısır ve Mezopotamya kültür yollarının kesiştiği bir merkez olmuştur. Orta Asya'dan Anadolu'ya 9. yüzyıldan başlayarak küçük gruplar, 11.yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde gelmeye başlayan Oğuz ve Türkmen boyları, Anadolu'nun bugünkü kültürel yapısını oluşturmağa başlamıştır [Erden;1998:412]. Anadolu'nun günümüzdeki evrensel değerler taşıyan özgün kültür yapısının oluşmasında Türkler ana etken olmuştur. Anadolu pek çok küçük kültürel çevreyi ve onların kültürel yapılarını içinde barındırmıştır. Bu kültür zenginliğini kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Anadolu coğrafyasında iç içe yaşayan bu kültür zenginliği pek az ulusa nasip olmuştur. Bu bir kültür mozaigi değildir; yurt tutulan Anadolu coğrafyasında kültürlerin yarattığı alaşım; yeni bir Anadolu kültürüdür [Artun;1996:18].

Türk halk kültürünün coğrafi konumu ve tarihsel bağlarıyla kendine özgü bir durumu vardır. Anadolu tarih boyunca göçlerin, çeşitli kültürlerin, savaşların, ticaret yollarının üzerinde otuzun üstünde devletin kurulduğu bir yerdir. Halk kültürü, özü gereği statik değil dinamiktir. Kültür doğası gereği değişkendir. Gelenek zaman boyutunda bir başka geleneğe ulaşacaktır. Halk kültürü ürünü belli bir kültür içinde oluşur ve canlılığını sürdürür. Geçmişten günümüze gelmiş bir kalıp değildir. Yaşayan bir kültür topluluğunun bugünkü gereksinimini karşılayan bir sosyal kurumdur.

Kültür kaynaklarının, Orta Asya'dan Anadolu'ya çağlar boyu süren bir zaman süreci içinde, halk kültürü geleneğini şekillendirici bir etkisi vardır. Sosyal yapı ait olduğu toplumun kültür öğeleriyle biçimlenir. Kültür her toplumsal ögede yansımaları bulan dokudur [Turan, 1990:13]. Kültürleşme adı verilen evrensel süreçte kültür varlıkları, yeniyi alarak değişir, gelişir [Güvenç;1993:138]. Kültür; yaşanan, yaşatan ve yaşayan varlık olarak geçmişten geleceğe sürekliliktir. Her kültür olgusu kültürün bütünü gibi doğar, gelişir, kaybolur veya yeni fonksiyonlarla genişler ve gençleşir [Yılmaz;1994:2]. Kültür toplumsaldır. Kişi, içinde yaşadığı toplumun kültüründen soyutlanamaz. Kültür

tarihseldir, uzun bir yaşam dilimi içinde olgunlaşır. Kültür bir yaşam biçimi, bir toplumsal davranıştır. Bu olgu da bir süreç içinde bir tarih çanağında oluşur. Türk kültürü; belirli bir coğrafyayla sınırlandırılmayacağı için göçüp yerleştikleri, devlet kurup egemen oldukları ülkelerin tümünü kapsamaktadır [Artun;1996:12].

Türk halk kültürü, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür. Halk kültürü ürünleriyle yaşadıkları yöre arasında bir bağ vardır. Bu ürünlerin şekillenmesinde tarihi ve kültürel mirasın önemli bir rolü vardır. Halk kültürü ürünleri halk arasında mayalanmış, halkın kültür yapısını belirleyen yaşadığı toplumun dokusudur. Halk kültürü ürünlerinin halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri bakımından Türk kültürünün korunmasında, yaşatılmasında önemli işlevleri bulunmaktadır [Artun;1996:12-25].

Kültür kaynaklarının Orta Asya'dan Anadolu'ya çağlar boyu süren bir zaman süreci içinde halk kültürü geleneğini şekillendirici bir etkisi vardır. Sosyal yapı, ait olduğu toplumu kültür öğeleriyle şekillenir. Sosyal yapı bir değerler ve kurumlar bütünüdür meydana getirdiği, gelişme özelliği gösteren, kişileri ortak noktalarda birleştiren bir sosyal yaşama biçimidir [Tural;1994:14]. Kültür her toplumsal öğede yansımaları bulan bir dokudur [Turan;1990:13]. Toplumlar gelenek diye adlandırılan kalıp davranış, ortak düşünce ve anlayış sistemleriyle oluşmuş, varlığını sürdürmüştür.

Türkiye hızlı bir kültürel değişim ve gelişim süreci yaşamaktadır. Halk kültürü ürünleri kültürel yapımızın, yaşama biçimimizin en iyi tanıkları ve taşıyıcılarıdır. Anadolu kültürünün çeşitliliği halk kültürü ürünlerine büyük bir zenginlik sağlamıştır. Yaşanılan son elli yılda, çağlar boyu süren kültür ikiliği hızla ortadan kalkmaktadır. Bugün köylü ve çiftçi toplumdaki kentli ve sanayileşmiş topluma geçmekteyiz. Halkın yarısı artık aydınla aynı kültür çevresini paylaşmaktadır. Köyde kalanlar da ulaşım ve iletişim araçlarıyla kent kültürüne bağlanmışlardır.

Günümüzde halk kültürü ürünleri kitle iletişim araçlarıyla yayılmağa başlamıştır. Bu bir noktada teknolojinin sözlü geleneğin işlevini üstlenmesidir. Teknoloji, geleneği yayan gezginci kültür taşıyıcılarının yerini alarak geleneğin dar çevrelerde sıkışıp kalmasını önleyerek yayılmasını sağlamıştır. Günümüzde halk kültürü yeni ortamlara, yeni

şartlara uyum göstermeğe, gelenek dışı düşüncelerle beslenmeğe başlamıştır. Bu olgu geleneksel kültürü de etkilemiştir.

Yeni kültürleşme ve toprağa bağlı ekonomiden sanayi toplumuna geçiş sürecinde yöre insanının değişim ve gelişim karşısında sosyo-ekonomik konumu değişmiştir. Bu hızlı değişim ve gelişim geniş bir zaman boyutunda olmadığı için yeni yaşama biçimi bir bocalama yaratmıştır. Büyük şehirlere göçler nedeniyle çeşitli kültürler taşınmıştır. Köy kültür çevresiyle şehir kültür- çevresi iç içe yaşamağa başlamıştır. Farklı geleneklerin bir arada yaşaması halk kültürüne yeni bir boyut getirmiştir [Artun;1996:11-25].

Büyük şehirlerde şehir merkeziyle kenar semtler-arasında iki ayrı kültür yaşamaktadır. Göçle gelenler kentlileşme sürecini yaşamaktadır. Doku kaynaşması henüz tamamlanamamıştır. Büyük şehirlerde tarım öncesi toplulukların ritüele dayalı düşünce yapısının kalıntılarını tarım topluluklarının dini düşünce yapısını, sanayi toplumlarının laik düşünce yapısını iç içe buluyoruz. Toplumsal ve kültürel değişiklikler halk kültürü türününün değişip yeniden- şekillenmesine neden olurlar.

Sanayileşme, iletişim; toplumları etkilemiş, hızlı kültürel değişim ve gelişime neden olmuş, yaşama biçiminin değişmesinin yanı sıra, bir kültür şokuyla karşı karşıya bırakmıştır. Dünya küreselleşme sürecine girmiştir. Küreselleşmeyle, farklı kültürlerden insanları bir araya getirecek ortak bir paydaya doğru gidiş başlamıştır. Bu da halk kültürleri için tehlike çanlarının çalınmasıdır. Ancak küreselleşme olgusu kültürel değişim ve gelişime bağlı halk kültürünün doğal akışını hızlandırıp aşındırmaya başlamıştır [Eroğlu;2002:139].

Sanayileşme ile birlikte gelen şehir hayatı köyde bulunan bütün değerlerin aşınmasına neden olmuştur. İnsanlar sadece bizim ülkemize özgü olarak değil sanayileşmenin getirmiş olduğu çalışma ortamından dolayı kendi gelenek ve göreneklerinden ayrılmışlar bunun sonunda küreselin sunmuş olduğu tek tip kültüre doğru yönelmişlerdir.

Küreselleşme adına kültür zenginliğinin özünü oluşturan farklılık, çeşitlilik ve özellikle yerel öğeler, yerini standart bir popüler kültüre terk etmektedir. Günümüzde ülkeler

bazında yaşanan kültürel rekabet büyük ölçüde kitle iletişim araçları üzerinde cereyan etmektedir. Bu konuda teknolojik altyapıya ve içeriğe hükmetmek amacıyla yapılan yatırımlar dikkat çekmektedir. Uzaya haberleşme amaçlı uydu yerleştirme yarışı aslında ülkelerin kültürel hegemonya çabalarının da bir göstergesidir. Bu konuyu ilk dile getirenlerden birisi de Fransa Kültür Eski Bakanı Jack Lang olmuştur. Lang, ülkelerin politik ve kültürel egemenliği ele geçirmek için iletişim teknolojisinin uzaydaki basamağını oluşturan uydulara rağbet etmelerini ve bunlara trilyonlar harcamalarını akılcılık açısından sorgulamış ve "Teknolojinin getirdiği evrenselliğe rağmen, her ülke sahip olduğu uydu çevrimi ile dil, din beraberliği içinde olduğu bir bölgede milli çıkarlarını ve kültürünü kontrol edebileceğini düşünüyor. Evrensellik denilen o görkemli sözcüğün altında her zaman için tahakküm eğilimleri yatar" demiştir [Özdemir;1988:199].

Dünyanın tek tipleşmeye başlaması ve küreselleşmenin insanları zorlarcasına değişime uğratması, milli değerleri, geleneği yok etmeye çalışması ister istemez tepkileri de beraberinde getirmiştir. İnsanların doğasında var olan reddediş bu noktada ortaya çıkmış, küreselleşmenin tahakkümüne karşı milli olan değerlere karşı yönelme başlamıştır.

Bu yönelme aynı zamanda insanlarda tepkiyi de doğurmuştur. Özellikle Fransız ihtilalinden sonra meydana gelen halkçılık hareketi, aynı zamanda bir öze dönüş hareketi olmuş, halk kültürüne yönelme başlamıştır. İnsanlar kendi yerel ve millî değerlerinin farkına varıp bu değerleri sahiplenirken, aynı zamanda uygarlığa katkı yollarını aramaya ve kültür ürünlerini pazarlamaya yönelmişlerdir [Eroğlu;2002:141]

Bu yöneliş bütün dünya milletlerinde olduğu gibi Türk milletinde de kendini göstermiştir. Folklorla ilgili çalışmaların akademik boyut kazanmasıyla birlikte mahallî, millî ve milletler arası bazda ciddi folklor araştırmalarına yönelinmiştir [Eroğlu;2002:141]

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Halkevleri ve Halk Odaları mahallî ve millî değerleri kurumsal olarak derleme, araştırma ve yayımlamaya yönelmiş dikkat çekici bir kuruluştur [Eroğlu;2002:143]

Cumhuriyetle birlikte ortaya çıkan Türk halk kültürüne yönelik ve sahiplenme durumunun tek nedeni küreselleşmedir. Bu konuda küresel kültürün getirdikleri ve götördükleri hususunda çok değişik görüşler bulunmaktadır.

Bazı kültür teorisyenlerince, yerel kültürlerden de yararlanarak geliştiği iddia edilen küresel kültürün (küreselleşme süresince emperyalist ilkeler ekonomik hegemonyalarını kuruncaya kadar o ülkenin yerel kültürlerini önemserler) zamanla monotonlaştığı savunulmaktadır. Bu görüşün aksine birçok düşünür de Martin Stokes'in "küreselleşme yerel olanı silmekten ziyade üretmektedir" [Stokes;2001:146] görüşünü savunmaktadır. Oysa dünyadaki gelişmeler bu düşünceyi çürütmektedir. Ekonomik alanda olduğu gibi kültürel alanda da tek sesliliğe doğru bir gidiş yaşanmaktadır. İletişim araçlarındaki gelişmeler sonucu internet yoluyla bütün bilgilere kısa sürede ve kolayca ulaşılması, medya araçlarının toplumun kültürel değerlerini çarpıtarak veya yozlaştırarak sunması o toplumda kültür erezyonunu başlatmaktadır. Böylece toplumu bir arada tutan kültürel değerler, toplumu değişik düşünce kamplarına ayıran değerler haline dönüşmekte, ya da özellikle yeni nesli kendi kültürüyle çatışan unsurlar haline getirmektedir. "Global Kültür, yerel ve bölgesel ayrıksılığı ortadan kaldırarak yerini dünyanın homojen ve tekdüze görünmesine yol açacak ortak değer yargılarını yaygınlaştırma eğilimini arttırmaktadır." [Pells;2001:14].

Küresel kültür kendisine sağlanman imkanlarla özellikle medya desteği ve iletişim alanındaki yenilikler her geçen gün yoluna devam etmekte, yerel olanları yok etmektedir. Küresel kültür her geçen gün hedefine biraz daha yaklaşmaktadır. Bu arada kültürümüzü korumak ve yaşatmak adına özellikle turistlere ve resmi makamlara karşı göstermek ve sunum yapmak amacıyla kendi ellerimizle kendi kültürümüzü zayıflatmaktayız. Sanki bizim kültürümüz sadece eğlencelik veya seyir oyunlarından oluşuyor izlenimini yaratmaktayız.

"Yöresel gelenekler" devasa turizm sektörünün görsel atraksiyonu olmanın ötesindeki anlamlarını hızla yitirmektedir. "Geleneksel/yerel" in görülebilirliği, kendini "uluslar arası piyasa koşulları"na, yani "tüketim toplumu" taleplerine uyarlaması koşuluna bağlanmıştır. Yerel kullanım için dahi olsa, kültür endüstrisi dışında herhangi bir kültürel üretimden söz edilemeyecek günümüz koşullarında, "yerel/geleneksel olan" "kendinde" olmaktan çıkmış, anonim bir piyasaya yönelmiştir. El tezgahları meraklı turistler ya da tarih öğrencileri için etnografya müzelerindeki yerlerini aldığı, son el dokumalarının çeyiz sandıklarının dibinde çürümeye terk edildiği bir ortamda, son bozlaşmalar şöhret olabilmek için İMÇ'nin yolunu tutmuş, "sıra geceleri" izleyicilere ve kameralara açılmış, yerel geleneklerden ayıklanabilenler, her kentin, her kasabanın "geleneksel kültür festivalleri"nde mülki erkan ve yerel yönetimlerin uhdesine bırakılmış, "ulusal folklor" "Sultans of the Dance"laştırılmıştır. Hıdrellez, Hacı Bektaş Veli, Nevruz, Aşure, Mesir vb. günleri/şenlikleri, TV kanallarının, gazetecilerin vazgeçilmez çağrılıklarını oluşturdukları birer "gösteri"dir artık. Siyasal-tarihsel nedenlerle en "kapalı" olan gelenekler, "tarikatlar" dahi medyatik olmanın cazibesine direnememekte, kapılarını TV kameralarına aralamaktan geri durmamaktadırlar. haklıdır; "Büyüsü bozulmuş bir dünya"da yaşıyoruz [Özbudun;2002:167].

Küresel kültürün ortaya çıkarmış olduğu tüketici toplumu kavramı para kazanmak için her şeyi mübah olarak gördüğü için kendi kültürünü de pazarlayabilmektedir. Üstelik turistlerin hoşlarına gidecek şekilde ve para kazanma amacına yönelik olarak yapılmaktadır. Bunun sonucunda kendi geleneksel kültürümüzde değişiklikler yapılmakta, gelenekselinden uzaklaştırılıp, uyduruk bir kültür ortaya çıkmaktadır.

Sinema, tiyatro, televizyon ve internet yoluyla milletler kendi kültür ürünlerini âdeta pazarlamakta, güçlü ekonomiye sahip milletler bunu kültür hakimiyeti mücadelesi olarak görmekte ve kendilerinden daha güçsüz olanları kültür bombardımanına tutmaktadırlar [Eroğlu;2002:145]. Bu bombardımana kendi ellerimizle bombalar atarak kendi kültürümüzü her geçen gün biraz daha yozlaştırmakta ve tüketmekteyiz. Yapılan alan araştırmalarında özellikle televizyonun etkileri açıkça ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel toplumlarda iletişim yüz yüze iken, modern toplumlarda yoğun teknolojiye dayalı kitle iletişimidir. Bilimsel ve teknik alanlarda yapılan devrimlerin ve toplumsal

gelişmelerin bir sonucu olarak kitle iletişim araçları alabildiğine gelişmektedir. Bu gelişme paralelinde toplumlar da her bakımdan birbirinin etki alanına girmiş bulunmaktadır. Kitle iletişim araçları arasında özellikle televizyon çağımıza damgasını vurarak yeryüzündeki bütün insanları ve toplumları etki alanına almıştır denilebilir. Günümüzde yaşanan iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler özellikle televizyon yayınları açısından sınırları ortadan kaldırmış, çeşitli yön ve özellikleriyle dünyayı hatta evreni, hem de çok kısa süre içerisinde evlerimize taşımaktadır. Televizyon, izleyicisine, hayatı boyunca hiçbir zaman karşılaşma imkanı bulamayacağı kişi, kurum ve olayları sunabilmektedir.

Televizyonun aile içine girmesi ile aile içi ilişkiler eskiye nazaran nispeten biraz daha durağanlaşmıştır. Aile içi iletişimde gerilemeler meydana gelmiştir. Bunun nedeni ilginin tamamen televizyonun üzerinde odaklaşması olmuştur. Aile üyeleri bir birleri ile konuşmaktansa televizyondaki görüntü ve sesleri tercih etmektedirler [Postman;1994:15]

Batı televizyon ile tanıştığında okur-yazar oranı yüksek ve daha da önemlisi okuyan toplumlardan oluştuğu, buna karşılık Türkiye'nin televizyon devrimine kültürel açıdan hazırlıksız yakalandığı, Anadolu'nun dağlarına taşlarına, okul, öğretmen ve kitaptan önce televizyon kolaycılığının girmesinin Türk insanını gafil avladığı görülmektedir.

Sanayileşmenin derecesi ve toplumun sahip olduğu kültürel değerlere göre farklılık göstermekle birlikte sanayileşme, kentleşmeye; buna paralel olarak da aile içi ilişkilerin değişmesine sebep olmuştur. Geleneksel ya da geniş aile, azalmış yerini kısa zamanda çekirdek aileye bırakmıştır. Ailedeki otorite ve statü farkları azalmış; baba, anne ve çocuklar daha yumuşak ilişkilerle birbirlerine bağlı haline gelmişlerdir. Çalışma yeri ile ikamet yeri ayrıldığı için, aile içindeki yüz yüze ilişkilere ayrılan zamanı azalmıştır. Akrabalık ilişkileri zayıflamıştır. Ev, boş zamanların değerlendirileceği yer olmaktan çıkmış, adeta bir uyuma mekanı hale gelmiştir. Baba, çocuklar için bir model oluşturma fonksiyonunu kaybetmiş; annenin çalışma hayatına gittikçe daha fazla katılması, çocukların sosyalleşmesinde toplumun oluşturduğu kreş, okul, sözlü ve basılı yayınlar, arkadaş grupları daha etkili hale gelmiştir [Özkul;1997:18-20].

Televizyonun Toplum Üzerindeki Etkileri üzerine Neşe Kilis Okur tarafından yapılan Yüksek Lisans tezi çalışmasında Isparta Merkez İlçesi'nde gelir düzeyi orta ve yüksek iki farklı mahallede uygulanan anket sonuçlarına göre kitle iletişim araçlarının başında gelen televizyonun ailelerin yaşam biçimlerini, yeme-içmelerini, giyim-kuşamlarını, komşu ve akraba ilişkilerini, eğlenme ve boş zaman değerlendirme şekillerini etkilediğini ve değiştirdiğini tespit etmiştir. Televizyonda en çok seyredilen programlar arasında haberler, hava durumu, açık oturumlar, tartışma programları, yabancı sinema, spor ve müzik programları başta gelmektedir [Okur;2000:175-178]

Televizyon insanları günün her saatinde meşgul etmeyi başarabilmiş bir iletişim aracıdır. Misafirliğin ortadan kalmasında, çocukların oyun oynamak yerine pokemon çizgi filmlerini tercih etmesinde televizyon baş rolü çekmektedir. Bu durum insanların sosyal yönlerini zayıflatmakta komşuluk ilişkileri, dostluk ilişkileri her geçen gün azalmaktadır. Çocukların küçük yaşlardan itibaren televizyon bağımlısı olmaları yüzünden sosyallik yönleri yok olmaktadır.

Türk Halk Kültürü tarih içinde yüzyıllardır sağlam bir kaya gibi durmuş ve Asur Medeniyeti, Frig Medeniyeti veya Urartu Medeniyeti gibi medeniyetlere benzemeyerek tarihin tozlu sayfalarında yok olup gitmemiştir. Bu zenginliği tespit ederek günümüzde hangi geleneksel değerlerin kaybolduğunu ve küreselleşmeden nasıl etkilendiğini tespit etmek, çözüm önerileri sunmak amacıyla bu bölüme yer vermiş bulunmaktayız. Türk halk Kültürü'nün belli başlı maddelerini ele alarak küreselleşmenin yaratmış olduğu tahribatı ortaya koymaya çalışacağız.

6.1. Küreselleşmenin Gelenek ve Görenek Üzerindeki Etkileri

Her sosyal grup, kendi özel kültürüne sahiptir. Bu kültür insanların yaptığı şeyleri, hareket tarzlarını ve hayata bakış açılarını belirler ki bunlar o toplumun gelenekleridir. Bu haliyle gelenek kültüre kimliğini kazandıran yaratıcı bir unsur olmaktadır [Ayvazoğlu;1996:47] Böylece gelenek, toplum içerisinde davranış kümesini

yönlendiren, belli davranış kalıpları üreten ve insanları bu kalıplara göre davranmaya zorlayan, örf, adet ve töreyi ifade etmektedir [Armağan;1992:11] Gelenek ferde alışılmış ve belirlenmiş ortak davranış tarzları sunarak, ferdin karşısındaki belirsizliği ortadan kaldırmakta ve onun toplumla bütünleşmesini sağlamaktadır [Ersoy;2002:149].

Hakikaten gelenek cemiyet içerisinde bütünleşmeyi sağlayan önemli bir unsurdur. Gelenek, özellikle belirli kurallar ve normlar tevzi ederek, insanların koordineli bir şekilde belirli bir düzen içerisinde hareket etmesini sağlayan, normatif bütünleşmede aktif bir rol oynamaktadır. Zira normların oluşması ve kabul görmesi onun gelenekselleşmesine bağlıdır. Böylece gelenek, normların oluşmasına kaynaklık teşkil etmekle normatif bütünleşmeyi, diğer yandan geleneğin gücü ile inşa edilen kurum ve kuruluşların karşılıklı koordinasyonunu, iş bölümüyle gerçekleşen bir bütünleşmeyi, bir ruh vererek tesis etmesiyle cemiyetteki fonksiyonel bütünleşmeyi sağlamaktadır [Tatar; 2000:56].

Yine geleneğin, milleti meydana getiren esas unsurlardan biri olduğu ve milli kimlik için kurucu bir öge olduğu belirtilmektedir. Bu toplumdaki her geleneğin, açık veya gizli bir fonksiyona hizmet ettiğini bize göstermektedir. Tarihte gelenek ve görenekler, bir fonksiyon gördükleri zaman yaşarlar.(Demiralp,1999:240) Dolayısıyla toplum içerisinde yaşayan her geleneğin bir fonksiyona hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Fonksiyon ifa etmeyen gelenek ise kullanım dışı kalır veya değişim ile birlikte farklı bir kılığa bürünür [Ersoy;2002:156].

Geleneğin ayırt edici tarafı bir tür hakikati belirlemesi, kolektif hayatın mahsulü olmasıdır [Giddens;2000:54] Geleneğe sahip olmak için kuvvetli bir tarih şuuru gerekmektedir. Tarih şuuru ise maziye halde yaşamak demektir [Eliot;1990:3]. Maziye halde yaşamak ise, onu aynen yaşamak demek değildir. Zira her ne kadar mekan aynı olsa bile, zaman, vasıta ve şahıs boyutundaki değişimler yüzünden aynen yaşanması söz konusu olamaz. Esas olan, mazinin ruhunu halde hissedip, zamanın ve mekanın şartlarını en iyi şekilde değerlendirerek, geleceğe yönelik büyük adımları atma yolunda hedeflere sahip olmaktır. Geleneğin gerektirdiği anlayışta budur [Ersoy,2002:Ankara].

Gerçektende günümüzde yenilik ve geçiciliğin ittifakı, baş döndürücü bir hızla ulaşmıştır. Her yeni bir günle birlikte, yeni bir şey keşfedilmiş ve var olanlar geçicilik vasfına bürünmüştür. Kullan, at anlayışının hakim olduğu bu yapıda, kalıcı değerlerimiz ve kültürümüz "miras yedi" bir tavırla basitleştirilmekte ve tüketilmektedir. Her şeyin tüketilmek için üretildiği bu toplumda yenilik adına tükettiğimiz kıymetlerin başında gelenek vardır. Oysa gelenek hiçbir zaman yeninin icadı ile ortadan kaybolmaz. Esas olan, icad edilen yeninin, geleneğin yanında, yerini alarak onun bir parçası haline gelmesi ve eskiden beri var olan geleneğin zamanın şartlarına uyabilme noktasında kendisini değiştirmesidir [Tatar;2000:16] Fakat günümüz toplum yapısında yeni unsurlar geleneğin yanına konulmamakta, karşısına çıkarılmaktadır. Makyajlı yeniliğin görüntüdeki cazibesi, her biri toplumda bir fonksiyon ifa eden geleneğin unsurlarını yok etmektedir [Ersoy;2002:156]

Geleneğin fonksiyonlarını hızlı bir şekilde eritip yok eden ve yozlaştıran ayrıca dünyayı tek tip bir kültüre doğru sürükleyen olgu küreselleşmedir. Küreselleşmenin en önemli sac ayaklarından olan liberalleşme politikaları insanları tüketime yöneltmiş, tükettikçe var olma prensibini yerleştirmiştir. Marka bağımlılığını ortaya çıkarmış, moda kavramıyla bunu pekiştirerek, medya vasıtasıyla yaygınlaştırmıştır.

Bir merkezde planlanmış reklam kampanyalarının dünyanın her yerinde yayınlanması bir yandan reklam şirketleri açısından ekonomik olmakta; fakat diğer yandan, ortak hayat tarzları oluşturulmaktadır. Bu durumda dünyanın her yerinde farklı dilleri, hayat tarzlarını, zevkleri, kendine has anlayışları ve geleneksel değerleri elimine ederek tek tip hayat tarzı, tek tip kültür ve tek tip tüketim biçimi yaratılmasına sebep olmaktadır. Böylece her ülkenin kendine has değerleri, tarihleri, ekonomi anlayışları arasındaki farklılıklar ortadan kalkmakta ve uluslararası markalarla rekabet gücü bulamayan yerli tüketim maddeleri de bu durumdan etkilenmektedir. Ayran içmenin geleneksellik, kola içmenin ise modernlik göstergesi olarak algılanması ülkemiz açısından ilginç bir örnektir. Bu, batılıların ulaştığı gelişmişlik seviyesine, ancak tüketim tarzlarına benzeyerek ulaşılmaya çalışıldığını göstermektedir [Topçuoğlu;1996:192].

Zira serbest piyasalar, yeniliğe prim verip, geçmişi ise umursamayarak günümüz dünyasında en güçlü gelenek çözücüleri olarak görülmektedir [Gray;1999:57] Ancak gelenek, kendini muhafazakarlıkta devam ettirmektedir. Gelenek geçmişin bütün değerlerini içermekte ve bu değerlerle geleceği beslemektedir Gelecek üzerine umutlarını, piyasa güçlerinin özgürleşmesiyle üretilen sonsuz ekonomik büyümeye bağlayan serbest piyasa felsefesi, farklı bir yaklaşım tarz sergilemektedir. Böylece bir taraftan serbest piyasaya mahkumiyet, diğer taraftan geleneksel aile ve ulus-devlete bağlılığın mevcut olduğu ve kendi kendisiyle çelişen bir durum ortaya çıkmaktadır. Bireysellik ve seçme özgürlüğü, geleneğin el sürülmemesi gereken değerleri olan aile ve ulusal kimlik söz konusu olduğunda etkilerini kaybetmektedirler. Ancak yine de serbest piyasa kuralları ve felsefesi geleneğin etkisini kırmaktadır. Liberal piyasa bu haliyle toplumların geleneksel yapılarını erozyona uğratmakta ve yerel topluluklarda kırılmalara sebep olmaktadır. Yeni liberalizm vatandaşlara yen riskler ve belirsizlikler sunmaktadır [Giddens;2000:26-27].

Görölmüş olduğu gibi medya desteğini arkasına alan küreselleşme olgusu özellikle reklamlar vasıtasıyla insanları derinden etkileyerek marka bağımlılığı oluşturma konusunda olsun, tek bir zevki, tek bir anlayışı bütün dünyaya kabul ettirme konusunda olsun büyük başarılar kazanmıştır. Tüketime dayalı ve geleneksel üretimi terk etmiş, aynı zamanda tasarruf ilkelerine riayet bir toplum yerine tüketici toplumunu oluşturmuştur. Liberal ekonominin gereği olan malının daha fazla satabilme prensibi uygulandığı için bugün pek çok gelenek, görenek modernleşme adı altında dejenere olmuş bulunmaktadır.

Tüketim toplumunda hakim olan tüketim kültürü, "Tüketicilerin çoğunluğunun yararçı olmayan statü arama, ilgi uyandırma, yenilik arama gibi özelliklerle öne çıkan ürün ve hizmetleri arzuladıkları hatta peşine düşüp edinin sergiledikleri bir kültürdür" [Belk; 1988:105]. "McDonalddlaştırma" ve "Coca Colalaştırma" olarak da açıklanmaya çalışılan "global tüketim kültürü" ise, dünyanın her tarafında benzer tüketim kalıplarının, eğilimlerinin ve davranışlarının benimsenmesini ifade eder. New York'taki bir tüketici nasıl Nike giyip, Coca Cola içip, Micheal Jackson ya da Madonna dinleyip hamburger yiyor ve Levi's kot giyiyorsa, Londra'daki, Paris'teki, İstanbul'daki ve hatta ülkemizin en

üçra köşesindeki tüketici de benzer tüketim tercihlerini sergilemektedir [Odabaşı; 1999:34].

Ülkemizde özellikle 1980'li yıllardan sonra "Çağ Atlayan Türkiye" olarak simgeleşen tüketim kültürünün yaygınlaştığı dönemde Marlboro sigarası artık kaçak satılmamış, Neskafe yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tüketim kültürünün yerleşmesinde "elit" sınıf daima öncü olmuştur [Odabaşı;1999:36]. Hatta ilerleyen yıllarda, bir televizyon kanalımızın ana haber bülteninde, dönemin ekonomiden sorumlu devlet bakanına yürütülmekte olan ekonomik istikrar programıyla ilgili sorular sorulduktan sonra, kullandığı puro'nun markasının sorulması söz konusu sınıfın üstlendiği öncü rolünü ifa etmesine medyanın katkısını (!) ifade etmesi açısından ilginç; ama, yaşadığımız zihniyet değişimi açısından da oldukça hazindir [Artun;2002:8].

Ürettiğinden fazlasını tüketen bir toplum, manasızca kendini gelişmiş gibi göstermeye çalışmaktadır [Gür;2002:125].kendini büyük görmeye çalışmak önce bireyi yok etmekte ardında da topluma zarar vermektedir. Tüketim toplumunun ve beraberinde getirmiş olduğu yeni kurallar bizim kendi geleneğimizle çoğu zaman çatışma göstermektedir. Toplumun uyum sorunu çekmesi sorunların daha da derinleşmesine yol açmaktadır.

Isparta'da da zaman zaman genç kız veya evli kadınların intiharlarına rastlanmaktadır. Bu durumu modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle değişen erkek-kız ilişkilerinin geleneklerle çatışması olarak ortaya çıkan olaylar şeklinde değerlendirebiliriz. Gelenek, görenek- modernleşme/sanayileşme arasında sıkışan ahlak kurallarının değişimi çeşitli bunalımlar yaratmaktadır [Kılıç;2002:195]

Örnekten de anlaşılacağı üzere ailenin geleneksel değerleri ile modernleşme arasında sıkışıp kalan ve kendi aile değerlerini çığneyen genç kızlar çareyi ölüm de dahi arayabilmektedir. Bir yanda medyanın etkisiyle zinanın suç olmadığı hatta özendirildiği birtakım program ve dizilerle sağlanırken bir yandan da gelenekler arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışmalar bugün pek çok ilimizde yaşanmakta ve her geçen gün farklı bir ilden başka bir acı olayı duymaktayız. Üstelik bunları katili olan medya yine büyük bir olaymış gibi yine kendi kendisi vermektedir.

Medyanın etkisi bununla da sınırlı bulunmamaktadır. Isparta'nın Aksu Yaka Afşar Köyü'ndeki Ayşe KILIÇ adlı teyze bildiği hikâyeleri tv.deki Deli Yürek gibi filmleri izleyerek karıştırdığını veya unuttuğunu ifade etmektedir. Yörede geleneksel iletişim araçlarından biri olan mektuplaşmanın iyice azaldığı görülmektedir. Çocukların bilgisayar dünyasıyla tanışmaları sonucunda yeni folklor ürünleri ortaya çıkabilmektedir. Bilgisayarla ilgili anlatılan bir fıkra buna örnek gösterilebilir [Kılıç;2002:196]

Eğer bilgisayarı kapattığınızda içinizde bir burukluk hissediyorsanız;
Eğer, anneniz "Hayır! Yatağa o bilgisayar giremez" diyorsa;
Eğer, okulda ders gördüğünüz sırada her kelimedenden sonra "com" yazıyorsanız;
Bilgisayar bağımlısı oldunuz demektir."

Medya verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere geleneğin tahrip edilmesinde ve özellikle yayınlamış olduğu pembe diziler, televoleler, Pazar magazinlerle ahlaki açıdan büyük bir yozlaşmaya çanak tutmaktadır. Ayrıca teknolojinin ve televizyonun insanları ve hatta çocukları nasıl etkilediği ortadadır.

Küreselleşmenin etkilediği ve günümüzde değişik bir hale büründürdüğü geleneklerimizden birisi de aşıklık geleneğidir. Özellikle iletişim teknolojileri alanındaki gelişmeler aşıklık geleneği tamamen değiştirmiştir.

Halk kültürü ürünleri günümüzde sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında üretilmekte kitlelerle buluşmaktadır. Aşıklık geleneği ve aşıklığa başlama değişime uğramıştır. Geleneği öğrenmek için çırak olup bir ustaya kapılanmanın yerini büyük şehirlerde saz ve bağlama kursları almıştır. Bu imkânı bulamayanlar kaset dinleyerek, aşıkları ve onların usta malı şiirlerini taklit ederek örtülü bir çıraklık dönemi yaşamaktadır [Çobanoğlu;1999:251-252]

Teknoloji aşıklık geleneğinden pek çok şey alıp götürdüğü gibi bu geleneğe de kattığı farklı değerlerde bulunmaktadır. Aşıklık geleneğinin doğal ortamı dışında yazılı ve elektronik ortamın bütün olumsuzluğuna rağmen olumlu yönleri de vardır. Aşıklığa hevesli genç çıraklık döneminde yalnızca ustasının bilgi dağarcığıyla sınırlı kalmayıp

çeşitli yollarla pek çok yörenin yerel ezgilerine ulaşarak öğrenir, bu zenginliktir. Kaset çıkaran aşıklar hiç yüz yüze gelmedikleri dinleyici kitlelerine ulaşıyorlar, onlara doğal ortamının dışında seslenebiliyorlar. Ayrıca aşıklığa başlamanın olmazsa olmaz şartı olan gelenekteki rüya görme ve bade içme motiflerinin yerini artık kaset dinleyerek, klip seyrederek aşıklığa özenip aşıklığa başlama alıyor. Ayrıca aşıkların sanatçı kişiliğe geçtikleri geleneksel ortamın yerini elektronik ortam almaktadır [Çobanoğlu;1999:251-252].

Âşıklık geleneği çağlar boyu önemini korumuş, ulusal kültürün korunmasında ve taşınmasında önemli rol oynamıştır. Değişen zaman ve koşullar gereği değişimden etkilenmiştir. Âşıklık geleneği her gelenek gibi değişen sosyo-kültürel şartlara uyum göstererek değişmeğe mecburdur. Gelenek, sosyokültürel yapı içinde ancak yeni işlevler kazanarak varolan işlevlerini koruyarak yaşayabilir. Kültürel değişim ve gelişimle yozlaşma farklı olgulardır. Âşıklık geleneği doğal ortamından ayrılmış geleneği besleyen sözlü gelenek de zayıflamıştır. Geleneği bilen dinleyici kitlesi azaldığı için âşıkları denetleme ortadan kalkmıştır. Âşık toplantıları ve fasıllarında icra ve gelenek göz ardı edilerek meclisin meşrebine göre yapılmaktadır. Katıldığımız bir çok âşık toplantıları ve şenliklerinde, yeni aşıkların aşıklık geleneğiyle ilgili pek çok temel bilgilerinin eksik olduğunu gözledik. Kafiye, ayak, redif, nazım şekilleri, nazım türleri, âşıklık kuralları, âşık toplantıları ve fasıllarının düzeni vb. konulardaki bir kaynak kitabın yeni yetişen âşıkların geleneği öğrenmesinde yararlı olacağı düşüncesini taşıyoruz. Âşıklık geleneği günümüz insanının beğenisine uygun özünden sapmadan yozlaşmadan yeniden yapılanmalıdır. Bilgi sahibi olunmadan fikir sahibi olunmaz. Yeni gelenek ancak iyi öğrenilen ve uygulanan eski gelenek üzerine bina edilebilir [Artun;1998: 43-48].

Geleneksel köy düğünleri, halk oyunlarımız, halk türkülerimiz, efsanelerimiz, masallarımız, ninnilerimiz, halk inançlarımız, geleneksel mutfağımız, halk el sanatlarımız, giyim ve kuşamımız, kendimize has ev mimarimiz ve bunların daha onlarcası bizim halk kültürümüz içinde yer almaktadır.

Musa Seyirci'nin kendi köyünde yaşamış oldukları küreselleşmenin bir dağ köyünü nasıl etkilediğini ve geleneksel değerleri nasıl yok ettiğini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Geçen Ramazan Bayramı'nı Yörük kökenli bir dağ köyü olan kendi köyümde (Fethiye'nin Gökben Köyü) geçirdim. Bayramın üçüncü günü köy bakkalından birşeyler almak için çıktım. Bakkalla yanyana olan kahvenin önünde, ana yolda ip gibi sıralanan bir sıra çocuk, bütün dikkatleriyle aynı yöne bakıyorlardı. Çocukların ilgisini bu denli çeken nedir diye baktım. Köy kahvesinin yüksekçe bir yerine konan videodan seks filmi izliyorlardı. Babaları, ağabeyleri içerde kağıt oynuyorlardı. Kezlerce izlediklerinden kanıksadıkları filme bakan bile yoktu. Oyuna daldıkları için çocukların farkında değillerdi. Yarı aralık kalan kahve kapısından yaşları sekiz ile onbir arasında değişen on dokuz çocuk ip gibi dizilerek seks filmi izliyorlardı. Çocukların bu durumu bana yıllar önce gördüğüm bir fotoğrafı anımsattı. Endişe ve korkunun yüzlerinden okunduğu yılki atları başlarını kaldırmışlar aynı yöne bakıyorlardı [Seyirci;2002:330]

Bir dağ köyünde artık kahvehanede rahatlıkla porno film izlenebiliyor, çocuklar da buna şahit olabiliyor. Bu durum ahlaki açıdan köyün ne durumda olduğunu göstermekte ve bu yozlaşma ile birlikte yetişen bir neslin olduğunu bilmekte insanı son derece üzmektedir.

Dev şirketlerin ekonomik çıkarları sonucu oluşan küreselleşme, yazık ki ekinsel çeşitliliğimizi tehdit ediyor. Donuk bir düzen öneriyor dünyaya. Küreselleşme modeliyle oluşturulan yaşam biçimi, bir çok geleneği, göreneği ve ekini daha şimdiden silmiştir. Dahası küreselleşmenin sonucu, dünya ticaretindeki dalgalanmalar Toroslar'daki Yörük'ün cebini, bankadaki hesabını, en kötüsü yiyecek ekmeğini, yaşama biçimini etkiliyor. 1980'lere dek Batı Akdeniz'deki Toros Yörükleri yolda, belde birbirine yardım eder, birbirini gözetirdi. Borç TL'yle alınırdı. Yazın, güzün hayvan satımında, harman kalkışında -para bulunduğu- borç ödenirdi, söz senetti. Çiçeklerin yanyana açtığı harman yerlerinde, harman sonrası insanlar söyleşiyi ballandırır "stres" sözcüğünü bilmez, azla yetinmesini bilir "şükür" sözcüğünü ağızından düşürmez, -sınırlı da olsa - yaşamın keyfini çıkarırdı. Aksakallı bir Yörük kocası olan Veli Dikbaş bir

söyleşimizde şöyle dedi: "Allı, dorulu kısraklan harmana koşmak bir güzellikti, harman sonrası yapılan katmerleri yemek, koyun yoğurduna kaşık çalmak başka bir keyifti. Belki daha az çalışıyorduk, ancak komşumuzu tanıyor, söyleşimizi ballandırıyor. Şimdilerde yayladan sahile koşmaktan, seradan pazara, pazardan tüccara koşmaktan, dolandırılma korkusundan komşumuzu göremez olduk, neredeyse zürriyetimiz kesilecek, lafa ise hasret kaldık." Birlikte kısrak otlattığımız, bol yıldızlı göklerin altında deli taylara nasıl binilir öğrendiğimiz Yörük Kocası Veli Dikbaş'ın sözleri küreselleşmenin nerelere uzandığının küçük bir göstergesi [Seyirci;2002:332]

Küreselleşme beraberinde getirdiği liberalleşme politikaları sayesinde insanlara daha fazla kazanma duygusunu aşılama, bunun sonucunda insanlar çalışmaktan ve para peşinde koşmaktan dolayı pek çok geleneksel değerini unutmuş durumdadırlar. Bu durum sadece bu Yörük köyüne mahsus bir olay değildir. Maalesef yok olup giden geleneksel değerler şehirlerde adeta hiç kalmamış boyuttadır. Şehirleşme ile birlikte gelen apartman kültürü dev blokları ortaya çıkarmış, aynı blokta oturup birbirini tanımayan insanları ortaya çıkarmıştır. Bu durum atalarımızın "Ev alma komşu al" veya "Komşu komşunun külüne muhtaçtır." atasözlerinin pabucunu dama atmış bulunmaktadır. Köyde dahi geleneksel güven duyguları, komşuluk ilişkileri büyük darbe almışken, yardımlaşma ve dayanışma azalmışken bunu şehirlerde beklemenin pek bir anlamı bulunmamaktadır

Gerçi çadırın içinde kadın hep egemendi. Evlenecek kızın, oğulun ilk sözünü evin ninesi, annesi verirdi. Evin iç düzenini ailenin yaşlı kadını yönlendirir, yönetirdi. Her ne kadar evde söz söyleyeni erkek gibi görünse de, kendi içinde sessiz bir anlaşma vardı. Eğitimin yanısıra, kara çadırların içine TV'lerin girmesi, kadınların daha çok eşitlik istemesi Batı Akdeniz Yörükleri arasında da geleneksel aile düzeninin yıkılmasına neden oldu. Dede, oğul, torun ve torununun torunu bir arada, hatta bir çadırın içinde yaşarken, aile iyice küçüldü. Yanısıra çocuk sayısı bire ikiye indi. Eskiden oğlan olsun veya kalabalık olsun birbirine arka çıksın, mala, maşakata baksın diye çocuk sayısını çoğaltırlardı. Yine, eskiden aileler, iki ya da üç kuşak önce nasıl yaşam süreceklerini bilirlerdi. Askere gidip, gazi ve şehit olmazlarsa, nasıl bir süreç yaşayacaklarını bilirlerdi. Boşanma hemen hemen hiç yoktu. Geleneksel aile çözülmeye başlayınca,

ekonomik girdiler çeşitlenince, aile yaşamında risk arttı. Dahası Batı Akdeniz Yörükleri'nin gençleri turizmle, giderek batının renkli insanlarıyla tanıştılar. Özellikle, Fethiye'den Alanya'ya uzanan çizgide turizmle birlikte sözü edilen Yörükleri AIDS'den, boşanmaya dek bir çok sorun bekliyor. Batı Akdeniz Yörükleri'nde belki ekonomik sıkıntılar, kadın erkek eşitliği, aşk yoktu, kız kaçırma vardı, kadın cinselliği tanımıyordu. Ancak, karşılıklı saygı, sevgi, aile içinde birleştiricilik vardı. TV'lerin ve eğitimin etkisiyle kadınlara ve çocuklara dayak büyük oranla kalktı. Babanın otoritesi eskiye göre çok azaldı. Ekonomilerinin yeterli, çocukların az olduğu ailelerde bu durum daha net görülmekte [Seyirci;2002:332]

Ölümlerin hayrına perşembe ve pazar günleri verilen ağır gün çöreği nerdeyse kalktı, gençler çörek vb. gelenekleri pek bilmiyorlar. Dokuma yapan kızların sayısı azaldı. Düğünlere eskiden olağanüstü katılım olurdu, uzak akrabalar, yakın köylüler, oku yani davetiye gitsin gitmesin gelinirdi. 1990 sonrası, davul komşusunda çalıyor, yemekler kazanda bekliyor, "lütfen" gidiliyor. Düğünü bütün konu komşu, eş dost, akraba yapardı, köyün, aşiretin her bireyi sahiplenirdi. Daha acısı düğünlere dans girdi. Önce dans ediliyor, arkasından yöresel oyunlar oynanıyor. Son yıllarda dilde müthiş kirlenme başladı. Dadaloğlu, Karacaoğlan gibi halk ozanlarını Yaşar Kemal gibi ünü dünyayı tutan romancı çıkaran Yörüklerin temiz bir Türkçeleri vardı. Neredeyse belli bir dönem her Yörük kızı ve Yörük erkeği aşklarını manilerle, şiirlerle dile getirebilecek kadar Türkçe'ye egemendiler. Türkçe'nin şiirsel dilinden yararlanırlar. Uzaktaki oğluna analar çoğu türkü olan ağıtlar yakardı. Ancak, son yıllarda özellikle TV programlarının etkisiyle Batı Akdeniz Yörükleri'nin gençleri şimdilerde evlerinde çalar saat, ısı gösteren aletler, torba torba ilaçlar bulunduruyorlar. Ramazan davulu, tellal tarihe karıştı. Hoca minareye çıkmıyor, mikrofonla ezanı caminin önünde okuyor. Sabahın olacağını bildiren horoz da çoğunlukla tencereye doluyor, sofrayı süslüyor [Seyirci;2002:333]

1980 öncesi, Batı Akdeniz Yörükleri'nde alkol alan hemen, hemen yoktu. Sancıları olduğunda, dişleri ağrıdığına ilaç için bir kahve fincanı içerlerdi. Şimdi köy bakkallarında kasa kasa bira var. Kahvelerde kağıt oyunu oynayanlar, bir yandan da biralarını, marlboro dumanlarıyla süslüyorlar. Kağıt oyunları hemen hiç yoktu 1970'li

yıllara dek. Yakın yıllarda kahve sayısıylabirlikte, kağıt oynayanların sayısı da arttı. At yarışları, pehlivan güreşleri, deve güreşleri tarihe karıştı. Bazı ilçe merkezlerinde hâlâ deve, pehlivan güreşleri yapılırsa da [Seyirci;2002:334]

Çocuklar çelik, çomağı çoktan unuttular, oyunları TV dizilerine göre değişiyor. TV'lerin dışında basın hala köylere girmiyor. Kitap okuyanın sayısı hemen hemen yok. Üniversiteye giden gençler bile okumuyor. Ne okuyorsunuz sorusuna çoğunlukla olumsuz yanıt alıyoruz. Tarikatlar aracılığıyla bazı Yörük köylerine, bir tarikatın yayın organı olan gazeteler giriyor. Örneğin Döşemealtı Kovanlık Köyüne 1993'lerde böyle bir gazete iki adet girerken 2001 yılının ocak ayında bu sayı 16'a yükselmişti. Şans oyunlarını özellikle piyango biletlerini Batı Akdeniz Yörükleri'nin seyrekte olsa alıyorlar. Ancak, yılbaşında neredeyse bütün aileler piyango bileti alıyorlar. 1990'lı yıllara dek futbol takımı bilmezlerken, geçen yıllarda köylülerin neredeyse tümü kahvede, evde Galatasaray maçı izliyordı. Okuma, yazma oranı %90'ları aştı. Ailelerin %60'ı çocuklarını lise, üniversite okutmak istiyorlar. Binek araba sayısı ve traktör sayısı oldukça çoğaldı [Seyirci;2002:334].

Küreselleşmenin en olumsuz etkileriyle otantik folklorun ortadan kalktığı veya sıfırlandığı görülmekte bunun yerine yeni folklorun doğduğu görülmektedir. Örneğin geleneksel düğünlerde misafirlerin davet edilmesi okuyucu denilen kişilerin okuluk (ya da okunculuk) diye adlandırılan kuru üzüm, şeker gibi hediyelerle ev ev dolaşarak herkesi ayrı ayrı davet etmesiyle gerçekleştirilirken kent kültürüne geçişle birlikte düğün okuntusunun yerini düğün davetiyesi almıştır [Bozyiğiyit;1997:168-172].

Ayrıca yapılan alan araştırmalarında ortaya çıkan diğer bir sonuç ise düğünler uygulanan örf, adet ve geleneklerin yapılmadığı üç gün üç gece süren, büyük bir yardımlaşma ve dayanışma örneği gösterilen gerek yemek yapımında ve gerekse misafirlerin ağırlanması gösterilen yardımlaşma günümüzde ortadan kaybolmuş yerini bir kaç saatliğine batılı çalgı aletlerinin kullanıldığı orkestralara bırakmıştır.

Küreselleşmenin getirmiş olduğu tüketim anlayışı, ahlaki anlamda yozlaşma ve işleri kolayından hızlı bir şekilde yapma anlayışı günümüzde Türk geleneksel kültüründe her anlamda derin yaralar açmıştır.

Gençlerimizi flört, evlilik öncesi ilişkiye girme konularında cesaretlendiren tv programları geleneksek aile yapısını bozmakta, şehirleşme ile başlayan modernleşme hayatı sonucunda ise akrabalık ilişkilerini zayıflatmakta ve bun un sonucunda kendi kültürümüz içinde olan yardımlaşma ve dayanışma olayları azalmaktadır.

Gelenek, görenek ve adetlerin yaşatılabilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde bir an öncedurulmalıdır. Özellikle genç nesile sevdirmeye adına bunlar mutlaka yapılmalıdır. Geleneksel kültürümüzün yaşatılması için bunlar çok önemlidir. İnsanları cezb eden tv programları hazırlanmalı ve teşvik edilmelidir. Bu konuda bu alanda bir araştırma yapan Dr.Nebi Özdemir'in tespitleri düşündürücüdür.

"Ulusal/uluslararası boyutta yayın yapan özel bir televizyon kanalı olan ATV'de yayımlanan ve bir dönem oldukça yüksek izlenme oranlarına ulaşan Bam Teli adlı programda çeşitli halkbilim unsurlarının (geleneksel ulaşım araçları, halk mutfağı, sözlü edebiyat, geleneksel tarım ve hayvancılık, halk inançları halk bilgisi vb.) kullanıldığı belirlenmiştir. Ancak bu geleneksel kültür unsurlarının programın temel konusu olarak işlenmediği gözlenmiştir. (...) Özel televizyon kanallarında Türkülerimiz, İzzet-i İkrâm, Zenger Paşa'nın Konukları programların esasını türküler meydana getirmiştir. (...) Sonuç olarak, iletişim düzleminde bilimi-halkbilim ilişkisinin medya-kültür/geleneksel yerel kültür düzleminde açıklanması, televizyon, televizyon ortamındaki reklam ve sinema, radyo ve gazete/yapım/yayın sayfalarının taranmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.(...) Medya/iletişim bilimi alanında çalışan uzman ve bilim adamları, halkbilimcilerle-kültürbilimcilerle birlikte yürütecekleri ortak çalışmalarla yeni yaklaşım, bakış açısı ve yorumlar ortaya koyabileceklerdir." [Özdemir;2001:87-92].

Bu tarz programların sayısı gerekirse yasalar ile artırılmalı, halkbilimcilerle koordineli bir şekilde yayınlanmalıdır. Ayrıca ahlaki yozlaşmayı önleyici tedbirler alınmalı, ahlaki yozlaşmanın sonucunda en çok zarar gören aile üzerinde önleyici çalışmalar yapılmalıdır.

6.2. El Sanatları Üzerindeki Etkileri

Türk milletinin en önemli özelliklerinden biri de duygu ve düşüncelerini oyunlarına, müziklerine, resimlerine, el sanatlarına, motif motif işlemleridir. Anadolu insanı duygularını oylarla, desenlerle, nakışlarla dile getirmiştir. Anadolu'nun bütün yöreleri geleneksel sanat ve zanaatlar yönünden oldukça zengindir. Eskiden yaygın olan çömlekçilik, ağaç oymacılığı, dokumacılık, örgü işleri, süpürgecilik, sepet örücülüğü ve bakırcılık gibi zanaatlar modern teknolojinin hakimiyeti sonucu unutulmaya yüz tutmuştur. Her şeye rağmen bazı Anadolu kentlerinde birkaç küçük atölyede de olsa üretime devam edilmektedir.

Küreselleşmenin günümüzde yok ettiği ve insanları kolaycılığa alıştırdığı alanlardan birisidir el sanatları. Dün ellerde iğne iplikle göz nuru olarak dikilen elbiseler bugün trikotaj makinelerine, dokuma tezgahlarında dokunan halılara, fabrika halılarına yerlerini bırakmış durumdadır. Bugünlere gelmek ve el sanatlarının yok oluşunu seyretmek elbette bir günde olmadı. Bu bölümde hem bu süreç hem de nelerin nasıl yok olduğu ele alınmaya çalışılacaktır.

El sanatlarının ortadan kalkmasında en önemli etkenlerin arasında ekonomik getirisinin azalması gösterilmektedir. Özellikle makineleşmenin artması ve teknolojinin gelişmesiyle üç-dört günde imal edilen bir ürün teknoloji sayesinde fabrikalarda üretilir olmuştur. El emeği ve göz nuru işlenerek ortaya konulan ve uzun zaman alan el sanatları fiyat yönünden de tüketiciye cazip gelmemektedir. Halbuki modern fabrikalarda modernleşme ile birlikte başlayan şehir hayatı köylerde yaşayan insanları azaltmış bunun sonucunda da bu meslekleri devam ettirecek pek bir insan kalmamıştır.

Ülkemizde konuya toplumsal gelişim açısından bakıldığında, Cumhuriyet' in ilk yıllarında, savaş sonrası ekonomisi içinde kabuk değiştiren bir ülkede, yeni yapılanmaya göre oluşturulmaya çalışılan kurumlar, çağdaş atılımlar, 1930'lu 1940'lı yıllarda hedeflerini bulmaya başlamıştır. Bu arada batı teknolojisinin de ülke genelinde kullanımı artmıştır. O yıllarda, ülke nüfusunun % 80'ine yakınının kırsal alanda, geleneksel yaşamını tarım ve hayvancılık yaparak sürdürdüğü bu dönemde, günlük

ihtiyaçların çoğu el emeğine dayalı üretimle karşılanmaktadır. Aynı zamanda yine büyük ölçüde insan gücüyle üretilen, ancak atölye bazında yeni araçların kullanımı ile üretim miktarı arttırılan ürünler, insan yaşamına girmektedir. Sözelimi; köylerde basit el tezgahları ile üretilmiş kimi dokumalar, biraz geliştirilmiş atölyelerde yine insan gücü ağırlıklı tezgahlarda örgütlü üretimlerle piyasaya sürülmektedir [Öztürk;2002:315].

Toplumdaki değişime, gelişime koşut olarak, giderek atölyelerin fabrikalara dönüştüğü ve kırsal kesimde yaşayan ülke nüfusunun % 80'lerden % 60'lara inerek kentleşmenin arttığı bir döneme giren ülkemizde, ilk yıllarda el emeği üretimleri niteleyen terimlerde artık değişmeye başlamıştır. 1930'lu yıllarda kullanılan köylü el sanatları, köylü ailesinin el işçiliği, ev sanayi gibi terimler, yerini 1940'lı yıllarda, el sanatları, ev sanatları, çarşı sanatlarına, 1960'lı yıllarda el sanatları, küçük sanayi ürünleri gibi terimlere bırakmıştır [Öztürk;2002:320].

Cumhuriyetle birlikte izlenen modern kalkınma planları sanayileşmeyi getirmiş, bunun sonucunda köylerde yaşayan insan sayısı her geçen gün artarak kentleşme süreci başlamıştır. Kentli olmaya başlayan insanlar üretici konumdan tüketici konuma geçmeye başlamıştır. Özellikle bayanların fabrikalarda işçi olmaya başlamasıyla birlikte oya, dantel, çorap gibi Anadolu'nun her köyü'nde üretilen geleneksel el sanatları her geçen gün azalmaya başlamıştır.

Türkiye genelinde, sanayi ve kentleşme sürecinin itici gücü olan teknolojinin, kırsal alanlara kadar girmesi ve son elli yıla yakın bir dönemde, bölgelerin özelliklerine göre, sosyo-kültürel değişmelere yol açması, yerel-kültürel direnmelere karşın, biçim ve içerikte önemli farklılıklara neden olmuştur. Kent yaşam biçimi, ülke genelinde kırsal alanlarda, kültürün maddi ürünlerinde etkisini göstermiş, buzdolabı, televizyon, otomobil, müzik seti ve çeşitli elektrikli mutfak araçları gibi birçok gündelik eşyanın kullanımı yaygınlaşmış, eskiden kullanılan bazı araçlar da kullanımdan kalkmıştır. Buna karşın, kırsal bölgelerde gündelik eşyaların üretimi ve kullanımı hızlı bir değişme gösterirken, bu ürünleri besleyen manevi değerler aynı hızla değişmemiş, hatta kültürün maddi ürünlerindeki değişmeyi hoş karşılayan kırsal alan insanı, manevi değerlerde aynı hoşgörüyü göstermemiş ve manevi değerlerde koruyucu olmaya devam etmiştir.

El sanatı olarak nitelenen gündelik eşyaların bir bölümü günümüzde işlevini yitirdiği için üretimden kalktı. Hayvan gücünün yerini makine alınca bu alanda var olan bir çok eşya, işlevini yitirdi. Ayrıca göçebelikten yerleşik yaşama geçişte de bir çok el emeği ürün, ortadan kalkmıştı. Esvap çuvalı, saraciye ürünler, at çulu, geleneksel gereksinimler için üretilen halı ve düz dokumalar ya biçim ve malzeme değişikliğine uğradı ya da tamamen ortadan kalktı. Aynı zamanda, günümüzde, zanaatkar diye nitelenen meslek sahipleri, eskiden olduğu gibi bir işin ustası, kaliteli üretimle uğraşan kişiler olmaktan çıktı ve ürettikleri ürünlerin çoğu da bugün, geçmişteki anlamlarını koruyamadılar.

Endüstrileşme ve teknolojik gelişme sonucunda yeni oluşumlar ve yeni yaşam biçimleri doğdu. Bir dönemin gelin kıyafeti olan bindallı yerini beyaz gelinliğe, geleneksel ev döşeme biçimi olan divan, halı, yastık, minder gibi günlük kullanım eşyaları yerini koltuk vb. döşeme araçlarına bıraktı [Öztürk;2002:326].

Şehirdeki Hasırcılar, Semerciler, Pabuççular, Tıgçılar gibi mahalle isimleri geleneksel el sanatlarının Sakarya'da ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Süpürgecilik Sakarya'da yaygın bir meslektir. Rumeli'den gelen göçmenlerin getirdiği el sanatı, 1957 yılında süpürge borsasının faaliyete geçmesiyle daha da önem kazanmıştır. Bugün süpürge üretimi gelişen teknoloji sebebiyle gerilemiş durumdadır [Sakarya Halk Kültürü;2003:146].

El sanatları ve zanaatları bir ildeki mahalle isimlerini etkileyebilecek kadar önemli olduğu ortadır. Bugün Anadolu'nun pek çok kentinde meslek isimleri ile kurulmuş mahalleler bulmak mümkündür. Fakat işin en acı tarafı ise bu mahallerde ismini aldıkları zatların ustaları artık yok denecek kadar azalmış olmasıdır.

Gencinden yaşlısına bütün bayanlar el işi yapmakta; yapmayanlar ise ayıplanmaktadır. Köylerde yaşlı kadınlar çoğunlukla çorap ve patik örerken, genç kızlar tül bent, havlu kenarlarına, masa ve vitrin üstlerine dantel işlerler [Sakarya Halk Kültürü;2003:145].

Osmanlı Köyü'nde kadınlar boş zamanlarını dantel yelek, çetrik ve kazak örerek geçirirler. Ayrıca seccade işlerler. Kızlar dantel örmeyi çok küçük yaşlarda iken annelerinden öğrenmektedirler. Köyde her kız ve kadın dantel örmektedir [Yiğit;2003:121].

Her iki alan araştırmasında görülen ortak nokta kadınların köylerde boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla geleneksel üretim tarzlarına devam ettikleridir. Fakat bu üretimi yapanlar günümüzde orta yaş tabakasından ve yaşlı diyebileceğimiz insanlardan oluşmaktadır.

Bu eksikliği gören devletimiz açığı halk eğitim kurslarıyla özellikle genç kızları eğitmek amacıyla 1980'li yıllardan itibaren ücretsiz olarak kurslar düzenlemeye başlamıştır. Bu olumlu gelişmeyi günümüzde Büyükşehirlerde belediyeler devam ettirmektedir. Başta İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin açmış olduğu ve dönem sonunda üretilen ürünlerin sergilendiği İSMEK kursları tamamen ev hanımlarına yönelik olmakla birlikte verilen kurslarda geleneksel üretim ön plana çıkarılmıştır.

Hanımların eskiden kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ürettikleri işlemler ve çeyizler günümüzde geçim kaynağı olmuştur. El nakışları devam etmekle birlikte artık makineler işin içerisine girmiştir. Bu sayede başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin dört bir yanına hanımlarımızın ürettikleri ürünler yayılmaya başlamış, bu ürünleri Avrupa'da yaşayan yakınları sayesinde yurt dışına gönderir hale gelmişlerdir. Çarşı merkezinde, mahalle aralarında ve evlerde küçüklü büyüklü çok sayıda atölyede üretilen, özellikle makine nakışı ve delik işi tekniği ürünler oldukça rağbet görmektedir. Yine bu ürünler Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin alışveriş yaptığı İstanbul'daki Kapalı Çarşı ve Mısır Çarşısı'ndaki çeyiz mağazalarını da beslemektedir [Sakarya Halk Kültürü;2003:146].

Burada dikkati çeken en önemli hususlardan birisi makinelerin geleneksel üretimi etkileyerek, ticari menfaat ile birleştirilerek daha seri ve ucuza mal olan ve büyük mağazalarda satışını ortaya koyan bir zincirin ortaya çıkmasıdır. Geleneksel üretim bütün olarak bozulmuş olsa da içinde barındırdığı motifler ve insanımızın duygularını

Kuyumculuk mesleğinin Trabzon'daki valilikleri sırasında I. Selim ve I. Süleyman'ın kuyumculuk öğrendiklerini ve Evliya Çelebi'ye göre Kanuni Sultan Süleyman sayesinde kuyumculuğun saygın bir meslek olduğunu görürüz. Nitekim önceleri İran ve Orta Asya Türkleri geleneklerini sürdüren Osmanlı kuyumculuğu 16. yy. dan başlayarak belirli bir kişilik kazanmış, eserler vermiş ve bu yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Hammaddesi maden ve taş olan el sanatları grubuna giren kuyumculuk da en görkemli yıllarını yaşamıştır.

Kuyumcu ustası olarak tanımlanan mesleksenin yanı sıra artık günümüzde geç olmakla beraber "takı sanatçısı" da bir kavram olarak ortaya konulmalıdır. Bu yönde uğraşan sanatçıların yeni ufuklar arayışı içinde olmaları, konveksiyonel teknik ve tasarımlara bağlı kalmamaları, eskiyi analiz ederek, kendine özgü çözümler getirmeleri gerekmektedir.

Ancak, bugün tüm kültürel öğelerdeki gelenekselliğin giderek zayıflaması üretim tarzındaki, küçük el sanatları niteliğinde üretilen takıları da etkilemiş ve yok olmakla karşı karşıya bırakmıştır. Kuyumculuk mesleğini günümüzde yaşatabilmek adına ve dünyada söz sahibi olabilmek adına önceki yıllarda hammaddeden alınan vergi oranları sıfırlanmış, bunun sonucunda dünyada takı üretimi ve satışında ihraç eden ülkeler kategorisinde Türkiye ikinciliğe kadar yükselmiştir. Ama işin en acı tarafı ise birinciliği elinde bulunduranın bu işe bizden yıllar sonra giren İtalya'nın olmasıdır.

Küreselleşme beraberinde getirmiş olduğu şehirli toplum yapısıyla birlikte geleneksel pek çok sanatı ve zanaatı ortadan kaldırmıştır. Otomobilin çıkması ile birlikte semercilik, çelik tencere ve teflon tavalarla birlikte bakırcılık ve dolayısıyla kalaycılık, tekstil fabrikalarının kurulmasıyla birlikte dokumacılık, yemenicilik ilk akla gelipte günümüzde sayılı ustalarının kalmış olduğu zanaat dallarıdır.

Elimizden kaçıp giden ve ustalarının hızla azaldığı meslek dallarının gelecek nesillere de aktarılabilmesi ve yaşatılabilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde birkaç değerlendirme yapmakta fayda bulunmaktadır. Öncelikle bu zanaatların ekonomik açıdan değer kazanması ve küresel karşısında tutunabilmesi lazım bulunmaktadır.

Türk el sanatlarının akademik düzlemde araştırılmasında her türlü el sanatını ortaya çıkarmak için "bilimsel" yaklaşım ne kadar gerekli ise, ulusalın küresele kazandırılmasında "imgesel" yaklaşım o derece gereklidir. [Öztürk;2002:312]. Bu nedenle, el sanatlarının müze dışı gereksinimler için üretiminde, ticari işlevsellik ve imgesellik vurgusunu dikkate alan planlamalar yapılmalıdır. Ulusal kalıtı küresele olduğu gibi sunmak, hiçbir şeyi sunmamak demektir. Kültürden kültüre sözel doku içinde aktarılanların imgeler ve simgeler olduğu kuramı kabul edilirse, el sanatlarının küreselleştirilmesinde de seçici bir planlama yapmanın ve binlerce obje sunumu yerine iyi hazırlanmış sınırlı objeyi sunmanın etkin bir küreselleştirme denemesi olabileceği söylenebilir [Oğuz;2002:28].

Ayrıca bu sunumları teşvik ederken üreticilere hammadde kolaylıkları sağlanmalı, devlet tarafından belli teşvikler verilmeli ve vergi indirimlerinden yararlandırılmalıdır.

Bu araştırmalara paralel olarak, el sanatı çalışmaları, halk hayatı araştırmaları, uygulamalı halkbilimi çalışmaları ve ülkemizde daha çok "açık hava müzeciliği" olarak tanımlanan "Uygulamalı Halk Kültürü Müzeciliği"nde yerini almalıdır. Belli başlı turizm merkezlerinde, Türk Halkbilimi bölümleri ile entegre biçimde açılması gereken uygulamalı halkbilim müzelerinin sergileme, yeniden üretim ve pazarlama süreçlerinde, el sanatlarını derleme, değerlendirme ve yeniden yorumlayarak üretme ve bunları ticarileştirme, çok sayıda çalışmanı ile kendi içinde bir istihdam alanı yaratması gibi gözlenebilir sonuçları, alanın meraklılarını profesyonelleştiren işlevsel bir okul niteliğini kendiliğinden ortaya çıkaracak, böylece Türkiye'deki "öğretme" yapılaşmasının hedeflediği dar gelirlilere ek iş ve mesleksizlere meslek edindirme gibi sosyal politikalarla da örtüşecektir [Oğuz;2002:38].

Son yıllarda turizmin kültür turizmine, kültür turizminin yerel, bakir, otantik gösterimlere yönelmesi sonucu Türk halk kültürünün kimi alanlarında bir canlanma gözlenmektedir. Son zamanlarda, adlarına "Restoran" diyerek ve yerel hiçbir unsurun içeri girmesine izin vermeyerek restoran adı altında Batılılaşmaya ve tabelayla kendini

"modern" olmaya çalışan lokantalarda Türk usulü oturma grupları, Türk usulü yemek yeme alışkanlıkları öne çıkmaktadır. Batı tarzı müziklerin, dansların ve eğlencelerin adresleri olan barların adları, sazları ve eğlence biçimleri hızla yerli kültürün lehine değişmektedir. Günlük hayattan çekilen bütün halk kültürü objeleri, lüks mekânların yaygın ve aranılan dekorları arasına giriyor. Sabanın, boyunduruğun, yabanın, dövenin ve daha binlerce "tuhaf" eski tarım araç gerecinin ne kadar "lüks" ve "turistik" mekânların "can simidi" haline geldiğini görüyoruz. Türk halkı Batılılaşmaya başladığı dönemde modern hayatla ilişkisini kuramadığı için adını anmaya utandığı kendi halk hayatının eskiyen parçalarını şimdi neden baş tacı ediyor sorusu şu güne kadar halkbilimciler tarafından sorulmuş bir soru değildir, dolayısıyla cevabı da araştırılmamıştır [Oğuz;2002:41].

Devlet bütün bunları bir kültür politikası olarak benimsemeli ve bu halk sanatlarının yaşatılabilmesi için halk eğitim merkezlerinde bulunan kurslar daha cazip hale getirilerek, geleneksel sanatların yaşatılması adına çeşitliliği artırılmalıdır. Ayrıca bu eğitim işine özel sektörde çekilmeli ve teşvik edilmelidir. Özellikle son yıllarda ülkemizde yayılmaya başlayan sivil toplum örgütleri ve vakıfların yapmış oldukları çalışmalar gözden kaçırılmamalı ve devamı için destekler sağlanmalıdır.

Halk sanatlarında özellikle bakırcılık, bıçakçılık, semercilik gibi pek çok sahada ustalarının sayısının hızla azaldığı ve arkasından gelenin olmadığı sanatlarda ustalara maaş bağlanmalı ekonomik olarak rahatlatılmalıdır. Ayrıca bu sahada çırak olarak gençlerin yetiştirilmesi ve bu ustalıkların yaşatılabilmesi için eğitime büyük önem verilmeli gerekirse de çırak olacak gençlerde teşvik edilmelidir.

Geleneksel üretim yapan, satan ve satın alan üzerindeki ağır vergi yükü kaldırılarak zaten kaybolmaya yüz tutmuş olan sanatlarımızın hem satan hem de alan açısından daha ucuza alınmasını ve satılmasını kolaylaştırmalıyız. Ekonomik olarak belirli bir para kazanabilen ustalar her geçen gün daha fazla olarak artabilir ve bu durum bu sanatların yaşatılmasında faydalı olabilir.

Yerel yönetimlerin özellikle ev hanımlarına yönelik olarak hazırlayacağı kurslar evlerinde zamanlarını televizyon geçirerek geçiren hanımlar için hem bir meşgale hem geleneksel çorap örme, dantel işleme, oya yapma gibi evde yapılabilecek olan sanatları

öğretmiş olur. Böylece şehirde evinde oturan kadın tüketicilikten üreticiliğe geçmiş olmakla birlikte bir el sanatı da gelecek nesillere aktarılmış olur. Bu konuda yerel yönetimlere büyük sorumluluklar düşmektedir.

Küreselleşme karşısında kendi geleneksel el sanatlarımızı ve zanaatlarımızı korumak ve yaşatmak adına yapmamız gereken çok iş bulunmaktadır. Bütün bunları belli bir plan ve program dahilinde yapmaya başlarsak en azından kaybolmamış olanları kurtarmış oluruz. Unutmayalım ki günümüzün küreselleşen ve küçük bir köy halini alan dünya her geçen gün yerel değerleri yok ederek yoluna devam etmektedir.

6.3. Giyim-Kuşam Kültürü Üzerindeki Etkileri

Kültürel küreselleşme ile birlikte yok olup giden değerlerimizden biri de giyim-kuşam kültürümüzdür. Maddi kültür unsurlarının küreselleşme süreci içinde yaşanabilecek tektipleşme konusundaki belirleyici özelliği düşünüldüğünde; uzun bir dönemin, bir tarihin, bir yaşam tarzının göstergesi ve bütün bu sayılan unsurların bir sentezi olarak bir tarihi belge niteliği taşıyan dokuma tezgahlarında bin bir el emeği göz nuru ile dokunan elbiselik kumaşlar günümüzde yerini hazır giyime bırakmıştır.

Yapılan alan araştırmalarında hazır giyimin ne kadar yayıldığı, köyleri ve özellikle köylerdeki gençleri büyük bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir.

Eskiden ilk olarak üste, ilk önce dokuma gömleği (güne) onun üzerisine de yelve(gömlek) giyilirmiş. Günümüzde yelve hala giyilirken, içerisine dokuma gömlek giyilmemektedir. Dokuma gömlekler felemen cinsi ipten “çuvallarda” dokunurmuş. Her aile kendi gömleğini dokumaktaymış. İç gömleği dokunan bu felemen kumaşından dikilirmiş. Bu kumaşın eni yaklaşık olarak elli, altmış santimetre genişlikteymiş. Bu kumaş olduğu gibi düz olarak dikilerek, yaka sonradan üzerinde kesilirmiş. Yakanın genişliği ve açıklığı kişiye göre değişirmiş. Herkes yakasını kendi açtığı için istediğini şekilde açmaktadır. Yakalar genel olarak on beş, yirmi santimetre genişliğinde açılmış. Kollar beden biraz oyularak* dikilirmiş. Kollara takma kol adı verilirmiş. Kol ile beden arasında ek bir parça bulunmazmış. Kolların boyu gömlek sahibine göre dikilirmiş. Kolun genişliği ise yaklaşık otuz santimetre olurmuş. Kol ucuna ayrı bir parça veya

manşet dikilmez, kol uçları tığ ile oyalanırmış. İç gömleği yaklaşık olarak iki metre kumaştan dikilirmiş [Yiğit;2003:145].

Çok eskiden ise kadınlar başlarına başlık takarmış. Bu başlık genellikle kırmızı renginde olup üzerinde otuz, kırk tane “urbiye” dizilerek, kenarına da “sarmalı” takılırmış. Sarmalı, kenarlarında küçük mavi ve beyaz renkte boncuklar bulunan bir altındır. Beyaz ve mavi boncuk bulunmasının sebebi ise nazar değmemesi içindir. Başlığın üzerine urbiyeler takılarak, ortasına da seksenlik adı verilen büyük bir altın takılırmış. Üzerine yeşil duvak örtülürmüş.

Ayrıca gelin başlıkları grepler ilke süslenirmiş. Grep düz renkte ipek baş örtüsüdür ve günümüzde sünnet yataklarını süslerken kullanılır. Günlük hayatta ise kadın başlıkları sarmalı urbiyeler ile süslenerek üzerine beyaz dokuma baş örtüsü bağlanırmış. Dokuma beyaz baş örtüleri felemne adı verilen ipten dokunurmuş. Günümüzde ise kadınlar başlık takmamakta ve grep bağlamamaktadır [Yiğit;2003:147].

Molla Köyü'nün şehir merkezine yakın olması sebebiyle giyim ve kuşam üzerindeki geleneksellik çok azalmıştır. Köylüler giyim üzerine alış-verişlerini şehir merkezinden yapmaktadırlar. Bunda etkili olan diğer bir nokta ise; dikim işinin pahalı olması, zaman gerektirmesi ve seçme alternatifinin (modellerin) az olmasıdır. Köyün özellikle genç kız ve erkekleri hazır giyimi tercih etmektedir. İşte bu yüzden dolayı köyde terzicilikle uğraşan, biçki ve dikiş bilen bir bayan bulunmamaktadır [Ekmekci;2001:91].

Köyde çok eskiden dokuma tezgahları bulunmaktaymış. Dokumacılık yapan aileler varmış. Bu dokuma tezgahlarında genellikle iç çamaşır dokunmaktaymış.maalesef bu tezgahlar köyde değişik tarihlerde çıkan yangınlar sonucunda yanarak kaybolmuştur [Ekmekci;2001:91].

Yapılan her ii alan araştırmasının ortak özelliği artık hazır giyime geçilmiş olduğunu göstermektedir. Köy yerinde dikecek bir terzinin dahi olmaması bunun en büyük göstergesidir. Geleneksel giyim kuşam el becerisine dayanması, fazla zaman alması,

model seçeneğinin fazla olmaması ve her şeyden önemlisi ekonomik olarak pahalıya mal olması sebebiyle geleneksel giyim kuşam giderek azalmaktadır.

Kültürün içinde yer alan giyim-kuşam, yaşam tarzı, yeme-içme alışkanlıkları gibi maddi unsurlar küreselleşme ile ilgili olarak yaşanan hızlı değişim sürecinden nasibini alarak yeni boyutuyla karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle küreselleşme, dünyayı global bir köy haline getirmekte; bu "köy"de tüketim kalıpları, kurumlar, gruplar birbirine benzeşmektedir. Küreselleşme büyük bir aynılaştırıcı olarak görülmektedir. Yemekten giyime, eğlenceden dinlenmeye kadar bir çok alanda "tektipleşme" yaşanmaktadır [Koçdemir;2000:3].

Dünya tek tipleşmeye giderken bazen üretmiş olduğu ve benim kültürüm diye ortaya çıkardığı kültürler ve bu kültürlerin ürünleri incelendiği zaman da bizim kültürümüz olarak karşımıza çıkabiliyor. Bunun en güzel örneği "patcwork" diye bildiğimiz ve bütün herkesin büyük bir hayranlık duyduğu yatak örtüleri bunlardan sadece bir tanesidir. Halbuki patcwork bizim Anadolu'da kırk yama olarak yüzyıllardır bilinmektedir.

Kırkyama; kare, üçgen vb. geometrik biçimlerde kesilmiş çeşitli renk ve desende kumaş parçalarının belirli bir düzene göre yan yana getirilip dikilmesi tekniği ve bu teknikle oluşturulan el sanatı ürünüdür. Anadolu'da bugünde yapılan çok eski bir halk sanatıdır. En güzel örneklerine 16.yy. Osmanlı çadırlarında rastlanılır. (12.Atasoy 2000). Kültürümüzde mendil, minder, seccade, yatak örtüsü, yorgan yüzü, ocak örtüsü v.b. tekstil yüzeylerinde birleştirme, applike, oturtma, işleme v.b. tekniklerden yararlanılarak yapılır [Şahin; 2000:36].

Kırkyama toplumumuzda sosyal bir değere sahiptir. Artık kumaşlardan yararlanıldığı gibi hediye olarak getirilen kumaşlardan "anı" değeri taşıması amacıyla yararlanılır. Bir parça kumaş, insan ilişkilerini pekiştirici bir önem taşır. Bu vesileyle haneler arası bir sosyal ilişki oluşur. Ayrıca parçalı çocuk giysileri uğurlu olduğuna inanılan komşulardan toplanan kumaşlarla yapılır. Çocukları yaşamayan ailelerin yedi ayrı evden toplanan kumaş parçalarıyla yaptıkları giysiler bebeklere giydirilir (Er 2000).

Aynı şekilde gelin- damat giysileri ve aksesuarlarda da kimi zaman inanca dayalı, kimi zaman işlevsel parçalı giyim anlayışı kültürümüzde yer almaktadır (Şahin 1999). Pek çok yörede "nazarlık" anlayışıyla parça kumaşlardan çeşitli formlarda duvar süsleri yapılmaktadır. Türk toplumunda bir kızın gelin olarak seçilmesinde etken olan; güçlülük, cesaret, sabır, hoşgörü düzenlilik gibi ölçüler bazen bir kırkpare çalışmayla ölçülür. Kısaca, kırkyama daha çok giysi artıklarının değerlendirilmesi anlayışına dayanan, ekonomik, zevkli, sabır isteyen, özellikle yeni kumaş alımını gerektirmeyen bir uğraştır. Kadınlarımız gelenekten gelen yetiştirilme tarzıyla bu beceriye sahiptirler. Kültürümüzde bu iş "acil" olan bir gereksinimin karşılanması nedeniyle değil "boş zamanların değerlendirildiği" bir uğraş olarak sürdürülür. Toplumun gündelik yaşam biçimine uygun bir üretim şeklidir [Şahin;2000:25].

Kırkyama, kültürümüz ve geleneğimizdeki yerine rağmen, günümüzde "patchwork" adı ve olgusuyla toplumun geniş bir kesiminde ilgi ve kabul görmektedir. Ülkemizde son yıllarda İngilizce sözcüklerin marka ve ürün tanımlamalarında sık sık kullanıldığı bilinmektedir. Patchwork bu alışkanlığımızda yeni bir sözcük, bir hobi olarak yerini almıştır [Şahin;2000:37]

Kırkyama bizim kendi kültürümüze sahip çıkmamızdan dolayı yine bizlere hem de daha fazla fiyata patchwork olarak satılmaktadır.

Ülkemizde önemi bilinmesine karşın Amerika örneğinde olduğu gibi yeterli ilgiyi görmemiş ve koruma altına alınmamıştır. El sanatlarımızın çeşitliliğinin sınıflandırıldığı bir raporda, lif başlığı altında toplanan tekstil ve tekstillerden oluşturulan ürünler arasında kırkyamaya yer verilmemiştir [Esnaflar ve San. Konfederasyonu Raporu;1994].

Sonuç olarak, küreselleşmeye karşı koymak mümkün değil gibi görünmektedir. Başarılı bir pazarlama anlayışıyla değişik bir kültürün izlerini taşıyan el sanatları (patchwork) toplumda beğeni kazanmakta ve talebin oluşması sağlanmaktadır. Bunun kötü bir gelişme olduğunu ifade etmemekle beraber, kültür erozyonuna "bir parça bez" in katkısı, örnek göstermemiz açısından yaralı olmuştur. Genç nesil kırkyamayı hiç tanımadığı halde, "patchwork"ü bilmektedir. [Şahin;2002:336]

Bizi kaygılandıran gerçek bir tarihsel doküman olan, çok zengin teknik ve biçimde kültürümüzde yer alan, yalnızca kırkıyamaya değil diğer tekstil sanatlarımıza da gereken önemi vermemiş olmamızdır. Tekstillerimiz, kapsamlı bir Tekstil Sanatları Müzesinde koruma altına alınmamış ve belgelenmemiştir. Yapılması gereken kültür öğelerimizi araştırma, derleme, arşivleme, sergileme, yayınlama yönündeki çalışmaları tamamlamak ve bunları tanıtmaktır. 17. yy.da olduğu gibi kendi kültürümüzü yeterli görüp, dışarıya kapalı kalmak ve diğer kültürleri de yargılamak yerine inceleyip anlamaya çalışmak, bunu bir savunma nedeniyle değil, daha kendine güvenli, kültüründen emin tavırlarla ele almak gerekmektedir [Lewis;1999:54] Ancak böylelikle gelişmiş ülkelerde yokluğu yaşanan çeşitli el sanatları, tüketici toplumlara tanıtılabilir ve bu pazarda, yer almak-yararlanmak imkanları yaratılabilir [Şahin;2002:338].

Küresel kültürün sunmuş olduğu hazırcılık anlayışı giyim kuşam zevklerimizi ve tercihlerimizi doğrudan etkilemekte, geleneksel kıyafetlerimizin yerine fabrikalarda makinelerde üretilen giyime bırakmaktadır.

Eskiden hemen her köyde bir dokuma tezgahı ile bir kilim tezgahı ve bunları kullanabilen insanlar bulunmakta iken günümüzde bunlar sadece üç-beş köyde bulunmaktadır. Geriye kalan dokuma tezgahlarının ve ustalarının mutlaka koruma altına alınması gereği ortaya çıkmıştır. Geleneksel giyim kültürümüzün Amerikan jean pantolonları ve gömleklere karşısında gelecekte kendi kültürümüzde bunlarda vardı diyebilmek adına mutlaka bir yerden başlamamız gerekmektedir.

6.4. Halk Oyunları Üzerindeki Etkileri

Küreselleşmenin bizden alıp götürdüğü en büyük değerlerden biri de halk oyunlarımızdır. Çocuk oyunlarından, büyüklerin oynadıkları oyunlara, düğünlerde ve özel günlerde oynanan oyunlara kadar bütün oyunlar günümüzde giderek azalmaktadır. Bu azalmanın sonunda özellikle gençler arasında problemler ortaya çıkmaktadır.

İçinde bulunduğumuz geçiş sürecinde, sürekli ve sağlıklı değişen ekonomik-toplumsal-kültürel şartlar ve hayat, kolaylaşan ulaşım imkanları, yaygınlaşan kitle iletişim araçları ve bunların oluşturduğu ortam; eski kültür ürünlerinin günlük yaşayışta kullanılma-yaşayışa katılma imkanlarını azaltmaktadır. Böylece de halk kültürü, yaşayanların belleğinde unutulmaktadır. Genç kuşak, her akşam ekranlarda izlediği görkemli hayatı bir şekilde kendi hayatına tatbik etmek isterken, anne ve babaları geçmişte edindikleri değer yargıları ve günümüz değerleri karşısında çocuklarına karşı nasıl davranacaklarına karar verememenin şaşkınlığı içinde bulunmaktadır. Kız çocukları arasında kötü alışkanlıkları olanlara rastlanmakta, erkek öğrenciler arasında sigara ve içki içmek artık sıradan bir hal almaktadır. Sadece sigara ve fuhuş değil, baly kullananlar, hatta eroin bağımlısı öğrenciler bile bulunmaktadır [Kılıç;2002:195].

Okullarda ahlaki değerlerin çoktan çığnendiği, saygı, sevgi gelenek diye bir şeylerin kalmadığı, baba veya annelerin çocuklarının televizyonlarda çıkan bir yıldızla benzemesi için ellerinden geleni yaptıkları görülmektedir [Gülşes Gazetesi;2001:3].

Yapay bir şekilde televizyondan ve teknolojiden beslenerek yetişen gençlik, yanında anne ve babasının da sevgisini hissedemeyince problemlili bir hal almaya başlıyor. Köy yerinde ve mahalle aralarında oynanan oyunların yerini maalesef Batı'dan gelen yapay ve tek kişilik oyunlara bırakmıştır.

Çocuklar İnternet, TV ve filmler sayesinde geleneksel oyun dünyasından uzaklaştırılmış, oyun ve sosyal hayatlarında yeni medyatik kahramanları örnek almaya başlamışlardır. Gösterilen Pokemon, He-man, Voltron, Digimon; Batman, Süperman gibi çizgi filmler ile çocukların oyun dünyaları gelenekten uzak bir şekilde yeniden şekillenmiştir. Bugün bütün küçük çocuklar arasında bir Taso çılgınlığı yaşanmaktadır [Aygün;1996:55].

Çizgi film masalsi bir dünyada gelişen olaylar ve masalsi kahramanlar ekrandan çocukların hayal dünyasına çizgi filmlerle akıvermektedir ve tabii olarak bu medya içeriğinin de üretim ağırlığını ve kültürel damgasını Batı imzası taşımaktadır. Çünkü, çizgi film üretiminin yüzde 56.6'sını Japonya, yüzde 22.5'ini AB ülkeleri, yüzde

20.9'unu ise ABD gerçekleştirmektedir." Çizgi filmlerdeki dini törenler, çizgi film kahramanlarının inanış biçimleri, kutsal saydıkları şeyler çocuklar tarafından hemen benimsenebilir. Çizgi dünyanın tamamen sahte ve kurmaca dünyasının gerçekliğine inanan çocuk bilinci geliştikçe ilk dönemlerde çizgi filmlerden aldığı mesajların kalıntılarıyla başlangıçta şartlanmış olduğu konularda içinde olduğu geleneklere uyumda zorlanabilir. Ya da hiç zorlanmadan geleneğe yabancılaşabilir [Kılıç;2002:197]

Küresel kültürü yaratan Amerika bugün kendi geleceğini sorgular hale gelmiştir. Yine Amerikalı bilim adamları her ne kadar küreselleşme olgusunda kendilerinin hakim olduğu söylene de buna katılmamakta ve Amerikan gençliği için endişe duymaktadırlar. Kendilerine göre küreselleşmenin yeni bir boyutu var; o da küreselleşme platformunda Amerikanın gittikçe geri kalmasıdır. Onlara göre "ABD kolonilerinde veya sömürgelerinde, bütün dünyada çocukların kafası, Micky Mouse ve Sesame Stret ile dopdolu idi. Şimdi gençliğimiz ve çocuklarımız, Pokemon, Harry Potter ve Teletubbie'ler gibi vasıtalarla, hayvanın avı gibi avlanmaktadır" [Carbonara,2000:27]. diyerek, bu gün artık kendilerinin dahi tahmin edemediği bir sürece adım atıldığına işaret etmektedirler. Bu süreç Amerika'da, ekonomik ve kültürel olarak zararlı çıkma durumunun yanında, dengelerin değişmesinin doğurduğu bir endişe göze çarpmaktadır

Aslında endişelerinde de gayet haklıdırlar. Çünkü Japon genç, Satoshi Tajiri tarafından icad edilen pokemon oyununun, bir yılda sadece Amerika'da 4 milyar adet kart sattığını ve toplanan gelirin 3 milyar dolar (Game Boy, oyuncak satışı, sinema ve çizgi film hasılatı hariç) olduğunu hatırlatacak olursak, bu güne kadar Amerikanın, Walt Disney'i, Hollywood'u, Microsoft'u ve daha başka pek çok program ve eğlence vasıtaları ile topladığı ekonomik gelir, aklın sınırlarını zorlamakta ve hayal edilemeyecek rakamlara ulaşmaktadır. Burada gençliğin eğlence kültürüne ve bu eğlence vasıtalarına olan ilgisinin, küreselleşmeyi büyüttüğünü söyleyebiliriz. Zira bilgisayar, televizyon, oyun programları, CD... vb elektronik eşyaların kullanımı, otuz yaşın altındaki özellikle gençlik kesiminde yoğunlaşmaktadır

Bugün Amerika bile hayali olarak yarattığı bir kültürün gelecekte başka bir hayali kültür tarafından yıkılıp, yerine başka bir kültürün geçmesinin telaşını yaşamaktadır. Kendi gençlerinin kendilerinin üretmiş oldukları kahramanlara değil diğer Japonya, AB ülkeleri gibi ülkelerin ürettiklerine hayran olmalarından korkmaktadırlar. Bu sonuç şunu göstermektedir ki eğlence ve oyun sektörü gelecek olan bir neslin nasıl yetişeceğini belirlemektedir. [Kılıç;2002:197]

Çizgi filmcilerin ürettiği bilim kurgu, gerçeküstü kahramanların çocuklar üzerindeki etkisi geleceğe yönelik etkileşimi de gündeme getirmektedir. Geleceğin bireyleri olarak çocukların düşünce, duygu ve inanç dünyasının şekillenmesinde, yönlendirilmesinde bu medya içeriklerinin asla inkar edilemeyecek olumlu ya da olumsuz etkileri vardır.

Bugün, pek az çocuk masal dinlerken yetişkinler de masalları çoğunlukla masal kitaplarından (?) öğrenmektedirler. Masal kitaplarındaki masallar ise, matbaa tekniğinin yoğun baskısı altında bir masalı masal yapan en temel vasıflarından çoğunu yitirmişlerdir. Her şeyden önce, bu masalların; kısa ve resimlenebilir nitelikte olmaları bekleniyor. Masalın en başta gelen kurucu öğesi olan söz öğesi bir kenara itilmekte, yerini görüntüye bırakmak zorunda kalmaktadır.

Hayali olarak üretilen çizgi filmlerin tamamı Batı'dan gelmektedir. Bu durum bizim çocuklarımızın kendi kültüründen uzak bir şekilde yetişmesine ve her şeyden önemlisi onları bir kahraman gibi görüp kendilerinin kahraman olmak istemelerine neden olmaktadır. Sevgiyi küçük yaşlarda çocuklara aşılardan masallarında unutulmuş olması ve de en önemlisi ticari kazanç amacıyla da bol resimli hale getirilmesi, ailelerinde sadece plastik oyuncak alarak çocuk yetiştirmeye kalması problemleri bir neslin yetişmesine neden olmaktadır.

Türk toplumunun ve başta gençlerin müzik tercihlerinde büyük bir kayma görülmektedir. Bugün için Türk gençlerinin en çok tercih ettiği müzik türü Türk Pop Müziğidir. Geleneksel müziğimiz olan Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği ve Türk Klasik Müziği gençlerimiz arasında tercih edilmemekte hatta çoğu tarafından bilinmemektedir.

Okul geceleri, kutlama ve şenliklerinde popüler kültür değerlerine sıkça rastlanmaktadır. En çok Ayna, Ebru Gündeş, Atilla Taş, Tarkan gibi popüler sanatçı ve müzik grupları çocuklar tarafından taklit edilerek canlandırılmaktadır.

Türkiye'de milyonlarca çocuk ya da genç; şarkıcı, futbolcu, film yıldızı olmaktan başka bir şey düşünmüyor. Çünkü bu medya yıldızları inanılmaz paralar kazanmakta ve bunların hayat tarzı yine medya tarafından en iyi hayat biçimi olarak lanse edilmektedir.

Sinema yıldızları filmlerde üstlendikleri rollerle kitleleri etkilerler. Kültür aktarımının başrolünde onlar vardır. Rambo, Yok Edici, Top-Gun v.b. filmler birer yapım olarak Amerikan kültürünün bir mesaj olarak kodlanmasından ibaretiler. Ülkemizde bile artık asker gençlerimize çok önemli bir anlamı olan Mehmetçik kavramı, yerine çoğunlukla Türk Ramboları tabiri kullanılmaya başlanmıştır.

Küresel kültür ile birlikte gelen başkasına benzeme duygusu ve özenti kendi geleneksel halk oyunları ve müzik kültürümüzü bitirme noktasına getirmiştir. Gençlerimiz kendi kültürümüzün ürünlerini bayağı, küresel kültürün getirdikleri ürünleri çağdaş bulmaktadır. Bunun sonucunda Tarkan'ın kaseti 2.000.000 milyon satarken Türk halk Müziği sanatçısı en iyi kaseti onbinleri zor bulan rakamlarla satılabilmektedir.

Eğlence kültürüne düşkün olan gençliğin, kitle iletişim vasıtalarının da etkisiyle küresel akışa katılmalarının en son örneğini; ülkemizdeki bir televizyon kanalında gençlerin katılımıyla yayınlanan, "Biri Bizi Gözetliyor" adlı oyun programı teşkil etmektedir. Zira bu programda, büyük ölçüde batı kültür değerlerini yansıtan dil, eğlence, müzik ve davranış tarzlarını sergilenmektedir. Kız ve erkek katılımcıların davranışları sosyalleşme sürecindeki gençlerimize örnek olmaktan uzak kalmakla birlikte, izleyenlerde röntgencilik, oynayanlarda ise teşhircilik gibi olumsuz bazı dürtülere kapı aralanmaktadır. Yetişkin bireyler ve psikiyatristler programı izleyerek kişileri ve davranışları mukayese yapabilirler. Ancak kişiliği ve değer yargıları daha henüz yerleşmemiş ve seçme özgürlüğü olmayan gençler, bu mukayeseyi yapamamakta ve programdaki kişiler ile kendini özdeşleştirmektedir. Televizyonun büyük etkisiyle, bu

gün gençler ve çocuklar arasında, okullar da, sokakta ve evlerde BBG'cilik oyunları oynanmaktadır. Gençlere böyle bir programın, geleceklerini sağlam temeller üzerine inşa etmede sağlayabilecekleri değer ve fayda bulunmamaktadır [Ersoy,2002:163].

Televizyon, medya ve iletişim araçları bizleri geleneksel kültürünü bu şekilde bozarken kendi ellerimizle de bozduğumuz, para kazanmak ve turistlere yararlanmak uğruna harcadığımız geleneksel oyunlarımız ve tiyatrolarımız bulunmaktadır.

Nevşehir'de bir yeraltı restoranında Türk gecesinde seyrettiğimiz halk oyunları ekibinin sunumunda, kız isteme canlandırılırken, babanın para karşılığında kızını verdiğini, buna razı olmayan kızını dövdüğünü izleyen turistlerin hayretler içinde kaldığını (belki de bunlar ne barbar adamlar diye düşündüklerini) gördük. Bu tür uygulamalardan kesinlikle kaçınılmalı ve izin verilmemelidir [Eroğlu;2002:135].

Geleneksel tiyatrunun bir kolu olan ve genellikle Ortadoğu ve Doğu Asya ile Afrika'da yaygın olan, bir öyküyü, bir olayı hareket tahlilleriyle ve yansılama yoluyla anlatma sanatı olan meddahlık eski işlevini kaybetmiştir. Sözlü anlatımın yerini yazılı anlatımın alması, iletişim araçlarının gelişmesi meddahlık sanatının da yok olmasını sağlamıştır. Eskinin Pazar yerlerinde meydanlarında, kahvehanelerinde hikayeler anlatan meddahın yerini bugün televizyonlarda kaba müstehcen şakalar yapan, sadece seyirciyi güldürmeyi hedefleyen şovmenler almıştır [Özhan;2002:300].

Perdede oynatılan kukla oyunları daha çok canlı oyuncular eşliğinde ses ve ışık teknikleri kullanılarak büyük sahnelerde oynatılmaya başlanmıştır. Klasik tiyatro metinleri değişik simgeler ve teknikler kullanılarak bir oyuncu tarafından oynatılır hale gelmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki kukla tiyatrolarının oynatım tekniklerini dünyanın her tarafında ilgiyle izlenmeye başlamıştır. Bu durum yerel kültürel özelliklere taşıyan kukla tiyatrolarını da olumsuz yönde etkilemektedir [Özhan;2002:305].

Bu iki kötü örnek bile bizlerin birilerine yaranma uğruna kendi geleneksel eğlence değerlerimizi ayaklar altına aldığımızı göstermektedir. Bunların yerine yapmamız gerekenler bellidir. Türk Gecesi seyretmeye gelen turistlere kendi kültürlerinin kötü

taklitlerini izlettirmek yerine, kültürümüzün ilgi çekici örneklerini sunmalı, özellikle Türk müziği dinlettirmeliyiz [Eroğlu;2002:140].

Yerel veya ulusal bir sanatın yaşayabilmesi için öncelikle kendi toplumunda yeterli ilgiyi görmesi gerekir. Bu ilgiyi göremeyen sanat çok kısa sürede müzelik ya da ara sıra nostaljik olarak izlenen bir sanat haline dönüşür. Gölge oyunu ve kukla sanatları sermaye tarafından bir reklam aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu sanatların yaşatılması ve tanıtılması amacıyla sponsorluk yapmayan, ticari şirketler, ürettikleri malın satışını artırmak amacıyla kukla ve gölge oyunu sanatçısı ile sanatını kullanmaktadırlar. Günümüzde alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri şekline dönüştürülmektedir. Çocuk oyun parkları, kukla, palyaço, çizgi film gösterileri, müzik dinletileri sinema gösterileri gibi etkinliklerle insanların alışveriş merkezlerine daha kolay çekilmesi sağlanmaktadır [Özhan;2002:306].

Yapılan alan araştırmalarında da küresel kültürün köylere kadar girdiği tespit edilmiş, köylerde yaşayan insanları büyüğünden küçüğüne kadar etkilediği ortaya çıkarılmıştır.

Küreselleşmenin Isparta halk kültüründe en çok çocuk oyunları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Çocukların oynadıkları oyunlarda, oyun araç gereç, şarkı ve tekerlemelerinde televizyonda seyredilen çizgi film veya dizi film kahramanlarının etkisi, ağırlığı olduğu görülmektedir. Hemen hemen bütün küçük çocukların Isparta'da en çok oynadıkları oyun Taso oyunudur. Isparta Merkez Kayı Köyü'nde 1993 yılında yaptığımız bir saha araştırmasında derlediğimiz Hey Corç Versene Borç, Biz Amerikan Kovboyları gibi bazı çocuk oyunlarının tamamen televizyondan uyarlanan oyunlar olduğu belirtilmiştir [Kılıç;2002:207].

Batı Akdeniz'de eskiden Yörükler koyunlarına kaval çalardı, şimdilerde çobanların ellerinde kaset, koyunlar kasetler sayesinde radyodan veya teypten şarkılar, türküler dinliyorlar. Bilinçsizce kullanılan TV'ler sürekli tüketime yönlendiriyorlar [Seyirci;2002:333].

Batı Akdeniz Yörükleri'nde gençler üç telli çalmazlarsa mutlaka kaval, sipsi çalarlardı. Kadınlar güzel ağıt yakarlardı. Şimdi pek seyrekte olsa ağıtçı yaşlı teyzeler hâlâ var. Ancak üç telli, kaval, sipsi çalan yok. Çok değil yirmi yıl önce bizim Gökben Köyü'nün yaşlı kadınları saatlerce masal anlatırdı. Antalya İl Kültür Müdürlüğü'nün araştırmacıları geçen kış derleme yapmak için köy köy masalcı kadın aradı. Beklenen sonucu alamadılar. Korkarım cenazelerinde ağıtı teyip kasetine söyletecekler. Annelerin kızlarına diktiği renkli giysiler çoktan unutuldu. "Coca-cola"yı içen, "Mc Donald's" hamburgeri yiyen Yörük kızı "Levi's"den giyiniyor, markalar konuşuyor [Seyirci;2002:335]

Eskiden köyün yaşlıları bir araya geldiklerinde “yüzük bulma oyunu” oynarlarmış. Yenilen taraf ceza olarak çekme helva yapıp, yenelerin yemelerini seyre derlemiş. Fakat günümüzde bu oyunu oynayacak köy konağı olmadığı gibi bu oyunu oynayacak köylü de kalmamış [Ekmekci;2001:110].

Eskiden kız kaçırma oyunları yapılmış. Kadınlar erkek kıyafeti giyip evlerinden kız kaçırılmış. Hayvan taklidi ve insan taklidi yapılarak da oyun oynanmış. Erkeklerde bu sırada camdan kızları seyr edermiş [Yiğit;2003:181].

Düğünlerde oynanan oyunlar arasında “ıstattara” tek takma (kaba dayı), “çift takma” “kasap”, “yarım kasap”, çiftetelli, ve “damat alayı” gibi oyunlar yer almış. Eskiden düğünlerde kızlar darbuka çalarak türkü söylemiş. İki kişi de ortaya çıkarak karşılama oynamış. Halkalı şeker türküsü ile kızlar döne döne oynamaktaymış. Yine ortaya karşılama oynamak için gelin ve görümce çıktığı zaman bir sıra halinde dizilen ve darbuka çalan kızlar tarafından;

“Bahçelerde börümce
Oynar gelin görümce
Görümceler sağ olsun
Geçim olur ölünce söylenirmiş.

Yapılan alan araştırmalarında da görüldüğü gibi hem çocukların kendi aralarında oynanan oyunlarda olsun hem de düğünlerde ve özel günlerde oynanan oyunlarda olsun büyük bir değişim yaşanmaktadır.

Eskiden köylülerin oyunlarını oynamış oldukları köy konakları günümüzde köylerde yek denecek kadar azalmış bulunmaktadır. Dolayısıyla köylülerin bir araya gelerek oynadıkları oyunlar ortadan kalmış bulunmaktadır. Bunun yerine köy kahveleri gelmiş, kahvede oyun olarak Batı'dan gelen okey, pişti, elli iki gibi kağıt oyunları oynamaya başlamış, sohbetin yerini de televizyon almıştır.

Köy düğünlerinin içinde yer alan eğlence önceleri davul, zurna çalınarak yapılırken günümüzde ise para karşılığında tutulan orkestralar tarafından yapılmaktadır. Orkestra da bulunan araçlar Batı müziğine uyumlu olduğu için eskiden insanların düğünlerde yanık yanık söylemiş olduğu türküler ve maniler söylenmez olmuştur.

Çocuk oyunları ise teknolojinin getirmiş olduğu, sega, atari, play station, elektronik yarış arabaları, plastik tabanca ve diğer plastik oyuncaklara bırakmıştır. Eskiden çamurdan yapılan arabalar, oyuncaklar, tahtadan oyularak yapılan silahlar günümüzde tamamen ortadan kalmış, yerini teknolojiye bırakmıştır.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki teknoloji ve de küreselleşme oyunlarımıza kadar girmiş bulunmaktadır. Her şeyden önemlisi bugün özellikle genç kesim köyde oynanan oyunları bilmemektedir. Her şeyin hazırına konmayı tercih etmektedir. Düğünlerde oynanan ve geleneksel tiyatro özellikleri taşıyan oyunlar oynanmamaktadır. Tamamıyla yapay ve çabuk şekilde hazırcılığa dayalı bir toplum olarak yetişen, kendi oyunlarından habersiz bir nesil gelmektedir.

Küreselleşmenin hızla tüketmiş olduğu geleneksel oyun kültürümüz için belli bir plan ve program hazırlanmalıdır. Gençlere sevdirebilecek oyunlar tespit edilerek onların oynamaları da sağlanmalıdır. Oyun kültürümüzün yöre yöre bir envanteri çıkarılarak mutlaka kayıt altına alınmalıdır. Televizyonlarda köylerimizde oynanan oyunlar tiyatrolaştırılarak gösterilmelidir.

Halk kültürü ürünleri içerisinde el sanatları ve benzeri ürünlerin yanında, müzik ve oyun folkloru ile ilgili ürünler küresel bazda tanıtılıp pazarlanabilir [Eroğlu;2002:138] Bununla ilgili olarak gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Günümüzde turistik geziler yalnızca tarih, tabiat ve deniz konulu olmamakta, mesela Amerika'dan ülkemize folklor amaçlı turlar düzenlenebilmektedir. Geleneksel müziğimizin her ürünü, çeşitliliği ve renkliliği ile oyun folklorumuza ait ürünler yabancı araştırmacıların, ülkemize gelen turistlerin ilgisini çekmekte ve özellikle geleneksel çalgımız olan bağlama Avrupa ve Amerika'da kısmen tanınmaktadır. Turistlere özel programlar hazırlanmalı ve bu hazırlanan programların içeriği kendi kültürümüze bağlı olmalıdır.

Küresel bazda pazarlayabileceğimiz ürünlerden birinin millî çalgımız "bağlama" olması mümkündür. Bağlamanın "gitar" gibi dünya çapında tanınan ve kullanılan bir çalgı olmaması bizim bu konuda ciddi ve planlı çalışmalar yapmamamızdan kaynaklanmaktadır [Eroğlu;2002:139].

Türk müziği eserleri ve çalgıları küreselleşen dünyaya doğru ve eksiksiz bir şekilde eğitilmiş insanlar tarafından verildiğinde çok büyük verim alınabilir ve bu kültürümüzü yaşatmak ve tanıtmak adına başarı sağlanabilir.

Bu anlamda halk oyunlarımızı ilgi çekici bulan ve öğrenmek gayreti içerisinde olan insanlara hem ülkemizde hem de ülke dışındaki çeşitli merkezlerde oyunlarımızı öğretmek bir plan dahilinde ve devamlılığı olan çalışmalarla mümkün görülmektedir. [Eroğlu;2002:139].

Kendi geleneksel oyun kültürümüz için yapmamız gerekenler bizleri kültür olarak gelecekte de yaşatması için önemlidir. Kendi müziğimizi, çalgılarımızı, oyunlarımızı ve kültürümüzü yaşatmak adına yapmamız gereken çok işler bulunmaktadır.

6.5. Mutfak Kültürü Üzerindeki Etkileri

Küreselleşme ile birlikte mutfak kültürümüzde de büyük değişimler yaşanmıştır. Özellikle şehirleşme ile birlikte kadınların fabrikalarda çalışmaya başlaması ve günün büyük bölümünü iş yerlerinde geçirmesi ve döndüklerinde de yorgun olmaları kadınların mutfaktan kopmalarına neden olmuştur.

Kent yaşamı içerisinde ise aile, mutfağını muhafaza etmekte güçlük çekmektedir. Biraz sonra ele alacağımız nedenlerle evlerimizde mantı yapılması seyrek görülen bir uygulamadır. Karnıyarık, imam bayıldı, dolma, sarma, evde hazırlanan diğer hamur işi yiyecekler, tatlılar, balık, sakatat, kümes hayvanlarının içinde bulunduğu yemekler, çorbalar kent mutfağında azalmış ve gittikçe de azalmaktadır.

Kent insanının damak tadı Türk mutfağından uzaklaştırılmıştır. Evde yapılan yoğurdun yerini şüphesiz bakılsa da, bebek beslenmesinde dikkate alınan diğer aile fertleri için önemli olmayan bir bakışla hazır, kullanıldığından kolayca sulanan, uzun süre dayanıklı olması için kimyasal maddelerin katıldığı yoğurtlar, kentli insanımızın mutfağında yerini almıştır. Ayrıca kış için hazırlanan konservelelerin yerini market raflarını süsleyen ve teneke kutularda satılan fabrikasyon konserveleler almıştır.

Geleneksel mutfağın yemek yapımlarının uzun sürmesi vakti olmayan ve şehirde çalışan kadın için oldukça zor gelmektedir. Bu zorluk ister istemez geleneksel mutfak yemeklerinin yapımını azaltmaktadır. Ayrıca kadının evine giren hazır yemek kültürü yaşamı kolaylaştırmış, saatlerce mutfağa esareti anlamsız kılmıştır.

Bize göre en önemli itici güç, kadının ev dışı iş gücü haline gelmesidir, diyoruz.

Sabalı 8.30'da işinin başında olması gereken, akşam 18.00-19.00'da evine dönen kadın, ne zaman yemek yapacaktır? Ne zaman çocuklar ile uğraşacaktır? Ne zaman temizliğini yapacak, eşiyile oturup evin ve kendilerinin hayatını, sorunlarını, çözüm yollarını konuşacaktır [Zümrüt;2002:238].

Zamansızlık sorunu çoğunlukla kent kadınına kısmen de kırsal kesim kadınına aittir. Kırsal kesim kadını evine, çocuklarına, hayvanlarına, tarlasına, bahçesine bakar. Görünmeyen, adlandırılmayan, seslendirilmeyen bir iş gücüdür. Hele eşi gurbette çalışmaya giden kadının vay haline. Her şey onun sorumluluğundadır. Konu komşu imecesi de olmasa haftalık ya da aylık yufka nasıl yapılacak, kışlık erzak nasıl hazırlanacak? Yap lapa çorbasını; sabah kahvaltısı, öğle yemeği, akşam yemeği o olsun. Her öğün için yemek yapmak ne mümkün. Gecedен suya koy kuru fasulyeyi sabah kalk ocağa koy, hayvancılığın az olduğu bir yerde etin esamisi yoktur bu fasulyede. Öğlen fasulye, akşam belki yanına bir bulgur pilavı yapılarak yenir fasulye. Kasabalarda kadın pek ekonomide yer almadığından oralarda yöresel yemekler mutfakta varlığını sürdürmektedir denirken bile biraz açık kapı bırakılmalıdır. [Zümrüt;2002:238].

Kentli kadın ise çoğunlukla çalışmaktadır. Erken kalkar, kahvaltı hazırlamalıdır. Çocuklar okula, kreşe, yuvaya gidecektir, çabuk olunmalıdır. İşe geç kalması iş vereni kızdırabilir. Bu da işinden olmasına bile neden olabilir. Yani evinde fazla zaman kaybedemez. Öğlen eve gelecek çocuklar bir önceki gecedен kalan yemeği ısıtıp yerler ya da anneanne, babaanne evinde sofraya oturacaktır. Akşam yorgun olmaktan ve diğer işlere de zaman vermek zorunluluğundan dolayı alemünit yemekler yapılmalıdır. Bu nedenle gündüz bayan çalışanlar birbirlerine ne yemek yapacaksın diye sorarlar? Dünyanın sayılı üç mutfağından biri olan mutfağınız olacak, zenginliği dillere destan bir mutfak ve sen çalışan kadın bu soruyu soracaksın! Aslında belki o da birçok yemeği biliyor ama zamanı yok. Daha önce yıkayıp hazırladığı sebzeyle, daha önce pişirdiği eti birleştirerek bir yemek yapabilir, çünkü bu zenginlik bilgisini annesinden almıştır; ama annesinin başında durarak yemekle birlikte piştiği gibi pişirme şansı yoktur çalışan kadınıımızın. Salata için eşinden yardım ister çoğu kez. Mutfak keyfi; olan, eşinin durumunun zor olduğunun farkında olan, ataerkil anlayışla yetiştirilmiş olmasına rağmen bunu değerlendirebilen kaç erkeğimiz var? [Zümrüt;2002:239].

Ertesi günün yemeğini gece geç vakitlere kadar uğraşarak pişiren kadınlarımızın yanı sıra cumartesi, pazar uğraşıp didinerek bir haftalık yemeğini hazırlayan kadınlarımız da az değildir. Ancak; bir de çalışan kadının mutfağına, kolaylık getiren "hazır yemek" hizmeti de artık ülkemizde yerleşmektedir. Bir telefonla taze pişmiş pizza, lahmacun, et,

tavuk şiş, en kısa zamanda eve gelebilmektedir. Bunların yanı sıra yemeğin hazırlanmasında ve pişirilmesinde, zaman kazandıran, kolaylıklar sunan elektrikli mutfak araç gereçlerini de gözardı etmemek gerekir. Pişirmeye hazır yemekleri bu aletlerle kısa sürede pişirebilme olanağı vardır [Zümrüt;2002:240].

Şehirli kadının zaman probleminin olması ve geleneksel mutfağın fazla zaman istemesi dünyanın sayılı mutfaklarından olan Türk mutfağını öldürmektedir. Ayrıca mutfaklarda yer alan mikro dalga fırınlar kadınlarımızı daha da hazırcılığa itmekte, hayatı kolaylaştırırken çoğu değerimizi alıp götürmektedir. Bunun haricinde evlere telefonla yemek istenebilmesi kadını mutfaktan uzaklaştıran diğer etkidir.

Şehirli kadın sürekli olarak koşturmakta bu zamansızlık arasında ev işlerine yemek ayırmaya çalışmaktadır. Özellikle şehirde çalışan kadın için mutfak büyük bir sorun olarak çıkmaktadır. Durum böyle olunca da şehirli kadın ister istemez geleneksel yemeklerden, yapımı daha kolay ve pratik yemeklere yönelmek zorunda kalmaktadır. Özellikle son yıllarda ülkemizde de gelişmeye başlayan dondurulmuş gıda ürünleri şehirde çalışan kadınlar için adeta can kurtarıcı olmuştur.

Kısacası çocuk ve gençlerimiz özellikle kentlerde yeni bir damak tadı kazandı, tek bir tip beslenme kültürü edindi. Annesinin az da olsa pişirdiği Türk yemeklerinin tadını beğenmiyor, yemeklerimizin zaman alıcı pişirme tekniği, onların mutfaksız bir ev sahibi olmayı istemelerine zemin oluşturuyor. McDonaldlaşmış olan bu kuşak, McDonaldlaştırılmış ekmek arası döner, lahmacun, köfte, sıcak suya konduğunda pişebilen çorba, mikrodalgada çabucak pişen yemekler, pizza, hamburger yemeği, ev yemeği lokantalarında, önüne ne geleceğini bilmediği zaten tadının da ne olduğunu bilmediği yemekleri yemeye tercih edecektir [Zümrüt;2002:242].

Şehirlerde yaşayan insanlarımızda neticede köyden gelmiş bulunmaktadır. Köydeki yöresel yemeklere duyulan özlem şehirlere de yansımıştır. Kent lokantalarında yöresel mutfak lokantaları yeni yeni açılmakta yörelerden gelen insanların özlemini gidermek, nostaljiyi yaşatmak adına çaba gösterilmektedir. Et lokantaları, kebabçılar, dönerciler, köfteciler, kokoreççiler, çorbacılar, mantıcılar, lokma-tatlı salonları artık kent insanının

lokanta anlayışında yerlerini almıştır. Mc Donaldlaştırma sisteminin [Ritzer;1998:3] bir benzeri olsalar da sunulanlar hiç olmazsa Türk mutfağına aittir, damak tadına hizmet vermektedirler.

Şehirlerde yaşayan kadınlarımız haklı olarak geleneksel Türk mutfağından uzaklaşmış sayabiliriz. Zamansızlık problemi, işten döndükten sonra yorgun olma, ertesi gün yeniden işe gitme ve aileye ayrılacak olan zaman... bütün bunlar şehirli kadını yapımı uzun süren geleneksel Türk mutfağından ayırmak için yeterli nedenler olarak görülebilir. Fakat yerleşik köy yaşamında ve köy yerinde olupta geleneksel mutfaktan uzaklaşmanın ne gibi haklı nedenleri olabilir. Özellikle son yıllarda yapılan alan araştırmalarında bu durum açık olarak ortaya konulmuştur.

Ekonomik değişimle birlikte Yörükler'in ottan, peynirden yaptıkları katmer unutulmak üzere, süte, ota dayalı yemeklerin çoğu pişmez oldu, hazır yufka su böreğini çoktan yok etti. Sarma tütün, lüle, köylülerin kırmızı göt diye adlandırdığı, 1960'lı yıllarda içene itibar sağlayan, ikramı ise bonkörlüğün göstergesi kabul edilen birinci sigarası çoktan tarihe karışırken, maltepe, samsun sigarası içenlerin sayısı giderek azalmıştır. Başta marlbora olmak üzere Amerikan sigaraları öne çıkarılmaktadır. Üzerine deyimler atasözleri üretilen Yörükler tarafından gelen konuğa ilk sunulan ayran neredeyse unutulmak üzere, buzdolaplarını veya yaylada çadırların içini coca-cola süslemektedir. Bu yazın gazeteci Mustafa Balbay'la Yeni Osmanlı Yörüklerinin çıktığı Batı Akdeniz'in en yüksek yaylası Söbüce'ye çıktık. Buz gibi suyun çıktığı yaylada, bulgur pilavının yanında ayran beklerken karşımıza coca-cola çıktı. Üzüntümüzü anlatacak sözcükler bulamıyorum [Seyirci;2002:340].

Bir Yörük köyünde dahi bulgur pilavının yanında Coco Cola verilebiliyorsa üstelik burası bir yayla iken küreselleşmenin hangi boyutlara vardığını düşünmek zor olmaması gerek. Ekonomik açıdan rahatlık kazanan Yörük köylülerinin bu rahatlığı kendi kültürlerini terk ederek yaşadıklarını ortaya çıkmıştır. Önceleri her şeyi kendi el emeği ve çalışma güçleri ile hazırlarken, günümüzde kapitalizmin insanlara kazandırdığı

tembelliğin diğer adı olan parayla satın almayı öğrenmiş, tüketici toplum haline gelmişlerdir.

Kırsal mutfak geleneksel yapısını -yavaş da olsa değişime uğramaktadır-halen sürdürülebilmektedir. Kahvaltuya çay girmişse de çorba da içilebilmektedir. Tarla taban çalışmasında kuru yiyecek-yemekler-tarlaya götürölüp yenmektedir. Ekonomik getirisi nedeniyle süt ve süt ürünleri mutfaktaki yerini kaybetmiş/kaybetmektedir. Kış hazırlıkları yapılmakta, ekmekler köy fırınlarında haftalık, aylık- 6 aylık pişirilmekte, makarna, erişte hazırlanmakta, bulgur kaynatılmaktadır. Daha pek çok şey varlığını sürdürmektedir [Zümrüt;2002:242].

Günümüzde yaşamını sürdüremeyen pek çok mutfak geleneği de bulunmaktadır. Bunları ancak köyün yaşlı kadınları bilebilmektedir. Örneğin ayran yapımı... küresel kültürün ayranın yapımını nasıl değiştirdiğne en güzel örnek Edirne ili Osmanlı Köyü'dür.

İçecek yapımında kullanılan malzemeler arasında ise eskiden "yayık" yer almaktaymış. Yayıklar tahtadan yapılırmış. Yayıkların içerisine yoğurt koyularak, döve döve ayran ve tereyağı yapılırmış. Günümüzde ise içecekler mutfak robotları ve mikserler ile yapılır [Yiğit;2003:133].

Ocak Türk halk kültüründe çok büyük yer tutmaktadır. Neslin devamından berekete kadar ocakla ilgili olarak bir çok inanışa sahip bulunmaktadır. Fakat günümüzde ev içinde yer alan ve sürekli olarak odun ateşiyle yanan ocak, bugün yerini aygazlara devretmiş bulunmakta, pek çok köyde ve de en önemlisi yeni yapılan evlerde ocak dahi bulunmamaktadır.

Yemek pişirilen ocağa "ateşlik" adı verilir. Eskiden ateşlikler içeride evin bir odasında bulunurmuş. Günümüzde ateşliklerin yerini tüplü ve elektrikli ocaklar almıştır. Fakat günümüzde evin bahçesinde fırının yanında ateşlik bulunur [Yiğit;2003:133].

Eskiden evlerde ocak da bulunmaktaymış. Ocağın başına sacı ters olarak konulduğu vakit işlerinde ters gideceğine inanılmaktaymış. Günümüzde ise fırınlı aygazlar kullanılmaktadır [Ekmekci;2001:83].

Her iki alan araştırmasının ortak noktası ocakların ortadan kalktığını göstermektedir. Ocakların ortadan kalkması ile birlikte ocakla işle ilgili inanışlarda zamanla ortadan kalkacak ve Türk halk kültürünün bir zenginliğini oluşturan ocak kültürü ve inanışları küreselleşmenin getirmiş olduğu aygazlara, fırınlara ve elektrikli ev aletlerine yenilmiş olacaktır.

Eskiden yaz aylarında kış ayı için; bulgur, buğday, keşkek, aşurelik buğday ve nişasta hazırlanmaktaymış. Bunlar köy yerinde bulunan dibeklerde saatlerce dövüldükten sonra hazır hale getirilip, kavanozlara ve çuvallara doldurularak kışa hazır hale getiriliyormuş. Günümüzde ise bunların büyük bir çoğunluğu çarşıdan hazır olarak alınmaktadır. Artık köyde en fazla olarak hazırlanan tarhanadır [Ekmekci;2001:83].

İnsanlar kendi ihtiyaçlarını kendi kendileri karşılamak yerine hazırı tercih eder hale gelmiştir. Bugün köylerimizde sadece geleneksel olarak sadece tarhana çorbası kışlık olarak hazırlanmaktadır. Köylerimize artık küresel kültürün armağanı olan hazır çorbalar girmiş, paketler halinde bulgurlar, keşkekler, nohutlar ve fasulyeler marketlerden hazır olarak satın alınır olmuştur. İnsanlarımız her geçen günün köy yerinde olsalar dahi hazırı pakette bulunanı tercih eder hale gelmişlerdir.

Eskiden köylerde mutfak araçları olarak bakır, alüminyum kaplar, ağaç kaşıklar, toprak taslar, tencereler, yatık adı verilen ağaçtan yapma testiler kullanılırdı. O dönemlerde soğutucu bulunmadığı için yemeklerde saklanır ve suyun içine oturtulurdu. Kışlık yiyecekler ise kilerde ve mutfaklarda saklanırdı. Köylerde tahıllar vb. malzemeler çokça bulunduğundan kiler kültürü yaygındır [Sakarya Halk Kültürü;2003:167].

Eskiden mutfak kültüründe bulunan bütün araç ve gereçler günümüzde yerini teknolojinin getirmiş olduğu elektrikli ev aletlerine, mikro dalga fırınlarına, çelik tencerelere, robotlara bırakmıştır. Geleneksel kültürde kullandığımız mutfak aletlerinin

kullanılmaması sadece mutfak kültürünü etkilememektedir. Bunun yanı sıra çeşitli meslek dallarının da yok olmasına neden olmaktadır. Örneğin mutfaklardan atılan bakır kaplar ile birlikte kalaycılık mesleğinin ölmesi gibi.

Eski yıllarda köylerde yemek yapmayı meslek edinen kişiler bulunmasına rağmen, günümüzde pek kalmamıştır. Eskiden bu işi meslek edinenlerce düğün, sünnet gibi önemli günlerde çorba, pilav, yahni, hoşaf gibi o günün özelliğine has yemekler yapıp misafirlere dağıtırdı. Karşılığında da ev sahibi tarafından harçlık ve şalvarlık verilirdi [Sakarya Halk Kültürü;2003:169].

Geleneksel mutfağı bilen insanların köy yerine düğünlerde ve özel günlerde birbirine yardım etmeleri aynı zamanda yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamış, sosyal yönden insanların kaynaşmalarına neden olmuştur. Günümüzde ise geleneksel mutfağı bilen ve çok kişiye aynı anda yemek yapabilecek nitelikte köylerde ahçı kalmamıştır. Dolayısıyla düğünlerde ve özel günlerde çok çeşitli ve birbirinden farklı yemekler yapmak yerine şehirden tutulan ahçılara hazır döner, pilav ve ayrandan oluşan yemekler vermeye başlanmıştır.

Geleneksel Türk mutfağının bozulması aynı zamanda sofrada sofrada herkes bulunmadan yemekten kalkılmazken günümüzde kalkılmaktadır. Sofra adabı büyük bir erozyona uğramıştır.

Günümüzde sofrada adetleri pek kalmamıştır. Karnı acıkan birey diğerlerini beklemeden bir şeyler atıştırabilmekte veya hemen karnını doyurabilmektedir. Sofradan karnı doyan hemen istediği gibi kalkabilmektedir. Oturma, kalkma ve diğerlerini bekleme gibi bir zorunlulukları yoktur [Ekmekçi;2001:83].

Su öncelikle küçüklere verilir. Bu konu ile ilgili olarak “su küçüğün yol büyüğün” veya “su küçüğün söz büyüğün” denilir. Sofra ile ilgili gelenekler arsında ise tabakta yemek bırakmamak, ekmeği ters koymamak gibi inanışlar yer alır. Eğer bir kişi yemeğini ve yudumunu yarım bırakırsa o kişinin dayısının öleceğine inanılır. Ekmeğin üstünden atlayan kişinin boyunun kısa olacağına inanılır. Ekmek kırıntısının üzerine basan kişinin

kör olacağına inanılır. Sofrada yemek bittikten sonra fazla oturmamak gerektiğine inanılır. Sofra, yerinde çok durduğu zaman sarhoş sofrasına benzetilir. Ekmek ziyan edilirse kıtlık olacağına inanılır [Yiğit;2003:142].

Sofra ile ilgili inanışlar günümüzde sofranın ortadan kalkmasıyla yok olmak üzeredir. Günümüzde eski yuvarlak tahtadan yapılmış yer sofralarının yerini, dört ayaklı ve sandalyeli masalar ile ek banklar almıştır. Ortak bir tek tabaktan yenilen yemekler tek tek tabaklarda ayrı ayrı yenilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla karnı doyan ve acıkan kişi istediği zaman istediği kadar yemek yemeğe başlamış ve istediği zamanda sofrayı terk etme hali ortay çıkmıştır.

"Erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer" atasözü artık tarihe karışacaktır. Erkek, ev yemeğinden zevk almıyorsa eşinden bunu ister mi? Ramazanda güllaç, bayramda zerde, muharremde aşure, kurbanda kavurma, kırsalda bir süre daha devam edecektir. Kentte ise tatillerde kadınlarımız Türk yemeklerini mutfaklarında yapacaklardır. Lokantalarda yöresel mutfak uygulamaları nostalji olarak kısmen de olsa sürdürülecektir. Ama ne zamana kadar? Bence dünyanın sayılı mutfaklarından biri olan Türk mutfağında tehlike çanları çalmaktadır [Zümrüt;2002:243].

Türk mutfağı ve Türk mutfağının kültürü küreselleşmenin sunmuş olduğu pratiklikler ve sağlamış olduğu imkanlar nedeniyle her geçen gün zayıflamaktadır. Türk mutfağının zayıflamasıyla birlikte sofranın adabı, aile içi ilişkileri değişik boyutlara taşınmaktadır. Akşamları ailece bir arada olmak için vesile olan yemekler günümüzde ortadan kalmak üzeredir. Tüm bu olumsuz gelişmelere karşın Türk mutfağı kültürünü yaşatacak tedbirler bir an önce alınmalıdır.

Öncelikle insan unsurunun ön plana çıkarılması gerekmektedir. İnsani değerleri yok eden McDonalddlaşmış düzenin değiştirilmesi çabası verilmelidir. Ayaküstü tıkmaya karşı ailece bir sofrada yemek yemenin zevkini, getirilerini ortaya koymalıyız. Batı'nın dağınık aile yapısının sosyal getirilerinin, insan yaşamında nasıl olumsuzluklar ürettiğini sık sık geniş kitleler önünde tartışmalıyız [Zümrüt;2002:243].

Türk mutfağının damak tadının güzelliğini ortaya koyan bir şeyler yapmalıyız; yöresel yemek yarışmaları, yapanlara, yiyenlere ödüller konarak vb. gibi. Türk mutfağının güzelliklerini ve de ayırıcı özelliklerini ortaya koyan yayınları, herkesin alabileceği fiyatlarla satarak yaygınlaşması sağlanmalı. Bu alana ilgi duyanlar teşvik edilmeli. Türk mutfağı sevenler gibi adları olan sivil toplum örgütleri oluşturulmalı.... gibi öneriler sayılabilir.

Sağlıklı beslenme konusunda eğitici programlar geliştirmeliyiz. Sağlıksız beslenmeye neden oluyor diye Türk mutfağını olumsuz göstermek yerine mutfağımızın sağlıklı beslenmeye yöneltilmesini sağlamalıyız. Çok yağlıysa yağın azaltılma teknikleri, etliyse, unluysa, sebzesizse sağlık için olumluluk yaratacak öneriler sunulabilmelidir... Türk mutfağı pahalıya mal oluyorsa daha ekonomik hale getirmenin yolları aranmalı ve topluma iletilmelidir.

Medya'da, küresel beslenme alışkanlığın çekici gösteren reklamlara karşı çıkmalıyız. İftar sofrasında bile Coca Cola içilebileceğini gösteren reklama tavır koymalıyız. "Su ve ayran dururken cola kim oluyor" demeliyiz. [Zümrüt;2002:244].

Küresel beslenmeyi seven dostlarımıza elimizden geldiğince Türk mutfağının güzel yemeklerini tattırmalıyız. Kendimiz yapamıyorsak da onları Türk mutfağından tadabileceği yemeklerin sunulduğu lokantalarda ağırlamayı tercih etmeliyiz ve buna ısrarla özen göstermeliyiz.

Yöresel yemekler üreten ve satışını yapan lokantaların çoğalması için teşvikler verilmeli, burada üretilen ve satışa sunulan yemeklerin maliyetinin azaltılması için vergi indirimleri sağlanmalıdır.

Türk mutfak yemeklerinin yapımının pratikleştirilmesi için uzmanlar tarafından komisyonlar kurulmalı, bu komisyonların sunmuş olduğu yöntemler kamuoyuna aktarılmalıdır.

Her ilin yöresel yemekleri üzerinde çalışmalar yapılarak farklı olanlar ve kültürel değer taşıyan yemeklerin envanteri çıkarılmalıdır. Ayrıca yöreye gelen yerli ve yabancı turistlere ikram edilmek üzere verilecek olan yemekler ünlü gürmeler tarafından tespit edilerek, o şehrin lokanta sahiplerine ve turistik işletme sahiplerine tavsiye edilmelidir.

Bolu Ahçılık Meslek Lisesi gibi okullar çoğaltılmalıdır. Fakat çoğaltılırken bu okullarda aynı zamanda okulun açılmış olduğu yöredeki meşhur yemekler öğrencilere de öğretilmelidir. Günümüzde yerli ve yabancı turistler yemiş oldukları her şeye dikkat etmektedirler. Bunun bilincinde olarak eğitilmiş, kendini her konuda yetiştirmiş, kültürlü ahçılar yetiştirmek zorunda olduğumuzun farkına varmalıyız.

Türk mutfağının böylesine açık bir tehditle karşı karşıya kaldığını bile bile ilgisiz kalmak ki; bu kültürümüzün bütün alanları için bir tehdittir, bu değerimizin göz göre göre kaybolmasına göz yummak demektir. Bu durum gelecek için bizleri zor durumlarda bırakabilir.

Türk mutfağının küresel kültürün sunmuş olduğu hazırca anlayışın ürünü olan hamburger ve pizzanın karşısında yok olup gitmemesi için gereken tedbirler alınmalıdır. Gelecek nesillerin imambayıldıyı, aşureyi, İskender kebabı bilip öğrenmesi ve tadabilmesi açısından son derece önemlidir.

6.6. Türk Dili Üzerindeki Etkileri

Küreselleşme kendi beraberinde oluşturmuş olduğu dil vasıtasıyla bütün toplumları tek dil çatısı altında toplamaya çalışmaktadır. Dünyada bugün yerel olan dil sayısı her geçen gün biraz daha azalmaktadır. Hızla tek dile doğru gidilmektedir. Özellikle İngilizce'nin bütün ülkelerde ortak dil kabul edilmesinin sonucunda bu süreç daha da hızlanmıştır. Bunun sonucunda yerel dildeki kelimelerde büyük yozlaşmalar görülmekte ve kuşaklar arasında çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde küreselleşmenin Türk halk kültürü nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışacağız.

Küresel kültürü oluşturan ve küresel dili ortaya çıkaran en önemli araç medyadır. İletişim sistemlerinin gelişmesi ve uzaya uyduların yerleştirilmesi ve her eve televizyonun girmesiyle dilin tekipleşmesi daha da hızlanmıştır.

Kültürün küreselleşmesiyle birlikte kültür ile sınırlı bir arazi arasındaki ilişki büyük ölçüde kopmuş olmaktadır. Ortaya çıkan şey, yeni bir elektronik kültür uzamıdır. Bu evrensel kültür uzamının yaratıcıları, yeni küresel kültür holdingleridir. Devasa fırsatlar ve artan maliyetler dünyasında daha önce olduğundan çok daha açık seçik bir biçimde gördüğümüz şey, boyut ile güç arasındaki ilişkidir. Bu büyük holding faaliyetlerinin en önemli örneği, hiç kuşkusuz, Rupert Murdoch'ın faaliyet alanını gazetecilikten görsel-ışitsel sektöre kaydıran News Corporation'dır. Bu tip küresel şirketlerin en simgesel örneği ise Sony'dir [Morley ve Robins, 1997:155-157]. Küreselleşme sürecinin belirleyerek oluşturduğu uzam, bir akışlar uzamıdır. Merkezinin olup olmadığı konusunda bir tartışma vardır, ancak Amerikan kültürünün başatlığı merkezsizlik tezini zayıflatmaktadır. Buna karşın merkezsizlik teorilerini destekleyen gelişmeler de mevcuttur. Özellikle kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler bilginin kentlerde sersemce dolaşmasına yol açmış olması; ekonomiler ve kültürlerin birbirleriyle, doğmadan bir ilişki içine girebilmeleri ve sınırların, cephelerin nüfuz edilebilir bir konuma gelmeleri bu görüşü destekleyen göstergelerdir. Son tahlilde her iki gelişme de ulusal dil ve kültürler üzerinde sarsıcı etkiler yapacak biçimde oluşmaktadır. Çünkü yaşanan süreçte, bir yanda küreselleşen kültür ve öte yanda “her türden yerel kültürler arasındaki artan iç içe geçiş ve karmaşık bir karşılıklı etkiyi yerkürenin her bölgesinde görmek mümkündür. Yaşanılan bu süreçte kitle iletişim teknolojisinin yarattığı yeni araçların etkileri kuşkusuz önem arz etmektedir [Karakas;2002:169].

İletişim araçlarının bu kadar önem arz etmesine rağmen onu bekleyen ve bütün insanlığı bekleyen en büyük tehlike medyanın ve iletişim araçlarının çok az sayıda insan tarafından sahiplenilmesidir. Bugün dünya medyasının %65'i sadece altı kişinin elindedir. Ayrıca dünyadaki olup bitenden haberdar eden ve bütün dünyaya yayan sadece dört haber ajansı bulunmaktadır.

Bu özellikleriyle kitle iletişim araçları, bir yandan küresel kültürün taşıyıcılığını yaparken diğer yandan yerel kültürlerin de taşınmasına katkıda bulunmaktadır. Uydu yayınları, internet, çeşitli reklam ve filmler aracılığıyla Amerikan kitle kültürünün özellikleri (Blue jean, McDonald, Coca Cola gibi) taşınırken; yerli diziler, reklam ve müzik programları aracılığıyla da yerel kültürün özellikleri de taşınmaktadır. (Özellikle müzik aracılığıyla Karadeniz'den, Ege'ye ve Güneydoğu'ya kadar bütün kültürel özelliklerin taşındığını ve kendini hissettirdiğini görüyoruz). Her iki durum da popülerleşmeyle birlikte şekillenmektedir. Birinci yolla Amerikan kitle kültürü, ikincisiyle de ulusal popüler kültür oluşmaktadır [Karakas;2002:179].

Ulusal popüler kültür, medyatik sınırlanmışlığıyla dil ve kültür üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Magazin ve Televole kültürü olarak da nitelendirdiğimiz bu gelişmeler; kullanılan dil ve üslup, görüntülenen yaşamlar açısından toplumda olumsuz yansımalarını bulmaktadır. Sözü edilen popüler kültür unsurlarının en temel taşıyıcısı televizyondur. Televizyon, en önemli ifade ve iletişim aracı olan dil üzerinde iki biçimde olumsuz etki yaratmaktadır. Birincisi kullanılan sözcük sayısının azlığı, ikincisi ise ana dilin yozlaşmaya başlamasına etkisi. Bu iki durum, yabancı kaynaklı programların yanı sıra, yerli programlarda da sıkça rastladığımız Türkçe'nin yanlış, kötü, yabancı özentili ve kısır bir şekilde kullanılmasından kaynaklanmaktadır [Karakas;2002:171].

Kültürün en önemli açıklayıcı değişkenlerinden bir tanesi dildir. Dil bağımsız, tarafsız bir olgu değil, kültürü taşıyan büyük bir olgudur. Nitekim bazı dillerde mevcut olan sözcüklerin diğer dillerde bulunmaması, dilin mevcut kültürel birikimi yansıtıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Sözcükler belirli zihin ve duygu yapılarını yansıtırlar. Televizyonların Türkçe'ye karşı özensizliği daha isimlerinden başlamaktadır. Bunlardan bir bölümünün ismi İngilizce'dir. Star, Flash, Show, Cine 5, Number One gibi. Sözcük olarak, teknik terim olarak dilimizde belli bir sayıya ulaşan yabancı sözcükler, dilimizin anlatım biçimine, düşünce yapısına, tümce kuruluşuna sızmaya başlamıştır. Mesela açılan mağazalar -Gösteri evi-değil, -Show Room, Best Copy Center.. vb. olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Televizyon yüzünden artık biz de "Kendine iyi bak", "Hey

sorun ne bebeğim", "Senin için üzgünüm", "Ciddi olamazsın", "Kahretsin", "Okey", "Şey.. Bunu bilmeliydim", "Bunu duyduğuma sevindim", "Başın büyük belada dostum", "Sana fikrini sorduğumu hatırlamıyorum", "Hey ahbab. Kendine bir iyilik yap" diye söylemeye başlayan bir toplum olmaya başladık [Kılıç;2002:191].

Geldiğimiz aşamada Batı dillerinin düşünce yapısı, anlatım biçimi, tümce kuruluşu, Türkçe'mizin yapısını ciddi biçimde zorlamaktadır. Bu durum devam ederse, yakın bir gelecekte güzel Türkçe'mizin varlığı tartışılır duruma gelebilir.

Televizyonlarda gösterilen reklamlar, filmler, diziler, televole ve paparazzi gibi programlar da Türkçe'yi bozmaktadır. Bu programları sunan spikerlerin belirli bir eğitimden geçmemiş olması, Türkçe'yi kullanmadaki becerisizlikleri ve her şeyden önemlisi kalite ve yerine görüntüye önem verilmesi beraberinde ahlaki yozlaşmayı da getirmektedir.

Televizyon kanallarında yapılan yarışma programlarında kullanılan bazı söz dizinleri veya bazı reklam sözleri halk arasında veya pazardaki satıcılar tarafından sıkça kullanıldığı görülmektedir. "mi acaba?", "emin misin? Son kararın mı?", "aganigi", "dişine de bakar falına da" gibi sözler halk arasında çeşitli manalara gelecek şekilde kullanılmaktadır [Kılıç;2002:200].

Dilin kelimeleriyle oynanarak çok farklı anlamlar yüklenmekte ve dilin bozulması hızlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra teknolojinin de yardımıyla yeni diller ortaya çıkmaktadır. Örneğin internet...

Artık internetin hayatımıza yoğun bir biçimde girmesiyle de birçok toplantıya davetler elektronik posta yoluyla da yapılabilmektedir. E.postanın yaygınlaşması e.posta folklorunun da doğmasına neden olmuştur. E.postayla yapılan yazışmalarda uyulması gereken kurallar (örneğin e.posta yazılırken sözcüklerin "karşı tarafa bağırarak anlamına gelebileceği için" büyük harflerle yazılmasından kaçınılması veya duyguları ifade etmek için çeşitli simgelerin kullanılması gibi) kısa zamanda gelenekselleşmiş ve e.posta folklorunun temelini oluşturmuştur [Kılıç;2002:245].

Isparta ili şehir merkezinde bulunan iş yerlerine verilen dükkan isimleri tamamen batı kültürünün etkisi altında kalınarak İngilizce ve medyatik isimler verildiği görülmektedir. Bunlardan bazılarını aşağıda şöyle sıralayabiliriz:

Disneyland Oyun Dünyası, Asta Manana (Cafe), Elit Rose Kebap Salonu, One Rose Cafe, Web Cafe, Seven Light Cafe, Paradise Cafe, Best Copy Center, Galaxy Showroom, Sanal İnternet,... [Kılıç;2002:205].

Bu yıl Isparta Valiliğince Isparta 2. Gül, Halı, Kültür ve Turizm Festivali'nde açılan yarışmalardan bir tanesinin ismi de ne yazık ki Miss Rose şeklinde afişe ve ilan edilmiştir [Kılıç;2002:210].

Anadolu'nun bir ilinde yapılan bu araştırma göstermektedir ki küresel kelimeler bugün en küçük illerimizin içlerine kadar nüfuz edebilmiştir. Büyükşehirlerde varılan nokta bugün daha da vahim bulunmaktadır. Büyükşehir dediğimiz illerde neredeyse Türkçe kelimelerden oluşan reklam panosu, iş yeri ismi bulunmamaktadır.

Dildeki yozlaşmanın boyutları her geçen gün artmaktadır. İnsanların meydanında ve iletişim araçlarında etkisiyle bugün popüler olan kelimeleri iş yerlerine isim olarak verebilmektedirler. İşin en garip olanı ise bu yozlaşmaya resmi kurum ve kuruluşların da eşlik etmesidir. İnsanlarımız kendi çocuklarına dahi Melisa, Yasmin,... gibi çok özindikleri yabancı isimleri rahatlıkla çocuklarına isim olarak verebilmektedirler.

Küreselleşme ile birlikte gelen küresel kültür ve bunun sonucunda ortaya çıkan küresel dil bugün bizleri her alanda etkilemektedir. Çarşıdaki işyerlerinin tabelalarından, çocuklarımızın isimlerine, televizyon kanallarımızın isimlerinden (Show TV, CNN Türk, Flash Tv gibi.) kullandığımız teknolojik aletlerin isimlerine (mikser, blender, faks, bilgisayar gibi) hayatımızın her alanına girmiş bulunmaktadır. .

Bu durum bizleri kendi kültürümüzden hızla uzaklaştırmakta ve her şeyden önemlisi hafızalarımızda yer alan kendi dilimize ait kelime sayısı azalmakta yabancı kelime

sayısı artmaktadır. Bu durum kendi içimizde baba ile oğul arasında kuşak çatışmasının ortaya çıkarmaktadır. Özellikle kelimeleri sürekli olarak değişmesi ve yabancılaşması bu sorunu daha da büyötmektedir.

Bugünün genci yirmi yıl öncesinin gazetesini veya dergisini eline aldığı zaman okuduğı kelimelerin yarısını dahi anlamakta zorluk çekmektedir.

Bu durumu fark eden ölkeler kendi içinde önlemler almaktadırlar. Örneğın Fransa'da iş yerine yabancı isim koyan firmalar daha yüksek vergiler ödemek zorunda bırakılmakta, radyolarda en fazla %40 oranında yabancı müzik çalınmasına izin verilmektedir.

Dünya ölkeleri kendi dillerini yaşatabilmek ve kültürlerini koruyabilmek adına önlemler almaya çalışmaktadır. Bizlerinde alabileceğı ve dil kültürümüzü yaşatabileceğı bazı basit önlemler bulunmaktadır.

İlk olarak kelime zenginliğinin yaşatılabileceğı ve Türkçe'nin sevdirebileceğı yer olan eğitim ele alınmalı, çocuklara ilk öğrenimlerinden itibaren Türkçe kelime açısından zengin hikaye kitapları okutturulmalı ve sevdirmelidir. Özellikle dikkat edilmesi gereken nokta hikayelerin ve romanların seçiminde yerli yazarların tercih edilmesi ve bu yazarların da zengin bir Türkçe'yi kullanmış olmalarına özen gösterilmesi gerekmektedir.

Yasal olarak bir takım tedbirler alınmalıdır. Özellikle yabancı kelime kullanımında vergiler yükseltilmeli, televizyonlarda ve radyolardaki yayınların süreleri yerli programlar lehine düzenlemeli, sınırlar konulmalıdır.

Televizyonlarda ve radyolarda sunucu olarak görev yapan kişiler mutlaka bir eğitim seviyesinden geçirilmiş olması, Türkçe'yi güzel kullanması ve konuşması şart olarak koşulmalı gerekli olan düzenlemeler yapılmalıdır.

Ayrıca Türk Dil Kurumu desteklenmeli, yabancı kelimelere bulmuş olduğu karşılıklar kullanılmaya çalışılmalıdır. Bunun yanı sıra medya ve iletişim araçlarının da bunları

kullanması mecburi hale getirilmelidir. Güzel Türkçe'yi kullanan eserlerin ortaya çıkarılmasında teşvikli yarışmalar düzenlenmelidir.

Türkçe'mizi küreselleşmenin etkisinden koruyabilmek ve gelecek kuşaklara temiz, akıcı, konuşulabilir, kelime sayısı açısından zengin bir Türkçe bırakabilmek ve kültürümüzü yaşatabilmek adına yapmamız gereken çok iş bulunmaktadır.

6.7. Küreselleşme Karşısında Türk Halk Kültürünü Yaşatmak Adına Öneriler

Kültürünü koruyamayan ve gelecek nesillere aktaramayan toplumlar tarihin tozlu sayfaları arasında yerini almaya mahkumdur. Zengin bir tarihsel geçmişe sahip olan, Orta Asya'dan yola çıkarak Anadolu üzerinden tüm dünyaya yayılan ve altı yüz yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile dünyaya hükmeden Türk milleti tarihinden almış olduğu kültürel zenginlik ile küreselleşme karşısına çıkmıştır.

Anadolu insanının bu zenginliğini ve Türk milletinin kültür özelliklerini gereği gibi yaşatabilmek ve gelecek kuşaklara aktarabilmek bugünün yaşayanlarının en başlıca görevidir. Küreselleşme ile birlikte tek tip kültüre yönelen dünyaya karşı ayakta durabilmenin, milli ve manevi değerleri koruyabilmenin tek şartı kültüre ve kültür öğelerine sahip çıkmaktır. Ülkemizde bu konuda çalışma yapan ve alan araştırmalarında tespit olduğu kültür unsurlarının nasıl yaşatılacağına dair önerilerini sunan bilim adamlarının görüşlerini kısa başlıklar halinde vermeye çalışacağız.

Sakarya Üniversitesi'nde görev yapan ve Sakarya Halk Kültürü üzerinde son yıllarda çalışmalar yapan Yrd.Doç.Dr. Türker Eroğlu'nun çözüm önerileri şöyledir:

- Özellikle ülkemize gelen turistlere oyun ve müzik kültürümüzü etkili bir şekilde tanıttak planlı çalışmalar yapılmalıdır.
- Yurt dışında yapılan (Sabancı sergileri gibi) ferdi sergilere ve kültür haftalarına destek verilmelidir. (Bu konuda ülkemizdeki holdinglerin daha duyarlı olması gereklidir.)

- Kültür ataşeleri atanırken liyakata dikkat edilmeli ve uzman kişiler atanmalıdır.
- Türk müziği ve Türk algıları her türlü yayın organı kullanılarak tanıtılmalı, bunun için prestij kitaplar hazırlanmalıdır.
- Yurt içi ve yurt dışındaki fuarlarda Türk kültürü daha ciddi ve kapsamlı bir biçimde tanıtılmalıdır.
- Bir türlü gerçekleşemeyen "Folklor Açık Hava Müzesi" veya "Köy Müzeleri"nin bir an önce gerçekleştirilerek hizmete sunulması sağlanmalıdır.
- Sinema, tiyatro gibi sanat alanları ile internet ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarını kullanarak Türk kültürünün güzelliklerini yansıtılmalı, bu tür çalışmalar teşvik ve takdir edilmelidir.
- Genel olarak Türk kültürü ve Türk folkloru, özde ise Türk oyun ve müzik kültürü ile ilgili bilimsel çalışmaların dünyaca ünlü dergilerde yayımlanması sağlanmalıdır. (Bu konuda üniversitelere ve bilim adamlarına önemli görevler düşmektedir.
- Yurt dışında faaliyet gösteren siyasete bulaşmamış, ideolojik saplantısı olmayan sivil kuruluşlara destek sağlanmalıdır.
- Bütünüyle Türk kültürü ile ilgili Türkçe ve çeşitli dillerde internet siteleri hazırlanmalıdır [Eroğlu;2002:135].

Konuyla ilgili olarak Doç Dr. Erman ARTUN'un çözüm nerileri őyledir:

Yıllardır göz ardı edilen ulusal kültür ve değerler çerçevesinde kaynağını halk kültüründen alan ürünlere eğitim programlarında yer verilmelidir. Halk kültürü ürünleri küreselleşmeyle birlikte hızla değişmeye, hatta yok olmağa başlamıştır-. Halk kültürü mirası olan bu ürünlerin eğitim programlarında yer alarak gelecek kuşaklara aktarılması

zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra eğitim programları içinde nasıl ve hangi yöntemlerle verilmesi gerektiği sorularına yanıt aramak gerekmektedir [Artun;2002:11].

Halk kültürü ürünlerine eğitimin her kademesinde yer verilerek tanıtılmalı ve sevdirmelidir. Konu ve örnek seçimlerinde yaş grupları esas alınmalıdır. Halk kültürünü ülkeye ve dünyaya tanıtmaya çalışmalarını kültür politikaları doğrultusunda yönlendirilmelidir. Halk kültürü ve halk edebiyatı ürünleri Türk ruhunun ve dünyaya bakışının en çok yansıtıldığı ürünlerdir. Bu ürünler; a) Çocuk kitapları b) İlk gençlik kitapları c) Gençlik kitapları d) Halk kitapları d) Bilimsel yayınlar sınıflamasıyla seri halinde yayınlanmalıdır. Her öğrenim kademesi için kültür sözlüğü, kültür ansiklopedisi, kültür tarihi eserleri yayınlanmalıdır [Artun;2002:11].

Gençler günümüzde, hızına ulaşamayan iletişim ve bilgi çağında bir tür kültürel şokla karşı karşıyadır. Onları koruyup kollamak çağa hazırlamakla olur. Gençleri toplumun değerleriyle ters düşüklerinde suçlayıp dışlamak kolaycılıktır, çağın gereklerinden kaçıp saklanmaktır. Gençlerimizi sağlıklı politikalarla belirlenmiş milletimizin kültürel kişilik ve kimliğini geliştirme amaçları doğrultusunda hazırlayıp bilgilendirmeliyiz. Ancak bu yolla gençler yabancı kültürle baş edip evrensel kültürde yerlerini alabilirler [Artun;2002:11].

Eğitim kültürün öğrenilmesini, anlaşılmasını kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar. Çağın yeni yöntemlerine açık, kendi kültürünü yorumlayacak insan yetiştirmek zorundayız. Eğitim programları kültürün çocuklara ve gençlere transferini sağlamaya yönelik olarak sağlanmalıdır. Gerekli bilimsel çalışmalarla alt yapısı kurulmamış aceleye getirilmiş, denenmemiş, sil baştañcı eğitim ve kültür politikaları, yarardan çok zarar getirecektir [Artun;2000:12].

Türkiye'de kültürel değişim gereği yaşama biçiminin değişmesi pek çok eski gelenek ve görenekleri de değişime uğratmaktadır. Yakın bir gelecekte farklı yörelerimizde otantik geleneksel nitelikleriyle üretilmekte olan halk kültürü ürünlerini bunlara bağlı inanç, davranış ve değer yargılarının değişmesiyle bulamayacağız. Bugün geç kalmış

sayılmayız. Toplumumuz her ne kadar hızlı bir kültürel değişimle karşı karşıya kalsa da eski ile yeni iç içe olarak yaşamaktadır. Anadolu kültürünün otantik örneklerinin uzmanlar tarafından belirlenip halk kültürü müzelerinde saklanıp gelecek kuşaklara aktarılması zaman kaybetmeden hayata geçirilmesi gereken bir karardır [Artun;2000:13].

Türk halk kültürünü ülkeye ve dünyaya tanıtmaya çalışmalarını kültür politikaları doğrultusunda yapılmalıdır. Kültür politikaları, günümüz ve geleceğin kültür yapısının belirlenmesinde kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasında etkin rol oynar kültür politikaları belirlenirken millilik, çağdaşlık, demokratiklik, evrensellik ilkelerinden taviz verilemez [Artun;2000:13].

Türk halk kültürünü derleyip araştırmak için yapılan bireysel gayretler, yerel kurum ve kuruluşların iyi niyetle yaptıkları çalışmalar desteklenip amaca uygun duruma gelmesi sağlanmalıdır. Belirlenecek ortak yöntemlerle halk kültürü ürünlerinin ne ölçüde milli ne ölçüde evrensel oldukları, geleneği taşıma ve yansıtma özellikleri ortaya çıkacaktır. Küreselleşmeye karşı milli kültürü koruma kaygısı güdülürken Türklük dünyasında ortak paydada birleşilmedi. Önce bu sorun halledilmelidir. Ortaklıklar ortaya konulup bir halk kültürü atlası çıkarılmalıdır. Sorunlar, çözümler nelerdir? Küreselleşme olgusu karşısında Türk halk kültürünü en az zararla kültür mirası olarak gelecek kuşaklara nasıl aktarırız sorusuna cevap aranmalıdır [Artun;2000:13].

Erman Artun, özellikle eğitim üzerinde durmuş, ders müfredatlarında milli kültüre ait bilgilere yer verilmesini benimsemiştir. Gençleri düşmüş oldukları boşluktan çıkaracak değerlerin eğitim yoluyla verilebileceğini belirtmiş, bunun yanında onları dışlamanın en kolay iş olduğunu belirtmiştir. Halk bilimi çalışmalarının desteklenmesi gereği üzerinde durmuş, bu çalışmalarını yapanlara teşvikler verilmesini belirtmiştir.

Konu ile ilgili olarak Prof. Dr. Öcal Oğuz'un görüşleri ise şöyledir:

Oğuz, kültürümüzün bütün öğelerini dünyaya yayamayacağımızı belirtmekte bunun yerine küreselleşen dünyaya verebileceğimiz ve kabul ettirebileceğimiz değerleri

objektif olarak tespit edilerek bunların Batılı araştırcıların kullanmış oldukları metotlarla incelenmesi gereği üzerinde durmuştur.

Küreselleşen dünyaya doğrudan kazandıracadıımız ulusal kalıt öğeleri üzerinde çalışırken, Batılı araştırcıların "tek katlı uygarlık" oluşturmuş "ilkeller" üzerinde çalışmak için geliştirdikleri yöntemlerle Türk kültür varlığını araştırmanın getirdiği sorunlar üzerinde düşünmek gerekmektedir. Kimi ideolojik seçimlerle en alt katmanlardaki kültürel olguları zorlama yöntemlerle bütün katmanların kültür değeri haline getirmeye çalışmakla kaybedeceğimiz "estetik avantaj"la bunun tersine olarak, "tek tipleşen" dünyaya "yeni bir zenginlik" olarak sunabileceğimiz "yerel olgu" kavramlarını bir arada değerlendiren yöntemlerden yararlanmalıyız [Oğuz;2002:13].

Türk Dünyası, "ulusal kalıt"ın neler olduğunu, bunların küreselleşme halkasına katılacakların niteliklerini ve geleceğe rezerv olarak, saklanacak "müzelik" öğelerini belirginleştirme konusunda, tartışma başlatmalıdır. Bu çerçevede diğer küreselleşme halkalarının kullandığı "evrensel" ölçütlerden yararlanmalıdır. Örneğin, "ulusal kalıt"ın korunması, "çağdaşlaşmanın önüne geçmemelidir. Bölgesel küreselleşmeye daha fazla katkı sağlamak arzusuyla estetikten yoksun unsurlar öne çıkarılmamalıdır. Bunun yanında bölgesel küreselleşme adına, kültürün doğal akışını sağlayan ekolojik denge, güç kullanımı yoluyla bozulmamalıdır. Çağdaşlaşma adına "ulusal kalıt"ın önemsizleştirilen unsurlarının, ilerde önemli ve değerli hale gelmesi olasılığı göz önünde bulundurularak, yeni bir anlayışla "Yaşayan Müzecilik" hayata geçirilmelidir [Oğuz;2002:14].

XX. yüzyılın son on yılında Türk Dünyası ile Türkiye arasında kurulan sınırlı iletişim, kültür bilimcilerin "kültürel ortaklıklar"a yaptıkları vurgu temelinde gerçekteleşti. Ahmet Yesevi, Dede Korkut, Köroğlu, Nasreddin Hoca, -Bölgesel küreselleşmeye Kırgızlar'ın kattığı bir ulusal kalıt olarak- Manas, Nevruz gibi ortak değerler ve semboller üzerinde gelişen halkbilim ürünlerinin, belli bir küreselleşme stratejisi uygulanmamasına karşın, ne derecede küreselleşmeyi sürükleyici olduğu görülmüştür. Öte yandan Türk klasik müziğinin, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Balkanlar'daki "uzak" ve "yakın" akrabaları, bu küreselleşme halkasına çeken bir diğer "ulusal kalıt" olduğunu aynı anda ve aynı yöntem çerçevesinde görmek gerekmektedir. Örneğin bugün Avrupa'da kurulan

küreselleşme halkasının "Zeus"tan "İsa"ya uzanan ortak mitolojik ve kültürel temeller üzerinde yapılan çalışmalarla gelişerek bugünkü görünümüne ulaştığı gerçeği, gözlenebilir elli yıllık bir tarihsel sürecin eseridir. Bu tür örnekler, işlenebilir ortak değerler üzerine küreselleşme halkaları oluşturmanın, gerçekleştirilebilirliğinin "ütopik" olmadığını ortaya koymaktadır [Oğuz;2002:15].

Türk halkbilimi ürünlerini, tek katlı kültürlerin ne olduğunu anlamaya çalışan yöntemlerle çözümlenmeye çalışmak yerine, halkbilimi ürünlerini "ulusal kalıt"ın abartılmaması veya yok sayılmaması gereken bir parçası şeklinde değerlendiren, bu ürünlerin küreselleşmeye -ulaşılabilir bir hedef olarak- bölgesel küreselleşmeye katılabilecek, müzeler veya yerel ortamında yaşamaya devam edebilecek unsurlarını görebilen ve bu ürünlere bu yönleriyle yeni işlevler yükleyebilen, kısacası, eldeki malzemeyi alanın ve ulusun geleceği açısından değerlendirebilen yöntemler ve kurumlaşmalar geliştirebilmeliyiz [Oğuz;2002:16].

Oğuz, ulusal kalıt üzerinde özellikle çok durmuş, bunların tespit edilmesi gerektiğinden ve Türk Kültürünün nasıl birlik olduğunu, birbirinden bağımsız olmadığını ispatlamıştır. Gerçekten de kendi kültürümüzün içinde Orta Asya'dan Hindistan'a kadar geniş bir yelpazenin bütün unsurları bulunmaktadır. Oğuz'un konu ile ilgili diğer önerileri ise şöyledir;

Kent geleneğinin halkbiliminin içinde değerlendirilmesiyle, halkbilimcinin bugüne kadar uygulayageldiği kimi yöntemlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir. Bunun sonunda, iki yüzyıl önceye dayalı "halk" tanımının "kent folkloru" çalışmalarını başlatan çağdaş halkbilimciler tarafından reddedilmiş olması gerçeği de göz önüne alınarak, öncelikle iki yüzyıl önceki tanımıyla "halk" adına bağlanan ürünlerin yeniden değerlendirilmesi ve "halk" adına bağlanmayan benzerleriyle birlikte incelenmesi sağlanacaktır [Oğuz;2002:21].

Kültür Bakanlığı Etnografya müzeleri, halkbilim veya halk kültürü gelişmelerini izleyememiş, "etnografya" kelimesini muhafaza etmesindeki donuklaşmadan da anlaşılacağı üzere ilk kurulduğu 1930'lardaki müzecilik anlayışını yenileyerek günümüze gelememiştir. Müzeciliğin bu profesyonel merkezlerinin "camekân

müzeciliği" modeli, diğer araştırma kurumlarının "müzecik"lerine de yansımış, Türkiye'nin bu alandaki müzeleri, içinde yer aldıkları mimarinin modern çizgileri ile sağladıkları zıtlık temelinde ortalama bir hazır giyim mağazasının teşhir salonunun veya bir el sanatı atölyesinin vitrininin "daha geleneksel" benzerleri olmaktan ileri gidememiştir. Ulusal kalıtın küreselleştirilmesinde uygulama, üretme, gösterim ve bire bir canlandırma gibi özelliklere sahip çağdaş müzeciliğin önemi henüz Türkiye'de kavranamamıştır. Öte yandan, müzeciliğin bu "primitif" örnekleri, yarattığı olumsuz imgeyle müzeciliğin çağdaştırılması çabalarına da ket vurmaktadır. Çünkü, müzeciliği bu tarz tür yapılaşma zanneden devlet veya özel sektör kurumlarını bu alanda yatırım yapmaya yöneltmek zorlaşmaktadır. Kültür Bakanlığı, araştırma kurumları ve meraklıların halktan derlemelerine dayanan bu müzecilik, üretim gibi bir alanla ilgilenmediğinden, halktan derlenecek malzeme kalmadığında ne yapılacağı konusunda bir açılıma sahip değildir. Bu müzecilik, halk üretmeye devam ettikçe derlenen malzemeyi sergilemeye dayanmakla, tanıtım sonrasının bir aşaması olması gereken üretim ve pazarlamayı da içine alan "ekomüze" gibi çağdaş yaklaşımlardan uzakta durmaktadır [Oğuz;2002:33]

Oğuz, müzecilik anlayışının yeniden ele alınması gerektiğini ve Batı'daki uygulamaların örnek alınmasını belirtmiştir. Müzelerin sadece seyir yeri değil aynı zamanda halk kültürü ürünlerinin üretim yerleri olması gerektiğini belirtmiştir.

Resmî kurumlaşmalarda el sanatlarının pazarlanması düşüncesi oldukça yenidir. Kültür ve Turizm bakanlıklarındaki Döner Sermaye İşletmeleri, el sanatlarını satış mağazaları ile halka arz eden resmî kurumlaşmalardır. Bu kurumlaşmaların ortaya çıkışı 1970'lere, aktif hale gelişleri 1980'lerin sonlarına rastlar. Bu nedenle de, alandaki belirleyici roller son derece düşüktür ve yaygın bir üretme, yönlendirme ve satış ağına sahip değildirler. El sanatlarının pazarlanmasında, turizm merkezlerinde kendiliğinden ortaya çıkan özel sektör girişimleri, incelenmeye değer önemli bir "üretim - pazarlama" alanı olarak resmî kurumların önünde yer almaktadırlar [Oğuz;2002:36].

Bu tanımlama çerçevesinde, önce, el sanatı çeşitlerinin adlarını belirleyen ve özelliklerini içeren Türk El Sanatları Ansiklopedik Sözlüğü, ikinci olarak el sanatında

kullanılan terim, kavram ve araç-gereçleri fotoğraf ve çizimlerle destekleyen Türk El Sanatları Terimleri Sözlüğü, üçüncü olarak motif, desen veya nakışları teknik çizimleri ve kültürel tanımlamaları ile veren Türk El Sanatları Motif Katalogu hazırlanmalıdır. Türk el sanatı envanteri niteliğindeki bu çalışma, tamamen bilimsel düzlemde, merkezi bir yönlendirme ile uzun zamana yayılması, akademik araştırma ve tezlerle desteklenmesi gereken bir proje olarak planlanmalıdır. Bu proje, el sanatını bağlamı içinde inceleyen halkbilimsel bir temelde yürütülmeli, ancak öteki disiplinlerin özellikle "sanat" vurgusu, yapan birikimlerinden yararlanmalıdır [Oğuz;2002:37].

Halkbilim müzeciliğinde ülkemizde eksikliği görülen iki müzeleme modelinden söz edebiliriz. Bunlardan birincisi "halk bilgisi" alanlarına göre günümüz çağdaş mesleklerinin tarihsel ve geleneksel durumunu belirleyici tarzda yapılması gereken müzeciliktir. Örneğin "Tarım Müzesi", "Sağlık Müzesi", "Deniz Müzesi", "Spor Müzesi", "Oyun ve Oyuncak Müzesi" "Hayvan Müzesi" "Bitki Müzesi" veya "Mimarlık Müzesi" kurulması gerekmektedir. Bu tarz mesleki müzelerin çekirdeği sayılabilecek bazı örnekler varsa da son derece yetersizdir ve halkbilimi çalışmalarının sonuçlarını yansıtmamakta, hatta kimi örneklerinde halkbilimsel verileri nesnel bulmayan, küçümseyen bir yaklaşım gözlenmektedir. Her mesleğin tarihi, bu alandaki halk bilgisi ve halk hayatı da dikkate alınarak yazılmalı, müzeleme çalışmasında ise, müzelenen alan veya ürünün halkbilimsel işlevi de değerlendirilmelidir [Oğuz;2002:49].

Halkbilimini meslek edinenlerin halkbilim müzeciği modeli diyebileceğimiz ikinci müzeleme modeli ise, Türk halk kültürünün ve halk hayatının en iyi tanımlandığı alan olarak gördüğümüz "aile ve ev"i esas almalıdır. Düzenleme ailenin oluşumu, ailenin yaşadığı ev, evin bulunduğu sokak, sokağın bulunduğu yerleşim yeri, yerleşim yerinin bulunduğu yöre yaklaşımı ile yapılmalıdır [Oğuz;2002:50-51].

İllerde kurulacak Türk halkbilimi müzeleri, üniversitelerimizin Edebiyat Fakülteleri bünyesinde bağımsız olarak kurulması gereken Türk Halkbilimi bölümlerinin uygulama laboratuvarı biçiminde plânlanmalıdır. Aksi halde halkbilimi uzmanı yokluğu, istihdam ve maliyet sorunları, derlemeden uygulamaya uzanan süreçte bu müzelerden istenilen verimin sağlanmasını önleyeceği gibi, öğrencilerin uygulamaya katılmaması bu bölüm

mezunlarının toplum içinde görmeleri mümkün olan hatta gereken işlevlerini azaltacak, halk kültür verimlerinin ve ürünlerinin çağdaş hayata sunulmasını okullaşma ve profesyonelleşme süreçlerini olumsuz yönde etkileyecektir [Oğuz;2002:51].

İl merkezlerinde kurulacak ve kurulduğu ilin köy, kasaba, şehir hayatlarını ulusal kalıt, küreselleşme ve kültür turizmi yaklaşımları doğrultusunda uygulamalı ve canlandırılmalı olarak iç ve dış mekânlarda müzeleyecek bu, çalışmalarla eş zamanlı ve aynı kuramsal alt yapıyla, "Türkiye Halkbilimi Müzesi"nin kurulması çalışmalarına geçilmelidir. Türkiye Halkbilim Müzesi, ilk etnografya müzesinin açıldığı Ankara'da kurulmalıdır. Öte yandan bu proje, ülkemizin başkentinin bir kültür ve turizm kenti olarak canlanmasına katkı sağlayacaktır [Oğuz;2002:55]

Gerek uygulamalı halkbilimi çalışmalarının yürütülmesinde, gerek ulusal kalıtın belirlenmesi ve çağdaş hayata katılımlarının sağlanmasında, gerekse kültürün "küreselleştirilmesi" çalışmalarında yerel imgeler öncü roller üstlenebilir. Bu nedenle, halkbilimcinin bugüne kadar fazla dikkatini çekmeyen yerel imgeleri araştırmaya başlaması, uygulamaya katmanın yöntemlerini geliştirmesi gerekmektedir. Bu imgeler, Mersin'deki Havuç Tatlısı, İzmit'teki Pişmaniye, Bursa'daki Kestane Şekeri, Trabzon'daki Hamsi Pilavı veya Kahramanmaraş Tarhanası gibi mutfak alanında olabileceği gibi, Aydın'ın Efe'si, Harput'un Gakkoş'u, Erzurum'un Dadaş'ı, Karadeniz'in Uşak'ı veya Edirne'nin Kızan'ı gibi insan tipleri, Eşme Kilimi, Isparta Halısı, Erzincan Bakır, Afyon Keçesi, İznik Çinisi veya Kütahya Porseleni gibi el sanatları, Iğdır Ovası, Bozok Yaylası, Ağrı Dağı veya Ayaş İçmeceleri gibi doğal görünüm ve özellikler, Safranbolu Evleri, İstanbul Sarayları gibi mimari üzerine olabilir. Diğer yandan bu imgeler, döner, yoğurt, lokum, Türk kahvesi, Türk konukseverliği, Türk halısı veya Mevlânâ gibi uluslar arası, Hızır, nargile, Türk çayı, baklava, Klasik Türk Müziği, Karacaoğlan veya Karagöz gibi bölgesel, lahmacun, Kayseri pastırması, leblebi, Bayburtlu Zihnî, Tokat yazması veya Malatya kayısısı gibi ulusal, Beypazarı kurusu, Balıkesir Barana sohbetleri veya Yozgat arabası gibi yerel nitelikli olabilirler. (İmgelerin yayılma alanları ve sınırlarına işaret eden "yerel", "ulusal", "bölgesel" veya "uluslar arası" nitelemeleri, bir araştırma sonucu değil, bize ait bir gözlemin, öznel bir kavramanın ürünü olarak verilmiştir. Bu nedenle doğrulukları tartışılabilir [Oğuz;2002:62].

Eğitim ve turizm planlayıcıları, halk hayatının çağdaş hayatla bütünleştirilmesi ve kùltür turizminin önemli alanlarından biri olan yerel kùltürlerin turizme kazandırılması süreçlerinden biri olarak animasyon konusuna eğilmelidirler. Kùltürel Animasyon Tasarımcılığı konusu iki biçimde ele alınmalıdır. Birincisi, uygulamalı halkbiliminin bir bilgi alanı olarak "Kùltürel Animasyon Tasarımcılığı" kavramı oluşturulmalı; ikinci olarak da, burada elde edilen bilgi birikiminin konumuz açısından başta turizm olmak üzere talep eden sektörlere transferi sağlanmalıdır [Oğuz;2002:65].

Kùltürel animasyon tasarımcılığı, "halk bilgisi" bilgi alanındaki birikimden yararlanmanın alt yapısını oluşturan uygulamalı halkbiliminin, yeni ihtiyaçlar için gelenekten yararlanarak yeni yaratmalar ortaya koyma bilgi alanı olarak düşünölmelidir. Eski bir köy hayatı objesinin gündelik kent hayatında nasıl kullanılabileceği, eski bir halk efsanesinin çağdaş hayatta nasıl yer alabileceği, iki odalı küçük bir apartman dairesinde yaşayan çağdaş bir çekirdek ailenin biri salonda diğerı mutfakta iki yemek masasına ihtiyacının olup olmadığı gibi konular, kùltürel animasyon tasarımcılığı içinde ele alınmalıdır [Oğuz;2002:65].

Halkbilimi disiplininin sözel ürünler, edebiyat disiplininin halk edebiyatı olarak incelediği mit, efsane, menkabe, destan, hikâye, masal, türkù, ninni, ağıt vb. řiir türleri, atasözü, deyim, alkış, kargış, bilmece vb. tür adlarına bağlı metinler içinde geçen nesnelere tanımak, işlevleriyle birlikte tanımlamak, sadece halkbilimcinin değil, başta edebiyat araştırıcısı olmak üzere bu metinlerin dünyasına girmek isteyen her araştırıcının yapması gereken bir şeydir. Çoğu, halk hayatından çekilen yüzlerce meslek kolu tarafından üretilen bu ürünleri yapı ve işlevleri yönüyle kavramak ve kavratmak başlı başına bir araştırma ve uygulama alanıdır. Bu alan, uygulamalı halkbilim müzeciliği alanıdır. Halk edebiyatı metinlerinin içinde yer alan nesnel dünya halkbilim müzeleri kurulurken dikkate alınmalı, halk edebiyatı metinlerini çözümlmek isteyen araştırıcı, bu müzeleme tekniğinden yararlanmalıdır. Halk hayatını yansıtan bu müzeler, eskiyen "yeni edebiyat" veya "eski edebiyat" konularını da doğal olarak içine alacağından bu alanlardaki araştırıcı da sözeli somutlaştırma ihtiyacını duyduğunda bu müzelerden yararlanacaktır [Oğuz;2002:67].

Ne yazık ki, Türkiye'de halkbilimi akademiyada kendisine yeterince yer bulamamıştır. Biri "etnoloji" diğeri "halk edebiyatı" ağırlıklı iki lisans programının dışında halkbilimi, üniversitelerimizde bölüm veya bilim dalı olarak kurumlaşmamıştır. Bu nedenle, üniversitelerde Türk Halkbilimi bölümleri kurulması teşvik edilmeli, halkbiliminin "halk edebiyatı", gelenek-görenek-inançlar", "halk müziği ve oyunları", "el sanatları" ve "halk bilgisi" alanlarının "halk kültürü" bütünlüğü içinde incelenmesinin yolu açılmalıdır [Oğuz;2002:103].

Bir bilim alanı olarak halkbilimi çalışmaları yürütüldüğü her üniversitede, kütüphane, arşiv ve müze sacayağına oturmalıdır. Türkiye'de kütüphaneler her ne kadar düzensiz, özensiz ve yetersiz olsa da, önemi konusunda tartışma yoktur. Ancak, çağdaş, yeni kuram ve gereksinimlere göre yapılmış halkbilimi çalışmalarının arşivsiz ve müzesiz yürütülemeyeceği düşüncesi henüz doğmamış veya en azından olgunlaşmamıştır [Oğuz;2002:104].

Halk bilimi çalışmalarının daha verimli bir şekilde kullanılarak, kültürümüzü gelecek kuşaklara aktarmanın ve küresel kültüre karşı koymanın yanı sıra küresel kültüre kendi değerlerimizden de bir şeyler verebilmenin yolları hakkında yürütülen görüşler bunlardır. Kısaca değerlendirmek gerekirse her görüş kendi içerisinde büyük bir haklılığa sahip bulunmaktadır. Eroğlu'nun pratik olarak sıralamış olduğu çözümler Türk Halk Kültürü'nün bütün dünyaya daha nasıl iyi tanıtılabileceği ve bunların evrensel kültür olma yolunun nasıl olduğu üzerinedir. Türk kültürünü, evrensel kültür öğelerinden bir veya birkaçı nasıl yapabilir, nasıl yaygınlaştırabiliriz sorularına cevap niteliğindedir.

Artun'un önerileri ise; tamamen gençlere, genç nesile kendi kültürümüzü nasıl sevdirebiliriz noktasındadır. Bu konuda özellikle eğitim üzerinde durmuş, eğitim yoluyla kendi kültürümüzü seven, yaşayan nesiller yaratmanın ve dolayısıyla Türk kültürünü yaşatmanın mümkün olduğunu belirtmeye çalışmıştır.

Oğuz ise; Halk bilimi ürünlerinin Batılı tekniklerle müzelenmesi gerektiğinden bahsetmiş ve bu konu ile ilgili çözüm önerileri sunmuştur. Çağdaş müzecilik anlayışının

artık hem devlet hem de özel sektör tarafından benimsenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca ulusal kalıtların tespit edilerek Batılı araştırmacıların uygulamış oldukları teknikler kullanılarak bizim kültürümüze ait olan ulusal kalıtları evrensel dünya kültürüne sunulması gerektiği üzerinde durmuştur. Ayrıca Halkbilimi alanında yapılması gerekenleri sıralamış, bunların mutlaka hayata geçirilmesi gerektiğini ve halkbilimi alanında çalışan insanların her geçen gün artırılması, eğitilmiş insanların çoğaltılması gerektiğini belirtmiştir. Diğer üzerinde durduğu bir nokta ise turizm animatörlüğüdür. Ülkemize gelen insanları bir anlık güldürebilmek uğrana kendi kültürümüzle ilgisi olmayan eğlencelerin ve gösterilerin önüne geçilebilmesi için eğitilmiş insanların halk bilimcilerle diyalog halinde bulunarak bu gösterilerin yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Küreselleşmeye karşı Türk kültürünü koruma noktasında üç değerli bilim adamının görüşlerinin yanı sıra bu tez çalışmam dolayısıyla edinmiş olduğum bilgiler ışığında farklı olabileceğine inandığım benim de birkaç önerim olacaktır.

Bu tez çalışmanın ilk bölümünde gördüğüm ve toplumları felakete uğratıp, özellikle ekonomik krizlerle baş başa bırakan ve ülkeleri yoksulluğa sürükleyen sistemin adının küreselleşme olduğunu gördüm. Özellikle gelişmiş olan ülkeler ger kalmış ülkelerde bulunan, rüşvet yemeye meyilli yönetimleri ve bürokrat takımlarını iş başına geçirmeye çalıştıklarını tespit ettim. Yolsuzluğun girmiş olduğu bir ülkede ekonomik krizlerin sonu gelmektedir. Kendi ülkemiz bile son on yılda iki büyük kriz yaşamış, ikisinin de temelinde bürokrat ve siyasetçi arasında dönen yolsuzluk olayları baş rolü oynamıştır.

Ekonomik krizlerden ilk olarak alt ve orta tabaka etkilenmektedir. Bir toplumun bel kemiği sayılan orta tabakanın zarar görmesinin sonucunda toplumun sosyal dokusu zedelenmektedir. Ekonomik krizlerin yaşandığı yıllarda fuhuş olayları patlak vermiş, hırsızlık olaylarında artışlar yaşanmış, intihar olayları artmıştır. Toplumun var eden aile kurumu ciddi sıkıntılar yaşamış ve boşanma olayları artmıştır.

Bütün bunların sonucunda bir toplumu kültürel açıdan yozlaşmaya sürükleyen ve bütün değerlerini kaybettiren ekonomik krizlere, yolsuzluk olaylarına bir çözüm bulunmalıdır. Öncelikle dürüst, vatanını, milletini seven, yolsuzluğa bulaşmayacak nitelikte nesiller

yetiştirilmelidir. Yolsuzluğu önleyici caydırıcı yasalar konulmalı ve gerekli denetleme kurulları oluşturulmalıdır.

Geleneksel halk kültürümüzün hızla yok olmasının nedenlerinden biri de köyden kente doğru yaşana aşırı göçtür. Geleneksel kültürümüzün yaşatıldığı en iyi yerler olan köyler bugün boşalmış, emeklilerin diyarı haline gelmiştir. Geleneksel kültürümüzü yaşatabilmek için özellikle gençlerimize köylerinde iş bulma imanı sağlamayız. Bu konu ile ilgili plan ve projeler geliştirmeli, köy-kent kavramını ele almalıyız. İnsanlarımızı köylerinde her bakımdan rahat ettirebilmeli, modern dünyanın nimetlerinden faydalandırmalıyız.

Geleneksel kültürü sadece köylerde değil şehirlerde de yaşatabilmeli, yeni kuşaklara aktarabilmenin yollarını aramalıyız. Örneğin; şehirlerde kurulmuş olan yerel yardımlaşma ve dayanışma dernekleri teşvik edilmeli, bunların senede bir gün yöresel yemeklerinden, müziğine kadar kıyafetlerinden oyunlarına kadar hepsinin içinde bulunmuş olduğu bir gün düzenlemelerine yardımcı olmalı ve teşvik edilmelidir.

Ayrıca Halk Eğitim Merkezleri kanalıyla şehirlerde yetişen gençlerin kendi kültürlerini öğrenebilmeleri adına yöresel yemek kursları, halk oyunları, tarihi niteliği olan köylere geziler düzenlenmelidir.

Yöresel ve kültürel değeri olan hediyeelik eşya yapabilen, herhangi bir zanaatı icra edebilen (semercilik, kaşıkçılık, bakırcılık vb.) insanlar teşvik edilmeli, sayıları az ise maaşa bağlanmalı ve vergileri çok düşük düzeylere çekilmelidir. Günümüzde zanaatkarların en çok karşılaştığı problem yeni neslin kendi üretmiş oldukları ürünlere ilgi duymamasıdır. Dolayısıyla çırak yetiştirecek nesil bulamamaktır. Bu sorunu aşmak için meslek liselerinde sınırlı sayıda bölümlerde geleneksel zanaatlara yönelik olarak bölümler açılmalı ve bölümün öğrencilerine yüksek miktarlarda burs ve iş garantisi verilmelidir.

Küreselleşmenin hızla yayılmasını sağlayan alanlardan biri de iletişimdir. Özellikle radyo ve televizyonlardaki müzik yayınları, Batı menşeli pembe diziler, insanları

teknolojinin yardımıyla kendilerine hayran bırakan aksiyon filmleri ve çocukların belası olan çizgi filmler bir denetim altına alınmalıdır. Özellikle müzik yayınlarında ve televizyon filmlerinde yerli yapımın tercih edilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Bugün Batı dünyasında bütün yayınların sınırı bulunmaktadır. Örneğin Fransa'da bir radyo yayınının en fazla %40 yabancı müzik çalabilmektedir. Bizde özellikle 24 saat yayın yapan yabancı müzik istasyonları bulunmaktadır. Bunlara karşı Avrupa'nın yapmış olduğu yasalar örnek alınarak uygulanmalıdır.

Özellikle yayıncılıkta medyanın milli değerlere uygun yapılmasını sağlayacak yayınlar yapmasına teşvik edilmelidir. Örneğin çizgi filmlerde Pokemon ve Digimon yerine Keloğlan, Nasrettin Hoca gibi Türk kültürüne mal olmuş, toplum tarafından sevilen kişiliklerin çizgi filmleri, Battal Gazi, Dadaloğlu, Köroğlu gibi halk kahramanlarının filmleri, Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli gibi insanların gönüllerine taht kurmuş alimlerin hayatı konu edilerek filmleri yapılabilir. Bugün ABD, olmayan Rambo karakteri ile bütün dünyayı kendine hayran bırakmıştır.

Kendi kültür tarihimize baktığımızda insanlarımızı etkileyebilecek nitelikte o kadar çok olay olmuştur ki... Hangi birini konu olarak kendimize seçsek her biri diziler boyu sürer. Örneğin; Malazgirt Savaşı, İstanbul'un Fethi, Kurtuluş Savaşı... bunların her biri Hollywood kalitesinde ve Rambo'nun Vietnam'ı kurtardığı gibi çekilip sinemaya aktarabilirse bütün dünya bizleri hem daha iyi tanıtır hem de kültürümüzü yaymış oluruz.

Küreselleşme adı altında yürütülen ve gelecekte tek kültüre yol alna dünyamızdaki siyasi politikalar göstermektedir ki bu pastadan sadece ve sadece gelişmiş ülkeler olarak bilinen sekiz ülke yararlanabilmektedir. Bu ülkeler zenginliklerini devam ettirebilmek amacıyla kendi kültürlerini medya başta olmak üzere bütün iletişim araçlarını kendi menfaatleri uğruna kullanmaktan geri kalmadıkları ortaya çıkmıştır.

Dünyayı hem ekonomik yaptırım güçleri ile hem de iletişim araçları ile kontrol altında tutmaya çalışan ve kendi kültürlerini de yayararak etkileyen gelişmiş ülkeler doyumsuz bir şekilde ülkelerin geleceklerini ve kültürlerini tehdit etmekten geri kalmamaktadırlar. Bu gerçekleri göz önünde bulundurarak küreselleşmenin yok etmiş olduğu yerel

değerlerimizi yaşatabilmek ve gelecek kuşaklara aktarabilmek her şeyden önemlisi Türk olarak kendimize özgü kültürümüze muhafaza edebilmek için gerekli tedbirleri bir an önce almak zorundayız.

Bu gerçekleri göz önünde bulundurarak uzun vadeli kültür politikaları oluşturulmalı, gençlere hitap eden eğitici çalışmalar yapılmalıdır. Bunlar yapılırken de konunun uzmanlarından görüşler alınmalı, gelişmiş işler yapılmamalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzün en çok tartışılan kavramlarından biri olan küreselleşme kime neyi kazandırdığı ve kaybettirdiği bakımından oldukça önemlidir. Özellikle temellerini Coğrafi Keşiflerin atmış olduğu ve devamında Endüstri Devrimi ile devam eden insanların yaşam tarzlarını baştan aşağı değiştiren küreselleşme süreci ilk ortaya çıktığı günden bugüne ve bugünden sonrada bu haliyle devam ederse insanlığın pek çok değerini alıp götürecektir.

Çıkış noktası olarak bilinen coğrafi keşifler ile birlikte Batı dünyası ummadığı bir ham madde zenginliğine kavuşmuş ve bunu çok iyi değerlendirerek sömürgecilik faaliyetlerine dönüştürmüştür. Özellikle Rönesans ve Reform Hareketleri ile kilisenin gücünü kıran ve bunu Sanayi İnkılabı ile pekiştiren Batı toplumu sömürgecilik faaliyetleri ile zenginliklerine zenginlik katmış ve Doğu toplumlarının önüne geçmeyi hem teknik hem de bilim yönünden başarmışlardır.

Batı'nın bu şekilde gelişmesi, coğrafi keşifler ile birlikte ticaret yollarının değişmesi ve İprk Yolu'nun ortadan kalkmış olması en fazla Osmanlı İmparatorluğu'nu etkilemiş, duraklama döneminin ilk ışıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle Batı'nın ilim ve teknikte gelişmiş olması, teknolojiyi sanayi devrimi ile birlikte kullanmaya başlaması Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük geçim kapısı olan savaş ganimetlerinden mahrum bırakmış, üstüne meydanlarda alınan zaferlerin yerini hüsrana bırakmıştır. Bu sıkıntılı ortam Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş ganimetlerinden mahrum kalmasının yanı sıra sosyal hayatında da büyük değişimlere yol açmıştır.

Askerlerini verdiği toprak karşılığında yetiştiren ve tımarlı sipahi olarak bilinen sistemi kuran Osmanlı, savaşlardaki yenilgilerden sonra bu topraklardan almış olduğu vergileri artırmış, bunu karşılamakta zorlanan başta çiftçiler olmak üzere savaş dışında buralardan geçimini sağlayan tımarlı sipahiler şehre göçe başlamıştır. Şehirlerin alt yapısının yetersiz olması, sanayileşmeye tam olarak geçilememesi şehir yaşamındaki sıkıntıları artırmıştır.

Özellikle asayiş olaylarında sıkıntılar yaşanmaya başlamış, hırsızlık olayları artmış, işsiz dolaşan insanların varlığı çoğalmış, şehirler yetersiz kalmaya başlamıştır. Gerekli tedbirleri zamanında alamayan Osmanlı Devleti kürselleşmenin ilk sıkıntılarını yaşamaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde bulunan ulema sınıfı sıkı bir tassup uygulayarak matbaanın girişini engellemeyi başarmış, bu süre içinde Batı dünyası gerek ilim ve fen alanında olsun ve gerekse sosyal alanda olsun büyük aşama kaydetmiştir. Osmanlı Devleti ise bu gelişmelerden habersiz, hem savaşlardan almış olduğu yenilgiler hem de ticaret yollarının değişmesiyle azalan ekonomik gelirler yüzünden sıkıntı yaşamaya başlamış, bu durum devletin her alanına yansımaya başlamıştır. Özellikle askeri alanda yaşanan başarısızlıklar askerlerin kendi içerisinde isyan etmelerine hatta padişaha karşı ayaklanmaya kadar sürmüş, askerler istemedikleri savaşlarda savaşmayacaklarını dahi belirtmişlerdir.

Bu durum padişahın otoritesinin sarsılmasına neden olmuş ve sonucunda padişah harici adına ayanlar denilen otoriteler ortaya çıkmıştır. Bu ayanlar buldukları yörelerin padişahları olmuş, çiftçiler üzerine salmış oldukları aşırı vergilerle köylüleri zor durumlarda bırakarak şehre göçü daha da hızlandırmışlardır.

Osmanlı Devletinde otorite boşluğu ile birlikte ortaya çıkan kanunların uygulanamaması, adaletsizliklerin artması, devlet işlerinin ehil ellere verilmemesi, bilgiinlerin düşüncelerinin dikkate alınmaması, askeri alanda teknik bilgilerden yoksun olunması ve sonucunda geri kalınması, ordudaki disipsizliklerin artması ve devletin parasının har vurup harman savrulmasının sonucunda gerileme dönemine girilmiş ve Batı dünyasından her alanda uzaklaşmış, ilim ve fen de geri kalınmıştır. Devlet kendini problemlerin içinde bulmuş fakat bunu çözecek kuvveti kendinde bulamamıştır.

Bütün bu sıkıntılar Osmanlı Devleti'ni içinden çıkılmaz bir hale sokmuş, devletin ileri gelenleri çıkış noktaları aramaya başlamıştır. Devlet büyükleri ilk olarak Batı'nın kendilerini geçtiğini kabul etmiş ve yapacakları çalışmaları tamamen Batı'ya endekslemişlerdir. İlk olarak askeri alanda başlayan reform hareketleri zamanla, eğitim

ve sosyal alanlara doğru yönelmiştir. Batı'daki gelişmeleri takip etmek için tercüme odası kurulmuş, eğitim için öğrenci yollanmaya başlamıştır.

Lale Devri, Damat İbrahim Paşa'nın çalışmaları sayesinde başlamış, ilk defa matbaada Batı'nın ilim ve alanındaki kitapları Türkçe olarak basılmaya başlamıştır. Bu dönemde kahvehaneler yaygınlaşmış, insanları sosyal hayatlarında değişimler başlamıştır. Her yönüyle Batı yaşam tarzı benimsenmeye başlamıştır. Özellikle mimari alanda yapılan yapılar, sarayla ve köşkler tamamıyla Avrupalı olarak yapılmıştır.

Bu dönemin devlet adamlarının zevk ve sefa içinde olması, devletin paralarının saraylara harcanmış olması ve matbaanın gelişi ile birlikte husursuz olan ulema takımının hoşnutsuzluğu dönemin sonunu hazırlamış ve Yeniçeri Askerlerinin ayaklanması ile birlikte Patronu Halil İsyanı adı verilen isyanla birlikte sona ermiş, ilk modernleşme çalışmaları başarısız bir şekilde sona ermiştir.

Osmanlı Devleti'nin başarısız şekilde başlayan modernleşme çalışmaları, III. Selim'in reform çalışmaları ile devam etmiştir. III. Selim özellikle devletin idari alanında reformlar yapmış, ilk defa devleti illere ayırmış, devlet için memur yetiştiren okullar açmıştır. İlk defa yurt dışına vezirler yollanmış, bu vezirlere gittikleri ülkelerdeki gelişmeleri takip etme görevi verilmiştir.

III. Selim'den sonra en kapsamlı reformları yapan ve devleti her alanda yeniden yapılandırmaya çalışan, sosyal alanda büyük yeniliklere imza atan II. Mahmuttur. II. Mahmut'un döneminde Devletin otoritesinin sağlanması adına Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması başarılmış ve bu olay tarihe Vakayı Hayriye olarak geçmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın yerine devletin otoritesi güçlendirecek Asakir-i Mansure-i Muhammediye isminde tamamen Avrupalı tarzda bir ordu kurulmuştur. Kılık kıyafeti, tüfekleri ve kılıçları tamamen Avrupalıdır. Askeri alandaki en büyük engeli kaldıran ve devlette otoritesini kabul ettiren II. Mahmut hızla idari alandaki reformlara girişmiş, hükümet şeklinden, idari alandaki pek çok reforma imza atmıştır.

Eğitim alanında Batı usulü mhendihane, tıp, fen okulları açılmaya başladı. Fakat bunlar ilköğretimden sonra veriliyordu. Din ulemasının etkinliği bu dönemde de tam olarak kırılamamıştır. II. Mahmut halkın arasına girmiş, halkın arasında gezmeye başlamıştır. Giyim alanında pantolon ve fes kullanılmaya başlanmış, sosyal hayatta pek çok yeniliği başlatmıştır.

II.Mahmut'un yaşamın sonlarına doğru daha kapsamlı ve her alanı içinde barındıran büyük bir reform hareketinin hazırlıklarına başlanmıştır. Devletin Batı'dan oldukça geride olduğunu gören bürokratlar özellikle bu açığı kapatmak için başta idari olmak üzere, eğitim, askeri, sosyal her alanla ilgili reform çalışmalarını hızlandırmışlardır.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı -Tanzimat-ı Hayriye) adı olarak bilinen ve 3 Kasım 1839 tarihinde açıklanan Tanzimat Fermanı Batılılaşma adına atılan en büyük adımdır. Özellikle zgrlkler alanında adımlar atılmış, keyfilikler ortadan kaldırmış, idari alanda büyük düzenlemeler yapılarak, hem yerli hem alıntı yasalar hazırlanmıştır.

Tanzimat Fermanını takiben Islahat Fermanı hazırlanmıştır. Fakat bu fermanın en büyük özelliği ve tartışıldığı noktası fermanı hazırlayanların Osmanlılar değil yabancı devletlerin olması ve dayatmaları sonucunda çıkmış olmasıdır. Bu fermanla birlikte azınlıklara yönelik kararlar açıklanmış, azınlık haklarını ön planda tutan yasalar hazırlanmıştır. Ayrıca yabancı devletlerin istekleri karşılanmış, ilk defa yabancı sermayeli bir banka kurulmasına izin verilmiştir.

Islahat Fermanı bazılarına göre özellikle de Osmanlılara göre yabancı devletlere verilmiş bir taviz olarak grlmş, asla benimsenememiştir.

23 Aralık 1876 tarihinde Kanuni Esasi'nin ilanı ile, reform hareketleri yeni bir gelişim göstermiştir. Kanuni Esasi ile birlikte ilk defa anayasa hazırlanmış, padişah yetkilerinin bir kısmını seçimle gelen hükümete devretmeye razı olmuştur. Fakat hazırlanan anayasa pek çok yönden Batı'dan oldukça geridir.

Bu dönemin padişahı olan II. Abdülhamit, özellikle eğitim alanında başarılar sağlamıştır. Maliye Mektebi, Hukuk Mektebi gibi meslek okulları açmış, halk kütüphaneleri ile kültürel örgütlerin açılmasına izin vermiştir.

II. Abdülhamit'in başarılı olduğu diğer bir alanda kentlerdeki değişimdir. Özellikle şehirlerin görüntülerini değiştirecek pek çok yeniliği ortaya koymuştur. Kentlerde bulunan devlet daireleri, okullar, kışlalar ve tren garları ilk defa bu dönemde kurulmuştur. Kentlerin alt yapıları oluşturulmaya ve klasik Osmanlı evlerinin yanında üç-dört katlı modern binalar yükselmeye bu dönemde başlamıştır. Edirne İstanbul ve İstanbul-İzmit tren seferlerine başlanmış, bu güzergahtaki şehirler ulaşımın sağlanması ile birlikte modern bir hale bürünmüştür. II. Abdülhamit modernleşme anlamında Osmanlı Devleti'ni zirveye çıkarmış, şehir hayatında çok büyük değişimleri başarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerisine düşmüş olduğu Batı'yı yakalamak ve kendi sonunu kurtarmak için girişmiş olduğu modernleşme çalışmaları pek çok nedenden dolayı başarılı olamamıştır. Bunardan en önemlisi bu çalışmaları hükümet tarafından başlatılmış suni bir hareket olmasıdır. Halk tam olarak yapılan reform çalışmalarını öğrenememiş, kendisi için ne ifade ettiğini kavrayamamıştır. Dolayısıyla yapılan çalışmalar halktan destek görememiş ve sadece devletin üst tabasında sıkışıp kalmıştır.

Başarılı olamamasının diğer bir nedeni ise geç başlamış olmasıdır. Özellikle matbaanın geç girmiş olması, ilmi ve fen alanındaki yeniliklerin takip edilememesine neden olmuştur. Bu durum devleti 150 yıl geride bıraktırmıştır. Burada birinci dereceden suçlu tabiki ulema sınıfıdır. Özellikle hatçıların işsiz kalacağını öne süren dini ulema kendi varlıklarını sürdürmek adına matbaanın girişini önlemişlerdir.

Ayrıca yenilik çalışmalarına ve de en önemlisi Batılılaşma çalışmalarına İslam dünyası'nın göstermiş olduğu tepkidir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin İslam Dünyasının lideri olması ve onlara karşı bir sorumluluğunun bulunması, bu ülkelerden gelen tepkileri göz önünde bulundurmak zorunda bırakmış bunun neticesinde reform hareketleri yavaşlamıştır.

1774 küçük Kaynarca Antlaşması ile çözülmüş, özellikle dış devletleri saldırganlığı ile hızlanmış, büyük toprak kayıpları yaşanmıştır. Savaşlardan alınan ganimetler Osmanlı hazinesinde önemli yer tutarken yenilgiler yüzünden önemli gelir kaybına neden olmuştur. Bu durum reformlar için ihtiyaç duyulan maddi desteğin olmamasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu küreselleşmenin ilk adımı olan modernleşmeyi sözü edilen nedenlerden dolayı başaramamıştır. I.Dünya savaşı sonunda yerini Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bırakmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti her alanda batılılaşmayı benimsemiş, ilk olarak meclisini oluşturmuş ve 29Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan etmiştir. Yeni cumhuriyet çıkarmış olduğu üst üste yasalarla modern bir devlet kurmayı amaçlamıştır. Bu dönemde ilk defa sanayileşmeye önem verilmiş, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin aşamaları hızlandırılmıştır.

Küreselleşme süreci incelendiği zaman gerek Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti olsun Batı'yı yakalamak adına çıkarmış oldukları yasalar, yapmış oldukları düzenlemeler ile Türk toplumunu her alanda tepeden tırnağa yenilemiş, yaşam tarzını değiştirmiş ve her şeyden önemlisi halk kültürünü yeniden şekillendirmiştir.

Bugün küreselleşme arkasına almış olduğu medya ve iletişim araçları sayesinde tek yönlü olarak hızla ilerlemektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerin elinde bulunan medya ve iletişim araçları sahiplerinin emrinde çalışmakta kendi kültürlerine geri kalmış ülkelere benimsetmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu konunun önderliğini Hollywood ve Universal film şirketleri, ABC, NBC, CNN gibi dünyanın dört bir tarafından seyr edilen televizyon kanalları ile ABD yapmaktadır. Amerika bugün dünyanın film ihtiyacını içine kendi kültürel değerlerini ve markalarını katarak karşılamakta ve kendisine hayran bir nesil yetiştirmektedir.

Küreselleşme ayrıca tüketici kültürünü insanlara aşılama ve tükettikçe mutlu olma yaşam tarzını insanlara benimsetmektedir. Bunun sonucunda markalara bağlı ve

markalarda yemekte Mc Donalds, içecekte Coco Cola ve giyimde ise Levi's' tan öteye geçememektedir. Amerikan kültürünün bu ezici üstünlüğü beraberinde girmiş olduğu ülkelerdeki bütün yerel kültürleri yok etmekte ve insanları tek tipleştirilmektedir. Tek giyim anlayışı, tek eğlence anlayışı ve tek yemek anlayışı her geçen bütün ülke insanlarına doğru yayılmakta ve yerel kültür öğelerini tehdit etmektedir.

Küreselleşmeyi güçlü kılan ve dünyada bu kadar rahat yayılmasını sağlayan sadece medya ve iletişim araçları değildir. Bunun ötesinde ülkelerin kaderleri ile çok kolay bir şekilde oynanabilecek bir ekonomik düzenin kurulmuş olması da bulunmaktadır. Özellikle IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü ile ekonomiyi yönlendiren gelişmiş ülkeler ve en önemlisi bu ekonomik kurumlarda en yüksek kotayı elinde bulunduran ABD, koymuş olduğu kurallar ile dünya ekonomisini istediği gibi şekillendirebilmektedir.

Bu ekonomik kuruluşlar ABD'nin yan kuruluşu gibi çalışmakta ve ellerinde bulundurmuş oldukları olanakları ABD lehine kullanmaktadırlar. Özellikle IMF günümüzde kuruluş amacına aykırı hareket ederek dünyadaki krizleri önlemek ve krize giren ülkeleri kurtarmak yerine uygulamış olduğu ekonomik politikalarla ülkeleri sosyal patlamaları eşiğine getirmektedir.

IMF, kuruluş amacı dünyayı ekonomik felaketlerden korumak olarak belirlenmiş, iki büyük dünya savaşının sonrasında ortaya çıkmış bir kurumdur. Fakat özellikle 1980'li yıllarda yönetim anlayışının değişmesi, geri kalmış ve gelişmemiş ülkeleri koruyup kollayan politikaların yerine gelişmiş ülkeleri politikalarının benimsenmiş olmasının sonucunda IMF asli görevinden uzaklaşmış ve dünyadaki geri kalmış devletlerin aleyhine uçurum her geçen gün büyümüştür.

Özellikle IMF ve heyeti ellerindeki ekonomik gücü bu dönemden sonra bir silah olarak kullanmaya başlamış, para karşılığında başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin isteklerini karşılamak için zor durumda bulunan ülkelere kriz ile alakası olmayan ve tamamen gelişmiş ülkelerin menfaatlerini gözetken yasalar dayatmaya başlamıştır. Ayrıca IMF kendisi ile iş birliği yapmayan ülkelere de düzenlemiş olduğu raporlarla

göz dağı vermeyi de ihmal etmemiştir. Çünkü IMF sadece kendi başına bir güç değil aynı zamanda arkasında sekiz tane gelişmiş ülkeyi barından, uluslar arası para piyasalarını ve spekülâtörlerini anında etkileyen ve adeta istediği ülkede istediği zaman ekonomik bir kriz çıkarabilecek güce ulaşmıştır.

Bu durum ülkelerin parlamentolarını ve hükümetlerini kendi iradesi ile karar alamaz hale getirmiştir. Bunun sonucunda küreselleşme ile ortaya çıkan ve ekonomik kuruluşların neden olduğu milli devletlerin geleceği konusu gündeme gelmiştir. Günümüzde artık, ekonomi IMF'den, ticaret kuralları Dünya Ticaret Örgütü'nden ve alt yapı yatırımları finansmanı da Dünya Bankası'ndan sorulu hale gelmiş ve bu kurumlarda izinsiz özellikle gelişmekte ve geri kalmış ülkeler çivi çakamaz, karar alamaz hale gelmiştir.

IMF ve diğer ekonomik kuruluşlar bunları başarırken yaptırımını uygulayacağı ülkelere rüşvet alabilecek, yolsuzluk yapabilecek nitelikteki bürokratların yerleştirilmesi özen göstermiş, tavsiye ettiği kişilerde bu özellikleri aramış, yolsuzluk yapan ve kendi zimmetine para geçiren hükümetleri ve devlet adamlarını sonuna kadar desteklemiştir. Bunun sonucunda IMF'ye diğer ekonomik kuruluşlara her geçen gün borçlanan devletler para karşılığında, IMF'nin istediği bütün tavizleri veren yasaları çıkarır hale gelmiştir.

Bu durumun en güzel belki de kötü örneği kendi ülkemizdir. 2001 yılı krizinde ekonomik krizle alakası olmayan Tütün Yasası, Pancar Yasası gibi ve tamamen IMF'nin isteği doğrultusunda çok hızlı bir şekilde yasaları çıkardık.

Dünya istatistikleri incelendiği zaman 1960 yılında geri kalmış ülkeler dünyanın gelirinden %2.7 pay alırken günümüzde bu oran dünya gelirleri artmasına rağmen %1.4'e kadar düşmüştür. Bugün yoksulluk çoğu ülkenin kaderi olmuş, bunun ötesinde açlıkla boğuşur hale gelmişlerdir. 1960'larda bu ülkelerin gelişmiş ülkelere olan borç toplamı 600 milyar dolar iken ve o günden bugüne borçlarını ödemelerine rağmen bugün bu rakam 2 trilyon doları geçmiştir. Bu rakamlar küresel ekonomik kuruluşların

ve dolayısıyla arkasında saklanan başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin dünyayı nasıl bir uçuruma götürdüğünün kanıtıdır.

IMF ve diğer ekonomik kuruluşlar kendi vermiş oldukları borç paraları tahsil edebilmek ve paradan para kazanabilmek için borç verdiği ülkelerin bütçelerine dahi karışmaktadır. Özellikle alacaklarını alabilmek için bütçe kaleminde geniş yer tutan eğitim, sosyal güvenlik kurumları ödenekleri ve sağlık üzerindeki ödeneklerin azaltılmasını mümkünse tamamen kaldırılmasını istemektedir. Bunun sonucunda eğitimden, sağlıktan ve adaletten yoksun olarak kalan bir devletler ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam ömrü 80 yıl iken geri kalmış ülkelerde 45 yıldır. Gelişmiş ülkelerde okur yazar oranı %99 larda iken geri kalmış ülkelerde %30'ları geçmemektedir.

Küresel ekonomik kuruluşların çıkarmış olduğu bu tablo günümüzde sorgulanmakta ve onun önderliğini yapan ABD'ye karşı protestolar düzenlenmektedir. Son yıllarda uluslar arası her toplantı da olaylar çıkmakta, halk organize bir şekilde dünyayı yöneten ülkeleri ve liderlerini dışlamaktadırlar.

Kendi üzerimize düşen, ekonomik küresel kuruluşlarla iş birliği yapan ülkelerin ne hale geldiğini görerek kendi tedbirlerimizi kendimizin alması gerektiğidir. Özellikle ekonomik alanda mutlaka kendi ekonomik programımızı kendi menfaatlerimiz doğrultusunda, halkla paylaşarak, kamuoyunun desteğini sağlayarak ve özellikle de yolsuzluğu bulaşmamış, dürüst, güvenilir bürokratları seçerek, hesap verilebilir, şeffaf bir program hazırlayarak içinde bulunduğumuz durumdan çıkmak mümkündür.

Dünyada bunu başaran IMF'siz diğer diğer küresel ekonomik kuruluşlar olamadan ülkeler bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü Çin'dir. Malezya, Botsvana, Norveç ve İsveç bugüne kadar hiçbir şekilde küresel ekonomik anlaşma yapmamış ve kendi programları ile zengin olmayı başarmış ülkelerdir. Bu ülkeler incelenip, takip ettikleri ekonomik programlar akademisyenler ve bürokratlar tarafından tetkik edildikten sonra ortak bir plan oluşturulmalıdır.

Ülkemizde çıkan her ekonomik krizde öncelikle aileler etkilenmemektedir. Özellikle işsiz kalan babalar çocuklarını okullarından almakta ve sokaklarda çalıştırmaktadırlar. Kendi kültürümüzde olmayan ve son ekonomik krizle birlikte daha çok artan sokak çocukları ve balici çocuklar kavramı ekonomik krizlerin ürünüdür. Her kriz döneminde başta hırsızlık olayları olmak üzere, fuhuş, dolandırıcılık ve ailelerde şiddetli geçimsizlikten dolayı boşanma olayları istatistiksel olarak artmaktadır.

Yaşamış olduğumuz ekonomik krizlerin sonucunda toplumumuzda ahlaki yönden başta olmak üzere çoğu değer bakımından yozlaşma yaşanmaktadır. Bunun için ülkenin ağır şartlarını hafifletmek, sosyal politikaları oluşturabilmek, destekleyebilmek, eğitilmiş insan sayısını artırabilmek gelecekte zengin nesiller yetiştirip, kültürümüzü yaşatabilmek için kendi ekonomik politikalarımızı oluşturmak zorundayız.

Küresel ekonomik kültür ülkeleri her geçen gün fakirleştirirken aynı zamanda beraberinde getirmiş olduğu küresel kültürle de ülkelerin kendi değerlerini yok etmektedir. Küresel kültürün en önemli özelliği tüketici toplumunu oluşturması, markalara bağımlı insanlar topluluğu oluşturması, her şeyin hazır bir şekilde paketlenmiş olarak satın alınması ve hiçbir şekilde emeğin ortaya konulmamasını içermektedir.

Kendi kültürümüzü incelediğimiz zaman özünde üretmek olan ve yardımlaşma dayanışmayı içeren bir toplum olduğumuz ortaya çıkar. Endüstri devrimi ile birlikte gelen makineleşme bizim halk kültürümüzde önemli yer tutan imeceyi ortadan kaldırmıştır. Eskiden köylerde akşamları birbirinin mısırını soymak veya diğer herhangi bir işini yapmak için bir araya gelen köylüler günümüzde biçerdöver yüzünden her işlerini ona yaptırmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda bir araya gelince söylenen maniler, türküler ve sorulan bilmece ortadan kalkmış, yeni nesil tarafından bilinmez olmuştur.

Köy konaklarında eğlenmek ve muhabbet etmek için bir araya gelen köylüler bugün konakları yok edip yerine köy kahvelerini tercih etmişlerdir. Kendi kültürümüzün oyunları olan yüzük bulmaca, bilmece sorma ve diğer kültürel oyunları bırakmışlar,

Batı'dan gelen elli iki kağıtlarını ve okey taşlarını tercih etmişlerdir. Gece boyunca süren sohbetlerin ve anlatılan masalların efsanelerin yerini Batı'nın kendine aşık eden ve tek taraflı olarak sadece dinlemeyi isteyen televizyonları almıştır.

Küreselleşme köylerdeki büyüklerimizi bu kadar etkilerken diğer halk kültürümüzü de yok etmektedir. Özellikle mutfaklarda başlayan etki neredeyse bir evrim niteliğindedir. Eskiden kullanılan bakır tabak, tencere ve diğer mutfak eşyaları günümüzde yerini çelik tencereler bırakmıştır. Günümüzde çelik tencerenin girmediği ev kalmamıştır. Yayıklarda buz gibi yapılan ayranın yerini artık mikserle veya robotla yapılan ayranlar almıştır. Ocakların yerini fırınlı aygazlar, toprak fırınların yerini bakkaldan satın alınan ekmekler almıştır.

Kış gelmeden hazırlıklarına başlanan mutfak çalışmaları artık günümüzde oldukça azalmıştır. Elde yapılan salçalar, saatlerce yufka açılıp, bıçakla kesilen makarnalar, türlü türlü yapılan konserveler gitmiş, yerine marketlerde paketler ve kutu konserveler halinde yapılan yiyecekler almıştır.

Modernleşme ile birlikte şehir hayatında çalışan kadın mutfağı neredeyse tamamen unutmuş ve akşam yemekleri olsun diğer yemekler olsun siparişe hazır fast food dükkanlarından ister olmuştur. Mikro dalga fırınlarda ısıtılan hazır yiyecekler el işi marifet işi yemeklerin yerini zaman darlığından dolayı almıştır.

Küresel kültür mutfak kültürümüzü bu şekilde değiştirirken kılık kıyafetimizi de değiştirmiştir. İlk olarak II. Mahmut zamanında başlayan kılık kıyafetteki değişiklikler günümüzde tamamen Batı'nın moda merkezlerinin üretmiş olduğu ve mevsimlik olarak sürekli yenilenen modası geçmiş kavramı eklenerek insanlar adeta modayı takip eder hale getirilerek tüketicilik özellikleri kamçılanmıştır. Eskiden köylerimizde var olan dokuma tezgahları ve bu tezgahlarda dokunan kumaşlar artık sayılı birkaç köyde kalmış, çoğu da yangınlar ve diğer nedenlerle ortadan kaybolmuştur.

Günümüzde köydeki insanlarımız bile küresel kültürün etkisiyle hazırcılığa alışmış, çarşıdan hazır konfeksiyon ürünlerini tercih eder hale gelmişlerdir. Her köyde önceleri

ev hanımları elbise dikmeyi bilirken günümüzde köylerde elbise dikecek terzi bir bayan bile bulmakta zorlanılmaktadır.

Küresel kültürün yozlaştırdığı ve gelenekselliğini bozduğu kurumlardan biri de ailedir. Tarım toplumunda iken geniş aile tipi yaygın iken günümüzde yerini çekirdek aile almıştır. Çekirdek aile sadece anne-baba ve çocuklardan meydana gelmekte ve büyükler bir yük olarak görülmektedir. Bunun göstergesi olarak her geçen gün yaygınlaşan ve anne-babaların kaldığı huzur evlerini gösterebiliriz. Eskiden ana babaya bakmak zorunluluk iken günümüzün değişen değerlerinde ana-baba huzur evlerine bırakılmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte kaybettiğimiz ve her geçen gün yozlaştırdığımız kendimizi ifade ettiğimiz dilimizde nasibini almıştır. Günümüzde kelimeleri ömürleri oldukça kısa olmaktadır. Medyanın da etkisiyle her geçen gün yeni kelimeler, kelime hazinemize girmekte ve bu giren kelimelerinde tamamını İngilizce kökenli kelimeler oluşturmaktadır. Bunun sonucunda dede ile torun anlaşamamakta, kuşak çatışması ortaya çıkmaktadır. Ayrıca popüler olan İngilizce hayatımızın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Akşam haberleri dinlemek için açtığımız televizyon kanalının isminden, sokakta alış-veriş yaptığımız bakkalın tabelasına ve aldığımız ürünün isminden ambalajına kadar buram buram İngilizce kokmaktadır. Artık resmi olarak olamasa da alfabemize W, X ve Q harfleri girmiş bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ile birlikte hızlanan Batılılaşma ve modernleşme çalışmaları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile hızlanmış, baştan aşağı her alanda yenilenen bir toplum yaratmıştır. Bu yenileme esnasında unutulmuş ve korumak ve yaşatmak adına ortak bir politika oluşturulmayan Türk Halk Kültürü ve onu oluşturan değerler küreselleşme karşısında büyük bir erozyona uğramış bulunmaktadır.

Tezimin soru işaretlerini oluşturan ve var oluş amacını oluşturan Küreselleşme olgusu var mıdır? Varsa ne zaman ortaya çıkmıştır? Bu olguyu oluşturan siyasi, ekonomik, kültürel kurum ve kurular hangileridir? Görevleri nelerdir? Soruları ve bu soruları sonucunda ortaya çıkan cevaba göre Türk Halk Kültürü nasıl etkilenmiştir? Sorusunun cevabı bulunmaya çalışılmıştır.

Küreselleşme olgusunun var olduğu ve bu olgunun özellikle Coğrafi Keşiflerin başlaması ile başladığını, Batı'daki Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte bu sürecin Endüstri Devrimi ile hızlandığını tespit etmiş bulunmaktayız. Teknolojik alandaki gelişmeler, sanayileşmenin hızlanması ve finans piyasalarının oluşmaya başlaması ile birlikte küreselleşmenin hızlandığını tespit etmiş bulunmaktayız.

Küreselleşme özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin liderliğinde, kurulan ekonomik ve siyasi kuruluşlarla birlikte daha da hızlandığını tespit etmiş bulunmaktayız. 1980'li yıllarda İngiltere'de Margrat Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan'ın liberal ekonomi politikalarını benimsemesi, 1990'lı yılların başında da S.S.C.B'nin dağılarak Rusya Olması ve dağılan devletlerinde liberal ekonomi politikalarını benimsemeleri sonucunda küreselleşmenin zirveye ulaştığını tespit etmiş bulunmaktayız.

Küreselleşmeyi oluşturan ekonomik kuruluşların IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret örgütü olduğu ve bu örgütlerin başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin menfaatlerini korumak amacını güttüklerini tespit etmiş bulunmaktayız. Bunun sonucunda küresel ekonomik kuruluşları almış olduğu kararların objektif olmadığını, dünyanın sadece sekiz ülkesinin her geçen gün zenginleşirken diğerlerinin fakirleştiğini tespit etmiş bulunmaktayız.

Küresel olguyu oluşturan siyasi kuruluşun da Birleşmiş Milletler olduğunu ve bu kurumda bulunan beş ülkenin veto hakkının olduğunu, dolayısıyla veto koyan bu ülkelerden herhangi birisinin olması halinde bu kurumdan hiçbir kararın çıkmayacağını tespit etmiş bulunmaktayız.

Bu tespitlerin sonucunda küreselleşme olgusunun medyasıyla, iletişim araçlarıyla, teknolojiyle, finans kuruluşlarıyla ve onu oluşturan diğer tüm kurum ve kuruluşlarıyla ABD'nin önderliğinde gelişmiş ülkelerin yönlendirdiği bir olgu olarak var olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

Bu tespitlerin ışığında küreselleşme Türk Halk Kültürü'nü her alanda etkilediğini, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçtiğini, bununla birlikte şehirleşme kültürünü oluşturduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Bu sürecin çok uzun bir zaman süzgecinden geçtiğini, bu zaman sürecinde toplumun aile yapısından, yaşam tarzına, mutfak kültüründen, giyim-kuşam kültürüne, dil özelliklerinden, gelenek, görenek ve adetlerimize kadar pek çok değer değişerek, bazılarının da kaybolarak yitip gittiğini tespit etmiş bulunmaktayız.

Küreselleşmenin tek boyutlu ve tek bir merkezden yönlendirildiğini unutmadan kendi kültür politikalarımızı oluşturmak zorundayız. Gelecek için şimdiden çalışmaya başlamak zorundayız. Gelecek elli yıl sonra dünyadaki çoğu dilin olmadığını, milletlerin asimile olmuş olduğunun mutlaka gösterecektir. Tüm bu gerçekler göz önünde bulundurularak mutlaka Türk Halk Kültürü'nü yaşatacak ve gelecek nesillere aktaracak tedbirler alınmalıdır.

Bu çalışmamın bazı tespitleri yapmış olmasından ve çözüm önerilerini bir araya sunmuş olmasından dolayı Halk Bilimi ile ilgili çalışmalarda bulunan değerli bilim camiasına bir katkı sağlayacağı inancındayım. Umarım bu tezde yer alan bazı gerçekler ve tespitler Halk Bilimi için çaba sarf eden ve gecesini gündüzüne katarak alanlarda çalışan arkadaşlara teşvik olur.

KAYNAKLAR

Kitaplar

AHMAD, Feroz; İttihatçılıktan Kemaliz'me, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999

AKMAN, Vedat; Modern Dünyadaki En Büyük Kriz, İstanbul, Rota Yayınları, 1998.

AKŞİN Sina, Siyasal Tarih: 1789-1908, Türkiye Tarihi -3- Osmanlı Devleti: 1600-1908, Cem Yayınevi, 1993

AKYÜZ, Yahya; 1994 "Tanzimat Döneminde Eğitim Biliminde ve Öğretim Yöntemlerinde Gelişmeler", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994

ALBAUM, Gerald ve Laurence, DOWD; "International Marketing and Export Management", Addison- Wesley Publishers Ltd., 1994

ANTEL, Sadrettin; Tanzimat Maarifi, Tanzimat -I- Maarif Matbaası, İstanbul, 1940

ARHAN, F., Demirer; T., Hozatlı, U., Orhangazi, Ö., Özbudun, S., Medya Eleştirisi ya da Hermes'i Sorgulamak", Öteki Yay., Ankara, 1998

ARİBOĞAN, Deniz Ülke, Kableden Küreselleşmeye, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1998

ARIKAN, Gülay; Osmanlılarda Tanzimat Döneminde Kadınlarla İlgili Gelişmeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994

ARMAĞAN, Mustafa; Gelenek, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992 .

ASLANOĞLU, Rana; Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Asa Kitabevi, Bursa, 1998

AVCIOGLU, Doğan; Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın; Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1987

AYVAZOğLU, Beşir; Aşk Estetiği, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996

BAğÇE, H. Emre; Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi, Amme İdaresi Dergisi, sayı: 32/4,1999

BAŞKAYA, Fikret; Paradigmanın İflası: Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Kalkınma, Doz Basım ve Yayıncılık, İstanbul, 1991

BAUMAN, Zygmunt; Küreselleşme, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999

BEHAR, Büşra Ersanlı, İktidar ve Tarih: Türkiye'de resmi Tarih Tezinin Oluşumu, Afa yayıncılık, İstanbul, 1996

BELGESAY, Mustafa Reşit; Tanzimat ve Adliye Teşkilatı, Tanzimat -I- Maarif Matbaası, İstanbul, 1940

BERGMAN, Harold; Advertising Concept and Strategies, Random House Inc., 1987

BERKES, Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu- Batı Yayınları, İstanbul, 1978

BEYDİLLİ, Kemal; "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", Osmanlı Devleti Tarihi -I-: Devlet ve Toplum, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999

BİLSEL, Cemil; Tanzimat'ın Harici Siyaseti, Tanzimat -I- Maarif Matbaası, İstanbul, 1940

BRAUDEL, Fernand; Akdeniz ve Akdeniz Dünyası -II- çev: M. Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, İstanbul, 1994

BOONE, Louis; E. & KURTZ David L., "Contemporary Business", 8. basım, Dryden Press, 1996

BORATAV, Korkut; Ekonomi ve Küreselleşme, Kaynak Yayınları, 1996, Ankara
1999

BOZKURT, Gülnihal; Tanzimat ve Hukuk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,
1994

CEM, İpek; Cilalı İmaj Devri, Sabah Gazetesi, 3 Nisan 1999

CEM, İsmail; Türkiye'de geri Kalmışlığın Tarihi, Cem yayınevi, İstanbul, 1974

CHOMSKY, N.; "Medya Gerçeği", çev., Abdullah Yılmaz, İstanbul, Tüm Zamanlar
Yay, 1993

CATEORA, Philip R.; ve HESS John, "International Marketing", Richard D.Irwin
Ine., 1994

ÇİĞDEM, Ahmet; Bir İmkan Olarak Modernite, İletişim Yayınları, 1997

DİVİTÇİOĞLU, Sencer; Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu, Sermet Matbaası,
1981

DRUCKER, P.; Kapitalist Ötesi Toplum, İnkılap Yayınları, çev: Çorakıcı B., İstanbul,
1994

DOWNING, John; Mohammadi Ali, Mohammadi Sreberny Anabelle, Questioning
The Media, Sage Publiccations, USA, 1995

DURAN, Ragıp; Dünya Markalar Galerisi, Medya Market Dergisi, 1991